

**ΙΕΡΑ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΗ ΑΘΗΝΩΝ
ΙΔΡΥΜΑ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗΣ ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΕΩΣ**

**Προγράμματα Διά Βίου Μάθησης του Ανθρώπινου Δυναμικού της Εκκλησίας –
Ανάπτυξη Ανοιχτών Διαδικτυακών Μαθημάτων**

Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα:

Παιδαγωγική αξιοποίηση βιβλικών κειμένων

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού,
Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση
Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Η πράξη «Προγράμματα Διά Βίου Μάθησης του Ανθρώπινου Δυναμικού της Εκκλησίας - Ανάπτυξη Ανοιχτών Διαδικτυακών Μαθημάτων» με Κωδικό ΟΠΣ 5073422 στους άξονες προτεραιότητας 7, 8 και 9 στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση 2014 - 2020» υλοποιείται με τη συγχρηματοδότηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ) και εθνικούς πόρους.

«Είναι καθήκον του Επισκόπου να μεριμνά για το ποίμνιο που ο Θεός του εμπιστεύθηκε. Είναι όμως εξίσου βασική υποχρέωση να μεριμνά και για τους ποιμένες που εξ'ονόματός του διακονούν αυτό το ποίμνιο. Έχουμε χρέος λοιπόν να σταθούμε έμπρακτα στο πλευρό των ποιμένων και των συνεργατών μας. Να τους προσφέρουμε δυνατότητες συνεχούς κατάρτισης, ενίσχυσης και υποστήριξης στο δύσκολο έργο τους. Να φροντίσουμε ώστε όσα έμαθαν θεωρητικά στις σπουδές τους, να τα εμπλουτίσουν εκμεταλλευόμενοι τη γνώση και την εμπειρία άλλων κληρικών ή λαϊκών που έχουν εξειδικευθεί σε συγκεκριμένους τομείς διακονίας. Και ακόμη, πρέπει να προσφέρουμε στήριξη στην ιερατική οικογένεια, στα λαϊκά στελέχη μας, στους υποψηφίους αλλά και στους «απόμαχους» κληρικούς μας. Κύριο έργο του Ιδρύματος η «ποιμαντική των ποιμένων» και εργάτες του ένα πλήθος κυρίως κληρικών, αλλά και λαϊκών, που πρόθυμα θέλησαν να διακονήσουν τους αδελφούς τους εξ'ονόματος του Επισκόπου τους με τρόπο οργανωμένο και ανταποκρινόμενο στις επιταγές της σύγχρονης πραγματικότητας».

*Ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και Πάσης Ελλάδος
Ιερώνυμος Β΄*

ΙΔΡΥΜΑ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗΣ ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΕΩΣ
ΙΕΡΑΣ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΗΣ ΑΘΗΝΩΝ

Το «Ίδρυμα Ποιμαντικής Επιμορφώσεως της Ιεράς Αρχιεπισκοπής Αθηνών» (Ι.Π.Ε.) είναι ένα αυτόνομο επιμορφωτικό και ερευνητικό εκκλησιαστικό ίδρυμα της Ιεράς Αρχιεπισκοπής Αθηνών, το οποίο συστάθηκε με απόφαση της Διαρκούς Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος και λειτουργεί σύμφωνα με την υπ' αριθμ. 22/Διεκπ.128/14-1-2015 (ΦΕΚ Β' 269) απόφασή της, και την τροποποίηση του Κανονισμού λειτουργίας, όπως ορίζεται στο Φ.Ε.Κ. τ. Β' 5152/31-12-2019 ως προς το άρθρο 1 παράγρ. 1., ενώ αποτελεί Κέντρο Διά Βίου Μάθησης (Κ.Δ.Β.Μ.) σύμφωνα με τον Ν. 4763/2020, όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 216 του Ν. 4823/2021.

Ως εκπαιδευτικό και ερευνητικό κέντρο έχει σκοπό την εν γένει θεολογική και ποιμαντική επιμόρφωση των κληρικών, των λαϊκών μελών και εθελοντών της Εκκλησίας και τη συνεχή ενημέρωσή τους για τις κοινωνικές, πολιτισμικές, τεχνολογικές και πνευματικές εξελίξεις. Παράλληλα διοργανώνει μία σειρά από επιστημονικές – ερευνητικές δράσεις και μελέτες έχοντας ως στόχο τη διάσωση και ανάδειξη του πλούτου της Ορθοδόξου παραδόσεως και του Ελληνο-χριστιανικού πολιτισμού χρησιμοποιώντας όλα τα σύγχρονα τεχνολογικά μέσα.

Κατά την περίοδο 2013-2015 το Ι.Π.Ε. υλοποίησε την Πράξη «Προγράμματα Δια Βίου Εκπαίδευσης για την Ανάπτυξη των Κοινωνικών Δεξιοτήτων των Κληρικών και των Λαϊκών Στελεχών της Εκκλησίας», κατά την οποία επιμορφώθηκαν 1.000 κληρικοί και λαϊκά στελέχη της Εκκλησίας, ενώ κατά την περίοδο 2017-2021 στο πλαίσιο της Πράξης «Ανάπτυξη Ικανοτήτων Ανθρώπινου Δυναμικού σε Υπηρεσίες Κοινωνικής Πρόνοιας με Έμφαση στις Δομές της Εκκλησίας» υλοποιήθηκαν 241 τμήματα (64 εξ αποστάσεως) σε όλη την Ελλάδα, στα οποία συμμετείχαν 4.300 κληρικοί και 1.700 λαϊκοί.

Σήμερα το Ι.Π.Ε. υλοποιεί την Πράξη «Προγράμματα Διά Βίου Μάθησης του Ανθρώπινου Δυναμικού της Εκκλησίας – Ανάπτυξη Ανοιχτών Διαδικτυακών Μαθημάτων» με Κωδικό ΟΠΣ 5073422 στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση 2014-2020». Η Πράξη αυτή έχει ως αντικείμενο την υλοποίηση 140 επιμορφωτικών προγραμμάτων που απευθύνονται σε κληρικούς, λαϊκά στελέχη, συνεργάτες και εθελοντές της Εκκλησίας και των φορέων της, αλλά και στο ανθρώπινο δυναμικό μη εκκλησιαστικών φορέων και υπηρεσιών κοινωνικής πρόνοιας (3.000 συμμετοχές) σε 20 θεματικές ενότητες, οι οποίες σχεδιάστηκαν με βάση έρευνα ανίχνευσης επιμορφωτικών αναγκών κατά την οποία συγκεντρώθηκαν περισσότερα από 4.500 φύλλα αξιολόγησης προγραμμάτων (ανώνυμα ερωτηματολόγια) μέσω των οποίων αποτυπώθηκαν στατιστικά και αναδείχθηκαν πλήρως οι ποιμαντικές και επιμορφωτικές ανάγκες και οι σχετικές προτάσεις των κληρικών και των λαϊκών στελεχών της Εκκλησίας, αλλά και του ανθρώπινου δυναμικού άλλων φορέων.

Οι 20 θεματικές επιμορφωτικές ενότητες είναι:

1. Λατρεία και πολιτισμός στη σύγχρονη ζωή (Λειτουργική – Τελετουργική)
2. Συμβουλευτική σε σύγχρονα ζητήματα (Εξομολογητική)

3. Κανονικό – εκκλησιαστικό δίκαιο: προεκτάσεις και εφαρμογή στον σύγχρονο τρόπο ζωής
4. Οικουμενικές Σύνοδοι και σύγχρονη πραγματικότητα
5. Η αισθητική της λατρείας
6. Παιδαγωγική αξιοποίηση βιβλικών κειμένων
7. Σύγχρονα προβλήματα και ζητήματα αιχμής υπό την οπτική των πατέρων της Εκκλησίας
8. Οργάνωση και διοίκηση της ενορίας – προσφορά προς τον άνθρωπο
9. Επιμόρφωση νέων στελεχών και εθελοντών εκκλησίας σε ζητήματα αιχμής (Υποψηφίων- νέων κληρικών και λαϊκών στελεχών)
10. Θεωρία οργάνωσης και ανάπτυξης της εκκλησιαστικής αποστολής
11. Οι άγιοι των Αθηνών. Πρόσωπα και πολιτιστικά μνημεία της εκκλησιαστικής ιστορίας της Αθήνας και τα μηνύματα τους στη σύγχρονη κοινωνία
12. Ο άνθρωπος και το περιβάλλον στην προοπτική μιας πράσινης οικουμένης
13. Ευάλωτες κοινωνικές ομάδες και Εκκλησία
14. Η επίδραση και οι επιπτώσεις της τεχνολογίας στον σύγχρονο άνθρωπο
15. Πτυχές της ελληνικής επανάστασης του 1821
16. Ισλαμικό πανόραμα: Κόσμος, Ευρώπη, Ελλάδα από τις απαρχές έως σήμερα
17. Ολοκαυτώματα και αντισημιτισμός
18. Επιμόρφωση εμπειροτεχνών ψαλτών και παραδοσιακών μουσικών
19. Εμβάθυνση στη βυζαντινή και παραδοσιακή μουσική
20. Ελληνικός και ευρωπαϊκός μουσικός πολιτισμός με έμφαση στην εκκλησιαστική μουσική
21. Κοινωνικοπρονοιακή εκκλησιαστική παρέμβαση σε προβλήματα του γάμου και της οικογένειας
22. Κοινωνικοπρονοιακή εκκλησιαστική υποστήριξη σε προβλήματα της παιδικής και της εφηβικής ηλικίας
23. Κοινωνικοπρονοιακή εκκλησιαστική υποστήριξη των νοσούντων και των οικείων τους
24. Κοινωνικοπρονοιακή εκκλησιαστική παρέμβαση σε προβλήματα πένθους
25. Διαχείριση προβλημάτων οικογενειακού βίου
26. Θέματα πρόληψης και αντιμετώπισης της ενδοοικογενειακής βίας
27. Σύγχρονες προσεγγίσεις προβλημάτων ψυχικής υγείας
28. Θέματα διαχείρισης χρονίως πασχόντων
29. Εκπαίδευση στη διαχείριση κοινωνικοπρονοιακών ζητημάτων αιχμής
30. Η ενορία ως κύτταρο της τοπικής ανάπτυξης και κοινωνικοπρονοιακής στήριξης

Τα προγράμματα υλοποιούνται με τη μέθοδο της δια ζώσης και της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης, ενώ για την

υποστήριξη των εξ αποστάσεως προγραμμάτων δημιουργείται ένα σύστημα σύγχρονης και ασύγχρονης τηλεκπαίδευσης, μία ηλεκτρονική πλατφόρμα moodle, αποκλειστικά για τις ανάγκες του Ι.Π.Ε., στην οποία φιλοξενείται το σύνολο των θεματικών ενοτήτων και πλούσιο πρωτότυπο πολυμεσικό εκπαιδευτικό υλικό σε ένα προηγμένο εκπαιδευτικό περιβάλλον.

Για την επιτυχή ολοκλήρωση των προγραμμάτων ως επιμορφούμενοι θα πρέπει να επιλέξετε ένα θέμα από τα προτεινόμενα που υπάρχουν σε κάθε υποενότητα του εκπαιδευτικού υλικού και να **εκπονήσετε μία γραπτή ερευνητική εργασία**, συμβουλευόμενοι και τη σχετική βιβλιογραφία που παρατίθεται. Ως **όριο απουσιών ορίζεται το 10%** των συνολικών ωρών του προγράμματος, όσον αφορά τα διά ζώσης και τα εξ αποστάσεως με σύγχρονη μορφή εκπαίδευσης προγράμματα.

Στη λήξη του προγράμματος καλείστε να διαθέσετε λίγα λεπτά και να συμπληρώσετε ένα ερωτηματολόγιο αξιολόγησης. Οι απόψεις σας για την αποτελεσματικότητα της επιμορφωτικής διαδικασίας, οι πιθανές δυσκολίες που αντιμετωπίσατε, όπως και οι προτάσεις σας είναι πολύ σημαντικές για την ανατροφοδότηση και βελτίωση του προγράμματος, αλλά και τον μελλοντικό σχεδιασμό νέων θεματικών ενοτήτων.

Η παρούσα Θεματική Ενότητα έχει τίτλο **ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΒΙΒΛΙΚΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ** και διαρκεί 28 ώρες. Στοχεύει στο να εισαγάγει τους επιμορφούμενους σε μεθόδους αξιοποίησης των θεόπνευστων κειμένων της Αγίας Γραφής στην κατήχηση, την ποιμαντική και το κήρυγμα και να καταστήσει σαφές ότι, επειδή η ταυτότητα και η θρησκευτικότητα του ανθρώπου διέρχεται διάφορες φάσεις εξέλιξης, ανάλογα με την πνευματική του αναζήτηση, χρειάζεται κατάλληλη επιλογή και αξιοποίηση των περικοπών που θα διδαχθούν, και των τεχνικών που θα χρησιμοποιηθούν, ώστε η πρόσληψη των διδαγμάτων της Αγίας Γραφής να είναι όντως βιωματική και σωτηριολογική.

Αποτελείται από τις εξής επιμέρους θεματικές ενότητες:

A/A	Τίτλος Επιμέρους Θεματικής Ενότητας	Ωρες
1.1.	Έναρξη – περιεχόμενο και στόχοι προγράμματος – Εισαγωγή στο πρόγραμμα	1
1.2.	Αγία Γραφή και Ευχαριστία	3
2.	«Γένεση και Παλιγγενεσία («Αποκάλυψη»): Τα Μυστήρια της Αρχής και του Τέλους	4
3.	Βιώνοντας τα βιβλικά «μοτίβα του Θανάτου και της Ζωής»: «(Προς)Κλήση - Έξοδος – Διαθήκη / «Νόμος» – Γη της Επαγγελίας– Λύτρωση»	4
4.	Βιβλικά «Μοντέλα»: Ιωνάς – Ρουθ – Παύλος	4
5.	Η «παγκόσμια Γλώσσα των Συμβόλων» και η Αγία Γραφή: Άρτος, Οδός, Φρέαρ	4
6.	Αποκωδικοποιώντας το Μήνυμα ενός Γράμματος του απ. Παύλου: (Σταυρός, Ανάσταση, Δικαίωση).	4

7.1.	Ανακεφαλαίωση: Η «Μετάληψη» των Γραφών από την Τέχνη και το Κήρυγμα στη Σύγχρονη Ενορία	2
7.2.	Αξιολόγηση εκπαιδευομένων – Παρουσίαση εργασιών – Ανατροφοδότηση στόχων	2

Για την υλοποίηση των επιμορφωτικών προγραμμάτων του Ι.Π.Ε. θα θέλαμε να εκφράσουμε θερμές ευχαριστίες προς τον Πρόεδρό του, Μακαριώτατο Αρχιεπίσκοπο Αθηνών και πάσης Ελλάδος κ. Ιερώνυμο Β΄, για την πατρική αγάπη και το άοκνο ενδιαφέρον με το οποίο περιβάλλει το έργο του Ι.Π.Ε. Εγκάρδιες ευχαριστίες αρμόζουν και προς τα Μέλη του Δ.Σ. του Ι.Π.Ε., τους εργαζομένους και τους συνεργάτες του, τους κ. Καθηγητές και τους Εκπαιδευτές που διδάσκουν στα προγράμματά του και κυρίως προς τον κ. Σωτήριο Δεσπότη, Καθηγητή της Θεολογικής Σχολής του ΕΚΠΑ, για τη σύνταξη του παρόντος πρωτότυπου εκπαιδευτικού υλικού. Τέλος ευχαριστούμε πολύ και όλους εσάς για τη συμμετοχή σας στο παρόν πρόγραμμα, καθώς η παρουσία σας μας δίνει δύναμη να συνεχίσουμε τη διακονία μας.

Αρχιμ. Θεολόγος Αλεξανδράκης
Διευθυντής Ι.Π.Ε.

1.1. ΕΝΑΡΞΗ – ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΚΑΙ ΣΤΟΧΟΙ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ – ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

Σύντομη περιγραφή

Το Επιμορφωτικό Πρόγραμμα στοχεύει να εισαγάγει τους σπουδαστές σε μεθόδους αξιοποίησης των Περικοπών της Αγίας Γραφής στην Κατήχηση, την Ποιμαντική και το Κήρυγμα. Μετά από αιώνες κατά τους οποίους πολιτική και θρησκευτική εξουσία δεν πορεύτηκαν απλώς σε συναλληλία αλλά και σε συνεξάρτηση, επιστρέφουμε και πάλι σε μια εποχή (την επονομαζόμενη «ύστερη νεωτερικότητα» ή «μετανεωτερικότητα») κατά την οποία ο Χριστιανισμός καλείται να αντιδράσει σε συνθήκες, που θυμίζουν αρκετά τους πρώτους αιώνες μαρτυρίας της *αποστολικής πίστης* (όπως «περιγραφόταν» την πρώτη χιλιετία η *Ορθοδοξία*). Η *πίστη* (η οποία τους πρώτους αιώνες χαρακτηρίστηκε και *αθειΐα* ή / και *δεισιδαιμονία*¹) ανέτειλε, όταν για πρώτη φορά υπήρξε παγκοσμιοποίηση της Οικουμένης («Αυγούστου μοναρχήσαντος ἐπὶ της γῆς» Δοξαστικό Εσπερινού Χριστουγέννων-Ποίημα Κασσιανής). Στηριζόταν στους εξής τρεις πυλώνες: αυτούς της κοινής γλώσσας (τότε ήταν η ελληνική), του ισχυρού νομίσματος (του δηναρίου) και του διαδικτύου, το οποίο «εξασφάλισε» η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία στις ηπείρους και τη Μεσόγειο, την «*ἡμετέραν Θάλασσαν*» (Εκαταίος Αποσπ. 1α,1,Ε.18α.6). Η *Pax Romana* (Augusta), στηριζόμενη στη φορολογία και τη στρατιωτική μηχανή, ήταν γενικά ένα πατριαρχικό πολυσυλλεκτικό σύστημα με συνεκτικό δεσμό τη λατρεία του Πλανητάρχη και της Αιώνιας Πόλης, που προωθούνταν μέσω των εορτών προς τιμήν τους, των νομισμάτων, και των ανδριάντων («εικόνων»). Ο Χριστιανισμός, ο οποίος αν και διαδόθηκε από τον απ. Παύλο στις πόλεις, κινούνταν γενικά στο «περιθώριο» (καθώς απέδιδε τους όρους *Κύριος – Σωτήρ – Υιός Θεού – Ευαγγέλια*, που ήταν προσωνύμια του «θείου» Καίσαρα, *αποκλειστικά* σε έναν Εσταυρωμένο από την επίσημη ηγεσία αλλά Αναστημένο Πρόσωπο), αποτελούσε *συνειδητή επιλογή* των μελών του Σώματός του και όχι εκ γενετής κληροδότημα. Για τους πιστούς, ιδίως εκείνους που ακολουθούσαν τον απ. Παύλο, η *πίστη* στον Κύριο Ιησού, δεν αποτελούσε «αστερίσκο» της εθνοτικής ταυτότητας ενός «εκλεκτού λαού». Συνιστούσε την ύψιστη προτεραιότητα, καθώς η *πίστις Χριστού* (= αφοσίωση στον

¹ Τάκιτος (*Χρον.* 15.44.3), Πλίνιος ο Νεότερος (*Επ.* 10.96.8).

Χριστό) εκφραζόταν ως η *Οδός* (= πρόταση ζωής), ενώ ως *δείκτης ταυτότητας* όλων (ανεξαρτήτως φυλής, φύλου, στάτους) όσων είχαν βιώσει *μεταστροφή* και είχαν γευθεί την *καταιγιστική* εμπειρία τού ενός και μοναδικού βαπτίσματος, προβαλλόταν το κοινό τραπέζι και η «οικειότητα της πίστεως» (δηλ. «η συγγένεια μεταξύ μας με συνδεδετικό ιστό την πίστη»²).

Πλέον σήμερα, σε έναν Κόσμο, όπου ο Χριστιανισμός (α) αντιμετωπίζεται από την πολιτική Εξουσία ως μία από τις πολλές θρησκευτικές Κοινότητες και (β) αποτελεί και πάλι *συνειδητή* επιλογή σε ένα περιβάλλον πολυπολιτισμικό, στο οποίο ο καθένας καλείται να γίνει ο «σκηνοθέτης» της ταυτότητάς του, η στάση των πρωταγωνιστών της Κ.Δ. απέναντι (i) στο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον της Οικουμένης, (ii) στο «δημόσιο χώρο» - την «αγορά» (το φόρουμ) της Πόλης και (iii) τη νομή / διαχείριση του Οίκου, νομίζω ότι δύναται να χρησιμοποιηθεί ως πρότυπο για το ποια μπορεί να είναι εξαιρετικά χρήσιμη στη μαρτυρία της Εκκλησίας στο δημόσιο χώρο. Εν τέλει η *ανακάλυψη* της Καινής Διαθήκης και της Αγίας Γραφής (Α.Γ.) γενικότερα, μπορεί να βοηθήσει ενεργητικά και το θεολογικό κόσμο να αρθρώσει «πολιτικό» λόγο ουσιαστικής ελπίδας. Σημειωτέον ότι επί δεκαετίες στον ορθόδοξο χώρο υπερτονιζόταν η σημασία της Ευχαριστίας (και μάλιστα του β' μέρους της, ήτοι της Λειτουργία των Δώρων), χωρίς να εκτιμάται αντιστοίχως η σημασία της Λειτουργίας του Λόγου, όπως και της Λειτουργίας (α) *πριν* και (β) *αυτής μετά* τη θεία Λειτουργία (ήτοι (α) ντης ειλικρινούς συγχώρεσης του «έτερου» και (β) της μαρτυρίας - του μαρτυρίου στο δημόσιο χώρο για να σωθεί ο Κόσμος).

- Το Επιμορφωτικό Πρόγραμμα στοχεύει να εισαγάγει τους σπουδαστές στην *ανακάλυψη* της σημασίας και της Αγίας Γραφής (Α.Γ.) γενικά και της Παλαιάς Διαθήκης (Π.Δ.) ειδικά, σε έναν κόσμο μετανεωτερικό αλλά ταυτόχρονα και ειδωλολατρικό. Η τελευταία (η Π.Δ.) παρερμηνεύεται από πολλούς σήμερα ως *Εβραϊκή Βίβλος*. Το Πρόγραμμα φιλοδοξεί να μεταγγίσει στους ακροατές την κατανόηση της πολλαπλότητας – ποικιλίας των βιβλίων

---

² Βεβαίως γενικότερα το φαινόμενο «θρησκεία» κατά τον 1^ο αι. μ. Χ. δεν αποτελούσε «ιδιωτικό χόμπι» του Σαββατοκύριακου, αλλά ήταν άρρηκτα συνυφασμένη με την πολιτική, την οικονομία, την επιχειρηματικότητα, τον αθλητισμό. Είχε ως πυρήνα τη θυσία (στη λογική του δούναι και του λαβείν κατεξοχήν με την πάτρωνα θεότητα). Το τελετουργικό, όμως, που εκτυλισσόταν συνήθως εκτός του Ναού, ήταν άρρηκτα συνδεδεμένο με τις κοινωνικές εκδηλώσεις (social events) της οικογένειας ή της πόλης, που αρκετά συχνά επίσης πραγματοποιούνταν σε ένα από τα εστιατόρια του Ναού. Επίσης το σύνθημα ήταν ο πολυθεϊσμός αντί του μονοθεϊσμού, που *τυπικά* επικρατεί σήμερα, όπως επίσης και ο τότε *πατριαρχικός* κόσμος (ο οποίος δέσποζε έναντι της ατομικής ταυτότητας και των δικαιωμάτων του πολίτη) γενικότερα σεβόταν το *αρχαίο* ως αυθεντικό, αντί του μέλλοντος και της ταχύτητας που κυριαρχούν σήμερα.

που απαρτίζουν την Α.Γ., και ταυτόχρονα εκείνης της «κόκκινης κλωστής», που συγκροτεί αυτή την ποικιλία σε ενιαίο Σώμα. Δεν είναι τυχαίο ότι αυτό (το σώμα) της Π.Δ. συγκροτήθηκε κατεξοχήν σε περίοδο Κρίσης (πυρπόληση του Ναού – βαβυλώνια αιχμαλωσία και επιστροφή στην Αγία Γη πάλι υπό την κυριαρχία δυναστών – «θηρίων»). Αυτή η Κρίση όμως αποδείχθηκε εξόχως δημιουργική.

- Ο σπουδαστής μαθαίνει να εστιάζει σε τρία βασικά στοιχεία των βιβλικών κειμένων, ώστε να γεφυρώσει το «φυσικό» χάσμα μεταξύ της συγγραφής των βιβλίων και της σημερινής εποχής και να «μεταλάβει» ζωή: (α) Μοτίβα, που επαναλαμβάνονται και υπαρξιακά και εκκλησιαστικά (όπως είναι η Εκλογή, η Κλήση, η Έξοδος, η Διαθήκη)· (β) Πρωταγωνιστές (άνδρες και γυναίκες) της Α.Γ., οι οποίες / οι οποίοι μπορούν να λειτουργήσουν ως Πρότυπα καθώς δεν παρουσιάζονται εξιδανικευμένα ως υπερήρωες, αλλά με τραγικές πτώσεις και μεγαλειώδεις αναστάσεις, με αμφιβολίες και ταυτόχρονα με εξαιρετική πίστη / αφοσίωση στο θέλημα του Κυρίου της έκκληξης. Ταυτόχρονα (γ) εξιχνιάζει την αρμονική δομή συγκεκριμένων βιβλίων, τα οποία είτε έχουν ανοικτό Τέλος, όπως ο Ιωνάς, το *Κατά Μάρκον*, οι *Πράξεις* (ώστε αυτό το Τέλος να το συμπληρώσει με τη γραφίδα και τη ζωή του ο αναγνώστης) είτε πολλαπλούς επιλόγους (όπως το *Κατά Ιωάννη*). Αποτελεί όντως ανακάλυψη να βιώσει ο ακροατής – αναγνώστης την αλληλόδραση των Περικοπών του ίδιου Κειμένου (π.χ. την Παραβολή του ευσπλαχνικού Πατέρα ή του άγευστου Αγάπης πρεσβύτερου Υιού ως αποκορύφωση μιας Τριλογίας περί του Χαμένου – Απολωλότος), όπως και την αλληλεπίδραση των Γραφών μεταξύ τους μέσω ακόμη και «υπαινιγμών».
- Καλύπτει συνολικά, από άποψη μελέτης, έρευνας, σπουδής και ζωής της Εκκλησίας, το ευρύ φάσμα των δύο χλιετιών. Η πρόσληψη και η Ερμηνεία των βιβλικών κειμένων είναι διαρκής και δεν πραγματώνεται μόνον μέσω των Υπομνημάτων, αλλά και μέσω της Λατρείας, της Τέχνης και ιδίως της ζωής των χαριτωμένων Αγίων, οι οποίοι, όπως αποδεικνύεται ήδη από τη Βίβλο, δεν χρημάτισαν υπεράνθρωποι, αλλά αυθεντικοί άνθρωποι.
- Είναι σημαντικό να κατανοήσουν οι σπουδαστές τις διάφορες φάσεις εξέλιξης που διέρχεται η ταυτότητα και η θρησκευτικότητα του ανθρώπου, ο οποίος και εξελίσσεται από παιδί σε έφηβο και ενήλικο. Μόνον έτσι μπορεί να γίνει η

κατάλληλη επιλογή των περικοπών που θα διδαχθούν και των τεχνικών ώστε η μετάληψη της Α.Γ. να είναι όντως βιωματική και μεταμορφωτική. Ταυτόχρονα οι σπουδαστές μιλούν σε Τεχνικές, οι οποίες καθιστούν τη διδασκαλία, εμπειρία μυσταγωγική τόσο για τους «μαθητές» όσο και για τον εμπυχωτή - διδάσκαλο. Το ζητούμενο είναι να συναρπαγεί όλη η «Κοινότητα» ομοθυμαδόν, αφού πρώτα έχει κινητοποιηθεί όχι μόνον το μυαλό (= η νόηση) αλλά και η καρδιά, ώστε να ενεργοποιηθούν τα «χέρια» (=η δράση – διακονία) και τα «πόδια» νέων Ευαγγελιστών της Ανάστασης στο σύγχρονο Κόσμο.

1.2. ΑΓΙΑ ΓΡΑΦΗ ΚΑΙ ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑ

Η λειτουργική θεώρηση της Αγίας Γραφής υπό της Ορθόδοξης Εκκλησίας και οι παιδαγωγικές της εφαρμογές³

Λέξεις-κλειδιά: ο Λόγος του Θεού ως Πρόσωπο και η Αγία Γραφή, Καινή Διαθήκη (= εκκλησιαστική Εμπειρία) και Βίβλος, Εξήγηση και Ερμηνεία (= Κατανόηση), Ευχαριστία και Βίβλος

Στη σημερινή ελληνική πραγματικότητα αντιμετωπίζουμε δύο ακραίες απόψεις όσον αφορά στην αντιμετώπιση της Α.Γ. Η πρώτη άποψη ισχυρίζεται ότι υιοθετεί μόνον την Α.Γ. και απορρίπτει την Εκκλησία, τα δόγματα και τους κανόνες της. Η άλλη θεωρεί ότι **Ορθόδοξος** είναι αυτός που **δοξολογεί ορθά τον Θεό**, συμμετέχοντας στην πλούσια λειτουργική, ευχαριστιακή, ζωή της Εκκλησίας χωρίς να επιστρατεύει τη λογική στο να απαντήσει σε ερμηνευτικά ερωτήματα της Γραφής, αφού αυτά τα έλυσαν ήδη οι Πατέρες. Έτσι πολλές φορές, όταν αρχίσει κάποιος να ερευνά την Α.Γ., θεωρείται ότι *προτεσταντίζει*. Το αποτέλεσμα της δεύτερης στάσης, η οποία ξεχνά ότι ετυμολογικά ο όρος *Ορθοδοξία* σημαίνει την *ορθή έννοια περί Θεού⁴*, είναι, όπως διαπιστώνει και ο π. Α. Σμέμαν⁵, σήμερα στην Ορθοδοξία να είναι *ο Ακάθιστος Ύμνος πιο δημοφιλής από τη μελέτη της Κ.Δ.* Και αυτό συμβαίνει παρά το γεγονός ότι ο Ακάθιστος είναι γεμάτος από παλαιοδιαθηκικούς συμβολισμούς και βιβλικές αναφορές!

Όσον αφορά στην πρώτη άποψη, πρέπει να υπογραμμισθεί το γεγονός ότι ποτέ ο Χριστιανισμός (σε αντίθεση μάλιστα προς τον Ιουδαϊσμό και το Ισλάμ) δεν πίστεψε ούτε ότι η Βίβλος προϋπήρχε της δημιουργίας ούτε ότι αυτή απεστάλη από τον Ουρανό⁶. Ο Ιησούς, άλλωστε, δεν συνέγραψε κανένα βιβλίο, αφού ούτε κάποιο

³ Από το βιβλίο μου: *Η Αγία Γραφή στον 21ο αι. Τόμ. Α', Βιβλικές Μελέτες στη βιβλική Ηθική*, Αθήνα: Άθως 2006, 293-319.

⁴ Πρβλ. Αναστ. Σιναΐτη: *ὀρθοδοξία ἐστὶν ἀμεινδὴς περὶ Θεοῦ καὶ κτίσεως ὑπόληψις ἢ ἔννοια περὶ πάντων ἀληθῆς ἢ δόξα τῶν ὄντων καθάπερ εἰσὶ* (PG 89,76d).

⁵ *Εὐχαριστία* (Μετάφραση Α. καὶ Μ. Χελιώτη), Ἐκδόσεις Ἀκρίτα, Ἀθήνα 1987, 80. Πρβλ. π. Γ. Φλωρόφσκυ Απολεσθέν Βιβλικό Φρόνημα, *Αγία Γραφή, Εκκλησία, Παράδοσις* (Μετ. Δημ. Τσάμη), Ἐκδόσεις Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1976, 39- 49.

⁶ Σύμφωνα με τη διαπίστωση τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου, ὅπως αὐτὴ ἀποτυπώνεται στὴν Εἰσαγωγή τῆς Ἐρμηνείας του στὸ κατὰ Ματθαῖον (P.G. 57, 13), οἱ Γραφεὺς οὔτε προαιώνια δημιουργήματα τοῦ Θεοῦ ὑπῆρξαν, οὔτε ἀνήκαν στὸ προαιώνιο θέλημά Του. Ἀποτελοῦν προϊόντα θεϊκῆς συγκατάβασης στὴν

νέο φιλοσοφικό σύστημα εισήγαγε, ούτε μια νέα θρησκεία ίδρυσε. *Άφησε το Σώμα Του και έστειλε το Πνεύμα Του*⁷. Η Α.Γ. δεν αποτελεί ούτε μια πλήρη **συλλογή** των Απάντων των Αποστόλων, ούτε μια συστηματική έκθεση, **μια «Δογματική»** της χριστιανικής διδασκαλίας. Είναι **επιλογή** εκείνων των κειμένων, που αναγνωρίστηκαν ότι είναι αυθεντικά πρωτίστως μέσα από τη λειτουργική χρήση τους στην εκκλησιαστική κοινότητα⁸. **Η Εκκλησία, ο στύλος και το εδραίωμα της αλήθειας** (Α' Τιμ. 3, 15, όπου η αλήθεια ταυτίζεται με το θεανδρικό *Πρόσωπο*), ήταν εκείνη, η οποία επέλεξε τα συγκεκριμένα 27 βιβλία, που απαρτίζουν τον Κανόνα της Κ.Δ., ενώ απέρριψε ως απόκρυφα πολλά περισσότερα, τα οποία φέρονταν ότι έγραψαν, όχι ο Μάρκος και ο Λουκάς, που δεν ανήκαν στη χορεία των Δώδεκα, αλλά ο 'Πέτρος', ο 'Θωμάς', ο 'Ιάκωβος' και άλλα ηχηρά ονόματα της Πρώτης Εκκλησίας. Και η επιλογή φυσικά δεν ήταν αυθαίρετη, αλλά έγινε επί τη βάσει αρχών. Σημειώνει ο Ιωάννης στον πρώτο Επίλογο του Ευαγγελίου του: *ταῦτα δὲ γέγραπται ἵνα πιστεύσητε ὅτι Ἰησοῦς ἐστὶν ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ ἵνα πιστεύοντες ζωὴν ἔχητε ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ* (Ιω. 20, 31)⁹. Συνεπώς η επιλογή έγινε, για να επιβεβαιώσει την πίστη στο Πρόσωπο του Ι. Χριστού, μια πίστη, όμως, όχι θεωρητική και αφηρημένη, αλλά με υπαρξιακές προεκτάσεις για τη ζωή (και το θάνατο) των ανθρώπων¹⁰. Με πολλή έμφαση τονίζει ο Ιγνάτιος ο Θεοφόρος στους Φιλαδελφείς, αντιμετωπίζοντας τους Ιουδαίους που ζητούσαν αποδείξεις από τα *αρχεία* (δηλαδή την Π.Δ.) προκειμένου να πιστέψουνε στο πρόσωπο του Ιησού τα εξής: *Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς μηδὲν κατ' ἐρίθειαν πράσσειν, ἀλλὰ κατὰ Χριστομαθίαν. Ἐπεὶ ἤκουσά τινων λεγόντων ὅτι, ἐὰν μὴ ἐν τοῖς ἀρχείοις εὔρω, ἐν τῷ εὐαγγελίῳ οὐ πιστεύω· καὶ λέγοντός μου αὐτοῖς ὅτι γέγραπται, ἀπεκρίθησάν μοι ὅτι πρόκειται. Ἐμοὶ δὲ ἀρχεῖά ἐστιν Ἰησοῦς Χριστός, τὰ ἄθικτα ἀρχεῖα ὁ σταυρὸς αὐτοῦ καὶ ὁ θάνατος καὶ ἡ ἀνάστασις αὐτοῦ καὶ ἡ πίστις ἡ δι' αὐτοῦ ἐν οἷς θέλω ἐν τῇ προσευχῇ ὑμῶν δικαιωθῆναι* (8, 2)¹¹.

άνθρωπινη ασθένεια, αφού δόθηκαν μετά την άποτυχία του ανθρώπου να άποτυπώσει ζωντανά στην καρδιά του τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ.

⁷ Αρχιμ. Βασιλείου, *Εἰσοδικόν*, Ἅγιον Ὄρος 1974, 15-17. Τό κείμενο αὐτό, ὅπως καί αὐτό στήν παραπ. 29, εἶναι εἰλημμένα ἀπό τό βιβλίο τοῦ ἀρχιμ. Ι. Βλάχου (νῦν Μητρ. Ναυπάκτου), *Ἡ Ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ*, Ι.Μονή Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου 1987, 146-147.

⁸ Γ. Φλωρόφσκυ, *Αγία Γραφή*, 10.

⁹ Πρβλ και το β' επίλογο: *ἔστιν δὲ καὶ ἄλλα πολλὰ ἃ ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς, ἅτινα ἐὰν γράφηται καθ' ἓν, οὐδ' αὐτὸν οἶμαι τὸν κόσμον χωρῆσαι τὰ γραφόμενα βιβλία* (21,25).

¹⁰ Στο Α' Ιω σημειώνεται: *καὶ ταῦτα γράφομεν ἡμεῖς, ἵνα ἡ χαρὰ ἡμῶν ἢ πεπληρωμένη* (1,4).

¹¹ *Και σας παρακαλῶ, τίποτε να μην κάνετε κινούμενοι από εριστική διάθεση, αλλά σαν μαθητές του Χριστού, διότι άκουσα κάποιους να λένε, ότι 'αν δεν το βρω στα αρχεία', -τα παλαιά κείμενα- δεν πιστεύω στο Ευαγγέλιο, και όταν τους είπα "είναι γραμμένο", αυτοί μου απάντησαν, "είναι υπό*

Το κρίσιμο ερώτημα για όποιον, συνεπώς, προσεγγίζει τη Γραφή δεν είναι απλώς η ανάγνωση, αλλά η κατανόηση¹². Τη Γραφή επικαλούνται σήμερα εκατοντάδες προτεσταντικές παραφυάδες και σέκτες. Με επιχειρήματα από τη Γραφή προσπάθησε ο ίδιος διάβολος να καθυποτάξει στην έρημο τον Υιό του Θεού, τον Ιησού. «Η Αγία Γραφή, όταν είναι κλειστή μας ενώνει, ενώ όταν ανοίγει μας διαιρεί». Το πρόβλημα άρα, το οποίο τίθεται αμείλικτο μόλις πάρει κανείς στα χέρια του αυτό το βιβλίο, είναι το εξής: Πώς τελικά μπορεί *να ερμηνευθεί* η Α.Γ., έτσι ώστε ο αναγνώστης να αναγνωρίσει μέσα σε αυτή το Πρόσωπο του άσρκου ή σαρκωμένου Λόγου και να αντλήσει την περίσσια ζωή και τη χαρά για την οποία κάνει λόγο ο επιστήθιος μαθητής; Το ερώτημα του διακόνου Φιλίππου προς τον ευνούχο της Κανδάκης παραμένει μέχρι σήμερα κρίσιμο: *Ἄρά γε γινώσκεις ἃ ἀναγινώσκεις;* (Πρ. 8, 30). Εξίσου επίκαιρο είναι και το ερώτημα του Κυρίου Ιησού: *ἐν τῷ Νόμῳ τί γέγραπται; πῶς ἀναγινώσκεις;* (Λκ. 10, 26).

Προκειμένου να ανοίξει κανείς το επτασφράγιστο βιβλίο, και να διακρίνει εκείνον τον αποκαλυπτικό ιστό που τελικά συγκροτεί 76 ξεχωριστά **βιβλία της Α.Γ.** (τα οποία γράφτηκαν σε εντελώς διαφορετικές εποχές από τελείως διαφορετικούς συγγραφείς) και δύο Διαθήκες, την *Καινή και την Παλαιά*, σε **μια Βίβλο**¹³, πρέπει να έχει, πριν από όλα, μάθει να ακούει και να μιλά τη "γλώσσα" που μιλούσαν και έγραφαν οι συγγραφείς αυτών των έργων. Ο π. Ι. Ρωμανίδης¹⁴ σημειώνει τα εξής: *Όχι μόνον ο γράφων, αλλά και ο διαβάζων πρέπει να ξέρει γράμματα. Όχι μόνον ο γράφων περί μαθηματικής πρέπει να γνωρίζει μαθηματικήν, αλλά και ο διαβάζων και ο ερμηνεύων τα γραφόμενα του μαθηματικού πρέπει να γνωρίζει μαθηματικήν. Το ίδιον ακριβώς ισχύει δια την δια κειμένων μετάδοσιν οιασδήποτε επιστήμης. Και δια ποίον λόγον να εξαιρείται η Γραφή; Εν αυτή αναγράφεται η περί Θεού και της βασιλείας και*

σζήτηση". Αλλά για μένα αρχεία είναι ο Ιησούς Χριστός, τα άθικτα αρχεία ο σταυρός Του και ο θάνατος και η ανάσταση Του και η πίστη που έχουμε δι Αυτού. Με όλα αυτά και με τις προσευχές σας ελπίζω, να δικαιωθώ κι εγώ. (Μτφρ. Εκδόσεις όρος, Οι Αποστολικοί Πατέρες. Αθήνα 2008, 150-151.

¹² Ορθά ο αγ.Ιλάριος σημείωνε ότι τελικά *η αγ.Γραφή δεν είναι η ανάγνωση, αλλ' η κατανόηση* - *Scripturae enim non in legendo sunt, sed in intelligendo* (ad Constantinum Aug. Lib.2, cap. 9, PL 10, 570). Πρβλ. Φλωρόφσκυ, *Αγία Γραφή*, 102. Ο ίδιος ασπάζεται την άποψη της Ellen Flesseman-van-Leer: *Η αγ. Γραφή άνευ ερμηνείας δεν είναι καν Γραφή.*

¹³ Σύμφωνα με τον προσφνή ορισμό του ι. Αυγουστίνου: *Vetus Testamentum in Novo patet. Novum Testamentum in Veteri laiet.* Βλ. Β. Π. Στογιάννου Η Έννοια της Παραδόσεως στην Καινή Διαθήκη: *Ερμηνευτικά μελετήματα*, Εκδόσεις Π.Πουρναρά, ΒΒ 4, Θεσσαλονίκη 1988, 285-302, 295. Στον ίδιο τόμο εμπεριέχονται και τα πολύ ενδιαφέροντα άρθρα: Χριστομαθία. Η Χριστοκεντρική ερμηνευτική Αρχή εις τας επιστολάς του αγίου Ιγνατίου του Θεοφόρου (152-178), Αγία Γραφή και Αποκάλυψις (183-201).

¹⁴ *Δογματική και Συμβολική Θεολογία της Ορθοδόξου Καθολικής Εκκλησίας*, τόμος Α', Εκδόσεις Π.Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1973, 174-175.

*δόξης Αυτού εμπειρία των θεουμένων προφητών και αποστόλων. Πώς δεν ισχύει ο γενικός επιστημονικός κανών και εις την περίπτωση αυτή; Ότι δηλαδή οι ορθώς αναγινώσκοντες και ερμηνεύοντες την εμπειρίαν ταύτην των θεουμένων είναι οι ανήκοντες εις την εν Χριστώ Κοινωνίαν των θεουμένων; Ο αναγνώστης της Γραφής πρέπει πρώτα να αποκτήσει το ίδιο Πνεῦμα και τον ίδιο νου (νοῦ Χριστοῦ) με τους προφήτες και αποστόλους που παρήγαγαν και εγκολλώθηκαν τα ιερά κείμενα. Οφείλει να ζήσει την εμπειρία της αποκάλυψης και της γνώσης (υπό την ευρεία έννοια που έχει στην Α.Γ. ο όρος) του Λόγου, ώστε μετά να κατανοήσει το λόγο περί της αποκάλυψης Του, καθώς ήταν η εμπειρία εκείνη που φόρτιζε τους μεσσιακούς τίτλους και τις υπόλοιπες λέξεις με καινούργιο περιεχόμενο και όχι το αντίστροφο. Πρώτα βιώνει κανείς τη συγκλονιστική **αποκάλυψη του Θεού** (που πραγματοποιείται μέσω της έλλαμψης της χάριτός Του, της προσωπικής άσκησης και της συμμετοχής στο διαρκές μυστήριο της Πεντηκοστής της Εκκλησίας και ιδιαίτερα σε αυτό της θείας Ευχαριστίας) και κατόπιν κατανοεί **το λόγο η τη μαρτυρία περί της αποκάλυψης**, που είναι οι Γραφές.*

Η παραπάνω διάκριση της άμεσης εμπειρίας αποκάλυψης του Θεού εν Χριστώ από το λόγο *περί* της αποκάλυψης αυτής, που είναι οι Γραφές, είναι βασική στην Ορθοδοξία. *Δεν είναι ουσιαστικά η Γραφή ο Λόγος του Θεού, αλλά μαρτυρία περί του Λόγου του Θεού*¹⁵. Η ταύτιση της Γραφής με την αποκάλυψη τοῦ Θεοῦ δε συνέβη μόνο στον Προτεσταντισμό, αλλά πολλούς αιώνες νωρίτερα σε αρκετά ρεύματα του Ιουδαϊσμού, ιδίως στα μεταιχμαλωσιακά χρόνια, όταν η μοναδική εμπειρία της **Διαθήκης**, της σχέσης αγάπης Θεού και ανθρώπου που θεμελιώθηκε στο ιστορικό γεγονός της Εξόδου του ισραηλιτικού λαού από την Αίγυπτο της τυραννίας στην έρημο της θεικής προνοίας, θεσμοθετήθηκε σε θρησκεία **της Τορά** (= Νόμου Ο')¹⁶. Το τραγικό αποτέλεσμα αυτής της ταύτισης ήταν η σταύρωση Εκείνου, πού ομιλούσε στις Γραφές και εκείνες διακήρυτταν.

Στην Εκκλησία εν τέλει δεν ισχύει το **ανάγνωσε για να δεις**, που άκουσε ο ιερός Αυγουστίνος, αλλά το **έρχου και ίδε** του Φιλίππου προς το Ναθαναήλ (Ιω. 1, 46). Μέσα στον αποκαλυπτικό χώρο της (Εκκλησίας) μπορεί συλλάβει και να κατανοήσει κανείς την ασύλληπτη **αρμονία, τη θεοπνευστία, το χαρακτήρα, το σκοπό**, της Α.Γ. και ολόκληρης της θείας αποκαλύψεως, που δεν είναι άλλος από το ζωντανό πρόσωπο του Χριστού και το Σώμα Του. Γι' αυτό στην Πρώτη Εκκλησία ως

---

¹⁵ Βλάχου, *Αποκάλυψη*, 22.

¹⁶ Στογιάννου *Η Έννοια της Παραδόσεως*, 291.

προϋπόθεση κατανόησης των Γραφών προβαλλόταν ο **κανόνας της πίστεως / της αλήθειας**, τον οποίο *παράλαμβανε* κανείς μετά από μακροχρόνια Κατήχηση, Εξορκισμούς, προσωπική άσκηση και αγώνα και τον απήγγειλε πριν τη Βάπτισή του. Αυτό είναι **το ερμηνευτικό κλειδί** της γνώσεως των Γραφών, που δεν είχαν οι γραμματείς (Λκ. 11, 52). Ονομάστηκε μάλιστα *αποστολικός κανόνας*, όχι γιατί ήταν μια θεολογική Σούμα θεωρητικών δεσμευτικών προτάσεων των Αποστόλων (summa theologiae), αλλά γιατί κατέγραφε πολύ συνοπτικά την πίστη που αυτοί (οι Απόστολοι) είχαν διδάξει στους μαθητές τους και ταυτιζόταν με τη γνώση της βαθύτερης εννοίας και αλληλουχίας των αποκαλυπτικών γεγονότων του Θεού, που ενεργεί *πολυμερώς και ποικιλοτρόπως* μέσα στην Ιστορία¹⁷. Αυτή την εμπειρία είχε και η Θεοτόκος, η οποία, χωρίς να ‘ανατέμνει’ τους λόγους της Γραφής, συνέλαβε τον Λόγο του Θεού και έγινε *Χριστοῦ Βίβλος ἔμψυχος ἐσφραγισμένη*.

Αν δεν υπάρχει η σύλληψη αυτού του σκοπού και αυτής της αρμονίας, η οποία επιτυγχάνεται μετά από προοδευτική μυστηριακή και ασκητική Είσοδο στο χώρο της Εκκλησίας και ενσωμάτωση του πιστού στο Σώμα του Χριστού, τότε η Γραφή, όπως και κάθε ιερό και όσιο, μπορεί να χρησιμοποιηθεί για σκοπούς ακόμη και δαιμονικούς. Ο άγ. Ειρηναίος προσκομίζει ένα ωραιότατο παράδειγμα για τον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιούν τη Γραφή οι αιρετικοί: *ένας επιδέξιος καλλιτέχνης ζωγράφισε μια ωραία εικόνα βασιλέως αποτελούμενη από πολλούς πολύτιμους λίθους. Κάποιος άλλος διαλύει αυτό το μωσαϊκό και συνθέτει με τους λίθους διαφορετικό σχέδιο, που αναπαριστά την εικόνα ενός σκύλου ή μιας αλώπεκος. Εν συνεχεία ισχυρίζεται ότι αυτό ήταν η αρχική εικόν, του πρώτου καλλιτέχνου, με το πρόσχημα ότι οι ψηφίδες ήταν αυθεντικές. Το αρχικό όμως σχέδιον είχε καταστραφεί*. Αυτό ακριβώς κάνουν οι αιρετικοί με την Αγ. Γραφή. Αγνοούν και διασπών τη **«σειράν και τον σύνδεσμον» της Αγ. Γραφής**, «λύοντες τα μέλη της αληθείας». «Ρήματα, λέξεις, παραβολαί» είναι πράγματι γνήσια, αλλά η «υπόθεσις» είναι αυθαίρετη και ψευδής. (Κατά Αιρέσ. 1, 8,1)¹⁸.

Η Γραφή αποτελεί συνεπώς μέρος της **ζωντανής Πνευματικής Παράδοσης** της Εκκλησίας, και η Παράδοση με τη σειρά της δεν ταυτίζεται με κάποιες επιμέρους προφορικές παραδόσεις, αλλά είναι **πρωτίστως ερμηνευτική αρχή και μέθοδος της**

---

¹⁷ Πρβλ. Φλωρόφσκι, *Αγία Γραφή*, 104-105. *Η Α.Γ. δεν είναι απλώς μια ανθρώπινη καταγραφή των θείων επέμβασεων και πράξεων. Αποτελεί και αυτή καθ' εαυτή μια θεία επέμβαση. Φέρει η ίδια ένα μήνυμα θείον.*

¹⁸ Φλωρόφσκι, *Αγία Γραφή*, 105-106

Γραφής¹⁹. Δεν προσθέτει κάτι σε όσα απεκαλύφθησαν στη Γραφή, αλλά παρέχει το ζωντανό πλαίσιο, την ευρεία προοπτική διά των οποίων και μόνον ήταν δυνατόν να γίνει αντιληπτή και καταληπτή η αληθής πρόθεσις και το συνολικό σχέδιον της Α.Γ. και της θείας αποκαλύψεως²⁰. Να γιατί η Πρώτη Εκκλησία δεν ξεχώριζε την Παράδοση και την Γραφή ως **δύο ανεξάρτητες πηγές της πίστης**, ως δύο αυθεντίες, από τις οποίες μπορεί το άτομο να αντλήσει εξ αντικειμένου την αλήθεια. Σημειώνει ο Χ. Γιανναράς ²¹: Η Εκκλησία αρνείται να ξεχωρίσει την αλήθεια από την πραγματοποίηση και εμπειρία της αλήθειας.. Πριν από κάθε διατύπωση, **η αλήθεια είναι γεγονός**, η ιστορική πραγματοποίηση του τριαδικού τρόπου της όντως ζωής, είναι το Σώμα Χριστού, η Εκκλησία. Οι λέξεις **αλήθεια** και **αποκάλυψη** δεν σημαίνουν για την Εκκλησία κάποιο συμπλήρωμα στις γνώσεις μας.. δεν είναι κάποια άρθρα πίστεως [...] Για την Εκκλησία η αλήθεια και η αποκάλυψη αναφέρονται στον Θεό που φανερώνεται στους ανθρώπους ως η όντως ζωή.. Είναι **τρόποι ύπαρξης**. Για να γνωρίσουμε τον λόγο της ζωής πρέπει να τον σπουδάσουμε ένσαρκο στο Σώμα του Χριστού, στα πρόσωπα των αγίων, των πνευματικών πατέρων που μας γεννούν στην ζωή της εκκλησιαστικής κοινωνίας. Δέν πρέπει νά λησμονείται ότι ο ίδιος ο **Μέγας Αθανάσιος**, ο οποίος ισχυριζόταν ότι οι ιερές και θεόπνευστες Γραφές είναι αὐτάρκειες γιά τήν ἔκθεση τῆς ἀλήθειας (39η ἑορτ. Επιστ. 40)²², εισηγάγε στο Σύμβολο τῆς Πίστεως τόν ἐξωβιβλικό ὄρο "**ὁμοούσιος**" καθιερώνοντας τήν ζωντανή

¹⁹ Κλασική περί της Παραδόσεως της Εκκλησίας είναι η *Περί Αγίου Πνεύματος* πραγματεία του Μ. Βασιλείου, όπου γίνεται λόγος για τα κηρύγματα (δόγματα) και τα δόγματα (άγραφα ἔθη). Ο Ι. Καραβιδουπουλος (Ερμηνεία Κ. Διαθήκης στην Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, στὸ: *Βιβλικές Μελέτες* [...], 11-30, ἐδῶ 13) ἐπισημαίνει τα ἐξῆς: Ἐφόσον ἡ παράδοση εἶναι ζοή, παραλαβὴ δηλαδὴ καὶ παράδοση τοῦ θησαυροῦ τῆς πίστεως, δὲν εἶναι μὲ κανένα τρόπο κάτι στατικό καὶ ἀποστεωμένο ἀλλὰ ἔχει τὰ οὐσιώδη χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τοῦ ζωντανοῦ ὄργανισμοῦ: κίνηση, πρόοδος, ἀφομοίωση τοῦ περιβάλλοντος, μεταμόρφωσή του καὶ τέλος ἀποβολὴ κάποιων στοιχείων ποὺ ἔχουν χάσει τὴν ὀργανικὴ τὸς σχέση μὲ τὸ ζωντανὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ.

²⁰ Φλωρόφσκυ, ὅ.π. 102.

²¹ *Ἀλφαβητάρι τῆς πίστης*, Ἀθήνα 161-164: Ἀμφισβητώντας ριζοσπαστικά τὴν αντικειμενικοποιημένη αυθεντία του παπισμοῦ, πρόβαλε ο προτεσταντισμὸς σαν αποκλειστικὴ πηγὴ τῆς ἀλήθειας τὴν Βίβλο. Ἡ Β. περιέχει ολόκληρη τὴν ἀλήθεια τῆς ἀποκάλυψης τοῦ Θ. με τρόπο αντικειμενικὸ καὶ οριστικὸ[...] σαν αντικειμενικὸ δεδομένο... Χύθηκε ἀφθονο αἷμα καὶ ἀφθονο μελάνι[...] Μέσα σε αὐτὸ τὸ κλίμα ἡ ἐπιστημονικὴ ἀμφισβήτηση τῆς ιστορικῆς ἀξιοπιστίας τῶν Γ. ἀφαιροῦσε τὸ βᾶθος τῆς πίστης, δηλαδὴ τῆς υποταγῆς τῆς αυθεντίας. Πρόκειται γιὰ τὴν ἀνάγκη τοῦ δυτικοῦ να εξασφαλίζεται ατομικὰ κατέχοντας μὴ ἀδιαμφισβήτητη ἀλήθεια, ἔστω κι αὐτὴ ἡ εξασφάλιση πληρώνεται με τὴν υποταγὴ του σε εἰδωλοποιημένες σχηματοποιήσεις τοῦ ἀλαθῆτου τῆς υπερφυσικῆς ἀποκάλυψης (τὸ ἀλάθητο τῆς ἐπιστήμης, τῆς ἰδεολογίας). Ἡ ἱστορία τοῦ Δυτικοῦ εἶναι μὴ διαλεκτικὴ υποταγῆς κι ἀνταρσίας, ὅπου ἡ ἀνταρσία σήμαινε κάθε φορὰ τὴν ἐπιλογὴ καὶ μίας ἄλλης αυθεντίας, ἐπομένως καὶ καινούργιας υποταγῆς, ἐνὸς ο στόχος παραμένει ὁ ἴδιος ἡ ατομικὴ εξασφάλιση, ἡ κατοχύρωση τῆς ατομικῆς βεβαιότητας γιὰ τὴν πιστευόμενὴ ἀλήθεια. Κοινωνούμε τὸν λόγο τῶν Ἀποστόλων ποὺ ἐγίναν μάρτυρες τῆς ἐπιφάνειας τοῦ Θεοῦ, γιὰτὶ ὁ λόγος τοὺς εἶναι λόγος/φανερώση τοῦ Χριστοῦ, ὄχι γιὰτὶ τοὺς υπαγόρευσε ὁ Χριστὸς, ἀλλὰ γιὰτὶ οἱ ἴδιοι κατέγραψαν τὴν σχέση ζωῆς ποὺ πραγματοποίησαν μαζί του.

²² Πρβλ. Στ. Σάκκου, *Ἡ ΑΘ' Ἐορταστικὴ Ἐπιστολὴ τοῦ Μ. Ἀθανασίου*, Θεσσαλονικὴ 1974, 69.

κι ὄχι τήν τυπική - ὀρολογική σχέση Παράδοσης καί Γραφῆς, τήν Παράδοση σάν ἀνάγνωση καί ἀκρόαση τῆς Γραφῆς "ἐν Πνεύματι ἀγίῳ"²³.

Από τα παραπάνω βγαίνει αβίαστα το συμπέρασμα που διατυπώνει με ενάργεια ο π. Β. Γοντικάκης²⁴: *Από την αρχή μέχρι σήμερα τη βρίσκομε (sc: την Εκκλησία) συγκεντρωμένη γύρω από το Τραπέζι του Κυρίου: Ἦσαν δὲ προσκαρτεροῦντες τῇ διδαχῇ τῶν ἀποστόλων καὶ τῇ κοινωνίᾳ τῆ κλάσει τοῦ ἄρτου καὶ ταῖς προσευχαῖς. Ἐδώ, στη λειτουργική της σύναξη, βρίσκεται η πηγή της ζωῆς, το κέντρο της. Ἀπ' ἐδώ απορρέει η καινή διδαχή, η αγιαστική της χάρη, ο τριαδικός τρόπος που διοικείται. Ἀπό τη νέα αὐτή οικογένεια – σῶμα Χριστοῦ καὶ κοινωνία του αγ.Πνεύματος- γράφεται το Εὐαγγέλιο [...] Ἐτσι λοιπὸν μπορούμε να πούμε ὅτι τὸ Εὐαγγέλιο εἶναι ἓνα 'ιδιωτικὸ' βιβλίον. Ἄνηκει στὴν Ἐκκλησία, ἡ ὁποία ἔχει παγκόσμια ἀποστολή. Ἡ διαφορετικά, ἐξω ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία εἶναι σφραγισμένο καὶ ἀκατανόητο βιβλίον. Χαρακτηριστικὴ ἡ τοποθέτησή του πάνω στὴν Ἁγ. Τράπεζα τῆς Ὀρθόδοξου Ἐκκλησίας, μέσα στὴν ὁποία ιερουργεῖται τὸ Εὐαγγέλιο. Ἐκφραση τοῦ ἰδίου Πνεύματος τῆς Ἐκκλησίας εἶναι καὶ τὸ δόγμα. Οὔτε ὅταν γράφει ἡ Ἐκκλησία τὸ Εὐαγγέλιο κάνει φιλολογία, οὔτε ὅταν διατυπώνει τὸ δόγμα κάνει φιλοσοφία, ἀλλά, καὶ στὴ μια καὶ στὴν ἄλλη περίπτωση, ἐκφράζει τὸ πλήρωμα τῆς καινῆς ζωῆς που κρύβεται μέσα τῆς. Ὁ π. Γ. Φλωρόφσκυ εἶναι μάλιστα πιο ἀφοριστικός: **Ο (Ὀρθόδοξος) Χριστιανισμὸς εἶναι λειτουργικὴ θρησκεία. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι πρῶτα ἀπ' ὅλα λατρεύουσα κοινότητα. Προηγείται ἡ λατρεία καὶ ἀκολουθεῖ ἡ δογματικὴ διδασκαλία καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ τάξη**²⁵. Ἡ ζωὴ τῆς πρώτης Ἐκκλησίας μας ἀπέδειξε καθαρά ὅτι μπορούσε να ζήσει χωρὶς τὰ Εὐαγγέλια²⁶, ὄχι ὅμως χωρὶς τὸ μυστήριον τῆς θ. Ευχαριστίας. Αὐτὴ ἡ λατρευτικὴ Σύναξη, ἐπειδὴ ἦταν ἀκριβῶς τὸ κάτι ἐντελῶς καινούργιο, ἔδωσε τὴν ἀφορμὴ να συκοφαντηθεῖ καὶ να διωχθεῖ ὁ Χριστιανισμὸς.*

Ἡ πλήρης ἀποκάλυψη τοῦ Λόγου στὴν καταπληκτικὴ σε δομὴ καὶ συμβολισμό περικοπή τῆς Πορείας πρὸς Ἐμμαούς, τὴν προερχόμενη ἀπὸ τὴ γραφίδα τοῦ Λουκά, δὲν ἐπιτελεῖται με τὴν ἐρμηνεία τῶν Γραφῶν, ἀλλὰ με τὴν κλάση τοῦ ἄρτου, ὅπως τονίζεται με ἔμφαση καὶ με τὸ στίχο 24,35, ὁ ὁποῖος κατακλείει τὴν

²³ Σμέμαν, *Εὐχαριστία*, 84-85

²⁴ *Εἰσοδικόν*, 15-17.

²⁵ *The Elements of Liturgy*, στο: Κ. Πάτελος (ἐπιμ.), *The Orthodox Church in the Ecumenical Movement. Documents and Statements*, 1978, 172-182, (ἐδώ) 172. Ἡ παραπομπὴ ελήφθη ἀπὸ τὸ Π. Βασιλειάδη, Ἡ Ἁγία Γραφή σὲς Σύγχρονες Διορθόδοξες Ἀναζητήσεις καὶ ἡ Ὀρθόδοξη Λειτουργικὴ Παράδοση, στοῦ ἰδίου: *Βιβλικὲς Ἐρμηνευτικὲς Μελέτες*, Ἐκδόσεις Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1988, 15-48, ἐδώ 30.

²⁶ Τὸ πρῶτο βιβλίον τῆς Κ.Δ., ἡ πρὸς Θεσσαλονικεῖς ἐπιστολή, γράφτηκε 20 χρόνια μετὰ τὴ σταύρωση τοῦ Ἰησοῦ, ἐνῶ ὁ Κανὼνας τῆς Κ.Δ. συγκροτήθηκε γύρω στο 150 μ.Χ.

περικοπή. Εκείνη τη στιγμή *αὐτῶν δὲ διηνοιχθήσαν οἱ ὀφθαλμοὶ καὶ ἐπέγνωσαν αὐτόν· καὶ αὐτὸς ἄφαντος ἐγένετο ἀπ' αὐτῶν.* (24, 31). Μέσα στο πλαίσιο της Επουράνιας Λατρείας το εσφαγμένο Αρνίο ανοίγει το επτασφράγιστο βιβλίο, προκειμένου όχι απλώς να το διαβάσει (και να ικανοποιήσει έτσι τις αποκαλυπτικές ανησυχίες μιας ελίτ), αλλά να δραστηριοποιήσει τα Ἐσχάτα του Κόσμου και της Ιστορίας (Απ. 4-5). Δεν είναι άλλωστε τυχαίο ότι οι μεγαλύτεροι ερμηνευτές της Αγίας Γραφής υπήρξαν στην Εκκλησία Ιεράρχες-Ποιμένες. Το ίδιο το Βιβλίο τοποθετείται στην αγ. Τράπεζα εκεί όπου βρίσκονται τα λείψανα των μαρτύρων της Εκκλησίας και μεταμορφώνεται η ζυμωμένη με ανθρώπινο ιδρώτα ύλη σε Σώμα και Αίμα Χριστού.

Στη δεύτερη, υποτιμητική απέναντι στην έρευνα της Α.Γ., στάση καταλυτικό ρόλο έπαιξε η δράση των προτεσταντών Μισσιοναρίων την περίοδο της Τουρκοκρατίας, οι οποίοι προσπάθησαν από τον 17^ο αι. με πρόσχημα τη διάδοση της Βίβλου να αλώσουν την Ορθόδοξη Εκκλησία, που επί αιώνες μέσα κυρίως από τη Λατρεία της διέσωσε τη θρησκευτική και εθνική ταυτότητα του Νεοέλληνα. Πρέπει, όμως, παράλληλα να υπογραμμισθεί ότι ήδη από τον 5^ο αι. μ. Χ. και μετά, παρατηρώντας κανείς τη συχνότητα των βιβλικών παραπομπών στη χριστιανική Γραμματεία, διαπιστώνει ότι αυτές με την πάροδο των αιώνων μειώνονται προοδευτικά, αλλά αισθητά, ενώ στο ίδιο χρονικό διάστημα σπανίζουν και τα υπομνήματα στην Κ.Δ., τα οποία είναι στην πλειονότητά τους Επιτομές του έργου του ιερού Χρυσοστόμου ή Σειρές.

Όταν μιλάμε, όμως, για λατρεία στην Ορθοδοξία δεν εννοούμε **μια μυστηριακή τελετουργία**, αλλά μια λογική εν Πνεύματι και αληθεία συσσωμάτωση με τον σαρκωμένο Λόγο, τον Ιησού. Βεβαίως έζησε η Εκκλησία χωρίς την Κ.Δ. αλλά όχι όμως και χωρίς την Π.Δ. Μέχρι σήμερα αρκετές ακολουθίες του νυχθημέρου, δεν περιέχουν καινοδιαθηκικά αναγνώσματα, εμπεριέχουν όμως πάντα παλαιοδιαθηκικούς ψαλμούς. Ο Ιησούς, στην προαναφερθείσα διήγηση της πορείας προς Εμμαούς, πριν οδηγήσει τους συνόμιλούς Του στο Δείπνο και την κλάση του Ἄρτου, καθ' οδόν τους διερμήνευε τις Γραφές και ιδιαίτερα τις Προφητείες εκείνες που ομιλούσαν περί του εαυτού Του. Αυτό προκάλεσε **καύση** στις καρδιές τους και διάνοιξε τα μάτια τους στο να αναγνωρίσουν κατόπιν στο Δείπνο **ποιος** είναι ο Ιησούς. Κάτι ανάλογο συμβαίνει και στις Πράξεις (κεφ. 8) με τον Αιθίοπα, πάλι σε μια ιστορία όπου δεσπάζει η οδός. Η πρώτη Εκκλησία, όπως αποδεικνύει το ίδιο βιβλίο, στα πρώτα χρόνια της δράσης της, εκτός από την κατ' οίκον κλάση του ἄρτου, συμμετείχε στη Λατρεία του Ναού και σε αυτή της Συναγωγής, όπου

κυριαρχούσε η Ανάγνωση της Τορά και των Προφητών. Η τελευταία μάλιστα (η Λειτουργία της Συναγωγής) έγινε η μήτρα, από την οποία γεννήθηκε η χριστιανική Λατρεία.

Ουδέποτε, επίσης, η πρώτη Εκκλησία δεν εξίσωσε την Α.Γ. και τα θεόπνευστα έργα των προφητών και των αποστόλων με οποιοδήποτε άλλο λόγο ή κείμενο έστω και Μεγάλου Πατέρα της Εκκλησίας. Αντιθέτως ο επίσκοπος προσκαλείται *προθύμως ἔχειν ἀναγινώσκειν ἐρευνητικῶς καὶ οὐ παροδευτικῶς, τοὺς τὲ ἱεροὺς Κανόνας καὶ τὸ ἅγιον Εὐαγγέλιον, τὴν τὲ τοῦ θεοῦ Ἀποστόλου βίβλον καὶ πάσαν τὴν θείαν Γραφὴν* (Κανόν Β' της Ζ' Οικουμενικής Συνόδου)²⁷. Η αγ. Γραφή, η οποία δεσπόζει στο χέρι του Παντοκράτορα στον τρούλο του Ναού τοποθετείται, όπως ήδη ελέχθη, στην Αγ. Τράπεζα, *κάτι που αποτελεί την ορατή ένδειξη της κεντρικότητας του Λόγου του Θεού στη ζωή της Εκκλησίας και υπενθυμίζει ακριβώς την ανάγκη να διαφυλάσσεται και να διατηρείται η ζωή και η ιστορία της Εκκλησίας υπό τη βιβλική προοπτική. Απ' την άλλη μεριά, ο Ἀμβωνας* δεν αποτελεί διακοσμητικό στοιχείο του ορθόδοξου Ναού, αν μάλιστα λάβουμε υπόψη τη θέση του σε μερικές αρχαίες Εκκλησίες ακριβώς στο κέντρο του κυρίως ναού²⁸. Τον 3^ο αι. μάλιστα πολλοί Χριστιανοί μαρτύρησαν, επειδή πεισματικά αρνούσαν να παραδώσουν στους διώκτες τους τα ιερά τους βιβλία.

Σήμερα, δυστυχώς, έχουν συμβεί τα εξής: **1)** Το πρώτο μέρος της Θ. Λειτουργίας στο οποίο δεσπόζουν τα παλαιοδιαθηκικά και καινοδιαθηκικά αναγνώσματα, παρόλο που απευθύνεται σ' ολόκληρο το Εκκλησίασμα δε γίνεται κατανοητό ως *Μυστήριο του Λόγου*, αλλά έχοντας ονοματισθεί ως *Λειτουργία των Κατηχομένων*, θεωρείται κάτι σαν πρελούδιο - εισαγωγή στο καθεαυτό μυστήριο. **Η Είσοδος με το Ευαγγέλιο, που δεσπόζει μαζί με την ανάγνωση της Γραφής σε αυτό το αναπόσπαστο κομμάτι της Λειτουργίας και είναι δείγμα της ευφρόσυνης συνάντησης με τον αναστημένο Χριστό που πραγματοποιείται με τη μεταφορά προς εμάς αυτού του βιβλίου των βιβλίων, του βιβλίου που πάντοτε μεταβάλλεται σε δύναμη, ζωή, εξαγιασμό χαρακτηρίζεται και αυτή ως 'Μικρή'. Όπως, όμως, κατά τη θεία Ευχαριστία προηγείται η μεταφορά των ευχαριστηριακών Δώρων στο θυσιαστήριο και έπεται η επίκληση της κατάπεμψης του Παρακλήτου Πνεύματος για τον**

²⁷ Κείμενο κατά το Πηδάλιον [...]1884, 264. Ο κανόνας αυτός ελήφθη από το Β. Π. Στογιάννου Η Προσκύνηση των Μαγών (Ματθ.1,2-12), *Ερμηνευτικά μελετήματα*, 592-651, 594. Στην υποσ.8 σημειώνεται και η αιτιολόγησή του: *οὐσία γὰρ τῆς καθ' ἡμᾶς ἱεραρχίας ἐστὶ τὰ θεοπαράδοτα λόγια, ἤγουν ἢ τῶν θείων Γραφῶν ἀληθινὴ ἐπιστήμη, καθὼς ὁ μέγας ἀπεφήνατο Διονύσιος (Διον.Αρεοπαγ. Περί Εκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας 1).*

²⁸ Έτσι ο Βασιλειάδης, *Αγία Γραφή*, 38-39.

καθαγιασμό των δώρων, έτσι και η φανέρωση του Λόγου προηγείται της ανάγνωσης τους Ευαγγελίου του, ενώ κατόπιν διαβάζεται πλέον μυστικά η ευχή προ του Ευαγγελίου, προκειμένου 'το ακήρατο φως της θεογνωσίας' να διανοίξει τους οφθαλμούς της διανοίας εις την κατανόησιν των ευαγγελικών κηρυγμάτων²⁹. Η ανάγνωση, άλλωστε, του Ευαγγελίου υποσημαίνει σύμφωνα με τον Μάξιμο τον Ομολογητή, τη Δευτέρα Παρουσία (Μυσταγωγία, P.G. 91,688C).

2) Το πλούσιο παλαιοδιαθηκικό περιεχόμενο του πρώτου μέρους της θείας Λειτουργίας συντηρήθηκε ή καταργήθηκε εντελώς. Έτσι χάθηκε η αίσθηση τής συνέχειας μιᾶς ζωντανῆς ιστορίας ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία τοῦ Ἰσραὴλ ὡς τὴν Ἐκκλησία τοῦ Παρακλήτου σέ μιᾶ ἀκατάληκτη πορεία ἐνώπιον ἀνοιχτῶν ὀριζόντων³⁰. Ὡς γνωστόν μέχρι τὸν 12^ο αἰ. ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Ἀπόστολο καὶ τὸ Ευαγγέλιο, διαβαζόταν καὶ τὸ Προφητολόγιο, με προφητικές περικοπές που ακούγονταν πριν τα καινοδιαθηκικά αναγνώσματα και βρίσκονταν προφανώς σε αλληλουχία προς αυτά. Αυτά μετατέθηκαν τελικά στον Εσπερινό, στον οποίο, όμως, σπάνια συμμετέχουν οι χριστιανοί. Μέχρι σήμερα οι ψαλμικοί στίχοι των Αντιφώνων συχνά παραλείπονται, το Προκείμενο του Αποστόλου δεν ψάλλεται ευφρόσυνα, ενώ πρόσφατα επανήλθε μόνον σε χρήση το Αλληλουάριο.

3) Το κήρυγμα είτε απουσιάζει εντελώς, είτε μετατίθεται προ της θείας Κοινωνίας, με αποτέλεσμα να μην μπορούν οι πιστοί να συνειδητοποιούν ότι, όπως στο δεύτερο μέρος της θείας Λειτουργίας το ψωμί και το κρασί μεταβάλλονται σε Σώμα και Αίμα Χριστού εις ἀφεσιν αμαρτιῶν καὶ ζωὴν αἰώνιον, έτσι και στο πρώτο τα λόγια, η σάρκα της Γραφής, μεταβάλλονται μέσα στη Σύναξη σε Πνεύμα, ενέργεια και ζωή. Συχνά μάλιστα το κήρυγμα χάνει τον προφητικό, εσχατολογικό βιβλικό του χαρακτήρα και εντρυφά σε θέματα απλώς ηθικ(ιστικ)ά ή και αλλότρια.

Το αποτέλεσμα ήταν στη θεολογική σκέψη να περιοριστεί η Λειτουργία στο δεύτερο μέρος σαν να ήταν κάτι αυτοτελές και πνευματικά και θεολογικά. Σημειώνει εύστοχα ο π. Α. Σμέμαν³¹: *Ο Λόγος και το Μυστήριο αποχωρίστηκαν το ένα από το άλλο κι έγιναν αντικείμενο ανεξάρτητης μελέτης και καθορισμού. κάτι που οδηγεί τόσο στη λανθασμένη, μονόπλευρη και διαστρεβλωμένη αντίληψη του Λόγου, δηλαδή της Γραφής και της θέσης της στη ζωή της Εκκλησίας, όσο και του Μυστηρίου. Τολμώ να πω ότι η βαθμιαία 'αποσύνθεση' της Γραφής, η διάλυσή της μέσα στην όλο και*

²⁹ Σμέμαν, *Εύχαριστία*, 72

³⁰ Ν. Α. Ματσούκα, *Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης Σημεῖα, Νοήματα, Αποτυπώματα*, Θεσσαλονίκη 2002, 12-16

³¹ *Εύχαριστία* 72-75.

περισσότερο ειδική και αρνητική κριτική είναι αποτέλεσμα του χωρισμού της από την Ευχαριστία [...] Χωρίς το Λόγο, το μυστήριο παύει να είναι βιβλικό, ευαγγελικό, στη βαθύτερη έννοια αυτής της λέξης [...] Η θεία Κοινωνία εκλαμβάνεται σαν ένας από τους τρόπους 'λήψεως της χάριτος', σαν πράξη προσωπικού εξαγιασμού, αλλά παύει να εκλαμβάνεται σαν συμμετοχή μας στο Ποτήριο του Χριστού.. Αποκομμένο από το Λόγο, που πάντα είναι Λόγος περί του Χριστού (ερευνάτε τας Γραφάς Ιω. 5, 39) τα μυστήρια κατά έννοια αποκόπτονται από το Χριστό [...].

Όμως στη λειτουργική, στην πνευματική παράδοση της Εκκλησίας, ακριβώς στην αδιάκοπη σχέση του Λόγου και του Μυστηρίου πραγματώνεται η ουσία της Εκκλησίας σαν ενσάρκωσης του Λόγου, σαν ενσάρκωσης που πραγματοποιείται στο χρόνο και στο χώρο, έτσι που για την ίδια την Εκκλησία γράφεται στο βιβλίο των Πράξεων 'και ο λόγος του Θεού ηύξανε' (12, 24). Στο μυστήριο επικοινωνούμε με Εκείνον, ο Οποίος προσέρχεται και βρίσκεται με μας με τον Λόγο, ο ευαγγελισμός του Οποίου είναι η αποστολή της Εκκλησίας. Ο Λόγος θεωρεί το Μυστήριο ως εκπλήρωσή του, γιατί στο Μυστήριο ο Χριστός - Λόγος γίνεται ζωή μας. Ο Λόγος συναθροίζει την Εκκλησία για να ενσαρκωθεί μέσα της. Αποκομμένο από τον Λόγο, το **Μυστήριο** απειλείται να γίνει αντιληπτό ως **Μαγεία**, χωρίς το Μυστήριο ο Λόγος απειλείται να οδηγηθεί στο **Δόγμα**. Και τελικά, ακριβώς με το Μυστήριο ο Λόγος μεταβάλλεται σε **ερμηνεία**, επειδή η ερμηνεία του Λόγου αποτελεί πάντοτε μαρτορία για το πώς ο Λόγος γίνεται ζωή (Ιω. 1, 14). Το Μυστήριο είναι η ίδια η μαρτυρία και γι' αυτό υπάρχουν σε αυτό η πηγή, η αρχή κι η βάση της ερμηνείας και της κατανόησης του Λόγου, η πηγή και το κριτήριο της Θεολογίας[...] Επομένως, το πρώτο μέρος της Λειτουργίας είναι η απαραίτητη αρχή της ευχαριστηριακής ιερουργίας, εκείνο το Μυστήριο του Λόγου, το οποίο θα βρει την εκπλήρωση και τελείωσή του στην προσφορά, στον εξαγιασμό και στην μετάδοση των ευχαριστηριακών δώρων στους πιστούς.

Ο βιβλικός χαρακτήρας της θείας Ευχαριστίας αποδεικνύεται, σύμφωνα με τον Π. Βασιλειάδη, και από τα εξής³²:

α) Η θ. Ευχαριστία, που αποτελεί την καρδιά της ορθόδοξης λατρείας, αποτελεί κατά μυστικό τρόπο την **αέναη επανάληψη της βιβλικής ιστορίας** της σωτηρίας του κόσμου. Κατά τη θ. Ευχαριστία πραγματώνονται εδώ και τώρα τα μυστηριώδη γεγονότα της θ. Οικονομίας, που χρονολογικά τοποθετούνται στους βιβλικούς χρόνους. Το

---

³² Βασιλειάδη, Αγία Γραφή 36-43.

Βάπτισμα, αλλά και όλα τα μυστήρια, διαπνέονται τόσο στην ορολογία όσο και στην ουσία από την Αγία Γραφή. Αναγνώσματα από τη Γραφή έχουν τοποθετηθεί σε κάθε ακολουθία. Η ορθόδοξη λατρεία με την επιστράτευση όλων των αισθήσεων ισοδυναμεί **με την ‘Αγία Γραφή δραστηριοποιημένη’** [...] Προσφέροντας τον λόγο του Θεού όχι με την μορφή τυπωμένου βιβλίου, αλλά σαν προφορικό μήνυμα, μελωδία και πάνω απ’ όλα λειτουργικό δράμα και μυστηριακή πραγματικότητα, η ορθόδοξη λατρεία αποτελούσε πριν την τελική αποκρυστάλλωσή της μοναδικό μέσον ολικής και αποτελεσματικής επικοινωνίας. Αυτό που αποτελεί γεγονός πρωταρχικής σημασίας και καθορίζει τον ημερήσιο κύκλο των ορθοδόξων ακολουθιών είναι η συνεχής διακήρυξη του «ευαγγελίου», του χαρμόσυνου δηλαδή μηνύματος της σωτηρίας. Οι ανυπέρβλητης ωραιότητας ύμνοι, που ακούμε κατά τη διάρκεια του λειτουργικού έτους, ιδίως οι αρχαιότεροι, **δεν είναι παρά διαφορετική έκδοση και υπομνηματισμοί του βιβλικού μηνύματος.** Το ίδιο συμβαίνει και με την **ορθόδοξη κατήχηση**, που παραδοσιακά εντασσόταν στο πλαίσιο της θείας λατρείας. Το κήρυγμα, που ακολουθούσε πάντοτε τα βιβλικά αναγνώσματα, βασιζόταν στις καθορισμένες απ’ το τυπικό περικοπές, ποτέ δεν αφηνόταν στην εκλογή, του ιεροκήρυκα. Η επικράτηση του **«Κανόνα»** σαν μορφολογική βάση της ορθόδοξης υμνολογίας σε βάρος των «Κοντακίων» μπορεί να θεωρηθεί σαν σημάδι απροθυμίας της Ορθόδοξης Εκκλησίας να απομακρυνθεί από το ασφαλές θεμέλιο της Γραφής.

β) Η Ορθόδοξη Εκκλησία πολύ σοφά επέτρεψε τη χρήση της τοπικής γλώσσας στη λατρεία. Το γεγονός ότι η Αγία Γραφή ήταν η πρώτη, που μεταφράστηκε για τον ευαγγελισμό των Σλάβων σε κατανοητό από το λαό γλωσσικό ιδίωμα, την στιγμή που στη Δύση η λατινική Βίβλος και η λατινική λειτουργία ήταν υποχρεωτικά, δεν αφήνει καμιά αμφιβολία, πως το κέντρο βάρους της ορθόδοξης Λατρείας δεν ήταν το τυπικό καθαυτό, αλλά το ευαγγελικό της περιεχόμενο. Η μέχρι και σήμερα συνεχιζόμενη αρχαία πράξη να διαβάζεται το χαρμόσυνο μήνυμα της **Ανάστασης του Χριστού στις ξένες γλώσσες** υποδηλώνει το ευαγγελικό ενδιαφέρον της Εκκλησίας. Η έκφραση «θ’ ακούσω το Ευαγγέλιο και θα φύγω» ήταν μέχρι και τις προάλλες πολύ συνηθισμένη στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία. Και οι συχνές αναφορές στο Κοράνιο **στο «λαό του βιβλίου»** υποδηλώνοντας τους χριστιανούς, δεν αφήνει καμιά αμφιβολία για την προσήλωση της αρχαίας Ανατολικής Εκκλησίας στην Αγία Γραφή. Αλλά και η μοναδική στο είδος της ανταπόκριση μέχρι και σήμερα του ορθοδόξου πληρώματος στις ακολουθίες της Μ. Εβδομάδα, ακολουθίες με εντονότατο βιβλικό χρώμα, στο ίδιο

συμπέρασμα μας οδηγεί. Οι ακολουθίες αυτές, οι αρχαιότερες το ορθόδοξου τυπικού, δείχνουν ακόμη τη στενότερη σχέση Γραφής και Λατρείας.

Ο Ι. Δαμασκηνός, αφού επαινέσει τη χρησιμότητα των Γραφών προσθέτει τα εξής, απηχώντας την ιουδαϊκή αντίληψη ότι η Τορά είναι ένας «φορητός Ναός» και παρντές (παράδεισος)³³: *Ας κρούσουμε λοιπόν την θύρα στον ωραιότατο παράδεισο των Γραφών, [...] που αγγίζει την καρδιά μας κι όταν λυπάται την παρηγορεί, όταν πάλι ταράσσεται την καταπραΰνει και την γεμίζει με αιώνια χαρά. Ας μην αποθαρρυνθούμε κρούοντας, αλλά ας επιμείνουμε, ας λεπτολογήσουμε, ας ερωτήσουμε τους Πατέρες (Δτ. 32, 7). Αν πάλι μπορούμε να αποκομίσουμε και κάτι ωφέλιμο κι από τους εκτός της Εκκλησίας δεν είναι απαγορευμένο. Ας γίνουμε πετοχημένοι τραπεζίτες με το να μαζεύουμε το ατόφιο και καθαρό χρυσάφι, και με το να αποφεύγουμε το νοθευμένο (Εκδοσις Πίστεως 90).* Υπό αυτήν την έννοια, θα αξιοποιήσουμε κατωτέρω αρκετές προτάσεις των ξένων αναλυτικών Προγραμμάτων για να προσεγγίσουμε εμείς και τα παιδιά μας τις βιβλικές αφηγήσεις. Άλλωστε και οι Εβραίοι κατά την έξοδό τους από την Αίγυπτο «σύλησαν» το θησαυρό των αφεντικών τους προκειμένου να κατασκευάσουν και να διακοσμήσουν ό,τι πιο πολύτιμο διέθεταν στην πορεία τους στην έρημο: την Κιβωτό της Διαθήκης (Εξ. 12, 36).

Για τη θέση της Αγίας Γραφής στην εκκλησιαστική Παράδοση, συμπεραίνουμε τα εξής:

1. **Λόγος του Θεού και Αγία Γραφή:** Η Αγία Γραφή δεν είναι ο Λόγος του Θεού (όπως διδαχθήκαμε στα Κατηχητικά) αλλά **λόγος περί** του Λόγου, ο οποίος έλαβε **τη σάρκα της εποχής του** με όλα τα αδιάβλητα πάθη της χωρίς την αμαρτία. Αυτός, ευρισκόμενος συνεχώς στην αγκαλιά-τον κόλπο Του, **εξήγησε** (ήτοι **αποκάλυψε** σε αόριστο Ιω. 1, 18) τον **Αββά/Πατέρα** διερμηνεύοντας κατεξοχήν **τις 40 ημέρες** μεταξύ Αναστάσεως και Αναλήψεως τις Γραφές (πρβλ. Λκ. 24, 27), οι οποίες σε πρώτη τουλάχιστον ανάγνωση δεν προφήτευαν τόσο διαπρύσια την Ανάσταση του παθητού Μεσσία και μάλιστα σε τρεις ημέρες. Σε κάθε περίπτωση για τη συνάντηση του Λόγου ισχύει το *Έρχου και ἴδε* του Φιλίππου προς τον Ναθαναήλ (Ιω. 1,

---

³³ *Όπως ένα δέντρο που είναι φυτεμένο στο μέρος, που τρέχουν άφθονα νερά, έτσι ευδοκιμεί κι η ψυχή, που ποτίζεται με την θεία Γραφή και καρποφορεί στον καιρό της την ορθόδοξη πίστη, και στολίζεται με αειθαλή φύλλα, εννοώ τα θαυμαστά έργα, γιατί οι Α. Γ. δημιουργούν μέσα μας αρμονία ως προς τα ενάρετα έργα και την καθαρή θεωρητική γνώση.. Λοιπόν αν είμαστε φιλομαθείς θα γίνουμε και πολυμαθείς, γιατί όλα κατορθώνονται με το ενδιαφέρον και τον κόπο και την χάρη του Θεού, που τα δίνει. Η μετάφραση έχει ληφθεί από την ΕΠΕ, Άπαντα Ι. Δαμασκηνού, τόμ.1^{ος} σελ. 577.*

46) και όχι το *Λάβε και ανάγνωσε* που άκουσε ο ιερός Αυγουστίνος, παρότι δεν μπορούμε να αποκλείσουμε μεθόδους του πώς ενεργεί η Χάρη του Θεού.

2. **Καινή Διαθήκη** (= εκκλησιαστική Εμπειρία) **και Βίβλος**: Από τον Κύριο, ο οποίος δεν άφησε ούτε Κείμενα ούτε λείψανα, η *Καινή Διαθήκη* δεν ταυτίζεται με **μία ιερή Βίβλο** (με πολλά βιβλία) αλλά με την Ευχαριστία ως ζωντανή αναβίωση (= ανάμνηση + ενθύμηση) του αίματος (= της σταυρικής θυσίας) του μονογενούς Θεού. Αυτή η Διαθήκη σύμφωνα με τον Ιερεμία (31, 31) συνεπάγεται την εγγραφή της θεϊκής βούλησης όχι σε πλάκες ή τόμους, αλλά στις καρδιές των ανθρώπων που βιώνουν μεταστροφή ή *επιστροφή* (όπως ονομάζεται η *μετάνοια* βιβλικά). Με τη σειρά της η Καινή Διαθήκη προϋποθέτει τη Λειτουργία **πριν/μετά** τη Λειτουργία, το νιπτήρα των ποδών του «άλλου». Άρα προηγείται η **εκκλησιαστική εμπειρία** της «Χάριτος του Θεού και της κοινωνίας του Αγίου Πνεύματος» και έπεται η **ακρόαση-επιχειρηματολογία** βάσει των Γραφών (πρβλ. *Προς Γαλάτας* 3, 1) ώστε και αυτές με τη σειρά τους εν τέλει να ερμηνευτούν διά της ζωής/της διακονίας και της μαρτυρίας-του μαρτυρίου. Η Βίβλος δεν είναι ένα πακέτο 76 ή 79 βιβλίο (χωρισμένο σε δύο υποενότητες), που προϋπήρχε της Δημιουργίας και απεστάλη στη γη αλλά ένα δέντρο με πολλά και ποικίλα κλαδιά το οποίο ρίζωσε **στο πεδίο/την «έρημο» της κοινής εμπειρίας ενός Θεού προσωπικού**³⁴, ο οποίος (α) ζει-συνυπάρχει και (β) συνεχώς διαλέγεται/συνομιλεί. Δεν επελέγησαν από την Εκκλησία όλα τα ομοειδή βιβλία, αλλά όσα εξέφραζαν την εμπειρία της Εξόδου, είτε μέσω της Ερυθράς είτε μέσω του Βαπτίσματος. Ας μην λησμονείται επίσης ότι τα πλέον θεολογικά κείμενα της Βίβλου είναι ποίηση.
3. **Εξήγηση και Ερμηνεία (= Κατανόηση)**. Χωρίς την ανωτέρω εμπειρία που είναι συμπτυκνωμένη στην πίστη-παράδοση της πρώτης Εκκλησίας, η **Εξήγηση** παραμορφώνεται σε **Εισήγηση** δικών μας «μερικών» εποχιακών απόψεων. Το αποτέλεσμα είναι όχι απλώς να μην ανακαλύψουμε τον ιστορικό Ιησού αλλά να τον πλάσουμε κατ' εικόνα και καθ' ομοίωση δική μας, δηλ. να δημιουργήσουμε πάνω Του **ένα δικό μας καθρέφτη**. Δεν είναι τυχαίο ότι εκείνος που υπέγραψε το κύκνειο άσμα της Πρώτης Αναζήτησης του ιστορικού Ιησού, ο **πολυσχιδής Νομπελίστας Αλβέρτος Σβάιτσερ** (14

³⁴ Η εικόνα προέρχεται από τον G. Lohfink, *Bibel Ja – Kirche Nein. Kriterien richtiger Bibelauslegung*, Urfeld 2004, 17.

Ιανουαρίου 1875 - 4 Σεπτεμβρίου 1965), αφού διαπίστωσε τον ανωτέρω **καθρέφτη** «υποπίπτοντας» και ο ίδιος στον ίδιο πειρασμό, ταξίδεψε στη Δυτική Αφρική για να διακονήσει «πληγές». Σε κάθε περίπτωση η εξήγηση και ιδίως η ιστορικοκριτική μέθοδος αφορούν στο χθες του Κειμένου. Γι' αυτό και είναι όντως απαραίτητη προϋπόθεση για την «εγκυκλο-παίδεια» του ακροατή αφού ο Λόγος λαμβάνει τη σάρκα της εποχής.

4. Όπως ήδη όμως ανακαλύφθηκε από τον περασμένο αιώνα, η ερμηνεία-κατανόηση δεν είναι ένας μονόδρομος του ερμηνευτή προς τα κείμενα, **αλλά η μετοχή σε έναν γόνιμο (μη φαύλο) «ερμηνευτικό» κύκλο – «χορό» ή μάλλον τους εξής ομόκεντρους κύκλους.** Ο ένας (κύκλος) είναι η Εκκλησία ως Κοινότητα εν Εξόδω και η Βίβλος: «*Η Γραφή ερμηνεύεται διά της Εκκλησίας*». Ο δεύτερος ειδικότερος είναι η ακρόαση της Βίβλου και η «κοινοβιακή» μετοχή στην Ευχαριστία, εφόσον «η Εκκλησία σημαίνεται εν τοις μυστηρίοις»³⁵. Ο τρίτος (ερμηνευτικός «χορός») είναι ο ακροατής-αναγνώστης και το κείμενο (αφού πλέον μετά την ανακάλυψη της τυπογραφίας καθένας διαθέτει και ιδιωτικά τη Βίβλο). Άλλωστε και τα κείμενα της Βίβλου βρίσκονται σε μία εξαιρετική διαδραστικότητα μεταξύ τους (διακειμενικότητα «ΠΔ και ΚΔ», «*η Γραφή ερμηνεύεται διά της Γραφής*»)³⁶. Ο ιστορικός πυρήνας, που ενυπάρχει σχεδόν σε όλα τα βιβλικά έργα, δεν μεταδίδεται από τον συγγραφέα εν είδει ρεπορτάζ αλλά για να περιγράψει τη δυναμική και λυτρωτική παρουσία του Θεού στην ιστορία, να προσδώσει ταυτότητα σε μια κοινότητα και έτσι να εγγυηθεί το παρόν και κατεξοχήν το μέλλον της. Δεν είναι άλλωστε τυχαίο ότι το περισσότερο μέρος της βιβλικής παλαιοδιαθηκικής γραμματείας διαμορφώνεται μετά τη βαβυλώνια αιχμαλωσία, σε περίοδο μεγάλης πολιτικής, κοινωνικής αλλά και θρησκευτικής κρίσης.

³⁵ «Σημαίνεται η Εκκλησία εν τοις μυστηρίοις ουχ ως εν συμβόλοις...ου γαρ ονόματος ενταύθα κοινωνία μόνον ή αναλογίας ομοιότης, αλλά πράγματος ταυτότης». [Η Εκκλησία σημαίνεται στα μυστήρια, όχι σαν σε σύμβολα...διότι εδώ δεν πρόκειται για σύμπτωση ονόματος μόνο ή για ομοιότητα αναλογική, αλλά για πραγματική ταυτότητα]. *Εις την Θεϊαν Λειτουργίαν* ΛΘ'.

³⁶ Σημειωτέον ότι κάθε βιβλικό κείμενο εμπεριέχει την πρόθεση του συγγραφέα (intentio auctoris), του έργου καθεαυτού (intentio operis) και του αναγνώστη/ακροατή του (intentio lectoris). Είναι ταυτόχρονα τρία πράγματα: α) ιστορία (History/ Herstory [Document]), β) φιλολογικό είδος (Story) και γ) θεολογική πραγματεία (λόγος περί του Θεού και του ανθρώπου/λαού). Σήμερα στη Φιλολογία γίνεται διάκριση μεταξύ ακροατή-παρατηρητή και ακροατή-κοινωνού μέσω συγχρωτισμού – μετοχής στο ποτάμι της παράδοσης, όχι μόνον μέσω του «κοινού νου» ή της απόκτησης «συγγένειας» με τον συγγραφέα αλλά και της μετάληψης του «νου του Χριστού» που επικαλείται ο Φαρισαίος Παύλος.

5. **Ευχαριστία και Βιβλος (Π.Δ.):** Επειδή εσχάτως δόθηκε μεγάλη έμφαση στην Ορθοδοξία στην ευχαριστιακή θεολογία χωρίς αντίστοιχο τονισμό της βαπτισματικής θεολογίας και της βιβλικής θεολογίας, πρέπει να τονιστούν τα εξής για τον συγκεκριμένο ερμηνευτικό «κύκλο»: Βεβαίως η Εκκλησία έζησε με την Ευχαριστία και χωρίς την Κ.Δ. **αλλά ποτέ δεν έζησε και χωρίς τις Γραφές της Παλαιάς Διαθήκης** (η οποία σήμερα είναι επίσης επίκαιρη ένεκα της Υπεραγοράς Θρησκειών) και ιδίως τους Προφήτες. Ουσιαστικά στην Ανατολή, Εκκλησία και Γραφή συγκροτούν ένα «ερμηνευτικό κύκλο» χωρίς υπερτροφία ούτε της Εκκλησίας ούτε της Γραφής, η οποία όσο είναι κλειστή μας ενώνει αλλά όταν ανοίγει μας διαιρεί. Άρα χωρίς την ακρόαση των Γραφών/Ευαγγελίων, πολύ εύκολα η **Ευχαριστία** μετατρέπεται σε «μαγική» τελετή όπως και η Γραφή χωρίς την Ευχαριστία μετατρέπεται σε αντικείμενο σχολαστικής από-σύνθεσης. Η ακρόαση των Γραφών διδάσκει την Εκκλησία εκτός των άλλων **το διάλογο** με κάθε άνθρωπο και την **ποικιλία-ποικιλομορφία** (δύο Πάτερ Ημών, τέσσερα Ευαγγέλια, 50 εκδοχές του λογίου παράδοσης της Ευχαριστίας, διαφορετικός εορτασμός Πάσχα). Επιπλέον δίνουν ιδιαίτερη έμφαση κατεξοχήν **στη Μεταστροφή-Βάπτισμα**, η οποία χωρίζει το Βιογραφικό στο «τότε-τόρα» έστω κι αν ισχύει το «ήδη- όχι ακόμη».

Επίμετρο I: Μια Ματιά στην Τορά και τους Ψαλμούς ως «Συμφωνιών» («Κονσέρτων»)

Τα βιβλικά Κείμενα δεν ήταν προορισμένα για ανάγνωση κατ'ιδίαν διότι λίγοι είχαν την πολυτέλεια να κατέχουν στον οίκο ειλητάρια και ελάχιστοι την ικανότητα να αναγιγνώσκουν (αν και η ανάγνωση γινόταν «δυνατά») όπως επίσης και τον χρόνο να αφιερώσουν στη μελέτη. Τα βιβλία της Α. Γ. ήταν προορισμένα για ακρόαση (οντισίον) και μάλιστα στο πλαίσιο (την αγκαλιά) μια Σύναξης, η οποία και με «τελετουργικά» αλλά και με την επιτέλεση (περφόρμανς) κατά την ίδια την ανάγνωση, αναβίωνε τα γεγονότα, νοηματοδοτώντας το «σκληρό» παρόν και το «άδηλο» μέλλον. Η Τορά (Πεντάτευχος), που μεταφράστηκε στα ελληνικά ως *Νόμος* (γεγονός που προκάλεσε πολλές παρερμηνείες), αποτελεί δώρο του Θεού καθ' οδόν προς την ελευθερία αφού συνιστά τον **«ταξιδιωτικό οδηγό προς τη Γη της**

Επαγγελίας». Όταν ο Ισραήλ, ο λαός της Διαθήκης, πραγματώνει καθημερινά τις εντολές (οι οποίες είναι «μέσα θείας κοινωνίας»), προφυλάσσεται από τους εσωτερικούς και εξωτερικούς κινδύνους, που απειλούν αυτό το διάβα και επιτυγχάνει την «κατάσχεση», την οποία υποσχέθηκε ο Θεός στους Πατέρες και τις Μητέρες του λαού. Βεβαίως την εποχή που γεννάται ο Κύριος Ιησούς συμβαίνει το εξής:

Για τον κόσμο, είτε διάβαζε Ησαΐα, Ιερεμία ή Ιεζεκιήλ, είτε ακολουθούσε τη γραμμή της σκέψης που διαπερνά τα βιβλία των Βασιλειών ή των Παραλειπομένων είτε απλώς διάβαζε την Πεντάτευχο του Μωυσή, κοινώς την Τορά, από τη Γένεση μέχρι και το Δευτερονόμιο, το μήνυμα ήταν το ίδιο. Ο Ισραήλ είχε κληθεί να είναι διαφορετικός, είχε προσκληθεί να λατρεύει τον Ένα Θεό. Ο Ισραήλ, όμως, είχε δραστικά αποτύχει και γι' αυτό εξορίστηκε στη Βαβυλώνα. Συνεπώς πραγματοποιήθηκε το διαζύγιο της διαθήκης. Αυτό αναφέρουν ο ένας μετά τον άλλον οι προφήτες. Ο ένας Θεός είχε εγκαταλείψει τον Ναό της Ιερουσαλήμ στη μοίρα του, στα χέρια των αλλοδαπών. Όπου και να δείτε στις Γραφές του Ισραήλ, το αφήγημα είναι το ίδιο. Κάθε Ιουδαίος από τη βαβυλωνιακή εξορία και εξής, που διάβαζε τα τρία πρώτα κεφάλαια της Γενέσεως με μια ματιά θα διέκρινε την πλέον βασική ιουδαϊκή ιστορία: άνθρωποι τοποθετημένοι σε κήπο, ανυπάκουοι στις εντολές και τελικά εξορισμένοι. Και κάθε Ιουδαίος, ο οποίος διάβαζε τα τελευταία δέκα κεφάλαια του Δευτερονομίου, θα διαπίστωνε να αποτυπώνεται πάντα σε ένα γράφημα το ίδιο αφήγημα: Να λατρεύεις τον ένα Θεό και να κάνεις ό,τι Εκείνος υπαγορεύεις, και τότε η υπεσχημένη Εδέμ είναι δική σου. Αν λατρεύεις άλλους θεούς, θα αντιμετωπίσεις την εξορία. Με τέτοιο τρόπο μελετούσε εκείνα τα κείμενα την εποχή του Παύλου ένας μεγάλος αριθμός Ιουδαίων – και έχουμε γι' αυτό τη μαρτυρία από μια σειρά βιβλίων της μεταβιβλικής εποχής –, πιστεύοντας ότι ακόμα δεν είχε λήξει η εξορία –με τη θεολογική όπως και την πολιτική σημασία της-. Το Δευτερονόμιο είχε αναφέρει μια μεγαλειώδη αποκατάσταση. Όλα (τα βιβλία), το Δευτερονόμιο (κεφ. 30), ο Ησαΐας, ο Ιερεμίας και ο Ιεζεκιήλ, απηχούν αυτό το θέμα: οι λόγοι της παραμυθίας στο Ησ. 40-55, η επαγγελία της ανακαίνισης της διαθήκης στο Ιερ. 31, η βεβαίωση της κάθαρσης και αποκατάστασης στα Ιεζ. 36 και 37. Ναι, μερικοί Ιουδαίοι (σε καμιά περίπτωση όλοι) είχαν επιστρέψει από τη Βαβυλώνα. Ναι, ο Ναός είχε ξαναχτιστεί. Αλλά αυτό δεν ήταν, δεν μπορούσε να είναι, η υπόσχεση που επαγγέλθηκαν οι προφήτες και το ίδιο το Δευτερονόμιο. Καθ' όλη τη διάρκεια αυτής της μακράς περιόδου της αμηχανίας, αντηχεί το παράπονο των (μεταεξοριακών) Έσδρα και Νεεμία: είμαστε και πάλι στη χώρα μας, αλλά είμαστε σκλάβοι! Ξένοι μας κυβερνούν (Έσδρας 9, 9 Νεεμίας

9, 36). Και βεβαίως οι σκλάβοι χρειάζονται μια Έξοδο. Μια νέα Έξοδο, τη νέα Έξοδο που υποσχέθηκε ο Ησαΐας. Αυτή ήταν η προσδοκία ότι το αφήγημα στην καρδιά της Πεντατεύχου – σκλαβιά, διάσωση, θεϊκή παρουσία, Γη της επαγγελίας- θα ξαναζούσε ως η απάντηση και στο πρόβλημα της διαθηκικής επανάστασης στο Δευτερονόμιο 27—32 και στο παράλληλο και πιο βαθύ πρόβλημα της ανθρώπινης επανάστασης στα Γένεση 1-3. Το πρώτο θα ήταν το κλειδί για το δεύτερο: όταν ο Θεός της Διαθήκης ήταν να κάνει ό,τι επρόκειτο να κάνει για τον Ισραήλ, τότε με κάποιο τρόπο –ποιος γνώριζε πώς- οι επιπτώσεις θα είχαν αντίκτυπο σε ολόκληρο τον κόσμο³⁷.

Η Πεντάτευχος έχει την εξής «αρμονική» κυκλική επικεντρική δομή:

A. Γένεσις (Δημιουργία του σύμπαντος και του ανθρώπου. Επαγγελία της Γης και του «σπέρματος». Επίλογος Γέν. 49-50: Ευλογία Ιακώβ στους 12 υιούς. Θάνατος Ιακώβ. Ταφή του στη Γη).

B. Έξοδος 1-16 (Από την Αίγυπτο στο Σινά).

Γ. Έξοδος 17-40 (17-24: *Αποκάλυψη της Τορά*. 25-40: *Οικοδόμηση του Ιερού*).

Δ. Λευιτικό (*Θεολογία του Ιερού*: Ο άγιος Θεός στο μέσον του λαού – πρόσκληση για «αγιασμό»).

Πυρήνας: Λευιτικό κεφ. 16. Η συνάντηση με τον Θεό του ελέους και των οικτιρμών (= της μήτρας)

Γ'. Αριθμοί 1, 1- 10, 10: Ο Ισραήλ ως *αγία* κοινότητα-παρεμβολή.

B'. Αριθμοί 11-36 (οι «Πράξεις» της Π.Δ.)

A'. Δευτερονόμιο: Εντολές για τη ζωή στη Γη της Επαγγελίας (κεφ. 33-34 Επίλογος: Ευλογία Μωυσή στις Δώδεκα φυλές. Θάνατος Μωυσή. Ταφή του).

Η Τορά – η Πεντάτευχος, ερμηνευόμενη επί τη βάση του πυρήνα της, ο οποίος εντοπίζεται στο πλέον παρεξηγημένο στον Χριστιανισμό βιβλίο της Π.Δ. (Λευ.), διακηρύσσει: **ο Θεός, έτοιμος για συμφιλίωση, συνιστά το νεύρο της Ιστορίας και τη Γεννήτρια της ζωής και του νοήματος**. Την εποχή του Έσδρα (5 - 4^{ος} αι. π. Χ.), της επιστροφής δηλ. στη Σιών από τη Βαβέλ, ιερατικοί κύκλοι στρεφόμενοι εναντίον

³⁷ N.T. Wright, *Απόστολος Παύλος: Η Ζωή και το Έργο*. Μτφρ Σ. Δεσπότη σε συνεργασία με Ι. Γρηγοράκη. Αθήνα: Ουρανός 2019, 44-45.

του μεγαλοϊδεατισμού, αποκόπτουν τον *Ιησού του Ναυή* από την Τορά (Εξάτευχο), και αντί της Γης, προβάλλουν το Νόμο ως βασικό **δείκτη ταυτότητας**, καθώς επιθυμούν να περιχαρακώσουν έναντι των άλλων εθνών και φυλών,³⁸ τον λαό, ο οποίος ζει πλέον στη Διασπορά.

Επιπλέον η Τορά δεσπάζει και στα άλλα μέρη της Π.Δ., αφού οι Προφήτες επικεντρώνουν στο πώς εφαρμόζεται αυτή στην **πολιτική ζωή**, ενώ τα Αγιόγραφα (Ψαλμοί, σοφολογική Γραμματεία) πώς ο Νόμος συμβάλλει στην καλλιέργεια της **εσωτερικής ύπαρξης**. Έτσι ο Δανιήλ στην εβραϊκή Π.Δ. δεν ανήκει στους Προφήτες, αλλά στα Αγιόγραφα, αφού εισάγεται με την υπακοή στην Τορά (κεφ. 3. 6)!

Β. Επίσης το Ψαλτήρι³⁹, που εισάγεται με τον ύμνο σε όποιον εφαρμόζει το Νόμο και μοιάζει με το δέντρο της ζωής, εκτός από «καθρέφτης» της ανθρώπινης ψυχής, είναι και καθρέφτης της ιστορίας και της προοπτικής ολόκληρου του λαού. Κινούμενο ανάμεσα στους Ψ. 1-2 (*Πρόλογος*) και τους Ψ. 146 - 150 («Αλληλούια» - *Επίλογος*), διαιρείται κατά το πρότυπο της *Πεντατεύχου* σε πέντε βιβλία. Σε αυτά απεικονίζονται οι βασικοί σταθμοί της ιστορίας του λαού. Συνεπώς ολόκληρος ο Ψαλτήρας συνιστά την απάντηση του Ισραήλ στην παραδεδομένη υπό του Γιαχβέ Τορά. Αδοντας το βιβλίο, ο αναγνώστης της προσευχόμενος *ενθυμείται* στιγμές της αποκάλυψης του Κυρίου. Ταυτόχρονα ταξιδεύει βιωματικά στους σταθμούς της Ιστορίας της πίστης του Ισραήλ, μεταβάλλοντας αυτές τις δυνατές εμπειρίες σε γεγονότα της ίδιας του της ύπαρξης. Έτσι βιώνει την ένταση ανάμεσα στη βιωθείσα καταστροφή και την προσδοκώμενη σωτηρία, η οποία γίνεται παρόν, «ήδη» αλλά «όχι ακόμη»! Μέχρι σήμερα το Ψαλτήρι διαβάζεται ολόκληρο κατά την κοίμηση του πιστού και ήταν μαζί με την Αποκάλυψη τα μοναδικά βιβλία της Α.Γ. που μεταφράστηκαν για να δώσουν ελπίδα ζωής στο υπόδουλο γένος των Ρωμαίων. Ήδη και στους χρόνους του Βυζαντίου, ενώ είχαν διατυπωθεί επιφυλάξεις για την μελέτη της ΑΓ ιδίως από ησυχαστικούς κύκλους και ενώ άλλα βιβλία της ΠΔ δεν ήταν γνωστά ούτε κατ' όνομα, ο Ψαλτήρας ήταν το μόνο που είχαν άπαντες στο στόμα τους (I. Χρυσόστομος PG 55.158)⁴⁰. Αυτό συμβαίνει διότι *θήγουν αιώνια προβλήματα*

---

³⁸ Αυτό σύμφωνα με τον E. Otto, *Die Tora im Alten Testament. Entstehung und Bedeutung für den Pentateuch BiKi* 65 (2010) 19-23.

³⁹ B. Janowski, *Die Antwort Israels. BiKi* 56 (2001) 2-7.

⁴⁰ Η παραπομπή ελήφθη από το Β. Βέλλας, *Εκλεκτοί Ψαλμοί*, Αθήνα: Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος 42010, 38 όπου ο συγγραφέας έχει συλλέξει πλήθος μαρτυριών.

του ανθρώπου ενώ σε αρκετούς εξ αυτών ακούγεται η φωνή του Χριστού και ως κεφαλής αλλά και ως σώματος.⁴¹

ΔΟΜΗΣΗ ΨΑΛΤΗΡΑ

Ψ. 3 - 41 + 42 - 72⁴²: Οι Αίνοι – κατακλείδες των δύο πρώτων ενοτήτων (οι Ψ. 41,14 και 72, 18. 20) παραπέμπουν στη Βασιλεία του Δαβίδ και του Σολομώντα αντίστοιχα, οπότε και οι δύο ομάδες Ψαλμών Ψ. 3-41. 42-72, 40 αποκτούν μεσσιανικό χρώμα.

Ψ. 73 - 89 + 90 – 106: Αντιθέτως η τρίτος βίβλος του Ψαλτήρα επικεντρώνεται στην κατάρρευση του (δαυιδικού) βασιλείου. Η προσευχή της μετάνοιας Ψ. 106,48 καταγγέλλει την παράδοση του Ισραήλ στους αλλοδαπούς - τα έθνη (στ. 27. 40 κε.) και ικετεύει για τη λύτρωση και τη σύναξη - ανασυγκρότηση του λαού (στ. 47). έτσι στον Ψαλτήρα αντικατοπτρίζεται όλη η ιστορική πορεία του εκλεκτού Ισραήλ, από την εγκαθίδρυση της βασιλείας υπό τον Δαβίδ και Σολομώντα (Ψ. 2/3-41.42-72) και την εποχή της παρακμής (Ψ. 73-89) και την Άλωσή της το 587 π. Χ. (Ψ. 90-106).

Ψ. 107 – 145: η «επιστροφή στη Σιών» (π.χ. «Ψαλμοί των Αναβαθμών» οι οποίοι αναγιγνώσκονται και στην χριστιανική Λειτουργία των Προηγιασμένων).

Επίλογος: Στο τέλος του βιβλίου των Ψαλμών, οι οποίοι μέχρι σήμερα συνοδεύουν τη ζωή του πιστού με την ικεσία, την ευχαριστία αλλά και τη διαμαρτυρία τους προς τον Κύριο της Ιστορίας και της Φύσης, περιγράφεται η μετάβαση – «έξοδος» στην εποχή της αποκατάστασης – ανασυγκρότησης του «γένους». Αυτή ταυτίζεται με την εποχή των αιώνων - Αλληλούια (όπως άλλωστε συμβαίνει και στην έσχατη ενότητα της *Αποκάλυψης του Ιωάννη*). Έτσι ο Γιαχβέ αποδεικνύεται διαχρονικά σε όλη την ιστορική πορεία, όχι μόνον Δημιουργός και Βασιλεύς μέγας αλλά και βοηθός των καταπιεσμένων πτωχών και αδυνάτων (Ψ.145,14· 146,7-9· 147). Ήδη μετά τη βαβυλώνια αιχμαλωσία, οι Ψαλμοί δεν άδονταν μόνον ως μέλη αλλά και ως «Προφητείες» για την εκπλήρωση μιας προφητείας, που φάνηκε να διαψεύδεται: ότι δηλ. η διαδοχή του Δαβίδ θα είναι αιώνια

---

⁴¹Σύμφωνα με τον Αυγουστίνο μέσω των Ψαλμών, ο ίδιος ο Κύριος λειτουργεί ο ίδιος σε αυτούς ως κεφαλή [=ο προσλαμβάνων τους πάντες] και σώμα [= η «ενσάρκωση» των αναγκών και της ελπίδας]. Βλ. Πάπας Βενέδικτος ΙΣΤ', *Ιησούς από Ναζαρέτ. Β' Μέρος: Από την Είσοδο στην Ιερουσαλήμ μέχρι και την Ανάσταση*, Αθήνα: Ψυχογιός 2012, 213.

⁴² Όλοι οι Ψαλμοί αριθμούνται σύμφωνα με το Μασοριτικό.Οι Ο'υπολείπονται στους ψαλμούς εκτός της αρχής (1-8) και του τέλους (148-150) κατά μία μονάδα, καθώς συμπίπτουν και διαιρούν κάποιους εξ αυτών.

Ο αείμνηστος Στογιάννος διατύπωσε την άποψη ότι ενώ ο Ιουδαϊσμός ερμήνευε τους Προφήτες νομικά, η πρώτη Εκκλησία ερμήνευε ακόμη και την Τορά προφητικά (σελ. 275). Η διαφορετική έμφαση αποδεικνύεται και από την τελική διαμόρφωση του Κανόνα της Π.Δ. στις δύο κοινότητες⁴³.

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΑΠΟΦΘΕΓΜΑΤΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ Α.Γ.

→ *Θέλεις να σπουδάσεις την Α.Γ.; Ταξίδεψε στην Ευρώπη ή στις ΗΠΑ!*

→ *Θέλεις να μάθεις να την μελετάς σε συνάφεια/ αλληλουχία με τη ζωή; Πήγαινε στη Λατινική Αμερική!*

→ *Θέλεις να την αποστηθίσεις ως λόγο του Θεού και ταυτόχρονα να την αφομοιώσεις και να την κάνεις προσευχή; Ταξίδεψε στην Ασία.*

→ *Θέλεις να την ζήσεις ως μήνυμα που σε κάνει ευτυχισμένο και σε κάνει να γιορτάζεις; Πήγαινε στην Αφρική! Στην αφρικανική Ζιμπάμπουε η Βίβλος δεν λιτανεύεται απλώς. Η Είσοδος γίνεται χορός γιορτινός, όπως συμβαίνει και στον Ιουδαϊσμό με τα ειλητάρια της Τορά στο πανηγύρι της Χαράς του Νόμου (Ζιμχάτ Τορά - Simchat Tora).*

Η Α.Γ. είναι σαν το βοτάνι. Όσο κάποιος το τρίβει τόσο αυτό μοσχοβολά (Λούθηρος)

Επίμετρο II : Η Βίβλος ως αυθεντικό «ΕικονοΒιβλίο» (Facebook) της νέας γενιάς. Μέθοδοι αξιοποίησης βιβλικών περικοπών στην ενοριακή κατήχηση και συντροφιά⁴⁴

---

⁴³ Η «εβραϊκή» Π.Δ. διαιρείται στα εξής μέρη: Τορά (= Διδασκαλία, Νουθεσία και όχι Νόμος) + Προφήτες (Προγενέστεροι = Ιησούς Ναυή έως και Β' Παραλειπ. + Μεταγενέστεροι) + Αγιόγραφα: Τελευταία τα Χρονικά/ Παραλειπομένων που καταδεικνύουν την αποκατάσταση του Ισραήλ με κέντρο την Ιερουσαλήμ.. Η «ελληνική» Π.Δ. καταλήγει με τον Δανιήλ, ο οποίος μέσω και του οράματος των 70 εβδομάδων αναφέρεται στην παράδοση μορφή του Υιού του Ανθρώπου και κάνει λόγο για το(ν) Χριστό. Στην Κ.Δ., οι Γραφές (δηλ. η Παλαιά ή Πρώτη Διαθήκη!) είναι ο Νόμος/Μωσής και οι Προφήτες. Στους δεύτερους ανήκουν στην εβραϊκή Π.Δ., τα βιβλία του Ιησού του Ναυή και των Κριτών. Αυτό σημαίνει ότι στους Προφήτες ανήκουν και γυναίκες, όπως η Δεββώρα, η Ολδά που πλαισιώνουν μάλιστα την είσοδο και την απώλεια της Γης της Επαγγελίας αλλά και η Αβιγαία που προφητεύει στον Δαβίδ (Α' Βασ. 25). Βλ. Κωνσταντίνου, Old Testament Canon and Text in the Greek-speaking Orthodox Church *users.auth.gr/mkon/PDF/OT%20CANON%20ENG.pdf*.

⁴⁴ Σωτηρίου Δεσπότη – Ιωάννας Γρηγοράκη, Τρίτο Ένιαύσιο Ίερατικό Συνέδριο τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Νέας Κρήνης καί Καλαμαριᾶς, <https://imkal.gr/ieratiko-sinedrio/>

Εισαγωγικά

Η θέση της Αγίας Γραφής (Α.Γ.) και ιδίως της Καινής Διαθήκης (Κ.Δ.) στη Λατρεία και ως *Βιβλίου – Βίβλου* και ως αναγνώσματος είναι ξεχωριστή. Μετά την συμπυκνωμένη με την επουράνια Εκκλησία του Τρισάγιου Ύμνου, η οποία (συμπυκνωμένη) ανακαλεί το γνωστό εξαίσιο όραμα του Ησαΐα στο *Ναό* των Ιεροσολύμων (κεφ. 6), όπου όμως παρουσιάζεται *όλη γη* είναι πλήρης της δόξας Του, η Κοινότητα καλείται σε κατάσταση εγρήγορσης (*Ορθοί*) και ταυτόχρονα *ειρήνης* (σαλόμ) να αφουγκραστεί το ευαγγελικό μήνυμα που συνιστά τη *Σοφία*. Μόλις έχει ψαλεί το θριαμβευτικό Αλληλούια, το οποίο στην *Αποκάλυψη* (κεφ. 19) προηγείται των Γάμων του Αρνίου και της εμφάνισης της «εναλλακτικής» Καινής Αιώνιας Πόλης. Αυτή η ανάγνωση της ευαγγελικής περικοπής συνιστά, σύμφωνα με το άγιο Μάξιμο τον Ομολογητή (Μυσταγωγία, P.G. 91,688C) μια κατεξοχήν πρόγευση από όλους μας της Κρίσης ενώπιον του δικαστικού βήματος του Κυρίου, καθώς μετά από αυτήν απομακρύνονται οι κατηχούμενοι. Ήδη κατά την επονομαζόμενη «Μικρή Είσοδο» η Βίβλος «ενσαρκώνει» την παρουσία του Αναστάντος στο μέσον της Κοινότητας.

Το μεγάλο ερώτημα για τους γονείς, τους ποιμένες και όσους αγωνιούν να μεταγγίσουν (*παραδώσουν*) το ευαγγέλιο, το μήνυμα δηλ. της ελπίδας στην επόμενη γενιά είναι εάν αυτό το βιβλίο μπορεί να *συναρπάσει* και να νοηματοδοτήσει σήμερα τους νέους, οι οποίοι ήδη επί μια περίπου δεκαπενταετία βιώνουν την εισβολή μιας εντελώς καινούργιας πραγματικότητας στην υπερχλιετή Ιστορία του Homo Sapiens: τη δυναμική είσοδο στη ζωή τους του εικονικού κόσμου του Διαδικτύου και τον καθορισμό από εκείνο της ταυτότητάς τους ή μάλλον των πολλαπλών ταυτοτήτων τους. Πλέον οι βιβλικές διηγήσεις, όπως αποδεικνύουν και οι στατιστικές της Shell στο γερμανόφωνο χώρο⁴⁵, δεν προκαλούν το ενδιαφέρον των ατόμων της προεφηβικής και εφηβικής ηλικίας. Άλλωστε μόλις «ενηλικιωθεί» το παιδί, ο Θεός των παιδικών χρόνων αποδομείται με όλα τα μυθικά αξεσουάρ του (τον «Αη Βασίλη») καθώς τίθεται «υπό αμφισβήτηση» και το μοντέλο του πατέρα όσο και εκείνο της μητέρας. Σημειωτέον ότι το συγκεκριμένο ηλικιακό «πέραςμα» είναι τόσο συγκλονιστικό - «κοσμογονικό» για την ανθρώπινη ύπαρξη, ώστε εορταζόταν επί

---

⁴⁵ Joachim Theis, Einstellungen zur Bibel von Jugendlichen. <http://www.bibelwissenschaft.de/stichwort/100267/>. (erstellt: Febr. 2017)

αιώνες σχεδόν σε όλους τους πολιτισμούς με διαβατήριες τελετές (Rites of Passage· πρβλ. Λκ. 2, 41 – 52: «Δωδεκαετής Ιησούς»). Μέχρι σήμερα στην «Καθολική» και την «Ευαγγελική» Εκκλησία, στην ηλικία 12 - 13 ετών τελείται το χρίσμα (Firmung – Konfirmation) μετά από συνοπτική «κατήχηση» και άρα υπενθύμιση του «ευαγγελίου» των βιβλικών πηγών. Και πάλι όμως παραδόξως οι έφηβοι, που πλέον δεν εστιάζουν στο θέμα της θεοδικίας (Ιώβ) αλλά σε αυτό της Δημιουργίας του σύμπαντος, «αγνοούν» επιδεικτικά στην καθημερινότητά τους τις παλαιοδιαθηκικές και καινοδιαθηκικές αφηγήσεις.

Το εντυπωσιακό είναι ότι βάσει των στατιστικών ούτε οι Εκπαιδευτικοί Θεολόγοι της Β/θμιας ακόμη και σε κρατίδια ευαγγελικά της Γερμανίας θεωρούν τη Βίβλο κατάλληλο εγχειρίδιο για παιδαγωγική αξιοποίηση στην περίπτωση των εφήβων. Ιδίως στην Ανατολή τις τελευταίες δεκαετίες επικράτησε η «ευχαριστιακή θεολογία», η οποία έδινε ιδιαίτερη αξία στο δεύτερο ήμισυ της θείας Λειτουργίας, αγνοώντας ότι αυτό, αποκομμένο από το πρώτο μέρος (τη «Λειτουργία των Κατηχουμένων» ή καλύτερα του «Λόγου»), μεταβάλλεται σε «μαγική» τελετή, κάτι που έχει τραγικές συνέπειες στις άλλες δύο εκφάνσεις του Χριστιανισμού: τη διακονία και τη μαρτυρία του στο σύγχρονο κόσμο. Συχνά αναφέρω στους φοιτητές ότι η θεία Λειτουργία είναι το μοναδικό γεγονός όπου συνήθως ο «επισκέπτης» δεν ρωτά ποτέ αυτό ξεκινά αλλά ποτέ τελειώνει ώστε λίγα λεπτά πριν όχι να «κοινωνήσει» αλλά να μεταλάβει ατομικά το Σώμα και το Αίμα του Αρνίου. Ο ίδιος ο επιθετικός προσδιορισμός «βιβλικός» συνδυάζεται στη λαλιά του νεοέλληνα αποκλειστικά και μόνον με την καταστροφή. Επίσης ας μη λησμονείται ότι η Παλαιά Διαθήκη (Π.Δ.) δεν «δημοσιεύεται» καθόλου στην Ευχαριστία της Ανατολής και άρα δεν κηρύττεται, αντίθετα από ό,τι συνέβαινε στη λατρεία της Πρώτης Εκκλησίας της οποίας οι Γραφές ταυτίζονταν με τη *Γένεση*, τον *Ησαΐα*, τη *Σοφία* και τα άλλα βιβλία της Α.Γ. ενώ και η «γλώσσα» της ήταν εκείνη των Ο΄. Συνεπώς ιδιαιτέρως η «Πρώτη» Διαθήκη, η οποία από κάποιους ονομάζεται «Εβραϊκή Βίβλος», παραμένει μάλλον «Άγνωστη Διαθήκη» στον ορθόδοξο χώρο παρά τις προσπάθειες ανακάλυψης και «αναστήλωσης» του μηνύματός της σε έναν κόσμο «πολυθεϊας», όπως είναι ο σημερινός.

Βεβαίως τα βιβλία, που απαρτίζουν τη Βίβλο, απευθύνονται καταρχήν (α) σε ενήλικες που (β) συγκροτούσαν κοινωνίες πατριαρχικές, οι οποίες (γ) επιβίωναν μέσω της γεωργίας και της κτηνοτροφίας και άρα γνώριζαν άριστα την πρωταρχική Βίβλο, εκείνη του Σύμπαντος. Όντως η σημερινή εποχή έχει διαφοροποιημένα

χαρακτηριστικά από εκείνα κατά τα οποία συγγράφηκαν τα βιβλικά κείμενα αν και η ίδια Κ.Δ. καταγράφηκε σε μια εποχή κατά την οποία μέσω του Αλεξάνδρου και του Οκταβιανού Αυγούστου βιώνεται για πρώτη φορά στην Ιστορία η παγκοσμιοποίηση πάνω στους τρεις πυλώνες της ενιαίας γλώσσας, του ισχυρού νομίσματος και του διαδικτύου.

Ο Η. Medl⁴⁶ επισημαίνει τα εξής χαρακτηριστικά της σύγχρονης μετανεωτερικότητας:

- 1. Σχετικοποίηση των αρχέγονων Παραδόσεων (Detraditionalisierung) και των θεσμών (Deinstitutionalisierung)** καθώς το κυρίαρχο σύνθημα σήμερα είναι: «καινοτομία / μέλλον – ταχύτητα (Speed) – δράση - έκσταση (Thrill)». Σπάνια κάποιος παραδείγματος χάριν σήμερα αφοσιώνεται – στρατεύεται πλέον σε ένα παραδοσιακό κόμμα ενώ και στη σφαίρα της θρησκείας αναμιγνύει τα «πιστεύω» του με διάφορες κοσμοθεωρίες («Χριστιανισμός à la carte [αλά καρτ]»). Δεν έχει παρά να επιθεωρήσει κάποιος την προσφορά βιβλίων θρησκευολογίας και εσωτερισμού στα ράφια των σύγχρονων βιβλιοπωλείων εκεί όπου παλιά τοποθετούνταν η Βίβλος ή ο *Συνέκδημος*. Βεβαίως οι στατιστικές αποδεικνύουν ότι ο οίκος, έστω και ο μονογονεϊκός, αποτελεί ακόμη «καταφύγιο» για τους εφήβους (Deutsche Shell Holding 2006) καθώς αυτοί πλέον αργούν να ενηλικιωθούν⁴⁷.
- 2. Πλουραλισμός (Pluralisierung).** Βιώνουμε την υπέρβαση των ορίων / συνόρων κατεξοχήν μέσω του Διαδικτύου, το οποίο οδηγεί σε καθημερινή επαφή με ξένες κουλτούρες και παραδόσεις και μάλιστα μειονοτήτων. Επίσης χαρακτηριστικό στοιχείο των ημερών μας είναι η έντονη κινητικότητα («περιπλάνηση») όπως και η ελαστικότητα όσον αφορά στον χώρο κατοικίας και εργασίας.
- 3. Ομογενοποίηση.** Πλέον οι διαδικασίες μορφοποίησης - σχεδιασμού στα πεδία της μόδας, μουσικής, διαίτας, οικονομίας και της θρησκείας είναι παγκόσμιες. Δεν προβάλλεται μόνον η χρησιμότητα αλλά και η αισθητική – αισθησιακή πλευρά του προϊόντος, καθώς το ρόλο των «εικόνων» έχουν αναλάβει συγκεκριμένα σύμβολα στάτους – μάρκες (“Aesthetisierung des Alltags”).

---

⁴⁶ *Religionsdidaktik Kompakt*, Kösel 2015, 15.

⁴⁷ <https://www.efsyn.gr/arthro/i-enilikiosi-ton-efivon-olo-kai-pio-arga> (12.01.2018).

4. **Ατομικισμός** (Individualisierung). Στην εποχή της «σέλφι», ο καθένας προ(σ)καλείται να συνθέσει την ατομική Βιογραφία του. Ουσιαστικά η ταυτότητα, η οποία συνιστά το ύψιστο ζητούμενο της περιόδου της εφηβείας, δεν θεωρείται πλέον «θεία δωρεά», αλλά εκλαμβάνεται ως μια διαρκής συναρμολόγηση ενός παζλ ή μάλλον κολλάζ από ρόλους που αναλαμβάνει το πρόσωπο ανάλογα (α) με τα ατομικά «γονίδια» και θέλω, (β) «ευκαιρίες» που του προσφέρει ο κοινωνικός περίγυρος (Image) και (γ) τις περσόνες (άβαταρ), που υιοθετεί στο απέραντο και ουσιαστικά απρόσωπο κυβερνοχώρο του Διαδικτύου. Αυτά τα στοιχεία οδηγούν τον νέο άνθρωπο στην κατασκευή του ατομικού «κοκτέιλ νοηματοδότησης» από μια ευρεία γκάμα - supermarket επιλογών. Τα «παιδιά της ελευθερίας» είναι καταδικασμένα σε αναζήτηση και αυτοπροσδιορισμό, ο οποίος έχει τιτλοφορηθεί ως «εξαναγκασμός για αίρεση - επιλογή» (Zwang zur Wahl / Haeresie). Πρακτικά το να είσαι σήμερα «αιρετικός» στις σφαίρες της πολιτικής, της θρησκείας κ.ο.κ. είναι κάτι προνομιακό.

Ταυτόχρονα βιώνουμε **την αναγέννηση της σπουδαιότητας του προτύπου (μοντέλου)**. Οι έφηβοι σήμερα περισσότερο από ό,τι συνέβαινε προγενέστερα αναζητούν Πρότυπο. Σε αυτό συντέλεσε και ο επαναπροσανατολισμός της Διδακτικής. Όπως ήδη προαναφέρθηκε, στο πλαίσιο της διαμόρφωσης όχι μιας ταυτότητας αλλά ενός κολλάζ (**Patchwork-Identitäten**), δεν θεωρείται η ελαττωματικότητα ως μειονέκτημα αλλά ως διδακτική ευκαιρία. Πλέον αναδεικνύεται η παιδαγωγική αξία που δεν εκπέμπουν οι υπέρλαμπροι αστέρες (super stars) αλλά οι «μικροί ήρωες στο ύψος του αναστήματος», οι «άγιοι της αφάνειας», οι πρωταγωνιστές της καθημερινότητας. Στην Ιστορία της Διδακτικής της Βίβλου υπάρχουν δυστυχώς πολλά παραδείγματα προβληματικής προβολής προσωπικοτήτων της ιστορίας της όχι ως αυθεντικών ανθρώπων αλλά ως υπερανθρώπων με τις οποίες είναι δύσκολο να δημιουργηθεί συνάφεια. Συστηματικά απαλείφονταν αρνητικά χαρακτηριστικά των ηρώων, και διασκευάζονταν ιστορίες δράσης ώστε να φαίνονται οι πρωταγωνιστές ευλαβείς: ο Ιωσήφ είναι ο καλός ενώ οι αδελφοί οι κακοί σύμφωνα με τη δυαλιστική απεικόνιση παλιότερων Βίβλων για Παιδιά. Προϋποτίθεται μια προβληματική θεολογική ερμηνευτική που ευνοεί ένα μονοδιάστατο εξιδανικευμένο ανθρώπινο είδωλο χωρίς να αναγνωρίζει το

εύθραυστο κάθε ανθρώπινης ύπαρξης αλλά και τις δυνατότητές της για αυθυπέμβαση. Αυτή, όμως, ακριβώς η εξιδανίκευση των ηρώων πριν και μετά τον Πόλεμο, με σκοπό το θαυμασμό και τη μίμηση οδήγησε στο διαζύγιο της Παιδαγωγικής με το Πρότυπο. Το αποτέλεσμα ήταν επί αιώνες να εξάγεται το συμπέρασμα ότι μόνον θρησκευτικά κλωνοποιημένες υπάρξεις έχουν θέση στον καινούργιο κόσμο της ελευθερίας και της αγάπης του Θεού (= Βασιλεία του Θεού).

Κάνοντας μία πρώτη αποτίμηση, η Βίβλος διαθέτει χαρακτηριστικά, τα οποία ανταποκρίνονται στις σύγχρονες τάσεις μιας κοινωνίας που αυτοχαρακτηρίζεται μετανεωτερική:

1. Το κατεξοχήν μοτίβο, που ως κόκκινη κλωστή διαπερνά το σύνολο των 72 βιβλίων, είναι **η έξοδος από καθιερωμένους ειδωλοποιημένους θεσμούς** (πρβλ. Αβραάμ) και ο μη ετεροπροσδιορισμός της ταυτότητας του προσώπου από τα δεδομένα - κεκτημένα του παρελθόντος όπως επί αιώνες ήταν το γένος - η *ευγένεια*, ο οίκος, η ιδιοκτησία. Πρόκειται για την ανάληψη ενός ρίσκου: Καθένας προκαλείται να διαμορφώσει την προσωπική ταυτότητά του όχι μέσω της επωνυμίας – του γένους του ή ακόμη και της ανάγνωσης – αποστήθισης ιερών βιβλίων αλλά διά της *εμπειρίας* της *συμπόρευσης* – συνόδου με έναν Θεό των Πατέρων και της έκπληξης. Η ίδια η Α.Γ. δεν είναι ένα πακέτο 76 ή 79 βιβλίων (χωρισμένο σε δύο ενότητες), που προϋπήρχε της Δημιουργίας και απεστάλη μέσω αγγέλου courier στη γη, αλλά ένα δέντρο με πολυποίκιλα κλαδιά το οποίο ρίζωσε **στο πεδίο / την «έρημο» της κοινοβιακής ζώσας εμπειρίας ενός Θεού προσωπικού**⁴⁸, ο οποίος (α) ζει – *συνυπάρχει* κατεξοχήν με τους ταπεινούς, περιθωριακούς και καταφρονεμένους σκλάβους, (β) διαλέγεται / συνομιλεί αδιάκοπα, (γ) και συμπορεύεται προς μια Γη της επαγγελίας **πάντα** μέσω της «έρημου». Ας μην λησμονείται επίσης ότι τα πλέον θεολογικά κείμενα της Βίβλου (όπως αυτά που αναφέρονται στη Δημιουργία και Χριστολογία) είναι ποίηση.

---

⁴⁸ Η εικόνα προέρχεται από τον G. Lohfink, *Bibel Ja – Kirche Nein. Kriterien richtiger Bibelauslegung*, Urfeld 2004, 17.

2. Η Βίβλος είναι ένα **πολυφωνικό έργο**, καθώς βασικές διακηρύξεις του (όπως η Δημιουργία, ο Δεκάλογος, η Κυριακή Προσευχή, τα ιδρυτικά λόγια της θείας Ευχαριστίας, τα «απομνημονεύματα» των αποστόλων) απαντούν σε περισσότερες από μία διατυπώσεις. Υπό μία έννοια η πολυγλωσσία της Βαβέλ δύναται να βιωθεί ως ευλογία και ως οντολογική συμφωνία όταν δοξάζεται ο αληθινός Θεός όχι μαζικά όπως συμβαίνει στα ολοκληρωτικά καθεστώτα αλλά στη «γλώσσα» εκάστου όντος.
3. Η Βίβλος επίσης είναι ένα **αντιφωνικό έργο**. Σε αντίθεση προς τον διαρκή επιτακτικό μονόλογο του Κορανίου και το απάνθισμα κυριακών λογίων σε ομώνυμα απόκρυφα Ευαγγέλια, η Α.Γ. προ(σ)καλεί ποικιλοτρόπως σε διάλογο καθώς ο ίδιος ο τριαδικός Θεός μέσω της συζήτησης δημιουργεί ένα «απ - έναντι» κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσιν δική Του. Σε αυτήν (την Α.Γ.) περιέχονται περικοπές με άμεσο διάλογο ενώ στην καρδιά της Βίβλου ο Λόγος προσλαμβάνει δημιουργικά τη σάρκα του κόσμου. Σε αυτήν τη συνήχηση ακούγονται καθαρίες οι φωνές κατεξοχόν των περιθωριοποιημένων: των στείρων γυναικών, της μάνας γης, των σκλάβων, των παιδιών στο καμίνι. Επίσης αντιλαλούν οι κραυγές διαμαρτυρίας προς τον Θεό για τη αδικία που φαίνεται να θριαμβεύει, όπως και η σκληρή κριτική απέναντι στις θρησκευτικές εκδηλώσεις που δεν συνοδεύονται από συμπόνια. Δεν απουσιάζουν και στιγμιότυπα έντονης διαφωνίας μεταξύ των πρωταγωνιστών (όπως η επίπληξη του Πέτρου από τον Πάυλο στο *Γαλάτας* 2).
4. Η Βίβλος έχει **αφηγηματικό - περιπετειώδη χαρακτήρα**. Δεν αναφέρεται κατεξοχόν στο ποιος είναι αλλά πώς δρα ο Θεός της έκ-στασης, της ελευθερίας και της φιλανθρωπίας. Οι αφηγήσεις της είναι δραματικές: έχουν έντονα τα χαρακτηριστικά της κλιμάκωσης, της ανατροπής (περιπέτειας) ενώ αρκετές δεν έχουν ευτυχές (happy end) αλλά ανοικτό τέλος (πρβλ. *Ιωνάς*, *Κατά Μάρκον*, *Πράξεις*). Το ζητούμενο των αφηγήσεων είναι η ενεργοποίηση (το Engagement) των πιστών στον Κύριο χάριν κυρίως των αδυνάτων με την αυτοσυνειδησία ότι και «εμείς κάποτε ήμασταν σκλάβοι σε αλλότρια γη» και χάριν της απαλλαγής της γης από ό,τι τη διαφθείρει.
5. Η Βίβλος θα μπορούσε να ονομαστεί ένα **διαχρονικό Facebook** («προσωπο – Βίβλος») όπου όμως τα πρόσωπα δεν παρουσιάζονται συνήθως χαμογελαστά και μακιγιαρισμένα, όπως κατά κόρον συμβαίνει στο γνωστό μέσω

κοινωνικής δικτύωσης, το οποίο έχει κερδίσει σήμερα το ζωτικό ενδιαφέρον μικρών και μεγάλων. Σε αντίθεση και προς μεταγενέστερους Βίους των Αγίων, οι ήρωες της Αγίας Γραφής (όπως ο Δαβίδ και ο Πέτρος) παρουσιάζονται με μεγάλες πτώσεις αλλά και αναστάσεις.

Σε αυτό το σημείο οφείλουμε να τονίσουμε ότι ο αυθεντικός Χριστιανισμός δεν δαιμονοποιεί ποτέ τον κόσμο αλλά προσλαμβάνει δημιουργικά *ὅσα ἐστὶν ἀληθῆ, ὅσα σεμνά, ὅσα δίκαια, ὅσα ἀγνά, ὅσα προσφιλή, ὅσα εὐφημα, εἴ τις ἀρετὴ καὶ εἴ τις ἔπαινος* (Φιλ. 4, 8) *αἰχμαλωτίζοντες πᾶν νόημα εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ* (Β' Κορ. 10, 5). Όπως ο Ιησούς προσέλαβε την ανθρώπινη σάρκα, έτσι και η ορθόδοξη αγωγή μεταμορφώνει ό,τι καλό και χρήσιμο υπάρχει στην πανανθρώπινη παράδοση και στην εξελισσόμενη ιστορική πραγματικότητα (Φιλ. 4, 8-9). «Ο Χριστός δεν έφερε καινούργια πράγματα. Κάνει, όμως τα πάντα καινούργια» (πατ. Α. Σμέμαν). Εμπειρίες, ερωτήματα και ο κόσμος των μαθητών πρέπει να λαμβάνονται σοβαρά υπόψη αν θέλουμε να αντιστρέψουμε αυτή την κλιμακούμενη αποξένωση με τη Βίβλο. Στη διαλογική Διδακτική της Βίβλου κατά τη συνάντηση του Κειμένου με τον αναγνώστη προκαλείται μια δυναμική διαδικασία. Ιδιαίτερος στον ειδωλολατρικό κόσμο, που έχει αναβιώσει σήμερα, εξαιρετικά επίκαιρη μπορεί να αποδειχθεί η Παλαιά ή Πρώτη Διαθήκη (Π.Δ.). Ο Andreas Obermann⁴⁹ επισημαίνει τα εξής σημεία:

1. Η Π.Δ. προσφέρει έναν καθρέφτη όπου αποτυπώνονται ανάγλυφες οι συγκρουσιακές καταστάσεις του βίου – από τη ζήλια / το φθόνο του Κάιν (Γέν. 4), που προκλήθηκε από το αίσθημα της απόρριψης (παιδί ενός κατώτερου Θεού;) μέχρι την πονηρία του Ιακώβ (Γέν. 27) και τον εμπαιγμό των παιδιών προς έναν ορώντα προφήτη (Δ' Βασ. 2, 23). Τέτοιες (συγκρουσιακές) καταστάσεις κατακλύζουν την καθημερινότητα στο σχολείο, τη σχέση μας με τους άλλους και γενικότερα τη διάδρασή μας με ποικίλες εκφάνσεις της ζωής. Μέσω της ανάδειξής τους και της επεξεργασίας στρατηγικών επίλυσης κατά τη διάρκεια του μαθήματος, οι καθημερινές συγκρούσεις αποδαιμονοποιούνται και το υποκείμενο βοηθείται στην αποδοχή του εαυτού και τη θετική ανακάλυψη της ταυτότητας. Δεν είναι

---

⁴⁹ Andreas Obermann, Religionsunterricht (AT) <https://www.bibelwissenschaft.de/de/stichwort/44295/> (erstellt: März 2008).

τυχαίο ότι οι μεγαλύτεροι ψυχαναλυτές ήταν Ιουδαίοι που με έδρα τη Βιέννη συνέζευξαν την αρχαία τραγωδία και το μύθο της με την παλαιοδιαθηκική «γλώσσα» των Ψαλμών, του Ιώβ και των Προφητών.

2. Η Π.Δ. αποκαλύπτει τη φθαρτότητα της ζωής που πάντα είναι γεμάτη ρίσκα και κινδύνους. Ο άνθρωπος δεν είναι ικανός να αντιμετωπίσει μόνος τον πόνο και το θάνατο. Ο μαθητής οφείλει μέσω της αγωγής να συνειδητοποιήσει τον τρόπο με το οποίο θα αντιδράσει απέναντι σε αυτές τις υπαρκτές απειλές για να κτίσει την αυτοσυνειδησία του.
3. Η Π.Δ. κατονομάζει την ενοχή (= αμαρτία) και τη συγχώρεση (= χάρη) ως βασικά συστατικά του ανθρώπινου βίου. Σύμφωνα με την Πρωτοϊστορία (**Γέν 1-11**) δεν υπάρχει ζωή χωρίς ενοχή. Κανείς δεν ζει χωρίς να περιορίζει - συρρικνώνει τη ζωή του «άλλου» - πλησίον η οποία σε ακραίες περιπτώσεις φθάνει και στο έγκλημα: «Ο θάνατός σου η ζωή μου» (**Γέν. 9,1-7**). Η εμπειρία της ενοχής καταλήγει «το κατεξοχήν πρόβλημα» της ύπαρξης όταν δεν υπάρχει δυνατότητα αποκατάστασης - εξιλέωσης. Η Π.Δ. διδάσκει μια ουσιαστικά φιλόανθρωπη συναναστροφή με τον εαυτό και τον «άλλον» καθώς επιδεικνύει τη δυνατότητα εύρεσης και εν συνεχεία προσφοράς συγχώρεσης, ελέους, χάριτος. Τα βιβλικά κείμενα διανοίγουν προοπτικές που επιλύουν ζωτικά προβλήματα και αποκαθιστούν τη δυνατότητα συνύπαρξης τόσο για το άτομο όσο και για την κοινότητα αφού έχουν ως επίκεντρο τη συγχώρεση (π.χ. Ψ 130,4 [Μασ.]· Ησ 55,7), χάρη (Ψ 84, 11[Μασ.]· Ησ 26,10) και το έλεος (Γέν. 43,14· Ησ. 63,7).
4. Η Π.Δ. διδάσκει θεμελιώδεις κανόνες – αξίες της ζωής οι οποίες οδηγούν στη Γη της ελευθερίας. Βεβαίως στους περισσότερους αυτή αντιμετωπίζεται ως Νομοθεσία καθώς είναι γνωστή για τον «όφθαλμόν άντι όφθαλμοῦ» και το Δεκάλογο. Ήδη η Τορά (= διδασκαλία) μεταφράστηκε από τους Ο' περίπου το 200 π. Χ. στην Αλεξάνδρεια «Νόμος» καθώς η έμφαση έγκειται στον πυρήνα του, το Λευιτικό και τις διατάξεις καθαρού - ακαθάρτου. Ο μοντέρνος πολίτης δεν έχει συνειδητοποιήσει ότι οι διατάξεις λειτουργούν ως οδοδείκτες που οδηγούν στην ανακάλυψη της αυθεντικής Γης της Επαγγελίας. Ήδη στο ρεπερτόριο των εντολών της Π.Δ. κυριαρχούν η αγάπη προς τον πλησίον (**Λευ 19,18b Νόμος Αγιότητας**) και η υπεύθυνη διαχείριση της ιδιοκτησίας χάριν των αγίας τριάδος των αδυνάτων: χηρών, ορφανών και **προσήλυτων - ξένων** (Αμώς 2,6-8· Ησ 5,8· Ιεζ 45,9· Ιεζ 46,18· Δτ 15,1· Λευ 25,4).

5. Η Π.Δ. περιέχει μια οξεία κριτική απέναντι στη θρησκευοποίηση - τυποποίηση της γαμήλιας σχέσης του Θεού με τον λαό του, η οποία συνιστά τον πυρήνα της κλήσης και της διαθήκης. οι Προφήτες (*näbi'/fem. n^ebi`ä* = προσκεκλημένος προσκαλών) ή αλλιώς τηλε - Ορώντες (roeh) μαστιγώνουν κυριολεκτικά την αντίληψη ότι η σχέση με τον Θεό συμπυκνώνεται στο «δούναι – λαβείν» της προσφοράς θυσίας σε ένα όρος όπου εγκιβωτίζεται ο Θεός συνήθως πλησίον του βασιλικού ανακτόρου. Η πρώτη πλάκα της διαθήκης (που περιγράφει τη σχέση Θεού - ανθρώπου) οφείλει να συμπληρώνεται από τη δεύτερη (τη σχέση ανθρώπου – συνανθρώπου με αποκορύφωση του «οὐκ ἐπιθυμήσεις» Ἐξ. 20, 17). Πάντα, όμως, παρά τις πτώσεις και τις εκ-πτώσεις που οδηγούν σε ένα τέλος (= μια τελείωση). Πάντα αναδεικνύεται η *προοπτική* – αληθινή ελπίδα (και όχι οπτισμισμός) μέσω της μεταστροφής. Σημειωτέον ότι η γλώσσα των Προφητών δεν εξαντλούνταν μόνον στον λόγο αλλά και στη συμβολική δράση (περφόμανς) ή/και τα οράματα (πρβλ. Ιεζεκιήλ, Δανιήλ).

Παρακάτω σημειώνουμε κάποιους πρακτικές συμβουλές για το πώς μπορεί μια βιβλική περικοπή να λειτουργήσει για έναν νέο άνθρωπο ως ένα ενδιαφέρον αληθινό facebook χωρίς «ρετούς» για να συναρπάσει πρώτα απ' όλους τον εαυτό μας. Σημειωτέον ότι έστω και μια χρονιά θα μπορούσε κάποιος να ασχοληθεί **(α)** με ένα από τα 27 βιβλία της Καινής Διαθήκης. **(β)** Σε προεφηβικές ηλικίες ιδιαίτερα ελκυστικά είναι τα γυναικεία και αντρικά μοντέλα της Βίβλου. Όπως ήδη αναφέρθηκε, σε σχέση με κάποιους μεταγενέστερους Βίους των Αγίων, έχουν το πλεονέκτημα ότι είναι «γήινα» και δεν ενεργούν ως υπεράνθρωποι. Βιώνουν πτώσεις (όπως ο Δαβίδ και ο Πέτρος) και αναστάσεις. **(γ)** Άλλη επιλογή που έχει είναι κάθε έτος να αναδειχθεί και ένα μοτίβο όπως της εξόδου, της διαθήκης (= «συμβολαίου»), της εκλογής κ.ο.κ. που γοητεύουν («εξιτάρουν») πιο πολύ την εφηβική ηλικία. Σε κάθε περίπτωση η θεματολογία θα πρέπει **(α)** να ανταποκρίνεται στην αντίληψη που διαμορφώνει για τον Θεό, τον άνθρωπο και τον κόσμο ο άνθρωπος διαχρονικά στη συγκεκριμένη ηλικία του (βάσει των δεδομένων της εξελικτικής ψυχολογίας) και **(β)** να απαντά σε προβλήματα της μετανεωτερικότητας, όπως αυτή βιώνεται συγκεκριμένα στον ελλαδικό χώρο. Ο στόχος για τον εμπυχωτή (όπως ονομάζεται πλέον ο δάσκαλος) είναι τελικά να κινητοποιήσει και το μυαλό και την καρδιά και τα

χέρια (= ενέργεια) του εφήβου **και** της έφηβης (η οποία εισέρχεται στο στάδιο ωρίμανσης νωρίτερα από το αρσενικό φύλο) και μάλιστα όχι ατομικά αλλά ομαδοσυνεργητικά.

Μελετήστε από το Παράρτημα των Κειμένων το άρθρο ΠΡΑΚΤΙΚΟΣ ΟΔΗΓΟΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΤΡΟΠΟ ΜΕΤΑΛΗΨΗΣ ΤΩΝ ΓΡΑΦΩΝ ΚΑΙ ΤΗ ΜΕΤΑΔΟΣΗ ΤΟΥ ΜΗΝΥΜΑΤΟΣ. Έτσι θα εξοικειωθούμε με την τεχνική της ανάγνωσης και της ακρόασης των βιβλικών Κειμένων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ⁵⁰

I. ΓΕΝΙΚΗ

Βασιλειάδη, Π., Η Αγία Γραφή στις Σύγχρονες Διορθόδοξες Αναζητήσεις και η Ορθόδοξη Λειτουργική Παράδοση, στου ίδιου: *Βιβλικές Ερμηνευτικές Μελέτες*. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς 1988, 15-48.

Βέλλας, Β., *Εκλεκτοί Ψαλμοί*, Αθήνα: Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος⁴2010.

Βλάχου, άρχιμ. Ι. (νύν Μητρ. Ναυπάκτου), *Η Αποκάλυψη του Θεού*, Ι.Μονή Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου 1987.

Bloom, Αρχιεπ. Α. *Μάθε να προσεύχεσαι*. Αθήνα: Έλαφος 2009.

Δάφνη, Ε., Η Σημασία της Μεταφράσεως των Ο΄ διά την Θεολογίαν και την Εκκλησίαν. *Θεολογία* 79/2 (2008) 597-623.

Δεσπότη, Σ., *Ο Ευαγγελιστής Ιωάννης. Σπουδή στην Ιωάννεια Γραμματεία*. Αθήνα: Έννοια 2017.

Δεσπότη, Σ., Ακαδημαϊκή Βιβλική Ερμηνευτική, Εκκλησία και Κοινωνία τον 20^ο αι. *Πρακτικά Θεολογικού Συμποσίου της Κοσμητείας της Θεολογικής Σχολής του ΕΚΠΑ με θέμα τη συμπλήρωση 180 ετών Θεολογικών Σπουδών*. Αθήνα 2018, 223-248.

Ανοικτό στο: <http://www.theol.uoa.gr/proboli-newn/praktika-8eologikoy-symposioy-180-xronia-8eologikon-spoydon-sto-e8niko-kai-kapodistriako-panepistimio-a8hnon-1837-2017-dhmosia-hlektroniki-ekdosh.html>

Konstantinou, M., Zur Deutung des Altes Testaments und seiner Verwendung in der Liturgie bzw. Ikonografie der Orthodoxen Kirche, *Αγία Γραφή και αρχαίος κόσμος*.

---

⁵⁰ Βιβλία Ελλήνων Καινοδιαθηκολόγων προσφέρονται διαδικτυακά στην Ορθόδοξη Θεολογική Ψηφιακή Βιβλιοθήκη της Ιεράς Μητροπόλεως Δημητριάδος. Από την ANEMH μπορεί να κατεβάσει κάποιος το πολύ ενδιαφέρον ΛΕΞΙΚΟ του ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΗ ([https://anemi.lib.uoc.gr/search/?search_type=simple&display_mode=overview&stored_cclquery=creator=\(%CE%95%CF%85%CF%83%CF%84%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%AC%CE%B4%CE%B7%CF%82,%20%CE%A3%CF%89%CF%86%CF%81%CF%8C%CE%BD%CE%B9%CE%BF%CF%82.\)&rss=0&number=10&keep_number=10&offset=1](https://anemi.lib.uoc.gr/search/?search_type=simple&display_mode=overview&stored_cclquery=creator=(%CE%95%CF%85%CF%83%CF%84%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%AC%CE%B4%CE%B7%CF%82,%20%CE%A3%CF%89%CF%86%CF%81%CF%8C%CE%BD%CE%B9%CE%BF%CF%82.)&rss=0&number=10&keep_number=10&offset=1) <http://www.imdlibrary.gr/index.php/el/2013-01-14-09-09-13/books> (πρβλ. ιστοσελίδα ANEMH)

Τιμητικό αφιέρωμα στον ομότιμο καθηγητή Ιωάννη Α. Γαλάνη, (επιμ. Π. Βασιλειάδης κ.ά.), Θεσσαλονίκη: Πουρναράς 2010, 263-278.

Ματσούκα, Ν.Α., *Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης Σημεῖα, Νοήματα, Αποτυπώματα*. Θεσσαλονίκη 2002.

Μπρατσιώτης, Ν. Π., *Η Παλαιά Διαθήκη ως Αγία Γραφή. Ολίγα και περί της σχέσεώς της προς την Ορθοδοξίαν και τον Ελληνισμόν*, Αθήναι ²2012.

Παναγοπούλου, Ι., *Η Ερμηνεία της Αγίας Γραφής στην Εκκλησία των Πατέρων. Τόμοι Α' + Β'*, Αθήνα: Άθως 2004.

Ricoeur P. and LaCocque, *Ας σκεφτούμε τη Βίβλο*. Μτφρ. Α. Παπαθανασοπούλου, Φ. Σιάτιστας. Αθήνα: Άρτος Ζωής 2005.

Ρωμανίδα, π. Ι., *Δογματική και Συμβολική Θεολογία της Ορθοδόξου Καθολικής Εκκλησίας*, τόμος Α'. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς 1973.

Στογιάννου, Π., *Παράδοσις και Αγία Γραφή, Ερμηνευτικά Μελετήματα*, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς 1988, 264-284.

Φλωρόφσκυ, π. Γ., *Απολεσθέν Βιβλικό Φρόνημα. Αγία Γραφή, Εκκλησία, Παράδοσις* (Μετ. Δημ.Τσάμη). Θεσσαλονίκη: Πουρναράς 1976.

Ware, επίσκ. Κ., *Πώς να διαβάσουμε τη Βίβλο. Επειδή Αγαπώ*, Μτφρ. Κ. Δεληγιώργης. Αθήνα: Πορφύρα 2019, 259-274.

II. Η ΑΓΙΑ ΓΡΑΦΗ ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΑ

1. Το Εκκλησιαστικό Κείμενο της Α.Γ. παρατίθεται στην ιστοσελίδα της Αποστολικής Διακονίας <http://www.apostoliki-diakonia.gr/bible/bible.asp>
2. Μετάφραση στη Νέα Ελληνική βλ. την ιστοσελίδα της Βιβλικής Εταιρείας <https://www.bible.com/el/bible/173/GEN.1.TGV>
3. Το κριτικό Κείμενο της Κ.Δ. και Μετάφραση με παραπομπές σε άλλα κείμενα της Α.Γ. ή αναζήτηση μιας λέξεως σε όλη την Α.Γ. βλ. <https://ebible.gr/blog/> (MNB – Μετάφραση Νεόφυτου Βάμβα με παραπομπές).

4. Παράλληλοι πίνακες με τις κυριότερες νεοελληνικές μεταφράσεις βλ.
<https://www.agia-aikaterini-larissis.com/agia-grafi-kaini-diathiki/>
5. Πατερική Ερμηνεία των Ευαγγελίων βλ.
<http://www.sostis.gr/content/item/764-ermineia-twn-evaggeliwn>
6. Παραδόσεις αναφορικά με το πώς ερμηνεύουμε μια Περικοπή βλ.
<https://eclass.uoa.gr/modules/link/?course=SOCTHEOL186> Πλούσιο υλικό υπάρχει και στα Έγγραφα και τους Συνδέσμους του ηλεκτρονικού μαθήματος <https://eclass.uoa.gr/courses/SOCTHEOL170/> Στα ΑΝΟΙΚΤΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑ των Πανεπιστημίων προσφέρονται μαθήματα βιβλικό παιδαγωγικά από τους Καθ. Α. Τσαλαμπούνη και Σ. Δεσπότη του: <http://opencourses.uoa.gr/modules/video/?course=SOCTHEOL1>.
7. Πολύ ενδιαφέρον το ιστολόγιο της Α. Τσαλαμπούνη <https://biblicalstudiesblog.blogspot.com/>

III. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΓΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΣΕΝΑΡΙΑ

1. Σενάρια Διδασκαλίας βλ. στην ψηφιακή πλατφόρμα ΑΙΣΩΠΙΟΣ (π.χ. Καί είδεν ο Θεός ότι καλόν": Η δημιουργία του κόσμου)

http://aesop.iep.edu.gr/senaria?search_api_views_fulltext=%CE%98%CE%A1%CE%97%CE%A3%CE%9A%CE%95%CE%A5%CE%A4%CE%99%CE%9A%CE%91&sort_by=field_ekp_vathm&sort_order=ASC&page=

2. Σ.Δεσπότης Αθ. Στογιαννίδης, Ν. Παύλου Θέματα από την Αγία Γραφή – Α' Εκκλησιαστικού Γυμνασίου, Αθήνα : Διόφαντος 2020

<http://iep.edu.gr/el/component/k2/1085-themata-apo-tin-agia-grafi-a-ekklisiastikoy-gymnasiou>

3. Αθ. Στογιαννίδης, Ένα ταξίδι ζωής η συνάντηση Θεού και ανθρώπου μέσα από τις βιβλικές διηγήσεις. Αθήνα: Διόφαντος 2020:
<http://ebooks.edu.gr/ebooks/v2/books-pdf.jsp?handle=8547/120>

4. Επίσης πλούσιο Υλικό μπορεί να αντλήσει κάποιος από το ΦΩΤΟΔΕΝΤΡΟ:
<http://photodentro.edu.gr/lor/subject-search?locale=el>

5. Οδηγίες για εναλλακτικές δραστηριότητες σε μία σύναξη μπορεί κάποιος να ανακαλύψει στο *Οδηγός Εκπαιδευτικού στο Δημοτικό – Γυμνάσιο*.
<http://www.iep.edu.gr/el/thriskeftika-odigo-i-ekpaideftikoy>

6. Για όσους γνωρίζουν τη γερμανική γλώσσα ή μπορούν να αξιοποιήσουν κάποια μετάφραση στα αγγλικά πολύ χρήσιμα για όλα τα θέματα, τα οποία πραγματευόμαστε στο παρόν πόνημα είναι τα δύο κατωτέρω λεξικά. Είναι ανοικτά στο Διαδίκτυο και ενημερώνουν τον αναγνώστη για το πλέον επικαιροποιημένο επίπεδο της βιβλικής έρευνας και τρόπους παιδαγωγικής αξιοποίησης στις διάφορες ηλικίες.

α. Wissenschaftlich-Religionspädagogische Lexikon im Internet (WiReLex) <https://www.bibelwissenschaft.de/wirelex/wirelex/>

β. Das wissenschaftliche Bibellexikon im Internet (WiBiLex) <https://www.bibelwissenschaft.de/wirelex/wirelex/>

γ. Die Bibel in der Kunst (BiKu) / Bible in the Arts (BiA) <https://www.bibelwissenschaft.de/die-bibel-in-der-kunst-bible-in-the-arts/>

Μελετήστε την πολυσήμαντη Ομιλία του Οικουμενικού Πατριάρχη στο ΕΠΙΜΕΤΡΟ ΚΕΙΜΕΝΩΝ I αναφορικά με τη σχέση της Αγίας Γραφής με τη Βίβλο του Σύμπαντος και τις ιερές Εικόνες και αξιοποιείστε τη κατά την απάντηση σε μία εκ των Ασκήσεων

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΕΠΙΜΟΡΦΟΥΜΕΝΩΝ – ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Καταγράψτε ποιοι Ψαλμοί ακούγονται σε μία εκ των Μεγάλων Βασιλικών Ωρών της Μ. Παρασκευής και πώς αυτοί «υπομνηματίζονται» από τα αντίστοιχα Τροπάρια όπως και τα αναγνώσματα της Καινής Διαθήκης, που «δημοσιεύονται» εν συνεχεία σε αυτές.
2. Καταγράψτε ποιες Προφητείες ακούγονται κατά τον Εσπερινό της Κυριακής των Βαΐων και πώς αυτές υπομνηματίζονται από τον Κανόνα του Όρθρου, τον οποίον έχει σχολιάσει ο Άγ. Νικόδημος ο Αγιορείτης στο *Εορτοδρόμιο*⁵¹.
3. Καταγράψτε ποιες Προφητείες ακούγονται κατά τον Εσπερινό των Χριστουγέννων και πώς αυτές υπομνηματίζονται από τον Κανόνα του Όρθρου, τον οποίον έχει σχολιάσει ο Άγ. Νικόδημος ο Αγιορείτης στο *Εορτοδρόμιο*.

---

⁵¹ μπορείτε να το «κατεβάσετε» από την ANEMH: <https://anemi.lib.uoc.gr/metadata/f/c/a/metadata-06-0000083.tkl>

4. Καταγράψτε ποιες Προφητείες ακούγονται κατά τον Εσπερινό της Πρωτοχρονιάς και πώς αυτές υπομνηματίζονται από τον Κανόνα του Όρθρου, τον οποίον έχει σχολιάσει ο Άγ. Νικόδημος ο Αγιορείτης στο Εορτοδρόμιο.
5. Καταγράψτε τους Ψαλμούς, τους οποίους αναγιγνώσκουμε σε κάθε (Μικρό) Απόδειπνο, μελετήστε τους από Μετάφραση και σημειώστε τα βασικά σημεία για τα οποία ικετεύουμε τον Κύριο.
6. Καταγράψτε μία εκ των 9 Ωδών σε μετάφραση και ανακαλύψτε πώς υπομνηματίζεται σε έναν εκ των όρθρων της Μεγάλης Εβδομάδος είτε στο Μέγα Κανόνα του αγ. Ανδρέα Κρήτης.
7. Καταγράψτε ποιοι Ψαλμοί και γενικότερα ποια παλαιοδιαθηκικά Κείμενα απαντούν στην αφήγηση του Ευαγγελιστή Ματθαίου αναφορικά με τη Γέννηση του Κυρίου στα κεφ. 1 και 2 <https://ebible.gr/pt/mat.1>.

ΚΕΙΜΕΝΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΓΡΑΦΗΣ ΣΤΗΝ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ ΚΑΙ ΤΗ ΛΑΤΡΕΙΑ

A. Bloom, Αρχιεπ. Α. *Μάθε να προσεύχεσαι*. Αθήνα: Έλαφος 2009. 31-32:

Θα ήθελα να σας πω ένα παράδειγμα πάνω σ' αυτό. Πριν πολλά χρόνια ήρθε κάποιος να με δει. Μου ζήτησε να του δείξω το Θεό. Του είπα ότι δεν μπορούσα να το κάνω, αλλά πρόσθεσα ότι, ακόμα και να μπορούσα, αυτός δεν θα ήταν δυνατό να ατενίσει το Θεό. Σκέφτηκα — και ακόμα το σκέφτομαι — πώς για να συναντήσει κανείς το Θεό πρέπει να έχει κάτι κοινό μαζί Του· κάτι πού δίνει μάτια να δει και νου να κατανοήσει. Ο άνθρωπος εκείνος με ρώτησε γιατί τα έλεγα αυτά. Του πρότεινα λοιπόν να σκεφτεί λίγα λεπτά και να μου πει αν υπήρχε κάποιο χωρίο στο Ευαγγέλιο πού να τον είχε συγκινήσει ιδιαίτερα, για να δει ποια σχέση υπάρχει μεταξύ του Θεού και του ιδίου. Μου απάντησε λοιπόν, «Ναι, είναι στο όγδοο κεφάλαιο του Ευαγγελίου του Ιωάννη, το χωρίο πού μιλάει για το λιθοβολισμό της πόρνης». «"Α! ναι,» είπα, «αυτό είναι ένα από τα πιο όμορφα και συγκινητικά κομμάτια στο Ευαγγέλιο». «Τώρα», του είπα, «κάθισε και σκέψου: στη σκηνή πού περιγράφεται, ποιος είσαι εσύ: ο Κύριος, ή τουλάχιστον είσαι με το μέρος Του, γεμάτος συγχώρηση, συγκατάβαση και πίστη γι' αυτή τη γυναίκα πού μπορεί να μετανοήσει και να γίνει ένας καινούργιος άνθρωπος; Είσαι ή γυναίκα πού τη συνέλαβαν να μοιχεύει; Είσαι ένας από κείνους πού απομακρύνονται αμέσως γιατί έχουν επίγνωση των

αμαρτημάτων τους; "Ή τέλος είσαι ένας από κείνους πού στέκονται λίγο και περιμένουν;» Ο άνθρωπος μου σκέφτηκε λίγο και έπειτα είπε: «Όχι, νιώθω πώς είμαι ο μόνος Εβραίος πού δεν θα είχε απομακρυνθεί, αλλά θα είχα λιθοβολήσει τη γυναίκα». Τον κοίταξα και απάντησα: «Δόξαζε το Θεό πού δεν σου επιτρέπει να Τον συναντήσει πρόσωπο προς πρόσωπο!».

Αυτό το παράδειγμα μπορεί να φαίνεται κάπως υπερβολικό, αλλά πόσο συχνά δεν αναγνωρίζουμε και στον εαυτό μας παρόμοιες καταστάσεις; "Όχι ότι απερίφραστα αρνούμαστε το λόγο του Θεού ή το παράδειγμα Του, αλλά κατά ένα, πιο ήπιο τρόπο, κάνουμε ό,τι έκαναν οι στρατιώτες στο πάθος Του. Πολύ θα θέλαμε να καλύψουμε τα μάτια του Χριστού για να μπορούμε να Τον χτυπάμε... ελεύθερα, χωρίς να μας βλέπει! Άλλα μήπως δεν το κάνουμε αυτό — μέχρι σ' ένα σημείο βέβαια -όταν αγνοούμε τη Θεία Παρουσία και ενεργούμε σύμφωνα με τις επιθυμίες τις διαθέσεις μας και αντίθετα με καθετί πού είναι το θέλημα του Θεού; Προσπαθούμε να Τον τυφλώσουμε, αλλά στην πραγματικότητα τυφλώνουμε τους εαυτούς μας. Σε τέτοιες στιγμές πώς είναι δυνατόν να νιώσουμε την Παρουσία Του; Φυσικά, αυτό μπορεί να γίνει μόνο «εν μετάνοια και συντετριμμενη καρδιά» και όχι με τον άμεσο τρόπο πού εμείς επιθυμούμε να γίνουμε δεκτοί με αγάπη και φιλία.

B. Ware, K., Πώς να διαβάζουμε τη Βίβλο. *Επειδή Αγαπώ*, Μτφρ. Κ. Δεληγιώργης. Αθήνα: Πορφύρα 2019, 259-274.

Ο ορθόδοξος τρόπος μας να διαβάζουμε την Αγία Γραφή είναι, κατά συνέπεια, τόσο λειτουργικός όσο και πατερικός. Και τούτο, όπως όλοι συνειδητοποιούμε, δεν είναι καθόλου εύκολο στην πράξη, γιατί έχουμε πολύ λίγα ορθόδοξα σχόλια στην Αγία Γραφή διαθέσιμα στα Αγγλικά, και τα περισσότερα από τα δυτικά σχόλια δεν αντανακλούν αυτήν τη λειτουργική και πατερική προσέγγιση. Αναζητώντας ένα παράδειγμα τού τι σημαίνει να ερμηνεύσουμε την Αγία Γραφή με έναν λειτουργικό τρόπο, καθοδηγούμενοι από τη χρήση εκείνης κατά τις εκκλησιαστικές εορτές, ας ανατρέξουμε στα κεφάλαια της Παλαιάς Διαθήκης που διαβάζονται **στον Εσπερινό της εορτής του Ευαγγελισμού**. Είναι τρία στον αριθμό: Γένεσις 28:10-17: το όραμα του Ιακώβ για μια κλίμακα που έχει στηθεί στη γη και καταλήγει στον ουρανό· Ιεζεκιήλ 43:27-44:4: το όραμα του προφήτη για το άδυτο της Ιερουσαλήμ, με την κλειστή θύρα, από την οποία κανείς δεν μπορεί να εισέλθει εκτός από τον γιο του

βασιλιά Παροιμίες 9:1-11: ένα από τα σημαντικότερα σοφά εδάφια της Παλαιάς Διαθήκης, που αρχίζει με τη φράση «Η Σοφία οικοδόμησε τον οίκο της».

Επομένως, τα κείμενα αυτά της Παλαιάς Διαθήκης, όπως δηλώνει η επιλογή τους για την εορτή της Παρθένου Μαρίας, πρέπει να κατανοηθούν ως προφητείες που αφορούν στην Ενσάρκωση από την Παρθένο. Η Μαρία είναι η κλίμακα, που δίνει τη σάρκα που λαμβάνει ο σαρκωθείς Θεός, για να εισέλθει στον ανθρώπινο κόσμο μας. Η Μαρία είναι η κλειστή θύρα, που μόνη αυτή ανάμεσα στις γυναίκες γέννησε παιδί παραμένοντας απαραβίαστη. Η Μαρία παρέχει τον οίκο, τον οποίον ο Χριστός, η Σοφία του Θεού (Α' Κορ. 1:24), λαμβάνει ως κατοικία του. Ερευνώντας με τον τρόπο αυτόν τα κεφάλαια που έχουν επιλεχθεί για τις διάφορες εορτές, ανακαλύπτουμε επίπεδα βιβλικής ερμηνείας, που δεν γίνονται με κανένα τρόπο ορατά με μια πρώτη ανάγνωση.

Ας λάβουμε ένα ακόμη παράδειγμα, τον **Εσπερινό του Μεγάλου Σαββάτου**, το πρώτο μέρος της αρχαίας Πασχαλινής Ολονυκτίας. Εδώ έχουμε όχι λιγότερα από 15 κεφάλαια της Παλαιάς Διαθήκης. Η σειρά αυτή των κεφαλαίων μας παρουσιάζει όλο το σχέδιο της θείας οικονομίας, ενώ ταυτόχρονα υπογραμμίζει το βαθύτερο νόημα της Αναστάσεως του Χριστού. Το πρώτο από τα κεφάλαια αυτά είναι το Γεν. 1:1-13, η περιγραφή της Δημιουργίας: Η Ανάσταση του Χριστού είναι μια νέα Δημιουργία. Το τέταρτο κεφάλαιο είναι το βιβλίο του Ιωνά στο σύνολο του, με την τριήμερη παραμονή του προφήτη στην κοιλιά του κήτους να προμηνύει την Ανάσταση του Χριστού, μετά από τρεις ημέρες στον τάφο (Ματθ. 12:40). Το έκτο κεφάλαιο εξιστορεί τη διάβαση της Ερυθράς Θαλάσσης από τους Ισραηλίτες (Εξ. 13:20-15:19), που προοιωνίζεται τη νέα Διάβαση του Πάσχα, καθώς ο Χριστός διαβαίνει από τον θάνατο στη ζωή (Α' Κορ. 5:7, 10:1-4). Το τελευταίο κεφάλαιο είναι η ιστορία των τριών Αγίων Παίδων στο πυρακτωμένο καμίνι (Δαν.3), ακόμη μια «μορφή» προφητείας της Αναστάσεως του Χριστού από τον τάφο.

Αυτό το αποτέλεσμα έχει η ανάγνωση της Αγίας Γραφής εκκλησιαστικά, μέσα στην Εκκλησία και με την Εκκλησία. **Μελετώντας την Αγία Γραφή με αυτόν τον λειτουργικό τρόπο και χρησιμοποιώντας τους Πατέρες για βοήθεια, αποκαλύπτουμε παντού σημάδια που μας καθοδηγούν προς το μυστήριο του Χριστού και της Μητέρας Του.** Διαβάζοντας την Παλαιά Διαθήκη με το φως της

Καινής, και την Καινή με το φως της Παλαιάς -όπως μας ενθαρρύνει το εκκλησιαστικό εορτολόγιο να κάνουμε- ανακαλύπτουμε την ενότητα της Αγίας Γραφής. Ένας από τους καλύτερους τρόπους να αναγνωρίζουμε τις αντιστοιχίες μεταξύ της Παλαιάς και της Καινής Διαθήκης είναι να χρησιμοποιούμε ένα καλό βιβλικό ευρετήριο. Αυτό μπορεί συχνά να μας πει περισσότερα για την ερμηνεία της Αγίας Γραφής από οποιονδήποτε σχολιασμό.

Στους ενοριακούς μας κύκλους για μελέτη της Βίβλου, είναι χρήσιμο να αναθέτουμε σε κάποιον να επισημαίνει πότε κάποιο συγκεκριμένο κεφάλαιο από την Παλαιά ή την Καινή Διαθήκη χρησιμοποιείται σε κάποια δεσποτική εορτή ή εορτή αγίου. Μπορούμε στη συνέχεια να συζητήσουμε όλοι μαζί τους λόγους, για τους οποίους επιλέχθηκε το συγκεκριμένο κεφάλαιο. Σε κάποιους άλλους της ομάδας μπορεί να ανατεθεί η μελέτη των Πατέρων, χρησιμοποιώντας για παράδειγμα τις ομιλίες του αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου πάνω στη Βίβλο (οι οποίες έχουν μεταφραστεί στα Αγγλικά). Οι χριστιανοί οφείλουν να αποκτήσουν πατερική σκέψη.

2. «ΓΕΝΕΣΗ ΚΑΙ ΠΑΛΙΓΓΕΝΕΣΙΑ («ΑΠΟΚΑΛΥΨΗ»): ΤΑ ΜΥΣΤΗΡΙΑ ΤΗΣ ΑΡΧΗΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΤΕΛΟΥΣ

Λέξεις-κλειδιά: Πρωτοϊστορία – Μεταϊστορία, Φύση - Κτίση, Ανακύκληση - Τέλος.
Κοσμολογία - Εσχατολογία

2.1 Σκοποί – Στόχοι:

Η κατανόηση των κεφαλαίων, τα οποία πλαισιώνουν την Αγία Γραφή (Α.Γ.), δηλ. η Πρωτοϊστορία της Γενέσεως (κεφ. 1-11), όπως και η Αποκάλυψη του Ιωάννη (η Μεταϊστορία, η αφήγηση δηλ. που αφορά στα Έσχατα), είναι εξαιρετική κρίσιμη για την ανθρώπινη ύπαρξη και Κοινότητα. Αυτό συμβαίνει, διότι αυτά τα κείμενα με γλώσσα ποιητική και συμβολική απαντούν στα κορυφαία ερωτήματα της ύπαρξής μας, τα οποία σχετίζονται με την αρχή και το τέλος (= τον σκοπό, την τελείωση) της ζωής μας. Όσα περιγράφουν οι συγκεκριμένες αφηγήσεις, οι οποίες εισάγουν και κατακλείουν τη Βίβλο (*Γένεσις* κεφ. 1-11 και *Αποκάλυψη*), δεν αφορούν σε γεγονότα, τα οποία απλώς συνέβησαν ή θα συμβούν «μια φορά και έναν - κάποιον καιρό», αλλά πραγματοποιούνται και με τον καθέναν προσωπικά, προ(σ)καλώντας σε διαρκή *μετάνοια – μεταστροφή*, ήτοι σε αλλαγή νοοτροπίας («λογισμικού» βίου και πολιτείας) και τρόπου ζωής (life style). Μάλιστα στην Α.Γ. η μετάνοια ονομάζεται **επιστροφή** (στην οικία και την αγκαλιά του Πρωτοπατέρα), όπως αυτή αριστοτεχνικά περιγράφεται στο *Κατά Λουκάν* 15.

2.2. Το τετραπλό αίνιγμα κάθε ανθρώπου

Τέσσερα βασικά αίνιγματα γεννιούνται στην ανθρώπινη ύπαρξη, όταν αυτή συλλογάζεται την αρχή και το τέλος της⁵²:

- α) Το θεμελιώδες ερώτημα για την εν γένει αρχή: **Γιατί υφίσταται το Σύμπαν και δεν υπάρχει το Μηδέν;** Πρόκειται για το ερώτημα αναφορικά με **το Είναι** του Σύμπαντος γενικώς. Αυτή η αναζήτηση είναι το ίδιο αγωνιώδης με εκείνη περί της θεοδικίας, περί της αιτίας δηλ. της ύπαρξης στον κόσμο του κακού, και του αρχέγονου ρίγους ενώπιον του τρίπτυχου «πόνος - ενοχή –

---

⁵² Prbl. Küng, *Η Αρχή των Πάντων*, 232.

θάνατος», ο οποίος μας φυλακίζει στον φαύλο κύκλο της ηδονής και της οδύνης.

β) Το θεμελιώδες ερώτημα **γιατί το Σύμπαν είναι «έτσι όπως είναι»;** Γιατί έχει δηλ. ακριβώς αυτές τις ιδιότητες, οι οποίες είναι τόσο αποφασιστικής σημασίας για να εξασφαλιστεί όχι απλώς η ανθρώπινη επιβίωση αλλά η ζωή («ο βίος και η πολιτεία»); Πρόκειται για το πρόβλημα **του τρόπου και της μορφής υπάρξεως** (So-Sein = ούτως είναι) του Σύμπαντος. Αφορά στην προέλευση και το νόημα του Κόσμου ως κοσμικού συνόλου και της πραγματικότητας εν γένει. Ανέκαθεν το συγκεκριμένο ερώτημα συνδυαζόταν με την υποψία εάν υπάρχουν πτυχές της πραγματικότητας, που θα μπορούσαν να θεωρηθούν ακάθαρτες – «βρώμικες», δαιμονικές.

γ) **Τι είναι το Όλον;** Είναι μόνον η «φύση» ή επίσης και το «πνεύμα»; Μπορούμε άραγε να αντιληφθούμε περισσότερα από ένα Σύμπαντα; Μπορεί η Φυσική να «συλλάβει» και το πνεύμα; Τι είναι εν γένει η πραγματικότητα; Εμείς πώς λειτουργούμε ως «μόρια» αυτού του συνόλου; Τελικά, αν υπάρχει ένα χωροχρονικό συνεχές, υπάρχουν συμπαντικές αξίες και ισχύει η επίγνωση ότι κάθε δράση προκαλεί αντίδραση;

δ) Τελικά **τι είναι ο άνθρωπος ως υποκείμενο;** Είναι σώμα *και* ψυχή; Υπάρχει δηλ. κάποια άυλη οντότητα εντός του, φυλακισμένη και η οποία πρέπει να «ταξιδέψει» στον ουρανό; Και το σώμα, το οποίο σήμερα έχει «ανακαλυφθεί», καθώς διαπιστώνεται ότι η βιολογικότητά μας «σκέπτεται», τι ρόλο διαδραματίζει στην (συν)ύπαρξη; Τι συνεπάγεται το γεγονός ότι κάθε βροτός είναι κατασκευασμένος *σύμφωνα με την Εικόνα του Υιού του Θεού*. Θα μπορούσαμε τηρουμένων των αναλογιών να εκφράσουμε σήμερα αυτή τη μοναδική αλήθεια ότι κάθε βροτός αποτελεί μια εικόνα (υπό μία έννοια «σέλφι») του ίδιου του Χριστού (της κατεξοχήν *Εικόνας*); Περιορίζεται αυτή η εικόνα μόνο στο αυτεξούσιον και άλλες πνευματικές ιδιότητες του έσω ανθρώπου; Ή μετά και την εμπειρία της αποκάλυψης της Εικόνας (= σαρκωμένου Λόγου) **και το κορμί**, τον όλον άνθρωπο, και μάλιστα όχι στην αυτοναφορικότητά του, αλλά στη ζώσα σχέση του και με τον «άλλον» και δη «τον πλησίον» (τον διπλανό); Μπορεί άραγε ο άνθρωπος να μην υπακούει αέναα στο βίο του στους «προγραμματισμούς» του DNA και τις «προσλαμβάνουσες» της παιδικής ηλικίας του, ή ξεκινά τη ζωή όντας

φορέας ενός προπατορικού ή μάλλον προμητορικού αμαρτήματος, για το οποίο δεν είναι υπεύθυνος;

2.3. Βασικές Αλήθειες για τη βιβλική αφήγηση της Δημιουργίας

α) Ήδη τονίστηκε ότι η Αγία Γραφή (Α.Γ.) δεν μας περιγράφει το πώς έγινε ο Κόσμος, αλλά ποιος και γιατί τον κατασκεύασε και ποια είναι η λειτουργία και η ευθύνη του ανθρώπου ως πλάσματος «μεθόριου». Γι' αυτό η Βίβλος επιλέγει να αρχίσει με δύο ξεχωριστές αφηγήσεις περί Δημιουργίας όχι πανομοιότυπες. Βεβαίως ίσως τελικά η πρώτη, που «θεωρεί» το παν από την οπτική του ουρανού, μάλλον γράφτηκε ως «υπόμνημα» - σχόλιο της δεύτερης, η οποία είναι και αρχαιότερη και εστιάζει ειδικότερα στο «πρόσωπο» της γης και τον άνθρωπο.

Η «Επταήμερος», η πρώτη αφήγηση (*Γένεσις 1, 1 - 2, 4*), είναι η νεότερη, καθώς αποδίδεται σε κύκλους ιερατικών (ιερατικός Κώδικας), οι οποίοι θέλησαν με αυτόν τον τρόπο από το 520 π.Χ. και μετά, να δώσουν απάντηση στο βαθύ τραύμα, που προκάλεσε η αιχμαλωσία του εκλεκτού λαού στα στρατόπεδα συγκέντρωσης επί «των ποταμών Βαβυλώνας». Αυτή συνοδεύτηκε με την άλωση της Αγίας Πόλης και την πυρπόληση του Ναού στο άγιον Όρος της Σιών. αυτός μέχρι τότε θεωρούνταν απόρθητος – «απροσμάχητος», καθώς σε αυτόν κατοικούσε η «υπέρμαχος στρατηγός» (η Δόξα του Κυρίου - η Σεκινά [< σκηνή]). Τελικά είναι αληθινός ο Θεός των ηττημένων, ο Κύριος του Ισραήλ; Πού κατοικεί μετά την εξαφάνιση της «Κιβωτού» του; Αξίζει η πίστη - αφοσίωση σε Αυτόν και τις εντολές Του, όταν εμείς ο «εκλεκτός λαός» βιώνουμε τέτοια βαθιά κρίση, έχοντας γίνει το «όνειδος» της Οικουμένης; Πώς διαλεγόμαστε με τους μύθους των «ισχυρών» (των Βαβυλωνίων), που μας έχουν καθυποτάξει; Η συγκεκριμένη διήγηση των ιερατικών κύκλων απαντά σε αυτά τα αγωνιώδη ερωτήματα ότι ακόμη και μέσα στο Χάος υπάρχει «τάξη» - σχέδιο ενός Θεού προσωπικού, ο οποίος, ως Δημιουργός των πάντων, πλέον αναγνωρίζεται ως Θεός - Κύριος όλων των λαών. Γι' αυτό και Εκείνος δεν διστάζει να χρησιμοποιήσει ως χριστό του έναν Πέρση, τον Κύρο τον Μέγα.

Η δεύτερη αφήγηση (*Γένεσις 2, 4β - 3, 24*) καταγράφηκε μάλλον τον 9^ο – 8^ο αι. π.Χ. από συγγραφέα επονομαζόμενο *Γιαχβιστή* (από το όνομα του Θεού

«Γιαχβέ» - ο ΩΝ) ίσως και στην αυλή του Σολομώντα, σε καιρούς δηλ. μάλλον δόξας. Τότε, όμως, ο απλός λαός διαπίστωνε ότι ο θεσμός της κληρονομικής βασιλείας, τον οποίο (θεσμό) *ο ίδιος* πεισματικά επέλεξε, αντιδρώντας στην επιλογή του Θεού Του να τους κυβερνά μέσω *χαρισματικών* ηγετών (των Κριτών), δεν *βιάζει* απλώς την Κτίση, αλλά και την ανθρώπινη φύση. Αυτή μετά την πτώση της ή μάλλον *μετά τις πτώσεις* της (αφού δεν πρόκειται μόνον για τη βρώση του καρπού, αλλά και την εκσφενδόνιση της ευθύνης προς τον «άλλον») αναπτύσσει τάσεις εξουσιαστικές - καταδυναστευτικές, οι οποίες είναι έκδηλες και *μεταξύ των δύο φύλων*, αλλά και των φυλών - λαών, οι οποίοι στο τέλος διαχέονται στην Οικουμένη.

Είναι μάλιστα εντυπωσιακό το συμπέρασμα, το οποίο εξάγεται βάσει της αρχαιότητας των περικοπών της Α.Γ.: στη Βίβλο ο Κύριος του Ισραήλ *πρώτα* βιώνεται ως ο *Θεός της Εξόδου* – ο λυτρωτής των σκλάβων και *μετά* ως *Θεός Δημιουργός του Σύμπαντος*. Κατά τη διάβαση της Ερυθράς Θαλάσσης, με «καταιγιστικό» τρόπο συνειδητοποιήθηκε ότι ο Γιαχβέ (ο συνΩν = ο συνυπάρχων με τους ταπεινούς και καταφρονημένους) εφόσον έχει χρησιμοποιήσει τα τέσσερα «στοιχεία» της φύσης για να προσκαλέσει σε μετάνοια, κατόπιν «*συγκρατεί*» την *άβυσσο* για να διέλθει ο λαός, ο οποίος εν συνεχεία πορεύεται μέσω της «σκληρής ερήμου», επιβιώνοντας πάλι με δικές Του *δημιουργικές παρεμβάσεις*, οι οποίες προσφέρουν νερό, άρτο / μάννα («catering» ερήμου), σκιά κατά τη διάρκεια του καύσωνα της ημέρας, φως καθοδήγησης κατά τη νύχτα. Τέλος «*απελευθερώνει*» την άβυσσο, ώστε να καταποντιστούν σε αυτήν οι αλαζόνες τύραννοι. Άλλωστε, ήδη επισημάνθηκε ότι ολόκληρη η Παλαιά (ή μάλλον *Πρώτη*) Διαθήκη (Π.Δ.) συγκροτείται σ σώμα και συγγράφονται κείμενα «ύμνοι» της Δημιουργίας, όταν ο λαός βιώνει την Κρίση της αιχμαλωσίας σε μια σειρά τεσσάρων ξένων «θηρίων» αυτοκρατοριών (= το Χάος του «κατακλυσμού» του), εγείροντας πολύ βαθιά θεολογικά και ανθρωπολογικά ερωτήματα. **Ουσιαστικά η Πρωτολογία λειτουργεί ως η πιο εναργής Εσχατολογία.** Αποδεικνύει δηλ. ότι ο αυθεντικός Θεός ως Δημιουργός είναι και ο αναδημιουργός, καθώς δεν υπάρχει «σημείο μηδέν» στην ανθρώπινη Ιστορία, αλλά *τέλος* με την έννοια της τελείωσης - ομορφοποίησης. Απλώς το σχέδιο του Θεού της έκΠληξης

«διαβάζεται», όπως συμβαίνει με τα «εβραϊκά» κείμενα και τη ζωή μας: από το τέλος προς την αρχή!

Βάσει των ανωτέρω εξάγεται ήδη το συμπέρασμα ότι τα *τρία πρώτα κεφάλαια της Γενέσεως*,

- Δεν πρέπει να μελετώνται απομονωμένα καταρχήν από τα υπόλοιπα (11 πρώτα) κεφάλαια της Πρωτοϊστορίας, τον Κατακλυσμό και τη Βαβέλ, η οποία σηματοδοτεί την αποκορύφωση της διαίρεσης και της επικυριαρχίας παρότι οι λαοί επιχειρούν την οικοδόμηση ενός υποκατάστατου του δέντρου της ζωής ως συμβόλου ομόνοιας.
- Επίσης καλόν είναι τα **Γεν. 1-3** να συνδέονται με ολόκληρη την Πεντάτευχο. Αρχής γενομένης από την πρόσκληση του Αβραάμ για *έξοδο*, ώστε να ευλογηθούν όλα τα έθνη, ουσιαστικά η Πεντάτευχος (Τορά) καταλήγει, όπως ήδη σημειώθηκε, με το συμπέρασμα **ότι ακόμη και μετά την εγκατάσταση στην Χαναάν, η αυθεντική Γη της Επαγγελίας ακόμη παραμένει αντικείμενο προσμονής / αίτημα ζωής**. Ήδη διαπιστώθηκε η συνάρτηση Εξόδου και Δημιουργίας. Επίσης η κιβωτός του Νόε για παράδειγμα παρουσιάζει πολλά κοινά στοιχεία κατά την οικοδόμησή της, με την κιβωτό της Διαθήκης και το Ναό, αλλά και με την ανάδυση από το χάος της Δημιουργίας, που επίσης είναι ένας μεγενθυμένος Ναός, όπου εικόνα του Θεού είναι ο «ζωντανός άνθρωπος», που αναφέρει τα πάντα ως Ευχαριστία.
- Επιπλέον τα Γέν. 1-3 αξίζει να μελετηθούν σε συνάρτηση με άλλα ωραιότατα Κείμενα της Π.Δ., τα οποία επί αιώνες «άδονται» ή «υπομνηματίζονται» στη Λατρεία μας σε **καίρια** σημεία. Συνεπώς αυτά (τα κείμενα) μπορούν να λειτουργήσουν ως ο καλύτερος συνδετικός κρίκος με την αληθινά **ευχαριστιακή** ζωή και εμπειρία. Μέχρι σήμερα, κάθε *ημέρα* της ορθόδοξης Εκκλησίας ξεκινά με το **εσπέρας** (τη νύχτα, το χάος) και τον **Προοιμακό ψαλμό 102** και κορυφώνεται με το **Πασα Πνοή αινεσάτω τον Κύριον** του Ορθου: με την κατακλείδα δηλ. του Ψαλτήρα, όπου όλη η Κτίση υμνεί με τους άκτιστους λόγους των όντων της τον Δημιουργό. Έτσι διακηρύσσονται δύο βασικές μοναδικές αλήθειες: ότι **η Δημιουργία** στη βιβλική Θεολογία είναι προϊόν ελευθερίας και αγάπης (*creatio ex amore*) και συνεχίζεται «στο εδώ και το τώρα» ως **Αναδημιουργία** (*creatio continua*), διαρκή αποκάλυψη

της αγάπης και της μακροθυμίας του Θεού. Αυτός *καθιέρωσε* και το Σάββατο, ως ημέρα ανάπαυσης των σκλάβων, των ζώων, της γης. Αναφορές στη Δημιουργία καταγράφονται στους Προφήτες (και ιδίως τον Δευτεροσαΐα [Ησ. κεφ. 42-45]) και τους Ψαλμούς, αλλά και σε Κείμενα σοφιολογικά (Παροιμίες, Σοφία Σολομώντος), όπου ως συνδημιουργός εμφανίζεται η παράδοξη για τα μεταιχμαλωσιακά χρόνια μορφή της Σοφίας (*Παροιμίες* 8). Είναι χαρακτηριστικό το **πόσο θεραπευτικά** λειτουργεί η αφήγηση της Κοσμογονίας στην περίπτωση του άλγου του «αλλοδαπού» Ιώβ. Εκείνος διαμαρτύρεται στο Θεό Του για την καταιγίδα των συμφορών. Και Αυτός αντί να του απαντήσει με σαφήνεια το «γιατί», τού προβάλλει τη δημιουργία ακόμη και ελάχιστων πλασμάτων του Σύμπαντος. Όπως emphaticά τονίζει ο σαρκωμένος Λόγος στο *Κατά Ιωάννη*, αντιδρώντας με *θεραπευτική - ιαματική* δράση σε παρεξηγημένη ερμηνεία του Σαββάτου: **ὁ Πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται καὶ ἐγὼ ἐργάζομαι** (5, 17).

- Ειδικότερα στο *Κατά Ιωάννη* ανακαλούνται πολλές σκηνές της Πρωτοϊστορίας για να αναδειχθεί το μοναδικό Πρόσωπο του Κυρίου Ιησού και η αιώνια Ζωή που Αυτός προσφέρει, μια ζωή όχι *μετά θάνατον*, αλλά *χωρίς θάνατον* (ήδη στην Ιστορία, το εδώ και το τώρα). Η συνάντησή Του με τους πρώτους μαθητές, από τους οποίους δέχεται και «κλήση», πραγματοποιείται το δειλινό (*ώρα δεκάτη*) για να «αντιστραφεί» το *δειλινό* της *αληθινής* πτώσης, η οποία δεν ταυτίζεται με τη βρώση του καρπού, αλλά με την μη *ομολογία* του «τραύματος», όταν ο Θεός ερωτά την κρίσιμη ερώτηση: «*Ἀδάμ ποῦ εἶ*»; Η συνάντηση του Κυρίου με τη Σαμαρίτισσα και μάλιστα σε πηγάδι (όπου διαδραματίζονται στην Α.Γ. γαμήλιες συναντήσεις) **ώρα ἕκτη** (= 12 το μεσημέρι) επίσης ανακαλεί τη συνάντηση της Εύας με τον Όφι, την οποία συνάντηση αξιοποιεί και η Αποκάλυψη στην καρδιά του δραματικού Κειμένου της, ήτοι το κεφ. 12.
- Βεβαίως και τα βιβλικά Κείμενα περί της Δημιουργίας προϋποθέτουν ότι ο αναγνώστης διαθέτει εξοικείωση με τη Βίβλο του Σύμπαντος. Στα τέλη του 20^{ου} αι. ο αγ. Πορφύριος διακήρυξε πόσο ιαματική είναι για τον σύγχρονο άνθρωπο αυτή η έξοδος στην Κτίση (το να «αγκαλιάσει» ένα δέντρο και να δοξολογήσει τον Θεό κατεξοχήν με το «ασήμαντο»). Το ίδιο «αποκαλυπτική» και η στάση του αγ. Αμφιλοχίου Μακρή της Πάτμου, ο οποίος αντί για

επιτίμια, όριζε στους μετανοούντες να φυτέψουν και να καλλιεργήσουν με φροντίδα δένδρúλια, μετατρέποντας άγονες περιοχές της ιεράς Νήσου σε «Εδέμ».

2.4. Σύγκριση της Γένεσεως με άλλα Έπη Κοσμογονίας περί Δημιουργίας

Εκτός από το συνδυασμό της μελέτης της Πρωτοϊστορίας με άλλα βιβλικά Κείμενα περί της Δημιουργίας, καλό θα ήταν να συγκρίνουμε αυτά τα κεφάλαια με αντίστοιχα έπη άλλων όμορων λαών (π.χ. Ενούμα Ελις 19 – 17^ο αι. π. Χ. των Βαβυλωνίων όπου εξορίσθηκαν οι Ισραηλίτες), καθώς τίποτε στην Α.Γ., δεν συντελείται και δεν γράφεται «εκτός τόπου και χρόνου»: Παγκοσμίως η Κοσμογονία συντελείται μέσω τεσσάρων εκδοχών:

- δημιουργία μέσω γένεσης,
- δημιουργία μέσω πάλης με αρχέγονα «θηρία του Χάους» (Λεβιάθαν),
- δημιουργία μέσω κατασκευής από έναν καλλιτέχνη Αρχιτέκτονα (πρβλ. Τίμαιος),
- δημιουργία μέσω λόγου («Γενηθήτω» - fiat).

Συγκρίνοντας τη Γένεση με τους άλλους μύθους περί της Δημιουργίας, διαπιστώνουμε ότι σε αυτή διακηρύσσονται τα εξής:

- **Η υπερβατικότητα του Θεού.** Αυτός, που είναι επέκεινα του Κόσμου, τον δημιουργεί μόνον διά του λόγου Του και ένεκα της άφατης αγάπης Του. Τα άστρα, περιλαμβανομένων του λατρευομένου από πολλούς ήλιο, της σελήνης και του εωσφόρου (= αυγερινού), δεν αποτελούν «θεούς» (πρβλ. τον «ανίκητο Ήλιο» - sol invictus), αλλά είναι απλοί κτιστοί λαμπτήρες του ουρανού.

- **Η τάξη και η ενότητα της Δημιουργίας:** από το χάος προκύπτει ένα καλά ρυθμισμένο, δομημένο, αρμονικό σύνολο με πολυάριθμες αλληλεπιδράσεις και αλληλεξαρτήσεις.

- **Η αξία του ανθρώπου:** Ο άνθρωπος δεν πλάσθηκε ως σκλάβος των θεών για να απολαμβάνουν εκείνοι τη Νιρβάνα (= μη Εργασία), αλλά ως άνδρας και γυναίκα, κατ' εικόνα και ομοίωμα του τριαδικού Θεού. Έτσι τίθεται υπεράνω της λοιπής Δημιουργίας ως διαχειριστής και κηδεμόνας της και όχι ως τύραννος και εκμεταλλευτής. Ας σημειωθεί εν προκειμένω το εξής: Στους όμορους με τον Ισραήλ λαούς και ιδιαίτερα στην Αίγυπτο εικόνες του Θεού (Ηλιου) θεωρούνταν

Αγγίζοντας το θέμα της Δημιουργίας, όπως αυτή «υμνολογείται» στην Α.Γ. ας έχουμε υπόψη τα εξής σημεία: α) Ήδη επισημάνθηκε ότι η Βίβλος στην Αρχή και το Τέλος (Γένεση 1-11 + Αποκάλυψη) δεν «αναμεταδίδει» ένα ρεπορτάζ! **«Η Αγία Γραφή δεν περιγράφει φυσικοεπιστημονικά γεγονότα, αλλά καταδεικνύει τη σημασία τους για την παρούσα ανθρώπινη ζωή και ενέργεια. Τα δυο επίπεδα γλωσσικής εκφράσεως και σκέψεως πρέπει να χωρίζονται σαφώς. Πρέπει να αποφεύγονται οι μοιραίες παρεξηγήσεις του παρελθόντος και από τις δύο πλευρές, και από την Επιστήμη και τη Θεολογία. Η επιστημονική και η θρησκευτική γλωσσική έκφραση είναι τόσον λίγο συγκρίσιμες, όσον η επιστημονική και η ποιητική.** Αυτό σημαίνει ότι δεν είναι αντίθετες μεταξύ τους η *θεωρία της πρωταρχικής έκρηξης* και η *πίστη στη δημιουργία*, η θεωρία της εξέλιξης και της δημιουργίας του ανθρώπου, αλλά ότι και δεν εναρμονίζονται. Η «φυσικοεπιστημονική» ερμηνεία της *Γενέσεως* ως δημιουργίας σε έξι εκατομμύρια ημέρες ή ως Γεωλογία του κατακλυσμού (Flood Geology) στο έργο «Ο κατακλυσμός της Γενέσεως» (The Genesis Flood) των H. Morris – J. Whitecome (1961), οδηγεί στην πλάνη. Η δική μας ερμηνεία της Αγία Γραφής αποσκοπεί στο να αναδείξει τον πυρήνα εκείνου που είναι απαραίτητο για την πίστη και την ζωή και όχι ό,τι είναι δυνατόν να αποδειχθεί φυσικοεπιστημονικά. Από την άλλη πλευρά, η Φυσική δεν είναι δυνατόν να «αποδείξει» την ύπαρξη ή το περιττό του Θεού. Πολύ περισσότερο πρέπει να προωθήσει, όσο της είναι δυνατόν, τη δυνατότητα φυσικοεπιστημονικής εξήγησης του δικού μας σύμπαντος, αφήνοντας συγχρόνως χώρο γι' αυτό που καταρχάς φαίνεται **ανεξήγητο**. Περί αυτού ομιλεί η Αγία Γραφή».⁵³

β) Το **ΚοσμοΕίδωλο («Σύμπαν»)** της **Βίβλου** είναι αυτό που «σχηματίζει» μέχρι σήμερα η ματιά μας (βλ. Επίμετρο). Ήδη η πρωταρχική εικόνα, που διαμορφώνουμε για το Περιβάλλον μάς δημιουργεί τρόπο, καθώς αυτό περιβάλλεται από ύδατα, έτοιμα να προκαλέσουν και πάλι Χάος («Κατακλυσμό»). Σήμερα, στον λεγόμενο μετανεωτερικό Κόσμο παρατηρείται ένα αυξανόμενο ενδιαφέρον για το Περιβάλλον **ως Φύσεως και Κόσμου**, ενώ διαδεδομένη είναι και η **«ανακύκλωση»**, η οποία στον αρχαίο κόσμο συνδεόταν με την αέναη αναγέννηση του σύμπαντος «μέσα από τις στάχτες» του. **Αντιθέτως στην Αγία Γραφή το ακριβές είναι να ομιλούμε για Κτίση και (ανα)Δημιουργία:** «Είναι εσφαλμένο να αποκαλεί κανείς το σύμπαν *κόσμο*, διότι ο όρος συνεπάγεται μια αρμονία δημιουργημένη από τον λόγο, ενώ,

---

⁵³ Hans Küng, *Η Αρχή των Πάντων*, 212-228.

σύμφωνα με τη *Γένεση*, η αρμονία του κόσμου δημιουργήθηκε μέσω μιας εντολής, μέσω ενός νόμου, πράγμα που εγκαθιδρύει μία εξίσωση μεταξύ αρμονίας και υπακοής. Ακόμη και οι καρποί της γης αναπτύσσονται σύμφωνα με μία τάξη, μία εντολή (*Γεν* 1,11 24). Σε τέτοιο σημείο που, σύμφωνα με το *Λευιτικό*, η Γη μπορεί σε κάποια στιγμή να αποφασίσει να τηρήσει τα Σάββατα, που το Ισραήλ δεν της παραχώρησε· μπορεί να αρνηθεί να καρπίσει. Ο δημιουργημένος από τον Θεό κόσμος βρίσκεται έτσι σε μία καθορισμένη αλλά αβέβαιη ισορροπία, με την *ελπίδα* πως ο *Αδάμ* θα **υπακούσει**. Έτσι, σκεφτόμενη το «παράδοξο μεταξύ της αδυναμίας και της ευθύνης του δημιουργήματος», του απειλούμενου από όλες τις πλευρές μέσα στον κήπο της Εδέμ, η Phyllis Tribble γράφει: «Μπροστά σε τέτοιες απειλές, μόνη "ασφάλεια" του άνδρα και της γυναίκας είναι η υπακοή στον Κύριο τον Θεό». Όπως δείχνει η εξέλιξη της ιστορίας, **αρκεί να μην υπακούσει ο Αδάμ την εντολή, για να βυθιστεί εκ νέου ο κόσμος στο Χάος από το οποίο αρχικά είχε αναδυθεί**. Και εντούτοις, ο θάνατος και η **εκμηδένιση** δεν θα θριαμβεύουν παρά τη θεία προειδοποίηση: *mot tamut* («θα πεθάνεις αμέσως» *Γεν*. 2, 17). Αυτό οφείλεται μόνον στη χάρη του Θεού. Η Ιστορία είχε αρχίσει με το συνεχές δώρο της ζωής, και ο θάνατος βρισκόταν σε έναν διαρκώς απομακρυνόμενο ορίζοντα· τώρα όμως ο θάνατος και το χόμα βρίσκονται πίσω μας και ενώπιον μας. [...] Ο Bernhard W. Anderson γράφει πολύ ορθά: «Η θεία δημιουργία είναι στη βάση της ένα εσχατολογικό δόγμα». [...] Συνεπώς, είναι σοβαρό σφάλμα το να θεωρήσουμε ότι η ιστορία, που αφηγείται ο Γιαχβιστής στη *Γεν* 2-3, **καταλήγει** σε ένα τελικό σημείο αποκαλούμενο «Πτώση», το οποίο θα περάτωνε έτσι οριστικά ένα κεφάλαιο της προϊστορίας εντελώς ανεξαρτητοποιημένης από την ανθρώπινη ιστορία «επί της γης». Η μη ύπαρξη, που αντιτίθεται στην ύπαρξη, η μη-ζωή που αντιτίθεται στη ζωή, «ούτε ένα φυτό / ούτε ένας καλλιεργητής» που αντιτίθεται στο «*adamah / adam*», είναι τα συστατικά στοιχεία της ιστορίας εδώ και τώρα στον ίδιο βαθμό που ήταν και συστατικά στοιχεία της «προϊστορίας» άλλοτε. Το διηνεκές ανθρώπινο αμάρτημα επαναφέρει τη γη στο χάος (*Ιερ* 4,23· *Ωσ* 4,3). Ο Claus Westermann απέδειξε θαυμάσια, στο *opus magnum* του γύρω από τη *Γένεση*, ότι τα πρώτα βιβλικά κεφάλαια οδηγούν τον αναγνώστη στην ανακάλυψη μιας αύξουσας αταξίας, που αρχίζει ήδη από την «προϊστορία» και συνεχίζει σε όλη την ανθρώπινη ιστορία. Η *Γένεση* 3 περιγράφει τη ρήξη της σχέσης μεταξύ του άνδρα και της γυναίκας· το κεφάλαιο 4 τη ρήξη μεταξύ αδελφών, το κεφάλαιο 9, 20-27 τη ρήξη μεταξύ μελών

μιας οικογενείας· το κεφάλαιο 11, 1-9 τη ρήξη μεταξύ των λαών. Ο μέγας αφηγητής του *Γεν* (2-11) είναι ο Γιαχβιστής, εμπνευσμένος αφηγητής [...] Αυτό συμβαίνει, προσθέτει ο W. H. Schmidt, διότι ο Γιαχβιστής έχει «μία ριζική κατανόηση της ανθρώπινης αμαρτίας (*Γεν* 6, 5· 8, 21)», καθώς και της «**υπόσχεσης** ότι θα ευλογηθούν "όλες οι οικογένειες της γης" (12, 3)».⁵⁴

Κατωτέρω μπορεί ο αναγνώστης να διακρίνει την αρμονία της πρώτης αφήγησης της επταήμερης Δημιουργίας, το πώς δηλ. είναι χωρισμένη σε ζεύγη, τα οποία μεταξύ τους παρουσιάζουν αναλογία:

ΜΕΡΕΣ		
1 + 3	Φως (και <i>Χρόνος</i> , ο οποίος συναρτάται από την εναλλαγή φωτός και σκότους)	Ήλιος + Σελήνη + Αστέρες
2+ 4	Στερέωμα - Ουρανός	Πτηνά + Ψάρια
3 + 6	Γη - Θάλασσα + Χλωρίδα	Ζώα (ερπετά + θηρία) + Άνθρωπος (άρσεν + θήλυ)
7 «ΚΑΤΑΠΑΥΣΗ» - ΣΑΒΒΑΤΟ		

Ας σημειωθεί ότι ο όρος «Σάββατο» στη Βαβέλ αρχικά ήταν συνδεδεμένος με την Πανσέληνο (= shabbatu) και εορταζόταν ανά δεκαήμερο. Σε αντίθεση και προς τον *αέναο* κύκλο της φύσης, ο Θεός της Έκπληξης και της Εξόδου **καθιερώνει** την έβδομη μέρα *κάθε* εβδομάδας ως ευκαιρία **γιορτινής σχόλης** (και σχολής) **αλλά και αναζωογόνησης** τόσο για τους σκλάβους όσο και για τη μάνα - Γη, καθώς με τον τρόπο αυτό *αναβιώνει* το τόσο ζωτικό για την ύπαρξη αφήγημα της Εξόδου όσο και εκείνο της τελείωσης της (ανα)Δημιουργίας. Γι' αυτό και παρά την τυπολατρία στην οποία μπορεί να εξοκείλει κάθε θεϊκή εντολή (πρβλ.: *τὸ Σάββατον διὰ τὸν ἄνθρωπον ἐγένετο καὶ οὐχ ὁ ἄνθρωπος διὰ τὸ Σάββατον*· Μκ. 2, 27), μέχρι σήμερα ο ερχομός κάθε «Σαββάτου» γιορτάζεται με το άναμμα του καντηλιού το εσπέρας της (προ)Παρασκευής ως η Παρουσία, μέσα «στην έρημο» τούτου του κόσμου, ακόμη και στο «καμίνι» του Ολοκαυτώματος, της *Νύμφης του Ασματος των Ασμάτων* (πρβλ.

⁵⁴ P. Ricoeur and LaCocque, *Ας σκεφτούμε τη Βίβλο*. Μτφρ. Α. Παπαθανασοπούλου, Φ. Σιάτιστας, Αθήνα: Άρτος Ζωής 2005, 31-2.

Αύτη ἡ ἡμέρα ἦν ἐποίησεν ὁ Κύριος ἀγαλλιασώμεθα καὶ εὐφρανθῶμεν ἐν αὐτῇ Ψ. 117, 24). Μάλιστα έχει χαρακτηριστεί ο «προστάτης Άγιος» του Ισραήλ, καθώς αυτή η Ημέρα συγκροτεί μέχρι σήμερα τον ιερό θεσμό της Οικογένειας με το «κυριακάτικο τραπέζι»!

Παρακάτω με εποπτικούς Πίνακες θα επιχειρήσω να καταστήσω σαφή ποια είναι τα μηνύματα που αποστέλλουν οι βιβλικοί συγγραφείς με τις δύο αφηγήσεις περί Δημιουργίας Όσον αφορά στη μετάφραση του Μασοριτικού Κειμένου, ακολουθείται αυτή της Ελληνικής Βιβλικής Εταιρείας: *Η Παλαιά Διαθήκη. Μετάφραση από τα πρωτότυπα κείμενα*, Αθήνα 1997.

ΑΝΑΛΥΣΗ: ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ (Γενηθήτω – Fiat!) Η Βίβλος της Φύσης και η Βίβλος της «Γραφής»	
Α' Νεότερη Αφήγηση Δημιουργίας διά του λόγου (Γένεση 1, 1 – 2, 3) <i>Γενηθήτω [Fiat!]</i> - Η Αρχή των Πάντων	Β' Αρχαιότερη Αφήγηση Δημιουργίας διά της πράξης (Γένεση 2) Ο Θεός και οι Άνθρωποι
ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ ΠΟΥ ΤΙΘΕΝΤΑΙ <ul style="list-style-type: none"> • Μήπως τελικά ο δικός Μας Θεός είναι ανίσχυρος μπροστά στους super stars θεούς των κατακτητών: τον ήλιο, τη σελήνη και τους υπέρλαμπρους αστέρες? • Υπάρχει τελικά τάξη – σχέδιο στον Κόσμο και την Ιστορία; ΕνΤάξει – [Οκ] βιώνοντας την Κρίση – το Χάος?? • Ποιος είναι ο «πλανητάρχης»?? 	ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ <ul style="list-style-type: none"> • Γιατί υπάρχει το καλό και το κακό; • Γιατί γεννιόμαστε με ωδίνες και πονάμε; • Γιατί διακρίνονται τα φύλα και προσπαθεί να κυριαρχήσει ο ένας στον άλλον; • Γιατί ντρεπόμαστε ο ένας τον άλλον; • Γιατί η δουλειά θέλει τόσο ιδρώτα;

<p>ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ</p> <p>Αρχή των Πάντων όχι το Μηδέν και η Τύχη, όχι ο Πόλεμος «άσπρου – Μαύρου, αλλά η Αγάπη του Προσωπικού Θεού. Αυτός «κτίζει» με μοναδικό τρόπο (εβρ. <i>μπαρά</i>) ένα καλλιτέχνημα - «Κόσμο» μέσα στο Χάος (εβρ. <i>τόχου βατόχου!</i>)</p> <p>Τη στιγμή, που χάθηκαν τα «πάντα», δηλ. το Βασίλειο, ο Ναός και η Γη, ιερατικός Κώδικας διακηρύττει με την αφήγηση της «εξελικτικής» κτίσης των απάντων τη σταθερότητα της παγκόσμιας ιστορίας παρά τις όποιες μεταβλητές. Γενεσιουργός αιτία των πάντων είναι η ΕυΛογία και η Διαθήκη του Θεού.</p>	<p>ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ</p> <p>Σε αντίθεση προς το Ρυθμό και την Αρμονία του Γέν. 1, εισβάλλει η αβεβαιότητα που περιτριγυρίζει την ανθρώπινη οντότητα!</p>
<p>Φιλολογικό «Είδος»</p> <p><i>Τραγούδι</i> που χωρίζεται σε δύο «στροφές»: Οι τρεις πρώτες μέρες είναι μέρες διαχωρισμού, ώστε να κατασκευαστούν τρία πεδία ζωτικής σημασίας: Αέρας, Νερό, Γη. Μετά κατασκευάζονται οι Ένοικοι.</p> <p>Ο ΧΩΡΟΧΡΟΝΟΣ</p> <p>Αντιστοιχία 3 + 3 : Οι τρεις πρώτες μέρες αντιστοιχούν στις τρεις επόμενες. Οι ημέρες 2 και 3 περιγράφουν τον Οίκο (= Home), ενώ οι 5 και 6 την εγκατάσταση σε αυτόν (τον Οίκο) των ενοίκων και όχι κατοίκων!</p> <p>Π.χ. η μάνα Γη (3^η μέρα) και η γονιμότητά της αντιστοιχούν στη δημιουργία των</p>	<p>Πρόκειται για ένα Δίπτυχο που συγκρίνει τη Ζωή με τον Θεό (Γέν. 2) με την ΑυτόΝομη Ζωή χωρίς Εκείνον (Γέν. 3-4).</p> <p>Ουσιαστικά όπως τελικά το ζευγάρι εγκαταλείπει τον Παράδεισο, έτσι και στο τέλος της Τορά, για τον λαό η Γη της Επαγγελίας συνιστά μια Ου-Τοπία, ένα όνειρο!</p>

<p>ζώων και του πρώτου ζευγαριού (6^η μέρα).</p>	
<p>Κορυφαία η 7^η Ημέρα (!). Ριζοσπαστική η ευκαιρία για ανάπαυση (πρβλ. Holy-Day), την οποία ο Κύριος προσφέρει κάθε (!) Σάββατο στους σκλάβους, τα ζώα και τη γη, παρότι η Φύση δεν σταματά ποτέ το ρυθμό της! Ευκαιρία για αφιέρωση στον γνωστό Άγνωστο και τον Άλλον!</p> <p>Κι όμως ο Θεός, όχι μόνο δημιουργεί εκ του μηδενός – μη όντος (creatio ex nihilo), αλλά και εξακολουθεί να εργάζεται ως Πατέρας (creatio continua). Στους μύθους της Ανατολής ο άνθρωπος κατασκευάζεται διότι οι θεοί αναζητούν τη Νιρβάνα και έχουν ανάγκη σκλάβους εργάτες.</p>	<p>Ο Θεός τοποθετεί τον Αδάμ σε ένα Παράδεισο (= περιφραγμένο Κήπο), όπου μπορεί να γευθεί τα πάντα εκτός από ένα, επειδή ακόμη είναι «ανώριμος»</p> <p>Δέντρο της Ζωής – Γνώσης του Καλού και του Κακού (= Παντογνωσία). Καμία σχέση με <i>Apple</i> - φαγωμένο μήλο (< στα λατινικά malum = κακό και μήλο) αν και σήμερα μέσω της χρήσης H/Y δημιουργείται η ψευδαίσθηση της παντογνωσίας και παντοδυναμίας.</p>
<p>Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ – Ο «Καθρέφτης» του ίδιου του Θεού – άσρκου Λόγου!</p> <p>Ο Θεός και μάλιστα μέσω πληθυντικού «Ποιήσωμεν», δημιουργεί κάθε άνθρωπο, άνδρα και γυναίκα (!), σύμφωνα με τη δική Του εικόνα και ομοίωση. Γι' αυτό στη Βίβλο απαγορεύεται ρητά κάθε απεικόνιση του Θεού. Ενώ στην καρδιά Των Ναών υψωνόταν το Είδωλο, στο Ναό του Σύμπαντος κάθε άνθρωπος είναι μοναδικό «άγαλμα» (< αγάλλομαι) του Γιαχβέ⁵⁵.</p>	<p>ΑΔΑΜ – «ΕΥΘΡΑΥΣΤΟΣ» (Fragile)</p> <p>Στο Γέν. 1 ο άνθρωπος αποτελεί το έσχατο δημιούργημα ενώ στο Γέν. 2 το πρώτο! Στην αφήγηση του Γιαχβιστή επίκεντρο είναι ο άνθρωπος και η σχέση του Αδάμ με το Adamah με το χώμα και τον κόσμο, τον οποίο καλλιεργεί (culture – cult).</p> <p>ΑΔΑΜ ΚΑΙ ΠΕΡΙ-ΒΑΛΛΟΝ</p>

⁵⁵ Στους όμορους με τον Ισραήλ λαούς και ιδιαίτερα στην Αίγυπτο εικόνες του Θεού Ήλιου θεωρούνταν αποκλειστικά και μόνον ο Φαραώ, υιός του θεού [Ρε]. Ο Αμμούν αναφέρει τα εξής στον κυρίαρχο της πρώτης αυτοκρατορίας, αυτής του Νείλου: *Εσύ είσαι ο αγαπημένος μου γιος [...], η*

<p>ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΚΑΙ ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΗ</p> <p>Το <i>κατ' εικόνα</i> συνδέεται με την κυριαρχία, η οποία νοείται και ως καταδάμαση των φυσικών αντιξοοτήτων και ως κηδεμονία του κόσμου⁵⁶ Όχι ΒΙΑΣΜΟΣ της!</p> <p>Όχι μολονότι είμαι δημιουργήμα του Θεού, <i>αλλ'</i> επειδή είμαι δημιουργήμα του Θεού και επειδή οι συνάνθρωποί μου και ο κόσμος που με περιβάλλει, είναι δημιουργήματά Του, έχουμε εγώ, οι συνάνθρωποί μου, και τα ζώα – παρά τις διαφορές τους – μίαν αξιοπρέπεια, η οποία πρέπει να είναι σεβαστή.</p>	<p>Ο άνθρωπος είναι συνΕργάτης του Θεού με αποστολή να εργάζεται και να φυλάττει (= προστατεύει) τον κόσμο Του (Θεού! Γέν. 2, 15) Η ονοματοδοσία των ζώων σημαίνει <i>κατοχή</i> γνώσης των ιδιοτήτων τους αλλά και Φροντίδα αφού άνθρωπος και ζώα καταρχάς είναι σύνΤροφοί–φυτοφάγοι.</p>
---	---

2.5. Οικολογία και Αποκάλυψη

Η *Αποκάλυψη του Ιωάννη*, το έσχατο βιβλίο της Αγίας Γραφής, διακρίνεται για τη δραματική δομή του, την οικουμενική γλώσσα των συμβόλων και την έξοδο στην οποία προσκαλεί όσους αποζητούν τη λύτρωση σε μία Αιώνια Πόρνη-Πόρνη. Το συγκεκριμένο βιβλίο, αν και εξαιρετικά δημοφιλές, παραμένει «επτασφράγιστο», καθώς εκτός των άλλων δεν αναγιγνώσκεται επισήμως στη Λατρεία της ανατολικής Εκκλησίας. Μάλιστα για κάποιους αναγνώστες δεν αποτελεί μέσον κάθαρσης από τους φόβους και αφοσίωσης στον πραγματικό Κύριο της Ιστορίας, τον εσφαγμένο από την αγάπη του προς εμάς Αρνίο, αλλά είναι «σκοτεινό» και προκαλεί φόβο και αγωνία, καθώς συνιστά «Αποκάλυψη (όχι του Χριστού αλλά) του Αντιχρίστου». Κι όμως έχει επηρεάσει βαθιά αποκαλυπτικά κινήματα ενώ επίσης έχει εμπνεύσει την Τέχνη, καθώς εκτός των άλλων έχει αποδοθεί στη Νέα Ελληνική από τους

εικόνα μου που έχω τοποθετήσει πάνω στη γη! Σε χαριτώνω να βασιλεύσεις με ειρήνη πάνω στη γη εξολοθρεύοντας τις κεφαλές όλων των ξένων χωρών.

⁵⁶ Αποδίδεται με το ρήμα *kbsch*.

Νομπελίστες Σεφέρη και Ελύτη. Μέσω της δραματουργίας και της ποιητικής γλώσσας των συμβόλων που χρησιμοποιεί, μεταγγίζει έντεχνα ιδίως σε περιόδους κρίσης ταυτότητας και θεσμών, νόημα ζωής και ελπίδα σε ανθρώπους που βιώνουν την περιθωριοποίηση και το διωγμό από την κυρίαρχη εξουσία και ιδεολογία. Το ίδιο το βιβλίο απογυμνώνει τη θεοποιημένη από τις μάζες και τα μέσα Εξουσία και αποκαλύπτει ποιος είναι ο αληθινός Μεσσίας του κόσμου και ταυτόχρονα ποια είναι η αυθεντική πορεία για να ανακαλύψει κάποιος την εναλλακτική Πόλη-Εδέμ του ήδη στο εδώ και το τώρα.

Ολόκληρο το Σύμπαν ενώνεται σε μια παγκόσμια Συμφωνία για να ανυμνήσει τον Θεό και το Αρνίο (5,13). Η παγκόσμια Συμφωνία και Ευχαριστία της Κτίσεως αποτελεί την αποκορύφωση και τον επίλογο συνάμα της Επουράνιας Λατρείας και "προλαμβάνει" αντίστοιχο εσχατολογικό γεγονός, το οποίο εξαίρει ο ύμνος της προς τους Φιλιππησίους: *ἴνα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ πᾶν γόνυ κάμψῃ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσῃται ὅτι κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς* (2, 10-11). Τα Ἐσχατα και η Βασιλεία του Θεού δεν αναμένονται. Ἐχουν ἤδη εγκαινιασθεῖ με τη Σφαγή και την Ενθρόνιση του Αρνίου και η Κτίση, η οποία λαχταρά τη λύτρωσή της (Ρωμ. 8, 19), δοξολογεί τον Κύριο και ιδιαίτερα το Αρνίο, όχι μόνον διαμέσου των αντιπροσώπων της, των 4 ζώων, αλλά και δια του ιδίου του στόματός της (5, 13). Ο Ιωάννης δεν διστάζει να περιγράψει την λαμπρότητα του καθήμενου επί του θρόνου με πολύτιμους λίθους (4, 3), τα Χερουβείμ με τέσσερα ζώα (4, 8) και τον Ι.Χριστό με *λέοντα, ρίζα*, και κατεξοχήν με Αρνίον (5, 5-6), με εικόνες δηλ. παρμένες από το φυτικό και ζωικό βασίλειο.

Το κοσμοεἶδωλο του τελευταίου βιβλίου είναι απλούστερο από εκείνο των συγχρόνων της αποκαλυπτικῶν συγγραμμάτων και υπηρετεῖ ὑπιστους θεολογικούς σκοπούς. Στην παγκόσμια συμφωνία της Αποκ. (5, 13) γίνεται διάκριση του ουρανού, της γης, της θάλασσας και των υποχθονίων. Αντί της τριμερούς διαιρέσεως του κόσμου είτε σε ουρανό, γη και θάλασσα (10,6· 12, 12· 14, 7 - 21, 1) είτε σε ουρανό, γη και υποκάτω της γης (5, 3), το Σύμπαν παρουσιάζεται τετραμερές να ἄδει μια δοξολογία με τέσσερα δοξολογικά ονόματα, εκ των οποίων τα τρία πρώτα αποτέλεσαν την κατακλείδα της αναφωνήσεως των αγγέλων (5, 12). Η κυριαρχία του αριθμού 4 κατανοείται, εάν ληφθεῖ ὑπόψη ὅτι στη συμβολική των αριθμῶν, συνδέεται ἄρρηκτα με τη Δημιουργία.

Αποτελεί πεποίθηση της Αποκ. ότι η Κτίση αποτελεί δημιούργημα του τριαδικού Θεού. Αυτό εξαίρει ο ύμνος 4, 10-11, η παγκόσμια συμφωνία της Κτίσεως (5,13), η όρκιος φράση (10,6) και ιδιαίτερα το πανηγυρικό 'Ευαγγέλιο' στο 14,7. Το ότι στη Δημιουργία συμμετείχε και ο Υιός φαίνεται στο 3,14. Ο ουρανός, ο οποίος είναι χώρος κατοικίας του Θεού, χωρίζεται στην Αποκ. από τη γη, διαμέσου του στερεώματος πάνω στο οποίο βρίσκεται θύρα. Έτσι γίνεται εφικτή η είσοδος του Ιωάννη στον επουράνιο Ναό (4,1). Σημαντικό είναι ότι ο Ιωάννης κάνει λόγο για έναν και όχι τρεις, επτά ή δέκα ουρανούς. Η γη εκλαμβάνεται ως *τετράγωνη*. Στις άκρες της βρίσκονται τα σύνορα του Άδη, από όπου τα μυθικά έθνη Γώγ και Μαγώγ ανεβαίνουν στο πλάτος της γης (20,9). Τα υποχθόνια έχουν διαφορετικές ονομασίες στην Αποκ. Ο Άδης, ο οποίος εμφανίζεται προσωποποιημένος μαζί με τον θάνατο στο 6,8 (1,18), αποτελεί την κατοικία των κεκοιμημένων, σε αντίθεση προς την *άβυσσο*, η οποία αποτελεί το ορμητήριο των δαιμόνων (9,3-11), του Θηρίου (11,7-17,18), της δαιμονικής τριάδας (20,2κ.ε.), και των μυθικών εθνών Γωγ και Μαγώγ και προς την *λίμνη του πυρός*, η οποία αποτελεί χώρο τιμωρίας των δαιμόνων και των αμαρτωλών ανθρώπων (20,14). Ο συμβολικός και αλληγορικός χαρακτήρας, που αποδίδουν στα στοιχεία της φύσεως παλαιοί και νεότεροι ερμηνευτές, πιστεύω ότι είναι πολλές φορές υπερβολικός. Ο αλληγορικός χαρακτήρας της θάλασσας και των ορέων πάνω στα οποία κάθεται η πόρνη, σημαίνεται από τον ίδιο τον Ιωάννη (17,9.15).

Είναι παράδοξη η δοξολογία της Κτίσεως προς τον Θεό στην Αποκ., εάν ληφθεί υπόψη, ότι είναι εκείνη η οποία κατεξοχήν δέχεται την οργή του Θεού ιδίως με τις 4 πρώτες καταστροφές των δυο τελευταίων επτάδων των συμφορών (8, 7-12· 16, 3-4). Η Αποκ. πιστεύει ότι το Σύμπαν έχει μολυνθεί από την αμαρτία και τους φορείς της. Τη μόλυνση αυτή χαρακτηρίζει ως *διαφθορά* και τους προξένους αυτής της μόλυνσης ως *διαφθορείς* (11,18). Διαφθορείς της φύσης είναι καταρχήν οι αντίθεες δυνάμεις: ο Δράκοντας και τα Θηρία. Στα κεφ.12-13 κάθε τμήμα της φύσης αποτελεί το κατοικητήριο ενός από τα τρία μέλη αυτής της τριάδος. Στον ουρανό εμφανίζεται ο Δράκοντας, ο οποίος μάλιστα καταστρέφει την αρμονία και την ωραιότητα του Σύμπαντος, σύροντας *το τρίτον των αστέρων* (12, 4). Από τη θάλασσα προβάλλει ο αντικατοπτρισμός του Δράκοντα, το Θηρίο - η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, της οποίας οι αξιωματούχοι και ο στρατός έφταναν δια της θαλάσσης στα μικρασιατικά παράλια,

γινόμενοι αντικείμενο θεϊκών τιμών και λατρείας (13,1). Από τη γη ανεβαίνει το τρίτο Θηρίο (13, 11), ο ψευδοπροφήτης, ο τοπικός αρχιερέας της Λατρείας του Καίσαρος και κατεξοχήν φορέας της προπαγάνδας της ρωμαϊκής εξουσίας στη Μικρά Ασία και ευρύτερα στην Ανατολή. Δεν είναι όμως μόνον η αντίθετη τριάδα αυτή, η οποία διαφθείρει τη γη. Είναι επίσης και οι κατοικούντες στη γη, οι οπαδοί του Θηρίου, αυτοί που την καταστρέφουν. Οι συνεργάτες της Βαβυλώνας προέρχονται επίσης από τη γη (βασιλείς, έμποροι) και από τη θάλασσα (ναύτες), ενώ στον λεπτομερή κατάλογο των εμπορευμάτων (18, 11-13) περιλαμβάνονται είδη πολυτελείας που προέρχονται από τη βάρβαρη σύλησή της και προορίζονταν για τη διασκέδαση των πλούσιων Ρωμαίων. Παρ' όλο όμως ότι η φύση είναι υπόδουλη στα δαιμονικά αυτά στοιχεία, εντούτοις δεν έχει πάψει να βρίσκεται κάτω από την κυριαρχία του Θεού, καθότι η εξουσία, την οποία ασκούν ο Δράκοντας και τα Θηρία, είναι σχετική και περιορισμένη. Αυτό φαίνεται στο κεφ. 12. Ο Δράκοντας δεν μπορεί να εμποδίσει τη φυγάδευση της γυναίκας, η οποία φέροντας τις δύο πτέρυγες του αετού του μεγάλου (12,14) διασχίζει τον αέρα, στον οποίο φαινομενικά αυτός κυριαρχεί. Η μητέρα - γη, η οποία έχει μολυνθεί από το τρίτο Θηρίο, επίσης δείχνει την εξαιρετική της αλληλεγγύη στη μητέρα του αρπαγέντος παιδιού, ανοίγοντας το στόμα της και καταπίνοντας τον ποταμόν που προέρχεται από το στόμα του δράκοντα (12,16).

Η αλληλεξάρτηση ανθρώπων και φύσης φαίνεται στα αποκαλυπτικά κείμενα του Ιουδαϊσμού. Στον Σλαβωνικό Ενώχ (8) είναι σαφής η αντιστοιχία μελών του ανθρωπίνου σώματος και φύσης.

Γη: σάρκα	Λίθος: οστά
Θάλασσα: Αίμα και δάκρυα	Άγγελοι και νέφη: νόηση
Δροσιά: αίμα	Χόρτο: τρίχες και φλέβες
Ήλιος: οφθαλμοί	Άνεμος: ψυχή και αναπνοή

Ο παραλληλισμός αυτός αποδεικνύει, ότι οι πληγές οι οποίες απευθύνονται στη φύση, προειδοποιούν και πλήττουν τον ίδιο τον άνθρωπο, ο οποίος έστω και αν συγγενής με αυτήν, είτε την ειδωλοποίησε είτε την διέφθειρε. Η ίδια η φύση "οπλοποιείται", όπως επισημαίνει η Σοφία Σολομώντος (5,7), προκειμένου να σωθούν οι μετανοούντες και

να συντριβούν οι αντίθεες σατανικές δυνάμεις. Όπως στην περίπτωση του Κατακλυσμού, έτσι και στην περίπτωση της Αποκ. οι πληγές, που δέχεται η Κτίση, αποτελούν το πρώτο στάδιο της προοδευτικής ανακαινισής της. Στο 12^ο κεφ. ο Δράκοντας χάνει την κυριαρχία του στον ουρανό. Στην ενότητα 19,11-20,10 το Θηρίο και οι οπαδοί του εξαφανίζονται από τη γη. Η θάλασσα, ως άβυσσος, κατοικητήριο δηλ. δαιμονίων και θηρίων, δεν έχει θέση στην Καινή Ιερουσαλήμ. Η παραμονή μαρτύρων του Θεού στη γη για χίλια έτη (20,4) αποτελεί ακριβώς το πρώτο στάδιο της αποκαταστάσεως και της ανακαινισέως της, ενώ η ανάσταση των νεκρών από τον Άδη και την θάλασσα (20,13) συνιστά την κάθαρση των εγκάτων της.

Αν και ο σκοπός του Θεού στην Αποκ. είναι ο καινός ουρανός και η καινή γη, εντούτοις ο Θεός δεν εγκαταλείπει τη Δημιουργία του, αλλά την αποκαθιστά στην πρώτη της ωραιότητα και αρμονία. Ο Θεός είναι παντοκράτωρ και το σχέδιό Του αποσκοπεί στο να καταστήσει ορατή τη Βασιλεία Του σε όλα τα πλάτη και τα μήκη του κόσμου Του. Ενώ ο Θεός κατεβάζει 'καινή γη και καινό ουρανό', εντούτοις δεν απαρνείται το παλαιό Σύμπαν, το οποίο ο ίδιος κατασκεύασε με τόση σοφία και χαρακτήρισε ως 'καλό' (Γεν. 1,8). Ο Θεός καταβιβάζει την καινή Κτίση, όχι διότι είναι αδύναμος να ανακαινίσει την παλαιά, αλλά διότι έχει ετοιμάσει έναν ακόμη καλύτερο κόσμο για τους εκλεκτούς του. Επιδιώκει απλά να ελευθερώσει τον παρόντα κόσμο από τη δουλεία του Σατανά και των οργάνων του.

Η ίδια η καινή Κτίση δεν ονομάζεται καινός παράδεισος, αλλά Καινή Ιερουσαλήμ. Αυτό σημαίνει ότι τα Έσχατα δεν αποτελούν μια απλή επιστροφή στο πρωτόκτιστο κάλλος. Ο Θεός δεν διαγράφει την ανθρώπινη Ιστορία και Δημιουργία. Κατέστρεψε την πόλη Βαβυλώνα και όλες τις βιοτικές, καλλιτεχνικές και τεχνικές (τεχνολογικές) δραστηριότητες της (18,21-23), όχι διότι ζηλοφθονεί τον πολιτισμό και τα επιτεύγματα του ανθρώπου, αλλά διότι αυτά τα θετικά στοιχεία έγιναν δούλα της αμαρτίας. Ο Θεός σχεδιάζοντας πάλι μία Πόλη, η οποία αποτελεί το κατεξοχήν σύμβολο του ανθρωπίνου πολιτισμού, της ανθρώπινης Ιστορίας και του ανθρωπίνου πνεύματος και δημιουργίας και όχι ένα καινούργιο φυσικό παράδεισο, αντιστρέφει προς το συμφέρον του ανθρώπου τη Γνώση, η οποία στην περίπτωση του ιδρυτών της Πόλης, απογόνων του Κάιν και εμπνευστών του πολιτισμού λειτούργησε αυτοκαταστροφικά. Δημιουργείται έτσι μια καινούργια Κοινωνία με τον Θεό και τον συνάνθρωπο.

Η κατάβαση της Νύμφης, της Καινής Ιερουσαλήμ και η ανακαίνιση του Σύμπαντος δεν αναμένεται μόνον στο μέλλον. Πραγματοποιείται ήδη στο παρόν και βιώνεται στην σύναξη της Εκκλησίας με την ευχαριστιακή μεταμόρφωση της *ύλης*, του άρτου και του οίνου και κατ' επέκταση αυτής της ανθρωπινής σάρκας σε Σώμα και Αίμα του εσφαγμένου Αρνίου. Έτσι αιτιολογείται η δοξολογία ολοκλήρου του Σύμπαντος στο Θεό και στο εσφαγμένο Αρνίο, η οποία κατακλείει την Επουράνια Λατρεία. Έθνη, άγγελοι και Κτίση μπορούν δυνάμει της Σφαγής του Αρνιού να υπακούσουν στην πρόσκληση των τριών παιδιών (Δν.3, 58 κ.ε.) και στον ψαλμωδό, ο οποίος κατακλείει τον Ψαλτήρα με την πανηγυρική προσταγή: Πάσα Πνοή αινεσάτω τον Κύριον (Ψ. 148-150).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Δεσπότη Σ., *Η Αποκάλυψη του Ιωάννη. Ερμηνευτική Προσέγγιση στο Βιβλίο της Προφητείας*. Τόμ. Α', Αθήνα: Άθως 2005.
- *Η Αποκάλυψη του Ιωάννη. Το Βιβλίο της Προφητείας. Λειτουργική και Συγχρονική Ερμηνευτική Προσέγγιση*, Τόμ. Β', Αθήνα: Άθως 2007⁵⁷.
- Ζηζιούλας, Σεβ. Ι., *Η Κτίση ως Ευχαριστία*. Αθήνα: Ακρίτας 2000.
- Καλαντζάκης, Σ. *Εισαγωγή στην Παλαιά Διαθήκη*. Επιμ. Α. Παπαρνάκης. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς 2007.
- Küng, Hans, *Η Αρχή των Πάντων. Φυσικές Επιστήμες και Θρησκεία*. Μτφρ. Ε. Θεοδώρου, Αθήνα: Ουρανός 2009.
- Κωνσταντίνου, Μ. *Του Συνιέναι τας Γραφάς. 13+1 βήματα Εισαγωγής στην Παλαιά Διαθήκη* Θεσσαλονίκη: Μπαρμπουνάκης 2014⁵⁸.
- Ματσούκας, Ν. *Παλαιάς και Καινής Διαθήκης Σημεία Νοήματα Αποτυπώματα*. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς 2002.
- Ματσούκας, Ν. *Θεολογία, Κτισιολογία, Εκκλησιολογία κατά τον Μέγαν Αθανάσιο. Σημεία Πατερικής και Οικουμενικής Θεολογίας*. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη 2016.
- Ματσούκας, Ν. *Επιστήμη, Φιλοσοφία και Θεολογία στην Εξαήμερο του Μ. Βασιλείου*. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη, 2016
- Metaxas, E., *Θαύματα* (μετάφρ. Δεσπότης Σωτήριος κά.). Αθήνα: Ουρανός, 2015.
- Νικολαΐδης Α., Αλεξόπουλος Δ. (επιμ.), Πρακτικά διεπιστημονικού Συνεδρίου "Αρχή και εξέλιξη του κόσμου και του ανθρώπου με αναφορά στην Εξαήμερο του Μεγάλου Βασιλείου". <http://deantheol-old.uoa.gr/publications0.html> \ (Ανοικτή Πρόσβαση). Αθήνα: Κοσμητεία Θεολογικής Σχολής 2019.
- Φούντας, Σεβ. Ι. *Ερμηνεία της Παλαιάς Διαθήκης. Υπόμνημα στη Γένεση*. Αθήνα: Αποστολική Διακονία 1990.

---

⁵⁷ <https://eclass.uoa.gr/courses/SOCTHEOL102/> και στα ΑΝΟΙΚΤΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑ <http://opencourses.uoa.gr/modules/video/?course=SOCTHEOL4> και κατόπιν ΠΟΛΥΜΕΣΑ. Αρκετά βιβλία και λινκς μπορείτε να λάβετε και από τα ΕΓΓΡΑΦΑ στα δικά μου μαθήματα <http://eclass.uoa.gr/modules/auth/opencourses.php?fc=8> Πολύ κατατοπιστικό για την ελληνική και διεθνή βιβλική επιστήμη είναι το **Μπλογκ της Καθ. κ. Αικ. Τσαλαμπούνη**, όπου κάποιος μπορεί να κάνει αναζήτηση θέματος/περικοπής καθώς ενημερώνεται συνεχώς: <http://biblicalstudiesblog.blogspot.gr/> Βλ. και τις παραπομπές σε άλλα **Biblioblogs** κάτω αριστερά στον ίδιο ιστότοπο Συμβουλή: 1. Καλό θα ήταν ο ενδιαφερόμενος να εγγραφεί στον ιστότοπο <HTTPS://WWW.ACADEMIA.EDU/LOGIN?CP=/SETTINGS&CS=WWW> για να λαμβάνει άρθρα του γνωστικού αντικειμένου του

⁵⁸ Βοηθητική η ανάγνωση και η ακρόαση από <http://users.auth.gr/~mkon/Scholarship.html>

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΕΠΙΜΟΡΦΟΥΜΕΝΩΝ – ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Καταγράψτε στις **Παροιμίες 8** τη συμμετοχή της Σοφίας στη Δημιουργία του Σύμπαντος και συγκρίνετε αυτό το Κείμενο με τον Ύμνο προς τον Λόγο στο *Κατά Ιωάννη 1*.
2. Συγκρίνετε το **Γένεσις 1-2** με την περιγραφή της **Καινής Ιερουσαλήμ** στο *Αποκάλυψη 22*. Καταγράψτε τις ομοιότητες και τις διαφορές μεταξύ Πρωτοϊστορίας και Εσχάτων όσον αφορά στην Εδέμ και την Πόλη..
3. Από τις **επτά Επιστολές της Αποκάλυψης του Ιωάννη** προς τις μικρασιάτικες Εκκλησίες, ξεχωρίστε εκείνες τις υποσχέσεις που ανακαλούν στα Έσχατα τον Παράδεισο του Γέν. 2. Απαντήστε στο ερώτημα γιατί και στις τρεις επτάδες των πληγών, πάντα στις 4 πρώτες συμφορές, «προσβάλλεται» ο Ουρανός, η Γη, η Θάλασσα και τα Ύδατα⁵⁹.
4. Καταγράψτε από τον **Προοιμακό ύμνο (Ψ. 103 Ο⁶⁰)**, που αναγιγνώσκουμε σε κάθε Εσπερινό, τα βασικά σημεία που υπογραμμίζουν το γεγονός ότι ο Θεός συνεχίζει να δημιουργεί αέναα. Συνδέστε τα σημεία αυτά με τη λουπή υμνολογία του Εσπερινού (όπως τους υπολοίπους Ψαλμούς που έπονται με το Κεκραγάριο), όπως και με την έκφραση του σαρκωμένου Λόγου στο *Κατά Ιωάννη, ό Πατήρ μου έως ἄρτι ἐργάζεται καὶ ἐργάζομαι* (5, 17).
5. Υπάρχει κάποια σχέση μεταξύ του Δέντρου της Ζωής, του Σταυρού (με το βασιλικό), της Επτάφωτης Λυχνίας, του Χριστουγεννιάτικου Δέντρου,⁶¹
6. Στον **Ύμνο των Τριών Παίδων**, κατά την «πρώτη Ανάσταση του Μ. Σαββάτου» καλούνται και τα τρία μέρη του Σύμπαντος να ψάλουν τον Κύριο. Αυτή η πρόκληση επίσης απαντά σε κάθε Όρθρο στο Πασαπνοάριο και κορυφώνεται με τη *Δοξολογία* («Δόξα σοι τῷ δείξαντι τῷ Φῶς»). Πώς συνδέεται αυτή η πρόσκληση προς τη Δημιουργία με όσα καταγράφει ο Παύλος στο Ρωμαίους 8, 22: *Οἴδαμεν γὰρ ὅτι πᾶσα ἡ Κτίσις συστενάζει καὶ συνωδίνει ἄχρι τοῦ νῦν [...]*

---

⁵⁹ Σε αντίθεση προς το *καλόν*, το κάλλος της Δημιουργίας πριν τον Κατακλυσμό σημειώνονται τα εξής: *Ο υπόλοιπος κόσμος ζόσε μέσα στη διαφθορά κι οι άνθρωποι είχαν γεμίσει τη γη με τα εγκλήματά τους* (Γεν. 6, 11). Μετά την κάθαρση της Κτίσης ο Θεός και πάλι πραγματοποιεί *διαθήκη* μαζί του η οποία είναι αιώνια (ουράνιο τόξο Γεν. 9, 8-17· περιτομή Γεν. 17· δέκα εντολές Εξ. 24 όπου επίσης επαναλαμβάνεται ο επταήμερος κύκλος ενώ και ο Ναός έχει πολλά στοιχεία της κιβωτού!).

⁶⁰ Δηλώνει την αριθμηση στη μετάφραση των Εβδομήκοντα.

⁶¹ Αξιοσημείωτη η ταινία «Το Δέντρο της Ζωής – The Tree of Life» Terrence Malick
[https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A4%CE%BF_%CE%94%CE%AD%CE%BD%CF%84%CF%81%CE%BF_%CF%84%CE%B7%CF%82_%CE%96%CF%89%CE%AE%CF%82_\(%CF%84%CE%B1%CE%B9%CE%BD%CE%AF%CE%B1\)](https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A4%CE%BF_%CE%94%CE%AD%CE%BD%CF%84%CF%81%CE%BF_%CF%84%CE%B7%CF%82_%CE%96%CF%89%CE%AE%CF%82_(%CF%84%CE%B1%CE%B9%CE%BD%CE%AF%CE%B1))

7. «Γενηθήτω φῶς!»: Αυτά είναι τα πρώτα λόγια της Παλαιάς Διαθήκης για την «ἀρχή» του οὐρανοῦ καί τῆς γῆς: Η γη ὅμως ἦταν ἔρημη και ασχημάτιστη. Ἦταν σκοτάδι πάνω από την ἀβύσσο και πάνω από την ἀβύσσο, ἀλλά ἔπνεε Πνεῦμα του Θεοῦ πάνω από τα νερά. Πριν από τα πάντα, ἀκόμη και πριν από τον ἥλιο, τη σελήνη και τ' ἄστρα, δημιουργήθηκε το φως. Ο **Ιωσήφ Χάυνδν (Joseph Haydn)** αποτυπώνει αυτό το κοσμογονικό γεγονός ηχητικά στο ορατόριό του **Δημιουργία** ισχυρότερα ἀπό ὅ,τι μποροῦν να το εκφράσουν τα λόγια και ἀκόμη ζωηρότερα ἀπό την αναπαράσταση του **Μιχαήλ Ἀγγελου (Michelangelo)** στη **Σιζτίνα Καπέλλα**. Με τη γλώσσα της μουσικῆς μετα-φράζει εκ νέου τον βιβλικό λόγο για τη δημιουργία του φωτός με ἓνα αιφνίδιο ζέσπασμα (*fortissimo*) ολόκληρης της ορχήστρας ἀπό το σκοτεινό μι-μινόρε (*e-moll*) σε ἓνα ακτινοβόλο, θριαμβευτικό ντο ματζόρε (*c-dur*).⁶² Καταγράψτε το πῶς σύγχρονοι Πατέρες και Μητέρες της Εκκλησίας (ὅπως οἱ ἁγ. Παῖσιος, Πορφύριος, Ἀμφιλόχιος Μακρῆς) «στέκονται» ἀπέναντι στην Κτίση του Θεοῦ.

---

⁶² Kueng 228. Ο ἴδιος καταγράφει και τα εξῆς: (1968© Ο Ἀμερικανός διοικητής του διαστημοπλοίου «**Ἀπόλλων**», ο πρώτος ἀστροναύτης, που την παραμονή των Χριστουγέννων του 1968 ἔκανε γύρους γύρω ἀπό τη σελήνη, γοητευμένος ἀπό την ωραιότητα του γαλάζιου πλανήτη μας και ευγνώμων για το δῶρο του φωτός και της ζωῆς μέσα στο βαθιά σκοτεινό σύμπαν, διάβασε τους πρώτους στίχους της Γενέσεως: «*Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεός τόν οὐρανόν καί τήν γῆν, ἡ δέ γῆ ἦν ἀόρατος καί ἀκατασκεύαστος, καί σκότος ἐπάνω τῆς ἀβύσσου, καί πνεῦμα Θεοῦ ἐπέφεροτο ἐπάνω τοῦ ὕδατος. Καί εἶπεν ὁ Θεός **Γενηθήτω φῶς καί ἐγένετο φῶς**».*

3. Βιώνοντας τα βιβλικά «μοτίβα του Θανάτου και της Ζωής»: «(Προσ)Κλήση - Έξοδος – Διαθήκη / «Νόμος» – Γη της Επαγγελίας – Λύτρωση»

Λέξεις-κλειδιά: Εκλογή, Κλήση, Αγιότητα, Έξοδος, αποστολή.

3.1 Εισαγωγικά: Το κεντρικό «μοτίβο» της Αγίας Γραφής – ΕΞΟΔΟΣ

Κατά την ακρόαση / ανάγνωση της Α.Γ., ελλοχεύει ο κίνδυνος να θεωρήσει κάποιος τα αφήγηματά της ως μινιατούρες χωρίς συνεκτικό ιστό και αλληλουχία· να γίνει αντιληπτή δηλ. η Βίβλος ως μία Βιβλιοθήκη με πολλά «ασυνάρτητα» βιβλία. Ως προς το σημείο αυτό, αξίζει να επισημάνουμε τα ακόλουθα:

1. Η ίδια η Αγία Γραφή δεν είναι ένα πακέτο 76 ή 79 βιβλίων (χωρισμένο σε δύο ενότητες), που προϋπήρχε της Δημιουργίας και απεστάλη μέσω «αγγέλου» courier στη γη. Είναι μάλλον ένα δέντρο με πολυποίκιλα κλαδιά, το οποίο ρίζωσε **στο πεδίο και κατεξοχήν στην «έρημο» της κοινοβιακής ζώσας εμπειρίας ενός Θεού προσωπικού**⁶³. Αυτός, ως ο Ων, δεν «κατοικεί» σ' ένα επέκεινα ως εγγυητής της έννομης τάξεως, αλλά διαρκώς (α) ζει – **συνυπάρχει** κατεξοχήν με τους ταπεινού και καταφρονεμένους, (β) διαλέγεται / συνομιλεί, (γ) και *συμπορεύεται* προς μια Γη της επαγγελίας **πάντα** μέσω μιας σκληρής «ερήμου». Ας μην λησμονείται, επίσης, ότι τα πλέον θεολογικά κείμενα – η «Δογματική» της Βίβλου (όπως αυτά που αναφέρονται στη Δημιουργία και τη Χριστολογία) είναι Χριστο-**Ποίηση** (πρβλ. Φιλ.2: «ὅς ἐν μορφῇ Θεοῦ»). Ιω. 1: «ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος»). Σε αυτές τις περικοπές έντονη είναι και η εφαρμογή της διαΚειμενικότητας με «συγκλονιστικά» κείμενα της Παλαιάς (Πρώτης) Διαθήκης, όπως το «ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς [...]»

Συνεπώς το κατεξοχήν μοτίβο, που ως κόκκινη κλωστή διαπερνά το σύνολο των βιβλίων της Αγίας Γραφής, είναι το **Ταξίδι – η Πορεία – η Διάβαση / Υπέρβαση**. Είναι γνωστό το **ταξίδι του Οδυσσέα** στο ομώνυμο δημοφιλές έπος, όπου κυριαρχεί

⁶³ Η εικόνα προέρχεται από τον G. Lohfink, *Bibel Ja – Kirche Nein. Kriterien richtiger Bibelauslegung*, Urfeld 2004, 17.

ο νόστος (= νοσταλγία επιστροφής στις «ρίζες»). Ο ήρωας αρνείται ακόμη και την αθανασία, προκειμένου να επιστρέψει στην «Ιθάκη» του, στην αγκαλιά της Πηνελόπης. Ουσιαστικά ολόκληρη η Βίβλος ξεκινά με το ταξίδι του Αβραάμ, ο οποίος στρέφει τα νότια στους αστέρες (super stars) της πατρικής εστίας. *Μαζί* με τη Σάρρα του, ανοίγεται στο «άγνωστο», το «ξένο», με όπλο την πίστη – αφοσίωση σε έναν προσωπικό Θεό των Πατέρων και Μητέρων. Πρόκειται για την **έξοδο από καθιερωμένους ειδωλοποιημένους θεσμούς**, τον μη ετεροπροσδιορισμό της ταυτότητας του προσώπου από τα δεδομένα - κεκτημένα του παρελθόντος, όπως επί αιώνες ήταν το γένος - η ευγένεια, ο οίκος, η ιδιοκτησία – «γη». Σημειωτέον, ότι Είδωλο είναι οτιδήποτε λατρεύει ο καθένας στην καθημερινότητα εκτός του αληθινού Θεού. Συνεπώς ο Αβραάμ, το «πρότυπο της πίστης – αφοσίωσης», αναλαμβάνει το εξής ρίσκο: προκαλείται να διαμορφώσει την προσωπική ταυτότητά του όχι μέσω της επωνυμίας – του γένους του (ας λάβουμε υπόψη μας ότι αλλάζει όνομα) ή ακόμη και της ανάγνωσης – αποστήθισης ιερών βιβλίων, αλλά διά της **εμπειρίας** της **σμπόρευσης** – *συνόδου* με τον Θεό των Πατέρων και της έκπληξης, όπως ονομάζεται στον Ιώβ.

Έξοδο πραγματοποιούν και οι λοιποί Πατριάρχες, ένεκα και των εντάσεων στις οικογενειακές τους σχέσεις. Ως κατεξοχήν Έξοδος θεωρείται αυτή του λαού μέσω της *Ερυθράς Θάλασσας* από την χώρα της τυραννίας, την Αίγυπτο που ταυτόχρονα ήταν και κέντρο ευζωίας⁶⁴. Όπως αφηγείται μάλιστα ολόκληρη η Πεντάτευχος (Τορά), ο Ισραήλ, ακριβώς επειδή η μετάβαση από τη σκλαβιά στην ευθύνη της ελευθερίας ποτέ δεν πραγματοποιείται ξαφνικά αλλά σταδιακά, δεν κατευθύνεται στη Γη της Επαγγελίας μέσω της «παραλίας», αλλά του εντατικού (από κάθε άποψη) «φροντιστηρίου» της Ερήμου. Και όταν καταλαμβάνεται η Γη Χαναάν, και «αρπάζεται» από τον Θεό η Βασιλεία (δηλ. χρίζονται βασιλιάδες, κάτι που παραδόξως για τα δεδομένα της Ανατολής δεν ανήκει στο πρωταρχικό θέλημα του Γιαχβέ), συνειδητοποιείται ότι τελικά καμιά «επίγεια» Γη δεν ρέει αυτόματα «μέλι και γάλα». Και πάλι χρειάζεται η Έξοδος του Θεού για να σώσει από τις αβυσσαλέες πτώσεις τους και το λαό και τους βασιλείς του, ακόμη κι αυτούς που «έγραψαν ιστορία» (Δαβίδ, Σολομώντας). Τελικά, ο λαός αναγκάζεται να ζήσει την τραυματική ισοπέδωση των κατεξοχήν συμβόλων του (Ιερουσαλήμ – Ναός) και τη μετανάστευση

---

⁶⁴ Ενδιαφέρον το άρθρο Nicholas J. Schaser, Did God Harden Pharaoh's Heart? <https://weekly.israelbiblecenter.com/did-god-harden-pharaohs-heart/?via=43a1de1>

/ εξορία στη Βαβυλώνα / «Βαβέλ». Εκεί μέσω των Προφητών προετοιμάζεται για μια καινούργια Έξοδο σε μια «εναλλακτική Ιερουσαλήμ», που συνδυάζει την καρδιακή λατρεία του Ενός Θεού – Δημιουργού των Πάντων με τη φροντίδα του «άλλου» (της χήρας, του ορφανού, του μετανάστη). Η Σοφιολογική Γραμματεία περιέχει ακριβώς συμβουλές ευτυχίας της ζωής «καθ' οδόν» (= Παρ+οιμίες), όπου ταυτόχρονα, όπως και στους Ψαλμούς, δεν αποσιωπώνται η ανθρώπινη αμφιβολία (Εκκλησιαστής) και η διαμαρτυρία (Ιώβ).

Τελικά, κατέρχεται στην ανθρώπινη μιζέρια ο ίδιος ο Θεός Λόγος, πραγματοποιώντας ένα μοναδικό *salto mortale*. «Γίνεται σάρκα», πραγματοποιώντας ένα αληθινό «σάλτο μορτάλε» (άλματος στη «θανάσιμη» ανθρώπινη μιζέρια), που υπερβαίνει όρια και σύνορα, για να σώσει το πλάσμα Του μέσω του άκρως εξευτελιστικού και επώδυνου Σταυρού και της Ανάστασης. Απαιτεί όμως από τον λαό Του μετά από αυτή την εμπειρία, αντί να αναμένει τους «άλλους» να έλθουν να τον προσκυνήσουν, να εξακτινωθεί εκείνος προς αυτούς. Αυτή η πορεία περιγράφεται στις *Πράξεις των Αποστόλων*, που παραδόξως, όπως και το αρχαιότερο *Κατά Μάρκον Ευαγγέλιο*, αλλά και η θεία Λειτουργία, δεν έχουν Επίλογο, αν και αυτές (οι Πράξεις) μάλλον συγγράφηκαν μετά το μαρτύριο του πρωταγωνιστή τους. Καλείται κάθε «Θεόφιλος», μετά τη μυσταγωγία της ακρόασης και της Ευχαριστίας, να γίνει ο ίδιος «Παύλος» στα «έσχατα της γης και της ύπαρξης» και μέσα από τις προτροπές που δίνει ο ίδιος ο απόστολος των Εθνών μέσω των Γραμμάτων – Επιστολών. Τέλος η Αποκάλυψη του Χριστού (όπως αυτοτιτλοφορείται το βιβλίο) και όχι του Αντιχρίστου, οδηγεί τον ακροατή της στο να βιώσει με όντως *δραματικό* τρόπο, ότι τελικά κυρίαρχος της Ιστορίας δεν είναι το Θηρίο, αλλά το εσφαγμένο Αρνίο, ο Θεάνθρωπος και όχι ο Υπεράνθρωπος. Η (επι)κοινωνία με τον κόσμο *χάριν* της σωτηρίας του, δεν πρέπει να αλλοιώνει την ταυτότητα της Εκκλησίας. Η κατακλείδα της Βίβλου δεν περιγράφει το απόλυτο «μηδέν» ούτε την επιστροφή κάποιου «χαμένου παραδείσου». Μετά από διαδοχικές εξόδους, γιορτάζεται ο Γάμος και η Πόλη η Καινούργια. Στο τέλος της Βίβλου ακούγεται η «φωνή» της διωκόμενης επίγεια Κοινότητας. Εξαγνισμένη, παρά τις εξωτερικές θλίψεις και τις εσωτερικές συγκρούσεις, διαλέγεται με τον Κύριό της και προσεύχεται να πραγματοποιήσει εκείνος τη Μεγάλη Έξοδο ή μάλλον Είσοδο στον Κόσμο: *Ερχου Κύριε!* Προφανώς της ακρόασης ακολουθούσε η Ευχαριστία, η οποία ουσιαστικά συνιστά την αναβίωση των Εξόδων της Βίβλου, «του σταυρού, του

τάφου, της τριήμερου αναστάσεως, της εις ουρανού αναβάσεως, της εκ δεξιών καθέδρας, της δευτέρας και ενδόξου πάλιν παρουσίας».

2. Βεβαίως και υπάρχει συνεκτικό ιστός στα πολυποίκιλα βιβλία της Αγίας Γραφής, επειδή διά του Αγίου Πνεύματος σε όλη την ιστορία της θείας Οικονομίας, συνΟμιλεί **το ίδιο Πρόσωπο** με το πλάσμα Του «που μονίμως παίζει μαζί Του κρυφτό». Εκείνος, που αποκαλύπτεται ασάρκως στην Π.Δ. και σαρκωμένος στην Κ.Δ., είναι ο Ι. Χριστός, ο Νυμφίος της Εκκλησίας, που είναι και ο Κριτής.

Καταρχάς, όπως αποδεικνύει και η πολυσήμαντη Σκηνή της **Μεταμόρφωσης του Κυρίου** ανάμεσα στον Μωσή και τον Ηλία, στο τέλος της δημόσιας δράσης του στη Γαλιλαία και «μονολεκτικά», ισχυρίζεται ο ίδιος στην προγραμματική ομιλία Του στη Ναζαρέτ στο *Κατά Λουκάν* (4, 18-21 = Ησ. 61, 1 [+ 58, 6]), η Π.Δ. εκπληρώνεται **στο πρόσωπο του Ι. Χριστού**. Βεβαίως ο ίδιος ο Ι. Χριστός κατά τη δημόσια δράση Του ομιλώντας με μοναδική αυθεντία, δεν περιορίστηκε στον σχολιασμό των χωρίων της Γραφής (όπως συνήθως έκαναν οι ραβίνοι). Κατεξοχήν μέσω των παραβολών αξιοποίησε την «ακάθαρτη» καθημερινότητα του «λαού της γης», της «Γαλιλαίας των αλλοδαπών», για να δηλώσει την ανατολή της Βασιλείας ήδη / εδώ και τώρα διά του Προσώπου Του. Στο τέλος του *Κατά Λουκάν*, όμως, η **διάνοιξη** των Γραφών από τον Αναστάνα στους δύο «ανώνυμους» μαθητές, που «κατηφορίζουν» προς Εμμαούς, προκαλεί καύση καρδιάς πριν την ολοκληρωτική αποκάλυψή Του κατά την κλάση του άρτου (πρβλ. τη μεταστροφή του Αιθίοπα Πραξ 8). Βεβαίως σύμφωνα με την εμπειρία της Εκκλησίας, το Άγιο Πνεύμα, το οποίο λάλησε και λαλεί διά των Προφητών (ανδρών και γυναικών), δεν χρησιμοποιεί τον άνθρωπο ως «κάλαμο γραμματέως οξυγράφου», καθώς ποτέ δεν ακυρώνει – «κλωνοποιεί» την προσωπικότητα αλλά αντιθέτως την χαριτώνει.

Ταυτόχρονα, ήδη τον 1^ο αι., το πρόσωπο του Ι. Χριστού δεν θεωρείται μόνον ως η εκπλήρωση των προφητειών αλλά και ως ο Ων που αποκαλύπτεται στους εν Πνεύματι λαλούντες προφήτες. Σύμφωνα με τον επίλογο της πρώτης ενότητας του *Κατά Ιωάννη* (κεφ. 1-12), ο Ησαΐας, όταν άκουσε τον γνωστό τόσο στη Συναγωγή όσο και την χριστιανική κοινότητα Τρισάγιο, είδε τη δόξα του σαρκωμένου Λόγου / Σοφίας, του Χριστού, ο οποίος έτσι ταυτίζεται με τον Γιαχβέ Σαβαώθ (12, 41).

Μια πολύ ωραία εικόνα της Πορείας της Βίβλου από τη *Γένεση* μέχρι την *Αποκάλυψη* και της εκδίπλωσης του σχεδίου της θείας Οικονομίας (μιλώντας με σύγχρονους

όρους – του θεϊκού management για τη σωτηρία του ανθρώπου) προσφέρει η **«αρχή της υποκαταστάσεως» ή αλλιώς «από τους πολλούς στον Ένα. Και από τον Ένα στους πολλούς»⁶⁵:**

«Η ιστορία της Σωτηρίας προϋποθέτει την θείαν αποκάλυψιν και την ανθρωπίνην αμαρτίαν ήτις αντιστρατεύεται προς εκείνην. Η αμαρτία έχει μίαν αρχήν: την πτώσιν. Αυτή καθιστά απαραίτητον την ιστορίαν της σωτηρίας, υπό την περιορισμένην του όρου έννοιαν. Διότι η τιμωρία ήτις έκτοτε βαρύνει τον άνθρωπον, δεν είναι η τελευταία λέξις της θείας παναγάπης. Εν τη φιλανθρωπία του ο Δημιουργός επιτρέπει την εν χρόνω εμφάνισιν γεγονότων άτινα συμφιλιώνουν Αυτόν με τον λαόν, και ταυτοχρόνως οδηγούν το Σύμπαν προς μίαν νέαν Δημιουργίαν εν τη οποία δεν θα υπάρχη θάνατος.

Η αρχή του έργου της χάριτος, είναι ή εκλογή μιας μειονότητας διά την σωτηρίαν του συνόλου, ήτοι η αρχή της υποκαταστάσεως». Ο άνθρωπος, ως εκ της θέσεώς του εν τω σύμπαντι, εμφανίζεται ως αντιπρόσωπος αυτού. Εξ όλης της αμαρτωλού ανθρωπότητος, ο Θεός εξέλεξεν μία κοινότητα, τον Ισραήλ, διά την πανανθρωπίνην σωτηρίαν.

Εκ του Ισραήλ, εν μέρος, το «Υπόλοιπον» περί ου ωμίλουν οι προφήται (Ησ. 4, 3; 11, 11; Ιεζ. 14, 22; Δαν 7, 25).

Εξ αυτού του «Υπολοίπου», εξέλεξεν μία προσωπικότητα ήτις διά μεν τον Ησαΐα είναι ο «Πάσχων Δούλος», διά δε τον Δανιήλ ο «Υιός του ανθρώπου», όστις αντιπροσωπεύει τον «λαόν των Αγίων».

Ήτοι, η ιστορία της σωτηρίας εν τω συνόλω αυτής περιλαμβάνει δύο κινήσεις: Εκ της πολλότητος εις τον Ένα, και τούτο καθίσταται εμφανές εν τη Παλαιά Διαθήκη, και εκ του Ενός εις την πολλότητα τούτο αποδεικνύεται εν τη Καινή Διαθήκη.»

Προλογικά θα ήθελα να αξιοποιήσω τον τρόπο της «τελετουργικής ανάμνησης» της ιουδαϊκής Εξόδου από τη σκλαβιά, προκειμένω να επισημάνω πώς ενεργείται βιωματικά και δυναμικά η ενθύμηση τέτοιων «κοσμογονικών» γεγονότων ώστε να συμβάλουν όντως στην Παλιγγενεσία, η οποία αποτελεί το ζητούμενο σήμερα μετά από μία περίοδο πολυεπίπεδης Κρίσης. Πρόκειται για το ιουδαϊκό Πάσχα, το οποίο **γύρτασε** επανειλημμένα και ο Κύριος Ιησούς, όχι μόνον με το Τελευταίο -

⁶⁵ Αυτή διατυπώθηκε από τον Ο. Cullmann (*La Foi et Culte dans l' Eglise Primitive*, Neuchâtel, 1963, 36) και υιοθετήθηκε από το Γ. Ρηγόπουλο, *Η περί Μεσσίου Πίστις των Ερημιτών του Khirbet Qumran*, (Διδ. Διατριβή), Εν Αθήναις, 1967, 10-11, υποσ. 2.

«Μυστικό» Δείπνο, όπου εκεί έδωσε άλλη διάσταση, αλλά ήδη από την παιδική του ηλικία (Λκ. 2, 41: «Δωδεκαετής»). Άλλωστε η συγκεκριμένη «επέτειος» δεν γιορταζόταν μόνον μία φορά το χρόνο, αλλά, όπως προανέφερα, κάθε Σάββατο αναβίωνε κυριολεκτικά το γεγονός γύρω από το «οικογενειακό τραπέζι» που τηρούσαν με «θρησκευτική ευλάβεια».

Θα δανειστώ κάποια σημεία από το ενδιαφέρον βιβλίο του M. Walzer, *Έξοδος και Επανάσταση* (Μτφρ. Β. Καργούδης. Αθήνα: Άρτος Ζωής 2015), τονίζοντας με έντονη γραμματοσειρά συγκεκριμένα σημεία:

- Στο Δευτερονόμιο σημειώνει ο Μωυσής: *Όταν στο μέλλον θα σας ρωτάνε τα παιδιά σας ποια σημασία έχουν οι οδηγίες, οι νόμοι και τα προστάγματα που σας έδωσε ο Κύριος ο Θεός σας, εσείς θα τους απαντάτε: «Ήμασταν κάποτε δούλοι στο Φαραώ, στην Αίγυπτο, και ο Κύριος μας έβγαλε από κει με τη μεγάλη του δύναμη». (Δτ 6, 20-21). Ο γιος ρωτάει για τους νόμους «που σας έδωσε ο Κύριος ο Θεός σας». Ο πατέρας απαντάει «Ήμασταν [εμείς] κάποτε δούλοι στο Φαραώ ...» συμπεριλαμβάνοντας τον γιο του στην Ιστορία της Διαθήκης. Πώς μεταβιβάζεται έμπρακτα η συναίνεση από τον πατέρα στον γιο; [...] Όχι απλώς με το να αναπτύσσει κανείς διεξοδικά την Έξοδο στα παιδιά του, αλλά ενθαρρύνοντάς τα να ζήσουν με τη φαντασία τους τη στιγμή της απολύτρωσης. Αυτή η ενθάρρυνση εκφράζεται με σαφήνεια στην Αγκαντά: Σε κάθε γενεά, κάθε άνθρωπος ας θεωρεί τον εαυτό του ως εάν αυτός έζησε από την Αίγυπτο.*
- *Οι Ισραηλίτες διάβηκαν τον Ιορδάνη και, πολύ σύντομα, ξαναβρέθηκαν στην «Αίγυπτο». [...] Ο Φαραώ επανεμφανίστηκε με τη μορφή των Μωαβιτών και των Φιλισταίων και κατόπιν με ισραηλιτική μορφή. Γράφει ο Έρνστ Μπλόχ: Οι Αιγύπτιοι επιστάτες είχαν αλλάξει απλώς τα ονόματα τους· εξακολουθούσαν να κάθονται εκεί, στις ισραηλιτικές πόλεις. [...] Οι άνθρωποι επέστρεψαν στη λατρεία των ειδώλων, στον φετιχισμό των υλικών πραγμάτων, κατόπιν στα ίδια τα υλικά πράγματα, τέλος στις «αιγυπτιακές» πολυτέλειες. Λησμόνησαν τις εντολές, ξέχασαν ότι κάποτε ήταν σκλάβοι - και τότε (έστω ορισμένοι από αυτούς) άρχισαν να καταπιέζουν τους φτωχούς. Αυτό το βίωμα [...] φαίνεται πώς βρίσκεται πίσω από τον νόμο του Δευτερονομίου περί μισθών: Μην εκμεταλλεύεσαι ποτέ τον μισθωτό, τον*

δυστυχισμένο και τον φτωχό συμπατριώτη σου ή τον ξένο που ζει σε μια από τις πόλεις της χώρας σου. Να του δίνεις κάθε μέρα το ημερομίσθιο του, πριν απ' τη δύση του ήλιου [...]. Και μετά, ύστερα από δύο άλλες εντολές: Να θυμόσαστε ότι κάποτε ήσασταν δούλοι στην Αίγυπτο (Ατ 24,14-15,18).

- *Και όταν ένιωσαν ενοχές για την καταπίεση, γύρισαν κοντά στον Θεό με θυσίες και νήστευσαν μεταμελημένοι; για μια μέρα τη φορά, στερήθηκαν το μέλι και το γάλα. Όμως το μάτι του Θεού, σύμφωνα με τους προφήτες, βλέπει όλη την αλυσίδα του κακού και αυτό που απαιτεί, ακόμα και στη γη της επαγγελίας, είναι μια **νέα απολύτρωση**. Λέει, λοιπόν, ο Ησαΐας: Η νηστεία που θέλω εγώ είν' ετούτη: **Να σπάτε των αδικημένων τα δεσμά, να λύνετε τα φορτία πού τους βαραίνουν, τους καταπιεσμένους ν' απελευθερώνετε και να συντρίβετε κάθε ζυγό.** (58,6)*
- *Όπως ο Φαραώ ξέχασε τον Ιωσήφ, έτσι και τώρα οι Ισραηλίτες ξέχασαν την Αίγυπτο - και το ότι ξεχνούν την Αίγυπτο σημαίνει ότι ξεχνούν τον Θεό πού τους απολύτρωσε από την Αίγυπτο, και το ότι ξεχνούν τη θεία απολύτρωση σημαίνει επιστροφή στην αιγυπτιακή δουλεία. Αυτή είναι ή προφητική απόδοση της ρήσης του Σανταγιάνα ότι αυτοί πού δεν θυμούνται το παρελθόν είναι καταδικασμένοι να το επαναλάβουν. Και αν επαναλαμβάνεται η καταπίεση, πρέπει να επαναλαμβάνεται και ή απελευθέρωση.*

Συνεπώς εάν και σήμερα το ζητούμενο είναι η Παλιγγενεσία, η λύση δεν είναι απλώς ο πανηγυρικός εορτασμός επετείων. Είναι η αναβίωση από το «συλλογικό εμείς» της συγκεκριμένης Εξόδου σε χρόνο «ενεστώτα» καθώς ο ξένος δυνάστης, ο οποίος κάποτε αποτινάχτηκε, τελικά εξακολουθεί να είναι «θρονιασμένος» υπό άλλη μορφή. Βεβαίως και οι αλυσίδες που μας καθηλώνουν στον «καναπέ» μας διαφοροποιήθηκαν όπως και τα ονόματα των Φαραώ, που ως «Μεγάλοι Αδελφοί» μας κατεξουσιάζουν, πλέον και στο άσυλο του «ιδιωτικού» μας χώρου. Ας μη λησμονάμε, όμως, ότι εκτός από τη διαχρονία της γλώσσας, η φυλή μας επιβίωσε σε χρόνους χαλεπούς μέσα από την «τέχνη του Πανηγυριού» (αφήγηση, χορός κ.ο.κ.) στην αυλή της Εκκλησίας ως προέκτασης της Ευχαριστίας (πρβλ. «Ας κρατήσουν οι χοροί» Δ. Σαββόπουλος). Και η «Πανήγυρις» δεν είναι παρά η αναβίωση ή μάλλον εμβίωση της απελευθέρωσης ταυτόχρονα ως εσχατολογικής ανακαίνισης.

3.2. Γλυκό σαν την αμαρτία;»: *Ενοχή – πτώση ως «αποξένωση»*

3.2.1 Αφόρμηση

1. Ζούμε σε μια εποχή που συστηματικά αποφεύγονται όροι όπως *αμαρτία*, *διάβολος* [...]. Ο όρος **«παράβαση»** συνδέεται μάλλον με την πολυσυζητημένη *οδική συνείδηση*. Στους δρόμους, όποιος δεν υπακούσει στα «σήματα», δημιουργεί Χάος με αποτέλεσμα κανείς να μην φτάσει στον προορισμό *του* και επιπλέον να χαθούν και ανθρώπινες ζωές. Βεβαίως το ίδιο συμβαίνει και με όποιον αγνοήσει τους **φυσικούς νόμους**, χάριν δοκιμής ή / και απόλαυσης της «ελευθερίας» του. Εμμέσως πλην σαφώς με το «Συγγνώμη» αναγνωρίζουμε ότι το κακό, που προξενούμε στον άλλο, πληγώνει ουσιαστικά πρώτα εμάς τους δράστες⁶⁶.
2. Επιπλέον σήμερα το **«κομμένο μήλο»**, ως λογότυπο συγκεκριμένης εταιρείας υπολογιστών, είναι κατεξοχήν ελκυστικό! Συνδέεται κατεξοχήν με την τεχνολογία, την ταχύτητα, την πληροφορική και τη γνώση. Άλλωστε, όπως απέδειξαν και τα γεώμηλα (= οι πατάτες), που εισήγαγε ο Καποδίστριας αρχικά στην Αίγινα, ό, τι απαγορεύεται, αυτομάτως γίνεται λίαν ελκυστικό και τελικά καθ-Ιερώνεται! Ολόκληρο το Χόλυγουντ έχει οικοδομήσει τη βιομηχανία του θεάματος πάνω στη διαφήμιση «των θανάσιμων αμαρτιών», παρότι τελικά *αφορίζει* τους «αμαρτωλούς» σκηνοθέτες του!
3. Η σύγχρονη γενιά ίσως είναι η πρώτη στην Ιστορία, η οποία μέσω του «κομμένου μήλου» γεύθηκε με πάθος τον καρπό της Γνώσης. Απέκτησε τη δυνατότητα μέσω της αυτοφωτογράφισης (της Selfy) τόσο συχνά να «αποθανατίζει» τον εαυτό της. Έχει αποδειχθεί ως η πλέον αυτοερωτική – **ναρκισσιστική**. Από την **υπερέκθεση** του Εαυτού, το Marketing του εγώ [Ich - Inflation = πληθωρισμός του Εγώ], ο **«σκηνοθέτης»** (δηλ. έκαστος εξ ημών) επιθυμεί να αποκομίσει ανταμοιβή / τιμή όχι απλώς μόνον οικονομική αλλά κατεξοχήν αναγνώριση / πρεστίτζ. Έτσι μέσω του *Posting Karusell* επιχειρείται το επονομαζόμενο *Impression Management*. Η υπόληψη και η αναγνώριση κάποιου «αυξάνουν» ανάλογα με τα θετικά σχόλια (Posts), τις καταφάσεις, τα αιτήματα φιλίας (Buddy List) αλλά και από το βαθμό που εκείνος ανατροφοδοτεί με νέο υλικό, του οποίου βεβαίως δεν ελέγχεται η

---

⁶⁶ Όλες οι θεραπείες ξεκινούν όταν ο άνθρωπος, αντί να επικαλείται δικαιολογίες, ομολογήσει το σφάλμα του και παλέψει να αποκαταστήσει την αδικία.

αυθεντικότητα και τα ίχνη ποτέ δεν σβήνουν, καθώς παραμένουν και μετά θάνατον. Ταυτόχρονα η ύπαρξη διακατέχεται από τη ζήλεια / το φθόνο, αφού διαπιστώνει ότι δεν μπορεί να έχει «χαμογελαστό προσωπάκι» - ευθυμία όπως συνήθως συμβαίνει στις αναρτήσεις των «φίλων» (πρβλ. και Nocebo - Effekt).

4. Εκτός των ανωτέρω η χρήση του διαδικτύου προκαλεί τις εξής ψευδαισθήσεις: **(α) Παντοδυναμία** (undercontrol – externalisieren - overconfidense bias) ενώ κατ' ουσίαν υπάρχει ψηφιακός ετεροπροσδιορισμός του χρήστη (digitale Fremdbestimmung) μέσω πανέξυπνων μαθηματικών προγραμμάτων - αλγορίθμων. Τελικά ο εγκέφαλος (ο «σκληρός δίσκος της ύπαρξης») αντικαθίσταται ενίοτε από τον αντίστοιχο του υπολογιστή. Ένα επίσης αρνητικό σημείο είναι ότι τελικά δημιουργείται ένα κέλυφος γύρω από τον χρήστη καθώς οι «μηχανές», όπως αποδείχθηκε και στις εκλογές της Αμερικής, φροντίζουν να βομβαρδίζουν τον χρήστη ανάλογα με τα «θέλω» του χωρίς να τον «αφήνουν» να επισκεφτεί και άλλες επιλογές (σολιψισμός). **(β) Παντογνωσία** («γκουγκλιανισμός»): καλλιεργείται «πίστη» στο Wikipedia («Υπεραγορά Γνώσης», η οποία όμως είναι «ανυπόγραφη») και άλλα «εργαλεία». **(γ) Επέκταση της μνήμης.**

Βεβαίως και επί αιώνες και η αμαρτία θεωρούνταν η αμαρτία **ως μία νομική παραβίαση**, που «υπακούει» στον πανάρχαιο κανόνα της βεντέτας: «**Εγκλημα και Τιμωρία**». Η «Τορά» (= Πεντάτευχος) αντί για «Καθοδήγηση» μεταφράστηκε από τους Αλεξανδρινούς ως **Νόμος**, όπως και η Μπερίθ ως «Διαθήκη» (αντί για «Σύμφωνο») και η Τσεντακά ως «Δικαιοσύνη» (αντί για «συμμόρφωση με το θέλημα του ελεήμονα Θεού»). Ως αιώνια ζωή θεωρήθηκε η «ζωή μετά θάνατον» και όχι η ζωή «εδώ και τώρα» χωρίς θάνατο, που δεν αφορά μόνον την «ψυχούλα» αλλά και το *κορμί*, και μάλιστα *μας*, καθώς «*ένας Χριστιανός ίσον κανέναν*»! Επιπλέον το Γέν. 2-3 διαβαζόταν για να νομιμοποιήσει σχέσεις εξουσιαστικές και όχι για να συνειδητοποιήσουμε τι πραγματικά είναι ο Θάνατος που βιώνουμε όλοι καθημερινά, αναπτύσσοντας μια ψευδαίσθηση αυτοΝομίας!

3.2.2 Αμαρτία στη Βίβλο

Γενικότερα στην Α.Γ. η «αμαρτία» αποδίδεται με τους εξής όρους:

1. **Αποτυχία** (chata – chet) να φτάσεις στον Στόχο της Ζωής.

2. **ΔιαΣτροφή** - Στρέβλωση (awon), όπως συμβαίνει στα κλαδιά του δέντρου, τα οποία έτσι χάνουν τη δυνατότητα τροφοδοσίας και κατανατούν «καύσιμη ύλη».
3. **ΑποΞένωση** (reach): Κάθετη και Οριζόντια (από τον Θεό Πατέρα, από τον εαυτό, τον άλλον, το Σύμπαν). Απόσχιση – Καταπάτηση ενός γάμου, μιας συμφωνίας.
4. **Βάρος**⁶⁷ Η ιδέα της αμαρτίας ως επιβάρυνσης εμφανίζεται πρώτα όταν ο Κάιν δολοφονεί τον Άβελ. Αφού διέπραξε αυτό το έγκλημα εναντίον του αδελφού του, «ο Κάιν είπε στον Κύριο: « Η αμαρτία μου (יִשׁ; avon) είναι πολύ μεγάλη (גָּדוֹל; gadol) για να τη μεταφέρω (נָשָׂא; nasa)» (Γέν. 4, 13).. Η κατανόηση της αμαρτίας ως βαρέος φορτίου στο θυσιαστικό τελετουργικό του Ισραήλ κατά την κορυφαία Ημέρα του Εξιλασμού: «Ο Ααρών θα επιθέσει και τα δύο του χέρια στο κεφάλι της ζωντανής αίγας και πάνω του θα ομολογήσει όλες τις ανομίες (אֲשֵׁר; avonot) του Ισραήλ... Η κατσίκα θα μεταφέρει (נִ; nasa) μόνη της όλες τις ανομίες (אֲשֵׁר; avonot) σε μια άγονη περιοχή »(Λευ 16, 21-22). Αυτή η μέθοδος απομάκρυνσης της αμαρτίας συνιστά προτύπωση του γεγονότος, ο Ιησούς θα σηκώσει τις αμαρτίες μας στον σταυρό: Αυτός *σήκωσε τις αμαρτίες* μας με το ίδιο του το σώμα στο σταυρό, για να πεθάνουμε κι εμείς ως προς την αμαρτία, και να ζήσουμε στο θέλημα του Θεού. *Με τις πληγές του Χριστού γιατρευτήκατε* (Α' Πέ. 2, 24)

Πρβλ. Το *Ελέησόν με ο Θεός* (Η συγχώρεση δίνεται από κάποιον! Δεν αυτοπροσφέρεται)

Ειδικότερα όσον αφορά στα *Γένεσις* 2-4 ας παρατηρήσουμε τα εξής:

⁶⁷ <https://weekly.israelbiblecenter.com/sin-hebrew-thought/>

1. Ενώ στο Γέν. 2 περιγράφεται πώς είναι ο Κόσμος με τον Θεό, στο κεφ. 3-11 πώς γίνονται ή μάλλον *αντιστρέφονται* τα ίδια ακριβώς πράγματα όταν ο άνθρωπος επιλέξει να ζήσει *χωρίς* Εκείνον. Δυστυχώς τα κεφ. Γέν. 1-3 έχουν απομονωθεί από την υπόλοιπη Πρωτοϊστορία της *Γενέσεως*, δηλ. τα κεφ. 4-11. Κι όμως, Ο όρος *αμαρτία* - *ενοχή* δεν συναντάται στο κεφ. 3, παρά μόνον στο κεφ. 4 στην περίπτωση του Κάιν (στίχοι 7. 13). Αυτό αποδεικνύει ότι το «αφήγημα» της πτώσης δεν ολοκληρώνεται με το κεφ. 3, αλλά με το κεφ. 4. Γι' αυτό και στα δύο κεφάλαια (3 και 4) η πλοκή (το σενάριο) είναι η ίδια: (α) Παράπτωμα – (β) Ερώτημα: «*Πού ακριβώς είσαι (βρίσκεσαι;)*» – (γ) Συνέπειες της αμαρτίας και ελάφρυνση αυτών κατόπιν παρέμβασης του Θεού.
2. Ουσιαστικά όλες αυτές οι συμβολικές περικοπές Γέν. 1-11 γράφτηκαν προκειμένου να αναγνωστούν «αντίστροφα»: ευρισκόμενοι οι ακροατές σε κατάσταση Κρίσης και απο-σύνθεσης να ανακαλύψουν *πού* και *πώς* θα ανακαλύψουν τη σωτηρία (< σώος = γίνομαι ολόκληρος) – την αρμονία, που δεν είναι εσωτερική αλλά τρισδιάστατη (δηλ. με τον Θεό, τον «Άλλον» και τη Φύση [**3D**]). Άρα κατ' ουσίαν ίσως πρώτα πρέπει να διαπιστώσουμε τι περιγράφουν τα κεφ. 3-4 στη ζωή μας (ώστε εκεί να αναγνωρίσουμε τον Εαυτό και την επικοινωνία μας) ώστε *μετά* να ανακαλύψουμε το κεφ. 2!
3. Ήδη επί αιώνες η Πτώση συνδέθηκε με τη **βρώση του καρπού** στο κεφ. 3, ο οποίος μάλιστα εκτός από *μήλο* (που δεν καλλιεργούνταν τότε στην Ανατολή⁶⁸) ταυτίστηκε είτε με τη συκιά από την οποία κατασκευάζει ο άνθρωπος το πρώτο ένδυμα είτε με την άμπελο. Στην ίδια τη *Γένεση* η πτώση του ανθρώπου εστιάζεται στο ιδιότυπο «κρυφτούλι» του Αδάμ και του Κάιν με τον Θεό Πατέρα Του και τη μετατόπιση ευθυνών στον «έτερο» (ακόμη και τον ίδιο τον Θεό). Τελικά ο άνθρωπος *σωματικά* δεν πεθαίνει με τη βρώση. Ο πρώτος σωματικός θάνατος είναι δολοφονία και μάλιστα στο πλαίσιο του συναγωνισμού (της κόντρας) ποιος είναι το «αγαπημένο παιδί» του Θεού. Όντως ο φονταμενταλισμός έχει βαθιά θεμέλια στη «θρησκεία»!

---

⁶⁸ Στη Βουλγάτα το δέντρο της γνώσης του καλού και του κακού μεταφράζεται *lignum boni et mali.. malum* όμως στα λατινικά σημαίνει τόσο του κακού όσο και το μήλο, το οποίο διαθέτει και άλλους συμβολισμούς (πρβλ. δημοτικό άσμα: Μήλο μου κόκκινο). τελικά η Εύα συνδυάστηκε επί αιώνες με το μήλο.

4. Επίσης η Πτώση συνδυάστηκε με τη σεξουαλικότητα (την σεξουαλική αφύπνιση – ωρίμανση), αφού το «γιγνώσκω» στην Α.Γ. δεν αφορά μόνον στην πληροφόρηση του εγκεφάλου, αλλά συνδέεται και με αυτή τη διάσταση της πλήρους οντολογικής κοινωνίας. Ο Κάιν προήλθε στη Βίβλο από τη «γνώση» της Εύας από τον Αδάμ⁶⁹, αν και όταν αυτή μένει έγκυος, διαλαλεί ότι «μόλις απέκτησα παιδί από τον Θεό!». Συχνά ακούγεται η άποψη ότι «βαπτίζομαστε επειδή είμαστε φορείς του προπατορικού (εννοούμε «προμητορικού») αμαρτήματος», φέρουμε δηλ. ένα στίγμα εκ γενετής χωρίς να έχουμε την ευθύνη. Ως μέσον διάδοσης του «μικροβίου» θεωρήθηκε η σεξουαλική σχέση, η οποία και εντός του γάμου δαιμονοποιήθηκε. Ο στ. 7 του Ψαλμού 50 της Μετανοίας⁷⁰ (πρβλ. Ψ. 58, 4 Μασ.) δεν εννοεί κάτι τέτοιο, αλλά ότι η ανθρώπινη φύση γεννάται σε έναν κόσμο φθοράς – αποσύνθεσης⁷¹.
5. Εν προκειμένω, όμως, στο Γέν. 3 δεν πρόκειται για τη γνώση (γενικά) αλλά για τη γνώση του καλού και του κακού. Μάλλον αφορά στην παντογνωσία, η οποία όμως απαιτεί πνευματική ωρίμανση για να μην μετατραπεί «εργαλείο» στο χέρι οποιοδήποτε «Χίτλερ».
6. Είναι βασικό να κατανοήσουμε ότι σύμφωνα με την αφήγηση της Γενέσεως, η αφόρμηση της πτώσης ΔΕΝ είναι η επανάσταση για «λευτεριά» - αυτονομία. Είναι η δημιουργία φόβου - πανικού απέναντι σε έναν Θεό, ο οποίος «ζωγραφίζεται» με εξαιρετική πανουργία ως «μπαμπούλας» αντί για πατέρας (πρβλ. Αββά - «μπαμπάς»)⁷² από τον «τετράποδο» όφι, σύμβολο στην αρχαιότητα των τελετουργικών γονιμότητας αν και παραμένει στη Βίβλο δημιούργημα του Θεού [!], ο οποίος ελέγχει απόλυτα το κακό. Λεπτομερέστερα η ανατομία της πραγματοποίησης της αμαρτίας από τον καθένα μας είναι η εξής: Ενώ ο Θεός έχει διαθέσει τα πάντα για να χαίρεται εργαζόμενος ο άνθρωπος, ο όφης ΠΑΝΕΞΥΠΝΑ ρωτά ως εξής: *Αλήθεια είπε ο Θεός να ΜΗΝ φάτε από κανένα δέντρο του Κήπου; Η Εύα απαντά και μάλιστα υπερασπιζόμενη με «πάθος» τον Θεό και το Νόμο («θεολογώντας» για πρώτη φορά στην*

---

⁶⁹ Γέν. 4, 1: *Αδάμ δὲ ἔγνω Εὐαν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ καὶ συλλαβοῦσα ἔτεκεν τὸν Κάιν καὶ εἶπεν ἑκτησάμην ἄνθρωπον διὰ τοῦ θεοῦ.*

⁷⁰ *ἰδοὺ γὰρ ἐν ἀνομίαις συνελήμφθην καὶ ἐν ἀμαρτίαις ἐκίσσησέν με ἡ μήτηρ μου.*

⁷¹ Πρβλ. Εβρ. 2, 15: *καὶ ἀπαλλάξῃ τούτους, ὅσοι φόβῳ θανάτου διὰ παντὸς τοῦ ζῆν ἔνοχοι ἦσαν δουλείας.*

⁷² Θα μπορούσε εν προκειμένω να ένα λεκτικό παιχνίδι μεταξύ Big Brother και Big Father.

ανθρώπινη Ιστορία στο πλαίσιο μιας «Θεοδικίας»). Μόνον που στην απάντησή της οδηγείται σε **μια υπερβολή**, η οποία αποδεικνύει ότι ήδη από τον φόβο, έχει διαλυθεί μέσα της η πίστη - εμπιστοσύνη στον Θεό, η σιγουριά που ένοιωθε κοντά Του. Κι έτσι ένεκα του τρόμου, που άρχισε να νοιώθει απέναντι σε έναν βίαιο Θεό που είναι «απέναντι» και απειλεί τον άνθρωπο με θάνατο, ήδη βρίσκεται καθ' οδόν στο να τον «απατήσει», καθώς έχει ταυτόχρονα μεγεθυνθεί στη νιοστή δύναμη και η λαχτάρα να γευθεί το «απαγορευμένο»: «Ο Θεός είπε να μη φάμε τον καρπό του δέντρου, **ούτε καν να τον αγγίζουμε ώστε να μην πεθάνουμε**». Αυτό το «ούτε καν να τον αγγίζουμε», που μετατρέπει το δέντρο της ζωής σε πηγή θανάτου (πρβλ. την έννοια του «ταμπού»), δεν είχε ειπωθεί από τον Θεό - τη γεννήτρια της ζωής! Αμέσως μετά ο πανέξυπνος – πανούργος όφης, προβάλλοντας τον εαυτό του ως Σωτήρα, απαντά «Όχι βέβαια! Δεν θα πεθάνετε». Και μάλιστα πολύ έξυπνα η απάντηση δηλ. το «Όχι» δεν αφορά στη βρώση του καρπού αλλά στον αν θα πεθάνει η Εύα. Κι αφού παραμερίζει τον φόβο, ο διάβολος της πατρότητας του Θεού *διαφοτίζει* τον άνθρωπο σχετικά με το πού ακριβώς αποσκοπεί ο Θεός με την εντολή ή μάλλον τις εντολές του: απλώς τρέμει για τον θρόνο. «Ξέρει όμως ο δεσπότης – δικτάτορας Θεός ότι την μέρα που θα φάτε από αυτό, θα ανοιχθούν τα μάτια σας και θα γίνετε σαν θεοί, και θα γνωρίζετε το καλό και το κακό». Το αποτέλεσμα: «Η γυναίκα είδε ότι οι καρποί του δέντρου ήταν εύγευστοι και ξεσήκωναν την επιθυμία για απόκτηση γνώσης». Στο 2, 9 ο ίδιος ο Θεός, όταν έκανε να βλαστήσουν από τη γη, όλα τα είδη των δέντρων, διαπιστώνει ότι «ήταν όμορφα στην εμφάνιση και οι καρποί τους εύγευστοι». Τώρα αντιστρέφονται τα ρήματα για το **ένα** δέντρο: οι ίδιοι οι καρποί είναι πρώτα νόστιμοι και μετά *ελκυστικοί!* «Πήρε λοιπόν από τους καρπούς κι έφαγε». Όλα όμως έχουν πραγματοποιηθεί πριν απλώσει το χέρι της και *μοιραστεί* κατόπιν την εμπειρία της με τον σύζυγό της, ο οποίος, αν και παρών, είναι «παθητικός» δέκτης. Η γνώση, που αποκομίζει το ζευγάρι όταν όντως ανοίγουν τα μάτια τους, είναι απλώς ότι είναι γυμνοί (ειρωνεία), έκθετοι ο ένας απέναντι στον άλλον και μπροστά στον Θεό: αν και Εκείνος τους ντύνει καθώς άρχισαν να ντρέπονται ο ένας τον άλλο! Τελικά **δεν έγιναν κάτι άλλο από αυτό που ήταν!** Απλώς **χωρίς** τον Θεό και την αναφορά σε ένα κέντρο, το δέντρο, αρχίζουν να

ντρέπονται για αυτό *που είναι*, ενώ χάνεται και η «κοινωνικότητα» τους – η αλληλεγγύη! Και βεβαίως κατόπιν, όλα όσα βίωναν ως παράδεισο, άρχισαν να λειτουργούν ως κόλαση. Αυτή είναι τελικά η «παντογνωσία του καλού *και του κακού*»! Είναι χαρακτηριστικό ότι στη *Γένεση* όσο ο άνθρωπος επιθυμεί να γίνει θεός, τόσο ο Θεός γίνεται ποικιλοτρόπως «άνθρωπος» για να μετριάσει την τραγωδία του παιδιού του.

Έχοντας υπόψη το *Γένεση* 3, μπορούμε να προσεγγίσουμε αρτιότερα την πρώτη έκρηξη ενδοοικογενειακής βίας στο *Γένεση* 4 κε. Κάποιες αξιοσημείωτες παρατηρήσεις:

1. Ο Κάιν στη *Γένεση* δεν εκπροσωπεί απλώς τους γεωργούς, οι οποίοι από τα πανάρχαια χρόνια βρίσκονταν σε ένταση με τους νομάδες για τη διεκδίκηση του νερού (πηγάδια) και άλλους φυσικούς πόρους. Είναι η «εξέλιξη» του *κάθε* Αδάμ. Ο φόνος δεν είναι *μία ακραία* συνέπεια του ανταγωνισμού. Αποτελεί την (κατεξοχήν) απόρροια της απεξάρτησης από τον Θεό / τη γεννήτρια της όντως ζωής. Απλώς συνήθως δεν μετουσιώνεται σε χειροδικία, αλλά κατεξοχήν σε κατάκριση και σε άλλες μορφές καταδίκης και εκφοβισμού (bullying), καθώς όχι σπάνια ακόμη και οι ιεροί Κανόνες γίνονται κανόνια εκτέλεσης του «πλησίον». Πολύ συχνά μάλιστα ο αφορισμός του «άλλου» εσωτερικά, *μεταμφιέζεται* εξωτερικά σε «αγάπη» και «συμβουλές για το καλό του». Σε κάθε περίπτωση οι θρυμματισμένες ανθρώπινες σχέσεις στο κεφ. 4 αποτελούν συνέπεια της διάσπασης του δεσμού μας με τον Θεό – Πατέρα, καθώς Αυτός αντί για *Αββά* (*Πρωτοπατέρας* στα σουαχίλι) προβάλλεται ως τύραννος («μπαμπούλας»).
2. Και «ανατολικά της Εδέμ», όπως αποδεικνύει το «παράδειγμα» του Κάιν, ο οποίος «γράφει Ιστορία» και δημιουργεί «πολιτισμό», τα πάντα δεν γίνονται καταρχήν από φθόνο, όπως στους παράλληλους προς το *Γέν.* 4 μύθους (Ρωμύλος και Ρέμος). Δεν είναι η «μοιρασιά» το μέγα ζητούμενο ούτε ο «ανταγωνισμός των πλέον αρχέγονων επαγγελματιών», αλλά το ποιος θα κερδίσει την Ευλογία του Θεού ως αποκλειστικά «δικού Του». Είναι αξιοσημείωτο ότι ενώ συνέχεια το αφήγημα επαναλαμβάνει ότι ο

Άβελ⁷³ είναι «αδελφός του Κάιν», κανείς διάλογος μεταξύ τους δεν διαμείβεται, κανένα σχόλιο για κάτι αρνητικό στη σχέση τους: ο καθείς προσφέρει ατομικά τη θυσία του. Είναι εμφανής η απουσία της *οικογένειας* στην αναφορά θυσίας. Η βασική αξία για τον Κάιν είναι να «είναι αγαπητός από τον Θεό». Γενικότερα το όντως *τραγικό* είναι ότι οι άνθρωποι μετά την πτώση τους, ενώ θέλουν το Καλό (να *θυσιάσουν* στον Θεό και να τον «εξευμενίσουν» ώστε να αποκτήσουν την Ευλογία Του), τελικά πράττουν το ύψιστο Κακό, όπως σημειώνει και ο Παύλος στο *Ρωμαίους* 7⁷⁴.

3. Πολύ σημαντικά τα λόγια του Θεού προς τον γεωργό «Κάιν» στο κεφ. 4, καθώς από τους 16 συνολικά στίχους του κεφ., οι 14 αφορούν στη σχέση Κάιν και Θεού. Ο Κάιν γεννήθηκε μετά από τη δημιουργική παρέμβαση του Θεού «προνομιούχος» - «πρωτότοκος», ήτοι ο μελλοντικός ηγέτης της οικογένειας, ο κληρονόμος διπλής περιουσίας. Σημειωτέον ότι το όνομα «Άβελ» σημαίνει στα εβραϊκά: «αναπνοή, το τίποτε» (ιδιαίτερα στους Ψαλμούς και τον Εκκλησιαστή). Αντιθέτως, «Κάιν» σημαίνει «σιδεράς, τεχνίτης», ενώ έχουμε και ένα λογοπαίγνιο με το κανά (= *αποκτώ* [!!!]) του στ. 1, την περιουσία και τη δύναμη που αυτό συνεπάγεται. Ήδη η προσφορά θυσίας σημαίνει ότι ο άνθρωπος μετά την «πτώση» του, νομίζει ότι έτσι θα ελκύσει την απόλυτη εύνοια του Θεού *μοναδικά και αποκλειστικά* για τον τραυματισμένο εαυτό του για να ξανακερδίσει έτσι το χαμένο του παράδεισο.
4. Το κομβικό στοιχείο στο κεφ. 4 είναι ο στ. 5^ο: *Ο Κύριος είδε με ευμένεια τον Άβελ και τη θυσία του. Στον Κάιν όμως και στη δική του θυσία δεν έδειξε ευμένεια.* Βεβαίως στη Βίβλο ο Θεός είναι ελεήμων όπου Εκείνος επιθυμεί (Εξ. 33, 19 = Ησ. 45, 7). Η εμπειρία ότι η θυσία του «έτερου» γίνεται ευπρόσδεκτη από τον Θεό, προφανώς διότι προσφέρθηκε με καρδιά καθαρή και δέος απέναντί Του, μεταβάλλει τον άλλον σε κόλαση,

---

⁷³ Γενικότερα στην αφήγηση ο Άβελ είναι ο μεγάλος σιωπών, ο οποίος δεν κάνει κάτι ιδιαίτερο για να παρουσιάσει τη θυσία του ευπρόσδεκτη, ακολουθεί τον «μεγάλο αδελφό» στον αγρό ... Ίσως βεβαίως το κείμενο προϋποθέτει ότι ακολούθησε όλους εκείνους τους κανόνες ώστε η προσφορά του να γίνει ευπρόσδεκτη.

⁷⁴ *Ξέρουμε, λοιπόν, καλά πως ο νόμος είναι θεϊκός, ενώ εγώ είμαι αδύναμος άνθρωπος, πουλημένος στην αμαρτία. Έτσι, δεν ξέρω ουσιαστικά τι κάνω· δεν κάνω αυτό που θα 'θελα να κάνω αλλά, αντίθετα, ό,τι θα 'θελα να αποφύγω. Κάνοντας όμως αυτό που κατά βάθος δε θέλω, αναγνωρίζω έμπρακτα πως οι εντολές του νόμου είναι σωστές.* Μετάφραση Βιβλικής Εταιρείας 2008.

σε θανάσιμο εχθρό (φανατισμός < fanum = ιερός). Ο τρόμος / η τρομοκρατία του (πνευματικού) θανάτου, που έχει το 'προνόμιο' να αισθάνεται μόνος ο άνθρωπος από όλα τα έμβια όντα και μάλιστα από τη στιγμή της γέννας του, και κυρίως η αίσθηση ότι ο ίδιος έχει αποκόψει τον ομφάλιο λώρο από την πηγή της ζωής και ότι είναι απορριμμένος και από τον ίδιο τον Θεό και Πλάστη του, τον οδηγούν τελικά στην προβολή αυτών των συναισθημάτων στο συνάνθρωπο με έναν φονικό τρόπο, ο οποίος περιγράφεται από τη **Γένεση** μονολεκτικά, αλλά φοβερά δραματικά: *καὶ ἀπέκτεινεν αὐτόν* (Γεν. 4, 8).

5. Κι όμως, ο Θεός δεν «απορρίπτει» τον Κάιν! Με το διάλογό Του προς τον Κάιν πριν και **αμέσως** μετά το έγκλημα, αποδεικνύει ότι εξακολουθεί να ελεεί και να αγαπά ακόμη και ένα φονιά. Παραμένει εταίρος του! Μετά το «έγκλημα» ο πρωτότοκος γεωργός σκύβει το κεφάλι, δείγμα ντροπής, αδυναμίας μπροστά σε Εκείνον που συν-πάσχει με τα αθώα θύματα. Ακόμα όμως και η μάνα γη κράζει για το αίμα! Είναι χαρακτηριστικό ότι **ήδη πριν τη δολοφονία**, ο Πρωτο-Πατέρας είχε επιχειρήσει να ανοίξει έναν χαρακτηριστικό διάλογο με τον Κάιν και να επεξεργαστεί μαζί του τα συναισθήματα του πρωτότοκου. Συγκεκριμένα: *Στον Κάιν όμως και στη δική του θυσία δεν έδειξε ευμένεια. Τότε εξοργίστηκε ο Κάιν και σκυθρώπιασε. Κι ο Κύριος του είπε: «Γιατί οργίστηκες και σκυθρώπιασες; Αν πράξεις το σωστό, θα ξαναβρείς το κέφι σου. Αν όχι, η αμαρτία δεν παύει να παραμονεύει σαν θηρίο στην πόρτα. Εσένα επιθυμεί· εσύ όμως πρέπει να κυριαρχήσεις πάνω της»* (στ. 5-7). Η συνέχεια δεν είναι όμως έτσι.
6. Ο Κάιν επέλεξε να ξεσπάσει την οργή του σε λάθος θύμα. Αμέσως μετά, ο Θεός, ο προστάτης της ζωής, ρωτά εκείνον που σφετερίστηκε το αποκλειστικό προνόμιο του Γιαχβέ, προσ(κ)αλώντας σε ανάληψη ευθύνης: *«Πού είναι ο αδελφός σου;»* Και εκείνος κυνικά – ειρωνικά, κάνοντας υπαινιγμούς στο επάγγελμα του αδελφού του, ρωτά αν θα πρέπει να είναι «ποιμένας» του. Καθείς, ο οποίος «νίπτει τας χείρας» του ενώπιον του κακού, κρύβει έναν Κάιν⁷⁵. Σκύβει το κεφάλι στη γη από

---

⁷⁵ Α'Ιω. 3, 14-15: *ἡμεῖς οἶδαμεν ὅτι μεταβεβήκαμεν ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν, ὅτι ἀγαπῶμεν τοὺς ἀδελφούς· ὁ μὴ ἀγαπῶν μένει ἐν τῷ θανάτῳ. πᾶς ὁ μισῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἀνθρωποκτόνος ἐστίν, καὶ οἶδατε ὅτι πᾶ ἀνθρωποκτόνος οὐκ ἔχει ζωὴν αἰώνιον ἐν αὐτῷ μένουσαν.*

όπου κράζει το αίμα του αδελφού του! Σημειωτέον ότι το αίμα στη Βίβλο είναι φορέας της ζωής.

7. Ο Θεός κατόπιν δεν εξαγγέλλει ποινές, αλλά **καταγράφει τις συνέπειες** της πράξεως τού Κάιν. Στο τέλος αυτός ομολογεί πόσο μεγάλη είναι η ενοχή του και πόσο ανέστια η υπαρξή του (4, 14) χωρίς να ζητά τίποτε από τον Θεό ούτε να μετανοεί για τίποτε. Και ο Θεός δεν δίνει συγχώρεση, αλλά ένα «σημάδι» προφύλαξης, ώστε να σπάσει ο φαύλος κύκλος της βίας και του αίματος. Έχουμε εγγύηση (Guarantee) για **επταπλή** δηλ. πολλαπλή τιμωρία εκείνου που θα απλώσει χέρι πάνω του.
8. Ο Κάιν, που ενώ στην αρχή θέλει να είναι ευάρεστος στα μάτια του Θεού κατόπιν παίζει «κρυφό και κυνηγητό» μαζί Του, γίνεται ο Πατέρας του Πολιτισμού! Το καταπληκτικό είναι ότι η Πόλη εφευρίσκεται από τον Κάιν ως ένα τείχος - κρυψώνας από το σκιάχτρο του θανάτου και την αληθινή απανταχού παρουσία του Θεού. Η πρώτη πόλη *Ενώχ*, ευρισκόμενη *κατέναντι* Εδέμ (Γέν. 4, 16), λειτουργεί ουσιαστικά ως όπιο - υποκατάστατο του Παραδείσου. Αυτή η προσπάθεια αποκορυφώνεται στην από συμφώνου **ύψωση του Ζιγκουράτ / του πύργου της Βαβέλ**, με την επιστράτευση των τελειότερων τεχνολογικών μέσων, προκειμένου όχι καταρχήν να πολεμηθεί ο Θεός, αλλά να υποκατασταθεί το ξύλο της ζωής από ένα τεχνητό εξελιγμένο κέντρο επικοινωνίας και αναφοράς μέσω και μιας ενιαίας «διεθνούς γλώσσας». Τελικά η συγκεκριμένη «Ομόνοια» αποδεικνύεται το φυγόκεντρο μνημείο / σύμβολο της διάσπασης⁷⁶. Άλλωστε είναι γνωστό ότι ολόκληρη η ιστορία της «Ρώμης» αρχίζει με τον Ρωμύλο – Κάιν. Και η βία συνεχίζεται με ένα σπιράλ, που φθάνει μέχρι τον Λάμεχ, όπου και πάλι επιχειρεί ο Θεός να θέσει ένα τέρμα. Αυτός (ο Λάμεχ) πήρε δύο γυναίκες και ομολογεί: *Άνθρωπο σκότωσα γιατί με πλήγωσε/ένα νέο γιατί με χτύπησε/Αν στην περίπτωση του Κάιν προβλεπόταν 7πλάσια εκδίκηση, στην περίπτωση του Λάμεχ προβλέπεται 77 φορές μεγαλύτερη* (4, 5-7. 24). Γενικότερα η κατάχρηση της σεξουαλικότητας και πριν και μετά τον κατακλυσμό συνοδεύεται με διόγκωση της βίας του ενός απέναντι στον άλλον!

---

⁷⁶ Όσο πιο λίγο επικοινωνεί ένα ζευγάρι ή δύο άνθρωποι μέσω Facebook τόσο πιο αυθεντικές είναι οι σχέσεις τους.

9. Το παράδοξο είναι ότι με το **φόνο δεν γράφεται η τελευταία λέξη της ιστορίας**. Βία και μη βία δεν είναι οι μόνες εναλλακτικές στην Α.Γ., όπως αντιθέτως συμβαίνει με τους μύθους. Στη Βίβλο γεννιέται και **τρίτο** παιδί: ο Σηθ. Και πάλι η Εύα ομιλεί και μάλιστα ονοματοδοτεί, ενώ παραδόξως ο Αδάμ είναι παρών/απών σε όλη την αφήγηση: *Ο Αδάμ συννευρέθηκε πάλι με τη γυναίκα του κι εκείνη γέννησε γιο. «Ο Θεός μου τοποθέτησε σπέρμα - έδωσε άλλον απόγονο» είπε, αντί για τον Άβελ, που σκότωσε ο Κάιν. Και τον ονόμασε Σηθ (= δενδρύλλιο! 4, 25).* Η Εύα, μένοντας έγκυος σε ένα άλλο παιδί, ουσιαστικά διαμαρτύρεται ενεργά κατά της πορείας των γεγονότων. Δίνει στο παιδί της ένα πολύ ασυνήθιστο όνομα. Τον αποκαλεί *Σηθ*, που σημαίνει "δενδρύλλιο" ή καλύτερα "πληρεξούσιο". Η Εύα δεν αποδέχεται τον θάνατο του Άβελ. Θέλει έναν αντιπρόσωπο να «αναστήσει» τον Άβελ στον κόσμο, ο οποίος να διαμαρτύρεται για τη βία και την αδικία. Ο Σηθ είναι ο πρόγονος του Αβραάμ, του Ισραήλ, του Ιησού. Σε αντίθεση προς την ιστορία του Ρωμούλου και του Ρέμου, στη βιβλική ιστορία τελικά δικαιώνεται η γραμμή των δολοφονημένων. Ειδικά μέσω αυτής της σύγκρισης με τη ρωμαϊκή ιστοριογραφία, γίνεται μια ορατή βασική απόφαση της Βίβλου, η οποία θέλει να αφηγηθεί την ιστορία των θυμάτων. Αυτή η ιστορία ξεκινά με τη διαμαρτυρία της Εύας εναντίον του θανάτου του Άβελ και της διακήρυξης ότι ο Θεός δεν δέχεται βία και θάνατο.
10. Αυτό το βιβλικό μήνυμα επαναλαμβάνεται με τη «διαμαρτυρία», την οποία ουσιαστικά πραγματοποιούμε με κάθε βάπτισμα. Οι γυναίκες και οι άνδρες, που φέρνουν ένα παιδί στο βάπτισμα, ουσιαστικά επαναλαμβάνουν ακριβώς αυτό που έκανε η Εύα κατά τη γέννηση του Σηθ. Πιστεύοντας στη δύναμη του Θεού, που αρνείται το θάνατο, τοποθετούν το παιδί στα χνάρια ενός δολοφονημένου ανθρώπου, καθώς αυτό κατάσαρκα ενδύεται έναν Εσταυρωμένο και Αναστάντα. Στην πράξη του βαπτίσματος, παρουσιάζουμε ότι ο Θεός μας σώζει από τον θανάσιμο κίνδυνο που εκπροσωπείται από το νερό, ενώ ο βαπτισμένος γίνεται «εικόνα» του Ιησού πάνω στη γη. Άρα καλό θα ήταν στην τρίτη σελίδα κάθε «παιδικής Βίβλου» μετά τον καθρέφτη να προστεθεί μια φωτογραφία του βαπτίσματος του παιδιού με την ημερομηνία της ανα-γέννησής του.

11. Η περίπτωση Κάιν στην αρχή της *Γενέσεως* μπορεί συνεξεταστεί με την περίπτωση του Ιωσήφ, στο τέλος του πρώτου βιβλίου της Βίβλου, όπου επίσης κυριαρχούν οι εντάσεις μεταξύ αδελφών (πρβλ. Ησαΐ και Ιακώβ, πρεσβύτερος και άσωτος). Αυτός (ο Ιωσήφ) στον επίλογο της *Γενέσεως* απαντά με αγάπη στην επιθετικότητα (μούλινγκ) εις βάρος του εκ μέρους των ίδιων των αδελφών του: ***Εσείς σκεφτήκατε να μου κάνετε κακό! Ο Θεός όμως το μετέτρεψε σε καλό, για να κάνω αυτό που γίνεται σήμερα: να διατηρήσω δηλαδή στη ζωή έναν πολυάριθμο λαό. Τώρα λοιπόν μη φοβάστε! Εγώ θα σας συντηρήσω εσάς και τα παιδιά σας***. Έτσι τους ***παρηγόρησε μιλώντας τους στοργικά*** (Γέν. 50, 20-21). Τελικά το ερώτημα της ενοχής και της συγχώρεσης απαντά με ένταση και στην Κ.Δ.: «ποιος είναι εκείνος που συγχωρεί αμαρτίες;» (Λουκάς 7, 36-50 [σκηνή συγχώρεσης της πόρνης]).

Σε αυτό το σημείο καλόν είναι να διευκρινίσουμε τη σημασία, την οποία έχουν ο αγιασμός, η εκλογή και η ευλογία στην Α.Γ., διότι με αυτά τα στοιχεία επιχειρεί στη μεταπτωτική εποχή ο Θεός να αποκαταστήσει την ολοκληρία (= σωτηρία) και την ειρήνη του δημιουργήματός του, του ανθρώπου.

Επίμετρο I: Περί του αγιασμού: «Αγίασον αυτούς εν τη αληθεία»⁷⁷

«Τι σημαίνει το *αγιάζειν*; Άγιος (*qados* στην εβραϊκή Βίβλο) στον τέλειο βαθμό είναι μόνον ο ίδιος ο Θεός. Η αγιότητα αποτελεί έκφραση του ιδιαίτερου τρόπου **υπάρξεώς Του**. Έτσι ο όρος *αγιάζειν* σημαίνει την παράδοση ενός προσώπου ή ενός αντικειμένου- **στον Θεό** και ιδιαίτερα την **καθιέρωση στη λατρεία** Του. Αυτό μπορεί να είναι μια αφιέρωση ενός αντικειμένου για να λειτουργήσει ως θυσία (Έξ. 13, 2· Δτ. 15, 19). Μπορεί όμως και να σημαίνει **τη χειροτονία σε ιερέα** (Έξ. 28, 41), την «αφοσίωση» **ενός ανθρώπου στον Θεό** και τη θεϊκή λατρεία. Η διαδικασία του αγιασμού - της αφιέρωσης εμπεριέχει δύο φαινομενικά αντικρουόμενες αλλά στην πραγματικότητα εσωτερικά συναρτώμενες επόψεις: από τη μία **η καθιέρωση ως αγιασμός** σημαίνει τον **διαχωρισμό από όλα τα υπόλοιπα, από το πεδίο της «μάζας» - της ιδιωτικής ζωή των ανθρώπων**. Ο αφιερωμένος **αίρεται σε μία καινούργια**

---

⁷⁷ Πάπας Βενέδικτος ΙΣΤ΄, *Ιησούς από Ναζαρέτ. Β' Μέρος: Από την Είσοδο στην Ιερουσαλήμ μέχρι και την Ανάσταση*, Αθήνα: Ψυχογιός 2012, 97-101.

σφαίρα, η οποία πλέον δεν είναι διαθέσιμη στους ανθρώπους. Αλλά ουσιαστικά αυτή η εκλογή εμπεριέχει σε απόλυτο βαθμό ταυτόχρονα τη σημασία τού *για χάρη*. Ακριβώς επειδή αυτή είναι πραγματικά και απόλυτα παραδομένη στον Θεό, υπάρχει *για* τον κόσμο, για τους ανθρώπους, τους εκπροσωπεί και αποσκοπεί στο να τους θεραπεύσει. Θα μπορούσαμε επιπλέον να ισχυριστούμε: **εκλογή και αποστολή** συνιστούν ένα ολοκληρωμένο σύνολο. Με απόλυτη σαφήνεια αυτή η συνάφεια γίνεται κατανοητή, όταν αναλογιστούμε **την ιδιαίτερη κλήση του Ισραήλ**: από τη μία πλευρά έχει διαλεχτεί από όλους τους άλλους λαούς, προκειμένου όμως για να πραγματώσει μια αποστολή για όλους τους λαούς, για χάρη της οικουμένης, για όλο τον κόσμο. Αυτό εννοείται όταν ο Ισραήλ προσδιορίζεται ως *άγιος λαός*.

Αιώνια Ζωή δεν είναι η ζωή που έρχεται **μετά θάνατον** –όπως ένας μοντέρνος αναγνώστης ίσως αμέσως σκέφτεται- σε αντίθεση προς τη ζωή τώρα, η οποία ακριβώς είναι παροδική και δεν μπορεί να είναι αιώνια. *Αιώνια ζωή* είναι η ίδια η ζωή, η αυθεντική ζωή, η οποία μπορεί να βιωθεί και κατά τη διάρκεια αυτού του καιρού και δεν πλήττεται κατόπιν διά του φυσικού θανάτου. Περί αυτού ακριβώς πρόκειται: σήμερα ήδη να αρπάξουμε τη ζωή, την αυθεντική ζωή, η οποία δεν μπορεί από τίποτε και κανέναν να καταστραφεί. Με μεγάλη σαφήνεια απαντά αυτή η σημασία της αιώνιας ζωής στο κεφάλαιο περί της ανάστασης του Λαζάρου».

Επίμετρο II: Η εκλογή και η ευλογία στην Παλαιά και την Καινή Διαθήκη⁷⁸

(α) Ο Θεός της Βίβλου, όταν ενεργεί σε τούτον τον κόσμο το πράττει **μαζί με** τον άνθρωπο και όχι χωρίς τη συνεργασία του. (β) Ο άνθρωπος, που επιλέγει ο Θεός, δεν είναι τέλειος – υπερήρωας. Ο Αβραάμ από φόβο δύο φορές δηλώνει στον βασιλιά (12, 10-20 και 20, 1-18) ότι η Σάρρα είναι αδελφή και όχι γυναίκα του. Πονηρός θα αποδειχθεί και ο Ιακώβ, όπως και ο Πέτρος προδότης. Δεν είναι η τελειότητα κριτήριο επιλογής αλλά η πνευματική ευαισθησία εκείνου που προσκαλείται και το αντίστοιχο αισθητήριο, το πόσο ανοικτός είναι για να «βάλει» τον Θεό στη ζωή -

---

⁷⁸ Σ. Δεσπότης, Ν. Παύλου, Αθ. Στογιαννίδης, Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων. *Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής, Θέματα από την Αγία Γραφή - Α' Εκκλησιαστικού Γυμνασίου*. Αθήνα: Διόφαντος 2019, 43-44.

δράση του. (γ) Η εκλογή ενός λαού δεν οφείλεται σύμφωνα με το Δτ. 7, 6 κε. στο γεγονός ότι αυτός είναι καλύτερος από τα άλλα έθνη, αλλά αποκλειστικά και μόνον στην αγάπη του Θεού. Το ότι οι εκλεκτοί κάποτε αναγκάζονται να εγκαταλείψουν το περιβάλλον τους, αυτό δεν γίνεται επειδή κάποιοι θεωρούνται ακάθαρτοι, αλλά επειδή ο «εκλεκτός» δεν είναι ακόμη τόσο δυνατός ώστε να μην παρασυρθεί από το «ρεύμα». (δ) Η εκλογή γίνεται από τη «μάζα» και τον κόσμο αλλά για χάρη του κόσμου. Η ευλογία μάς παρέχεται για να γίνουμε εμείς ευλογία για τους «άλλους». Καθείς έχει λάβει ικανότητες και χαρίσματα για να τα προσφέρει στο κοινό καλό.

Επιπλέον η ευλογία στη Βίβλο δεν λειτουργεί αυτόματα - μαγικά ούτε αποτελεί μόνιμη κατάσταση. Άλλωστε μετά τη Σταύρωση του Κυρίου, η οποία θεωρούνταν και στον ιουδαϊκό και στο ρωμαϊκό κόσμο η «απόλυτη κατάρα», η ευλογία ανακαλύπτεται όταν «ενταφιαστούν τα φαινόμενα», στην απόλυτη μωρία. Σε κάθε περίπτωση παντού και πάντα διαφυλάσσεται η ελευθερία του Θεού και των ανθρώπων. Σε πολλές περιπτώσεις ο λαός δεν ανταποκρίθηκε στην εκλογή και υπέστη την κρίση του Θεού. Πάντα όμως το έλεός Του έδινε εγγυήσεις για τη μονιμότητα της κλήσης του ενώ πάντα διατηρείται ένα μικρό υπόλοιπο (= λείμμα). Η εκλογή αφορά και σε πρόσωπα, όπως του Σαούλ, του Δαβίδ, άλλων βασιλέων (εκπροσωπούν όλη την Κοινότητα) αλλά και των προφητών (και ιδίως του Ησαΐα και Ιερεμία), πάσχοντος Δούλου /Υιού αλλά και αλλοεθνείς: τους Ασσυρίους και το βασιλέα των Περσών Κύρο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αγουρίδη, Σ., Μύθος-Ιστορία-Θεολογία. (Ανάλυση περικοπών από τά κεφ. 1-11 της Γενέσεως). ΔΒΜ 15 (1986) - 17 (1988).

Δάφνη, Ε.⁷⁹, Genesis and Euripides: Exchange in Virtue Ethics between Israel and Hellas in the Classical and Hellenistic Period, *Old Testament Essays* 20/3 (2007) 601-615.

Drewermann, E., *Strukturen des Bösen, Band I: Die jahwistische Urgeschichte in exegetischer Sicht*, Padenborn, München, Wien, Zürich: Schöningh 1978.

---

⁷⁹ Η συγκεκριμένη ερμηνευτρία με μια σειρά δημοσιεύσεων καταγράφει ενδιαφέροντες συνειρμούς μεταξύ της Γενέσεως με την αρχαία ελληνική Τραγωδία (πρβλ. και βυζαντινό έργο «Χριστός Πάσχων»).

Γκνίλκα, Γιοακίμ, *Χριστιανισμός και Ισλάμ. Μια νέα Προσέγγιση*. Αθήνα: Ψυχογιός 2009.

Ματσούκας, Ν. *Το πρόβλημα του κακού. Δοκίμιο πατερικής θεολογίας*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Κυριακίδη 2017.

Μπρατσιώτης, Ν. *Ανθρωπολογία της Παλαιάς Διαθήκης. Ι. Ο άνθρωπος ως θεϊον δημιούργημα*. Έν Αθήναις 1967.

Παπαθανασίου Αθ., Η Πτώση, *Διάβαση* (Μητρόπολη Περιστερίου) τ. 13/1998.

Παπαπέτρου, Κ. Τό προπατορικών αμαρτήματα. *ΘΗΕ* 10,636-640.

Ράτσινγκερ, Πάπας Βενέδικτος ΙΣΤ΄, *Ιησούς από Ναζαρέτ. Β΄ Μέρος: Από την Είσοδο στην Ιερουσαλήμ μέχρι και την Ανάσταση*, Αθήνα: Ψυχογιός 2012.

Ρωμανίδη, πατ. Ι. *Τό προπατορικών αμαρτήματα*. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς 2010.

Walzer, Μ. *Έξοδος και Επανάσταση* (Μτφρ. Β. Καργούδης, Αθήνα: Άρτος Ζωής 2015

Μελετήστε το άρθρο του Παπαθανασίου Αθ., Η Πτώση, *Διάβαση* (Μητρόπολη Περιστερίου) τ. 13/1998 στο Επίμετρο των Κειμένων.

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΕΠΙΜΟΡΦΟΥΜΕΝΩΝ – ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Συγκρίνετε τον διάλογο της Εύας με τον όφι στο *Γένεσις* 2 με τον διάλογο του Κυρίου με τη Σαμαρίτισσα στο *Κατά Ιωάννη* 4.
2. Συγκρίνετε τον διάλογο του Κυρίου με τον Αδάμ το δειλινό στο *Γένεσις* 3 με την κλήση του Ιησού από τους δύο πρώτους μαθητές του στο *Κατά Ιωάννη* 2.
3. Συγκρίνετε Συγκρίνετε τον διάλογο της Εύας με τον όφι στο *Γένεσις* 2 με τη σκηνή στο *Αποκάλυψη* 12.
4. Συγκρίνετε την Πανδώρα (το μοντέλο γυναίκας στην ελληνική Μυθολογία) με την Εύα της *Γενέσεως*. Καταγράψτε τα συμπεράσματά σας, λαμβάνοντας υπόψη και τη στάση του Ιησού προς το γυναικείο φύλο αλλά και το γεγονός του τι ρέει από την πλευρά του Νέου Αδάμ και Αρχιερέα στο *Κατά Ιωάννη* (19, 34) .
5. Οι συμμετέχοντες θα κληθούν να ξαναγράψουν τα *Γέν.* 11 και *Αποκ.* 17-18 από την οπτική μιας «δευτερεύουσας» φιγούρας, όπως είναι οι κτίστες ή οι δούλοι της «Βαβέλ», οι οποίοι προσπαθούν να συνεργαστούν για να υψώσουν

ένα Ζιγκουράτ – Ουρανοξύστη ως υποκατάστατο του δέντρου της ζωής (πρβλ. ορθόδοξο Ναό με «τρούλο» = «αποικία» ουρανού στη γη).

6. Διακρίνετε στην «καταδίκη του Κάιν» και τον Κατακλυσμό, όπως και στις «επτάδες» της Αποκ. στοιχεία της φιλανθρωπίας του Θεού και της αγαπητικής του φροντίδας να σωθούν περισσότεροι άνθρωποι; Αν ναι ποια είναι αυτά; Πώς αιτιολογείται το γεγονός ότι η Αποκ. διακηρύσσει «ὁ Καιρὸς ἐγγύς» ήδη επί 2.000 έτη χωρίς τα τελικά Έσχατα να έχουν ανατείλει;
7. Το «κομμένο μήλο» έχει γίνει το λογότυπο της πλέον διάσημης εταιρείας ηλεκτρονικών υπολογιστών και έξυπνων τηλεφώνων. Μπορεί να λειτουργήσει σήμερα ως σύμβολο της πτώσης του ανθρώπου και με ποιο τρόπο; Υπό ποία έννοια μπορεί και σήμερα να βιωθεί και μάλιστα να λειτουργήσει αληθινά «ανατρεπτικά» η τελευταία «γαμήλια» φράση της Αποκ. και της Βίβλου ολάκερης «Έρχου Κύριε»;

4. Βιβλικά «Μοντέλα»: Ιωνάς– Ρουθ

Λέξεις Κλειδιά: Είδωλα, μίμηση, δομή, όνομα, αγιότητα, παγκοσμιότητα, προσαρμογή

4.1 ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ⁸⁰

Γνωρίζουμε πόσο σημαντικό είναι για όλους το ζωντανό πρότυπο. Η βιωματική μάθηση προϋποθέτει ήδη στην παιδική ηλικία, δημιουργική μίμηση και επαναληπτικότητα, στοιχεία τα οποία, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη⁸¹, οδηγούν μέσω κατεξοχήν του *παιχνιδιού* στην χαρά μέσω της ανάληψης ρόλων και της συνειδητοποίησης των ορίων, τα οποία πρέπει να έχει η ελευθερία, ώστε αυτή να λειτουργεί αληθινά γόνιμα και δημιουργικά. Ενώ στα χρόνια γένεσης του Χριστιανισμού, ο σοφός των φιλοσόφων ήταν πάντα ένα ιδεώδες «κατασκευάσμα», το οποίο ούτε καν ο Σωκράτης, ο «άγιος των ελληνορρωμαϊκών χρόνων» έφθανε, οι άνθρωποι της *Οδού* (όπως ονομάζονταν αρχικά οι πρώτοι Χριστιανοί) είχαν να αντιπαρατάξουν απέναντι στις αντικρουόμενες θεωρίες περί της ηθικής και της ευδαιμονίας (πρβλ. «κατά λόγον ζην»), ένα θεανδρικό Πρόσωπο, το οποίο είχε νικήσει τον έσχατο εχθρό του βροτού, τον θάνατο και εκείνοι είχαν κατάσαρκα «εν+δυθεί» (πρβλ. το παύλειο «εν Χριστώ»).

Ζώντας στην απαρχή της τρίτης χιλιετίας ίσως υποθέτουμε ότι η ειδωλολατρία ανήκει πια στο μακρινό παρελθόν. *Είδωλο* όμως δεν είναι το άγαλμα (< αγάλλομαι) του Δία, της Αφροδίτης, της Αθηνάς. Είδωλο είναι οτιδήποτε «λατρεύει» ο άνθρωπος στην καθημερινότητά του *πάνω από τον αληθινό - ζώντα Θεό* και μάλιστα τον σαρκωμένο Λόγο, τον Ι. Χριστό. Υπό αυτήν την έννοια, η εποχή μας είναι κατεξοχήν

---

⁸⁰ Στον ελλαδικό χώρο επισταμένως με τους Χαρακτήρες ασχολείται ο συνάδελφος Χρ. Καρακόλης, «The Sons of Zebedee and Two Other Disciples (John 21:2): Two Pairs of Puzzling Acquaintances in the Johannine Dénouement», *Character Studies in the Fourth Gospel: Narrative Approaches to Seventy Figures in John*, εκδ. υπό S. A. Hunt, F. Tolmie και R. Zimmermann· WUNT 314; Tübingen: Mohr Siebeck, 2013 (= Grand Rapids: Eerdmans, 2016), 663–676. Του ίδιου: «The Unfinished Story of Nicodemus: A Reader-Centered Approach», υπό δημοσίευση στο *Expressions of the Johannine Kerygma in John 2:23–5:18: Historical, Literary, and Theological Readings from the Colloquium Ioanneum 2017 in Jerusalem*, εκδ. υπό R. A. Culpepper και J. Frey· WUNT· Tübingen: Mohr Siebeck, 2018.

⁸¹ Δ. Ιακώβ, Η *μίμησης* στον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη. https://www.greeklanguage.gr/digitalResources/ancient_greek/encyclopedia/tragedy/page_001.html.

ειδωλολατρική. Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης δε συνιστούν παρά μια *βιομηχανία παραγωγής (αυτο-) αναλώσιμων ειδώλων - αστέρων*, που κυριολεκτικά σαγηνεύουν και καθηλώνουν τον θεατή-καταναλωτή σε μια πολυθρόνα, καθιστώντας τον απρόθυμο - αδύναμο να αντιδράσει, να σκεφθεί, να προσευχηθεί – διασυνδεδεμένος, όπως ουσιαστικά διψά, με το απόλυτα εφετό και ανακαλύπτοντας τον αληθινό Πατέρα του. Με αυτόν τον τρόπο δεν καταπολεμάται η θρησκεία. Υποκαθίσταται.

Σύμφωνα με τους Πατέρες, ο άνθρωπος ως εικονικό πλάσμα *μεταμορφώνεται* στο είδωλο ή την εικόνα που ατενίζει. Εάν είναι προσανατολισμένος προς τον Θεό και θεωρεί ως αρχέτυπό του τον σταυρωμένο και ανεστημένο Ιησού Χριστό ζει ακόμη κι όταν πεθαίνει. Εάν ατενίζει είδωλα πεθαίνει ακόμη κι όταν ζει. Όλοι μας, στην εποχή της αυτοφωτογράφισης (σέλφι), χριστιανοί και μη, από την παιδική μας ηλικία μαθαίνουμε να λατρεύουμε το είδωλο του εαυτού μας (ναρκισισμός)⁸² και να υποκλινόμαστε σε χιλιάδες άλλα (είδωλα) προκειμένου να «κοινωνήσουμε» την αποδοχή και την αναγνωρισιμότητα. Σε αυτό το πλαίσιο κάθε αγία και άγιος (π.χ. η αγ. Μαρίνα [=λιμάνι]), η οποία με δυναμισμό αρνείται να συμβιβαστεί με τα πρότυπα του πατέρα της και τον τρόπο ζωής της εποχής της (Life style) συντρίβοντας δυναμικά τα είδωλα και τα «μέσα», θεωρείται ακόμη και από μας τους χριστιανούς μια «γραφική» φιγούρα. Γι' αυτό και περισσότερο από κάθε εποχή σήμερα αισθανόμαστε τρόμο απέναντι στις ενοχές, στον πόνο και στο θάνατο, ο οποίος ολοένα και μας πλησιάζει. Αυτή είναι η τραγωδία του ανθρώπου χωρίς τον Θεό.

Κάποια διευθύντρια ενός σχολείου, αποχαιρετώντας τους συναδέλφους της, ανέφερε τα εξής: *Είμαι ένας άνθρωπος, που επέζησε από στρατόπεδο συγκεντρώσεως. Τα μάτια μου είδαν πράγματα που δεν έπρεπε να τα δει ποτέ κανείς. Θαλάμους αερίων κατασκευασμένους από σπουδασμένους μηχανικούς. Παιδιά δηλητηριασμένα από μορφωμένους γιατρούς. Γυναίκες και μωρά να πυροβολούνται και να σκοτώνονται από καθηγητές Γυμνασίου και Πανεπιστημίου. Γι αυτό είμαι επιφυλακτική απέναντι στην μόρφωση. Η παράκλησή μου είναι: Βοηθήστε τα παιδιά σας να είναι άνθρωποι [...] Διδάσκουμε τα πάντα στους ανθρώπους εκτός από το πιο ουσιαστικό. Κι αυτό είναι η ζωή. Κανείς δεν σου διδάσκει τη ζωή. Υποτίθεται πώς την ξέρεις. Κανείς δεν σου διδάσκει πώς να είσαι άνθρωπος και τι σημαίνει να είσαι άνθρωπος*⁸³.

⁸² Ο Νάρκισσος, *ναρκωμένος* για τον αληθινό κόσμο, βλέπει προς τα κάτω. Δεν ερωτεύεται τον εαυτό του αλλά το αντεστραμμένο στρεβλό είδωλο στην επιφάνεια του ύδατος.

⁸³ Λέο Μπουσκάλια, *Να ζεις ν αγαπάς και να μαθαίνεις*. Μτφρ. Μ. Λώμη. Αθήνα: Γλάρος χ.χ., 85.

Η μνήμη ενός ή μιάς μάρτυρος έχει ανεκτίμητη αξία, διότι αποδεικνύει έμπρακτα τις εσχατολογικές προοπτικές, που αποκτά κάθε φθαρτός και θνητός άνθρωπος στον χώρο της Εκκλησίας, όπου κάθε άνθρωπος αντιμετωπίζεται όχι βάση αυτού που τώρα αλλά αυτού που μπορεί με την χάρη του Θεού να γίνει. Για να μιμηθούμε τους αγίους πρέπει όμως να τους «απεγκλωβίσουμε από τις εικόνες» τους και να τους εντάξουμε στη ζωή, συνειδητοποιώντας τα εξής:

Πρώτον οι άγιοι δεν υπήρξαν ούτε είναι υπεράνθρωποι. Αντίθετα έγιναν άγιοι ακριβώς επειδή έγιναν αυθεντικοί άνθρωποι. Άλλωστε κανείς δεν θα κατακριθεί επειδή δεν έγινε ο «άγιος τάδε», αλλά επειδή δεν έγινε αυτό το αποκλειστικό *καινό* όνομα, που μας προσφέρει ο Γιαχβέ με τη βάπτισή μας και θα αποκαλυφθεί με πληρότητα κατά τα τελικά Έσχατα (Ησ. 62, 2. Αποκ. 2, 17). Κατάφεραν να καθαρίσουν την καρδιά τους ώστε να κατοπτριστεί στους γύρω του η μοναδική εικόνα του Θεού της έκπληξης, της αγάπης και της αλήθειας. Οι άνθρωποι, οι οποίοι περιβάλλουν τους αγίους, δεν βιάζονται ώστε να συμπεριφέρονται «καθώς πρέπει», αλλά απολαμβάνουν την αληθινή ελευθερία και μοναδικότητά τους, που αποπνέει η παρουσία του Αγίου Πνεύματος. Η υπακοή και η δημιουργική μίμηση ενός αγίου, δεν ταυτίζονται με την κλωνοποίηση του προσώπου, αλλά με την ανακάλυψη του αληθινού εαυτού που είναι μοναδικός σε κάθε άνθρωπο. **Σύμφωνα με τον άγ. Ειρηναίο Λυών, εικόνα του Θεού είναι ο ζωντανός άνθρωπος (4.20.7).**

Δεύτερον οι άγιοι δεν ήταν ούτε είναι αναμάρτητοι ούτε διακατέχονταν από τη νεύρωση της τελειότητας⁸⁴. Υπήρξαν αμαρτωλοί (και μάλιστα πολλές φορές μεγάλοι) αλλά αμαρτωλοί μετανοημένοι. Πέσανε κι αυτοί πολλαπλώς στο χαντάκι της αμαρτίας. Η ζωή εν Χριστώ δεν είναι πορεία «από δόξα εις δόξα», αλλά και «από ήττα σε ήττα». ο «κορυφαίος» της Κ. Δ. Πέτρος βίωσε πολλαπλές εμπειρίες θέωσης: Μεταμόρφωση, ιδιαίτερη παρουσία του Αναστάντος σε εκείνον, Πεντηκοστή πριν την Πεντηκοστή («Λάβετε Πνεύμα άγιον»), Πεντηκοστή. Κι όμως ακόμη και μετά την επιφοίτηση του Αγ. Πνεύματος και το Κήρυγμά του προς τους προσκυνητές των Ιεροσολύμων,

⁸⁴ Το «τέλειος» στο Μτ. 5, 48 η τελειότητα δεν έχει τη νεοελληνική σημασία. Βλ. μια σύνοψη των πατερικών σχολίων στο Π. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις το Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*. Αθήνα: Σωτήρ 1989, 108.

σφάλλει κατά τη «μάχη των τιτάνων» στην Αντιόχεια (Γαλ. 2), ενώ σύμφωνα με απόκρυφη παράδοση στο τέλος της ζωής του ακούει το *Quo vadis* (= πού πηγαίνεις;). Οι άγιοι συνειδητοποιούσαν όμως την πτώση τους και *ανασταίνονταν*. Κατάλαβαν ότι η αμαρτία, η απομάκρυνση από τη γεννήτρια της ζωής, τον Θεό, τελικά δεν είναι *γλυκιά* αλλά θάνατος.

Τρίτον Άγιοι, άνδρες *και γυναίκες*, υπάρχουν και σήμερα. Είναι ακριβώς οι άνθρωποι που δεν συμβιβάζονται με τον *κόσμο* (= το κοσμικό φρόνημα)⁸⁵, αγωνιζόμενοι καθημερινά όχι ενάντια στους «άλλους», αλλά απέναντι στο διάβολο και τον ίδιο τους τον ναρκισσιστικό εαυτό, αποκκοπώντας όχι στο να ξεριζώσουν αλλά να μεταμορφώσουν τα πάθη για να *σωθούν* (= ολοκληρωθούν) και να ειρηνεύσουν ως οντότητες με ψυχή και κορμί. Έχουμε ταυτίσει την αγιότητα μόνον με τη θέα του ακτίστου φωτός (ίσως και ένεκα του φωτοστεφάνου των ιερών εικόνων) και τον ησυχασμό. Αμφιβάλλουμε ίσως για το στέφανο της αγιότητας που περιβάλλει μία μητέρα, η οποία άνευ διαλογισμού θεραπεύει το τραύμα του «έτερου», αντικρίζοντας πάνω του τον ίδιο τον Χριστό. Πρόκειται για τη λειτουργία *μετά* τη λειτουργία, τη μαρτυρία της αλήθειας στον κόσμο, όχι μέσω μόνον λεκτικών σχημάτων και ρημάτων, αλλά μέσω του μαρτυρίου για χάρη του. Δεν είναι τυχαίο ότι η λέξη «μαρτύριον» από τους πρώτους αιώνες μ.Χ. σημαίνει πλέον ταυτόχρονα τον ευαγγελισμό του Εσταυρωμένου και Αναστάντος και ταυτόχρονα τη «θυσία» για χάρη του. (β) Μέχρι σήμερα στον Εσπερινό *της Αγάπης* του Πάσχα, το *Ευαγγέλιο* (η ευαγγελική περικοπή), το οποίο διαβάζεται σε πολλές γλώσσες, είναι εκείνο της Παρουσίας του Αναστάντος στον δύσπιστο Θωμά, όπου τον προτρέπει να αγγίξει τις πληγές Του, οι οποίες λογικά δεν θα ανέμενε κάποιος να υπάρχουν σε ένα αναστημένο δοξασμένο αφθαρτοποιημένο σώμα.

Τέταρτον. Οι άγιοι διακρίνονται από την αληθινή χαρά και το χιούμορ και όχι από οποιοδήποτε σκυθρωπότητα, με την οποία τα νεότερα χρόνια συγχέεται η ευσέβεια. Ο πατ. Α. Σμέμαν σημείωνε «Μονάχα ως χαρά η εκκλησία θριάμβευσε στον κόσμο και έχασε τον κόσμο όταν έχασε την χαρά...» (*Για να ζήσει ο κόσμος*). *Ο ίδιος, όπως και ο άγ. Πορφύριος ήξεραν να απολαμβάνουν με τους πλησίον τους τη στιγμή (π.χ. της ανατολής του ήλιου)*. «Η κτίση όλη

⁸⁵ Α΄Ιω. 2, 16: *ὅτι πᾶν τὸ ἐν τῷ κόσμῳ, ἡ ἐπιθυμία τῆς σαρκὸς καὶ ἡ ἐπιθυμία τῶν ὀφθαλμῶν καὶ ἡ ἀλαζονεία τοῦ βίου, οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀλλ' ἐκ τοῦ Κόσμου ἐστίν.*

δημιουργήθηκε για να αποκαλύπτει και να αναγγέλλει την Βασιλεία Του Θεού... Η Ευχαριστία είναι η είσοδος της Εκκλησίας στην χαρά του Κυρίου της» (*Για να ζήσει ο κόσμος*)⁸⁶.

Πέμπτον: οι άγιοι είναι οι αληθινά επιτυχημένοι της ζωής. Αυτό μπορεί κανείς πολύ απλά να το διαπιστώσει κοιτώντας τη μορφή και το βλέμμα ενός σύγχρονου αγίου και αναλογιζόμενος πόσοι αστέρες της πολιτικής, του θεάτρου, των τεχνών απολαμβάνουν την τιμή που απολαμβάνει μέχρι σήμερα π.χ. ο άγ. Πορφύριος, ένας κατά κόσμον απλός λευίτης, που είχε όμως το θάρρος να συντρίψει τα είδωλά του και να αγκαλιάσει τους πάντες απροϋπόθετα.

Στη συνέχεια θα εστιάσουμε το ενδιαφέρον μας σε ένα μάλλον άγνωστο βιβλίο της Α.Γ., εξαιρετικά ενδιαφέρον, διότι μετά τις μάχες της Εξόδου και των Κριτών, μας αναμεταδίδει μια πολύ διδακτική Ιστορία, η οποία μάλιστα εκτυλίσσεται στα χώματα, όπου κατόπιν θα γεννηθεί ο Ναζωραίος Ιησούς. Συνειδητοποιεί ο αναγνώστης πόσα σημαντικό είναι για να μεταδώσει την αλήθεια μιας αφήγησης να δώσει σημασία (α) στην πλοκή και την περιπέτεια, (β) την αρχιτεκτονική, (γ) τη σημασία των ονομάτων και των αριθμών, (δ) στο πώς γεφυρώνεται το χάσμα μεταξύ του χρόνου που εκτυλίσσονται τα γεγονότα και τότε καταγράφονται, (ε) στο πώς «διορθώνονται» παρεξηγήσεις που προκύπτουν από άλλα βιβλία της Α.Γ.

4.2. ΡΟΥΘ (= η συνοδοιπόρος, η αναψυχή)⁸⁷

4.2.1. Περιεχόμενο

Η πλοκή ξεκινά, όπως και άλλες ιστορίες στην Παλαιά Διαθήκη (Αβραάμ και Σάρα: *Γένεση* 12,10-20, παιδιά του Ιακώβ: *Γένεση* 46-47), με λιμό - πείνα. Ο Αβιμέλεχ (= ο Θεός είναι ο Βασιλιάς) παντρεύεται τη Νωεμίν (= η αγαπητή). Ζουν στη γνωστή Βηθλεέμ, τον "Οίκο του Άρτου". Φαίνεται να είναι μια ευτυχισμένη οικογένεια. Όταν η Νωεμίν αποκτά παιδιά, η οικογένεια ήδη βρίσκεται αντιμετωπίζει την πείνα, καθώς το ζευγάρι αποκαλεί τους γιους του Μααλών («αδύναμος») και Χελαιών

⁸⁶ Το υλικό αυτής της παραγράφου έχει επηρεαστεί από το άρθρο: π. Χ.Λ. Παπαδόπουλος, Έσχατα και Χαρά. «Από τον π. Αλέξανδρο Σμέμαν στον Άγιο Πορφύριο με θέμα τη Χαρά». <https://www.polymerwsvolos.org/2021/03/04/esxatakaiixara/>

⁸⁷ Αρκετά στοιχεία στο παρόν κεφάλαιο έλαβα από το άρθρο F. Buechner, Rut, Zimmermann, *Handbuch Bibeldidaktik* (hgg.), 327-330 και το αφιέρωμα Bibel Heute, *Das Buch Rut*, 2 / 2013.

(«ασθενικός»). Το «Σπίτι του Ψωμιού» δεν μπορεί πλέον να στηρίξει την οικογένεια. Έτσι, για να αντιμετωπίσουν τον λιμό καταφεύγουν ως οικονομικοί μετανάστες στη γειτονική Μωάβ, η οποία στα Εβραϊκά ετυμολογείται «από τον πατέρα» (Γεν. 19.37). Αυτή η ετυμολογία ανακαλεί τις κόρες του Λοτ, οι οποίες, αφού εγκαταλείπουν τα Σόδομα, τούς απομένει μόνον ο πατέρας για να τεκνοποιήσουν. Το βιβλίο της Ρουθ αποκαλύπτει ένα νέο μονοπάτι διεξόδου από το ίδιο πρόβλημα. Η ξενιτειά τελικά δεν εκπληρώνει την ελπίδα για ευτυχία. Όταν ο Αβιμέλεχ πεθαίνει, οι γιοι του παντρεύονται γυναίκες Μωαβίτισσες: την Όρφα, "εκείνη που μετανοεί" και την Ρουθ, "τη φίλη". Επί δέκα χρόνια τα πάντα κυλούν ήρεμα, αν εξαιρέσει κάποιος την μη απόκτηση απογόνων.

Τότε ξαφνικά οι δύο νεαροί σύζυγοι πεθαίνουν. Τρεις γυναίκες μένουν πλέον αβοήθητες σε έναν κόσμο πατριαρχικό χωρίς τα προς το ζην, χωρίς νομική προστασία ή κάποια σύνταξη (όπως συμβαίνει σήμερα), χωρίς τελικά καμιά υποστήριξη. Επιστρέφουν στη Βηθλεέμ, όπου ο λιμός φαίνεται να έχει τελειώσει και όπου η Νωεμίν φαντάζεται ότι θα ανακαλύψει κάποια υποστήριξη από τους «δικούς» της. Άραγε οι γυναίκες της Ιουδαίας θα αποδεχθούν τις «ξένες» γυναίκες; Η Νωεμίν θέλει να στείλει τις νύφες της πίσω στις οικογένειες καταγωγής τους. Η Όρφα «γυρίζει», αλλά η Ρουθ παραμένει κοντά στη μητέρα του αποθανόντος συζύγου της ως μία αληθινή «φίλη», όπως υποδηλώνει και το όνομά της: «Όπου κι αν πάτε, θέλω να πάω κι εγώ. Όπου μένετε, μένω και εγώ εκεί. Ο λαός σας θα είναι ο δικός μου λαός, και ο Θεός σας είναι ο δικός μου Θεός» (1,16).

Όταν οι δύο γυναίκες φθάνουν στη Βηθλεέμ, ο αναγνώστης ανακαλεί την ετυμολογία της Νωεμίν (= αξιοαγάπητη). Εκεί όμως ονομάζεται *Μάρα* (= πικρή), κάτι που αντικατοπτρίζει τις σκληρές συνθήκες της ζωής της και στην «πατρίδα» της. Δεδομένου ότι τη στιγμή που καταφθάνουν, θερίζεται το σιτάρι, αποτελούσε δικαίωμα των φτωχών (*Δευτερονόμιο* 24, 19) να συλλέγουν ό,τι έχει απομείνει. Έτσι η Ρουθ λειτουργεί ως βοηθός συγκομιδής στα χωράφια γαιοκτήμονα, του οποίου το όνομα φανερώνει τη δύναμη και τη γονιμότητά του: Βοάς. Είναι μακρινός συγγενής του τεθνεώτος Μαχλόν, οπότε, σύμφωνα με τον εβραϊκό νόμο, είναι ένας πιθανός «προστάτης» - κηδεμόνας της νέας χήρας. Μετά τη συγκομιδή, η Ρουθ τη νύχτα στο κατώφλι, με έξυπνο τρόπο του ζητά να την παντρευτεί, αξιοποιώντας το θεσμό του λεβιρατικού γάμου: Το *Δευτερονόμιο* 25, 5-10 προβλέπει ότι όταν πεθάνει ένας

άντρας άτεκνος, ο αδερφός του και η χήρα πρέπει να αποκτήσουν παιδί, το οποίο νομικά θεωρείται απόγονος του αποθανόντος.

Ένας γιος γεννιέται. Οι γείτονες τού δίνουν το όνομα Οβαδίας, δηλ. υπηρέτης, επειδή "υπηρετεί" ('θεραπεύει») και θα φροντίσει αργότερα τη Νωεμίν και τη Ρουθ. Έτσι η Μωαβίτισσα γυναίκα γίνεται αποδεκτή στην εβραϊκή κοινωνία. Η καλοσύνη του Θεού αποκαλύπτεται στη γέννηση ενός παιδιού. Μια μέρα θα γίνει ο παππούς του διάσημου βασιλιά Δαβίδ (4, 17). Χωρίς την αλλοδαπή Ρουθ, ο Δαβίδ και ο Ιησούς δεν θα είχαν γεννηθεί.

4.2.2. Αρχιτεκτονική του Βιβλίου

Το βιβλίο της Ρουθ θεωρείται αριστούργημα της εβραϊκής αφήγησης. Τα τέσσερα κεφάλαια είναι δομημένα σαν τέσσερις παράλληλα εκτυλισσόμενες πράξεις. Στην αρχή επισημαίνεται η βαθιά «κρίση», που απειλεί τη συνέχεια της ζωής: πείνα, ατεκνία. Πρόκειται για μια οικογένεια που αντιμετωπίζει την απόλυτη εξαφάνιση. Ωστόσο, με μια πράξη έκπληξης, εκπληρώνονται οι υποσχέσεις, οι οποίες σχετίζονται ήδη με τα ονόματα Βηθλεέμ (οίκος άρτου / ζωής) και Ελιμέλεχ (Ο Θεός μου αποδεικνύεται βασιλιάς): Δύο γυναίκες (εκ των οποίων η δεύτερη αλλοδαπή), η Νωεμίν και η Ρουθ, εγκαινιάζουν στη Βηθλεέμ μία νέα ζωή, και ταυτόχρονα «οικοδομούν» τον λαό του Ισραήλ, καθώς τελικά γίνονται προπατόρισσες του Δαβίδ. Κάθε μία από τις τέσσερις πράξεις διαθέτει το δικό της προφίλ χάρη σε μια λέξη κλειδί, που εμφανίζεται ξανά και ξανά: Κεφ. 1 "επιστροφή", κεφ. 2 "συλλογή".

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4
Επιστροφή στη Βηθλεέμ	Κλήση στους αγρούς του Βοόζ	Κλήση στη δρυ του Βοόζ	Λύτρωση της Νωεμίν στη Βηθλεέμ
1-5 Εισαγωγή (Πράξη)	1-2 Εισαγωγή (Διάλογος)	1-5 Εισαγωγή (Διάλογος)	1-2 Εισαγωγή (Πράξη)
6-19α	3-18	6-15	3-12

Απόφαση της Ρουθ να μην εγκαταλείψει την Νωεμίν (τρεις γύροι συνομιλίας καθ' οδόν προς τη Βηθλεέμ	Συνάντηση της Ρουθ με τον Βοόζ στον αγρό (Η Ρουθ υποκλίνεται στον Βοόζ)	Συνάντηση της Ρουθ με τον Βοόζ στον αγρό (Η Ρουθ ξαπλώνει παρά τους πόδας του Βοόζ)	Ο Βοόζ αποφασίζει υπέρ της Νωεμίν και της Ρουθ (τρεις γύροι συνομιλίας στην πύλη της Βηθλεέμ)
19b-22 Άφιξη στη Βηθλεέμ (Νωεμίν και οι Γυναίκες)	19-23 Σημαντική συνομιλία Νωεμίν και Ρουθ	16-18	13-17 Γέννηση στη Βηθλεέμ (Νωεμίν και οι γυναίκες)

4.2.3. Η σημασία των ονομάτων

Τίποτε δεν εγκαταλείπεται στην τύχη στο Βιβλίο της *Ρουθ* και γενικότερα στα βιβλία της Α.Γ., και ιδίως τα ονόματα και οι αριθμοί. Εκφράζουν εν συντομία τι συμβαίνει στην αφήγηση με ένα πρόσωπο, σε ένα συγκεκριμένο μέρος κατά τη διάρκεια της αφήγησης

ΟΝΟΜΑ	ΣΗΜΑΣΙΑ
Αβιμέλεχ	Ο Θεός μου αποδεικνύεται βασιλιάς
Νωεμίν και αργότερα Μάρα	Αγαπημένη / γεμάτος αγάπη είναι ο Γιαχβέ Μαρά = πικρή
Ρουθ	Αναψυχή ή φίλη ή συνοδοιπόρος (είναι αμφιλεγόμενη η ετυμολογία)
Όρφα	Η απύσα
Πελονί – Αλμονί	Κύριε Χ – «Κρύφιε» (4, 1 Ο')
Μααλών και Χελαιών	Άρρωστος και εξουθενωμένος

Βοόζ	Σε αυτόν είναι η ισχύς
Βηθλεέμ	Οίκος του Άρτου / της ζωής

4.2.4. Εποχή Συγγραφής της Ρουθ

Η ιστορία διαδραματίζεται την ύστερη εποχή των Κριτών (Ρουθ 1,1) περί το 1.000 π. Χ.. Καταγράφηκε όμως περί το 500 π. Χ. στο πλαίσιο του επαναπατρισμού των Ισραηλιτών από την εξορία της Βαβυλώνας. Σύντομα, όμως, εκείνοι (όσοι επέστρεψαν) είδαν να διαψεύδονται παταγωδώς οι προσδοκίες τους για μια καλύτερη ζωή στα πάτρια εδάφη. Βρήκαν τις πόλεις τους κατεστραμμένες και τα χωράφια ακαλλιέργητα. Πολλοί για να μπορέσουν να επιβιώσουν, δανείζονταν με ιδιαίτερα επαχθείς όρους. Ταυτόχρονα έπρεπε να πληρώνουν μεγάλους φόρους υποτέλειας στους Πέρσες, ενώ και οι γειτονικές φυλές (όπως οι Σαμαρίτες, εξ ου και η βαθιά έχθρα με τους Ισραηλίτες) έκαναν επιδρομές εναντίον τους. Μετά τους Πέρσες και άλλες αυτοκρατορίες κατέλαβαν την περιοχή. Η απογοήτευση ήταν πολύ μεγάλη, και πολλοί είχαν την αίσθηση ότι δεν έπρατταν το σωστό και γι' αυτό ο Θεός τούς είχε εγκαταλείψει.

Ένα άλλο ζήτημα, που προέκυψε, αφορούσε στους μεικτούς - διεθνικούς γάμους, δηλαδή τους γάμους ανάμεσα σε μέλη της ισραηλιτικής κοινότητας και σε «ξένες» - αλλοδαπές γυναίκες. Επειδή θεωρήθηκε ότι αυτό ήταν αιτία να οδηγηθούν κάποιοι στην ειδωλολατρία, αυτοί οι «διεθνικοί γάμοι» απαγορεύτηκαν. Όσοι δεν υπάκουαν, αποκλείονταν από την Κοινότητα, με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί μεγάλο κοινωνικό πρόβλημα, καθώς αυτή η στάση προκαλούσε πολλές δυσκολίες στις αλλοδαπές συζύγους και τα παιδιά τους.

Το βιβλίο της Ρουθ φαίνεται πως αποτελεί διαμαρτυρία σε αυτή την πρακτική, αφού τονίζει ότι και ο μεγάλος βασιλιάς Δαβίδ ήταν απόγονος ενός ισραηλίτη, του Βοόζ, και μιας «ξένης» Μωαβίτισσας, της Ρουθ. Σε απάντηση προς τις ανησυχίες περί «απώλειας της καθαρότητας» και «μόλυνσης», το διήγημα αναφέρεται σε μια **τριπλή ιστορία αγάπης**, την οποία ο Θεός ευλογεί μέσω του πλέον σημαντικού απογόνου, του μεγάλου Δαβίδ και τελικά του Μεσσία. Η Ρουθ έγινε τον μέσον για έναν «φιλικό» τρόπο αντιμετώπισης τόσο των ξένων όσο και της προσωπικής αλλοτρίωσης.

Συνεπώς η ιστορία της σχέσης μεταξύ των γιων του Αβιμέλεχ και των γυναικών της Μωάβ, μεταξύ της Νωεμίν και της νύφης της, μεταξύ του Βοάζ και της Ρουθ, πιθανότατα ενόχλησε όσους ζούσαν αυστηρά σύμφωνα με εκείνους τους ιερούς Κανόνες (της Τορά), που αφορούν στην αντιμετώπιση των ξένων / αλλοδαπών (Εξ 19.5 και Δτ 23.4). Βεβαίως και υπήρχε η οδηγία να μην διασπαστεί η «καθαρότητα» της διαδοχής των γενεών (Δτ. 25,5-10). Πώς πρέπει όμως να ερμηνεύονται οι ιεροί Κανόνες σε συνθήκες αντίξοες; Η ιστορία της Ρουθ προσφέρει λύσεις, οι οποίες είναι προσαρμοσμένες στις συνθήκες της εποχής που ζει.

4.2.5. Ένας Διάλογος μέσα στη Βίβλο

Επί τη βάση των ανωτέρω, ο αναγνώστης συνειδητοποιεί ότι το Βιβλίο της Ρουθ δεν αποτελεί μια εποικοδομητική ιστορία, που μας αναπαριστά στην ύπαιθρο και την αγροτική ζωή, αλλά μπορεί να κατανοηθεί ως Μιδράς (= σχόλιο) στον ίδιο τον Νόμο / την Τορά, η οποία (Τορά) με τη Ρουθ ερμηνεύεται εκ νέου και επικαιροποιείται. Το βιβλίο της Ρουθ «υπομνηματίζει» κυρίως τις οικογενειακές ιστορίες του πρώτου βιβλίου της Πεντατεύχου και συνθέτει τη δική του νέα - εναλλακτική «ιστορία της Γενέσεως». Ταυτόχρονα, η Ρουθ παρέχει απαντήσεις σε νομικά ζητήματα, τα οποία, όπως διαπιστώθηκε, ήταν αμφιλεγόμενα κατά την πρώιμη μεταιχμαλωσιακή περίοδο (όπως η συναναστροφή με αλλοδαπούς, οι μικτοί γάμοι, το δικαίωμα κληρονομιάς από χήρες, το δίκαιο των φτωχών, η υποχρέωση για γάμο λειριρατικό). Επιπλέον το βιβλίο της Ρουθ συνιστά μια απάντηση προς τα βιβλία Έσδρα / Νεεμία (όπου απαγορεύονται οι μικτοί - διεθνικοί γάμοι).

ΝΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΤΗΣ ΠΕΝΤΑΤΕΥΧΟΥ ΠΟΥ «ΔΙΕΡΜΗΝΕΥΟΝΤΑΙ» ΣΤΗ ΡΟΥΘ

	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4
Κεντρικός όρος – κλειδί			„ξαπλώνω "	„λυτρώνω"
	Δτ. 23,4 κε.	Δευτερονόμιο	Δευτερονόμιο	Δευτερονόμιο

Ερμηνευόμενο νομικό Κείμενο		24,19 κε. Λευιτικό 19,9	25,5 κε. Λευιτικό 25,23 κε.	25,5 κε. Λευιτικό 25,23 κε. Πραγματοποίηση λειψρατικού γάμου
Ερμηνευόμενο αφηγηματικό Κείμενο	Γένεση 12,10. Γένεση 26,1	Γένεση 2,24, Γένεση 24. Έξοδος 16	Γένεση 19,3 κε.	Γένεση 29, Γένεση 38
Δωρεά - Χορηγία	Ο Γιαχβέ προσφέρει ψωμί	Η Ρουθ προσφέρει στη Νωεμίν ψημένο κριθάρι	Ο Βοός παρέχει στη Ρουθ κριθάρι	Ο Γιαχβέ προσφέρει εγκυμοσύνη
Δέσμευση		Βοός διά της Νωεμίν	Ρουθ διά του Βοός	Ο Γιαχβέ διά των γυναικών της Βηθλεέμ
Ομολογία	Στ. 20 κε: Ο Γιαχβέ «πικραίνει»	Στ.20: Ο Γιαχβέ, ο δεν αποποιείται ποτέ της καλοσύνης Του		ο λυτρωτής Γιαχβέ ποτέ δεν είναι ο απΩν

4.2.6. Θέματα άκρως επίκαιρα!

Το βιβλίο της Ρουθ περιέχει θέματα σημαντικά και για τους σημερινούς αναγνώστες: Η ιστορία της Ρουθ είναι το κατεξοχήν βιβλίο των γυναικών στην Παλαιά Διαθήκη. Δεν είναι μόνο ότι οι γυναίκες που διαδραματίζουν τον κύριο ρόλο. Ασχολείται επίσης ρητά με τη δύσκολη κοινωνική κατάσταση των ανύπαντρων γυναικών και χηρών στο αρχαίο Ισραήλ. Μέσω της ενεργητικής, εφευρετικής δράσης, μέσω της δημιουργικής ερμηνείας της Τορά και της εμπιστοσύνης στις υποσχέσεις του Θεού, οι γυναίκες επιτυγχάνουν την ευτυχία τους.

Η πρόκληση του βιβλίου συνίσταται στο γεγονός ότι ακριβώς ο ξένος, και μάλιστα μια αλλοδαπή γυναίκα (= Ρουθ) και όχι ο πιστός «οπαδός» του Γιαχβέ, παρουσιάζεται ως ο «πλησίον», ο σωτήρας του Ισραήλ και ο εγγυητής του μέλλοντός του. Οι άνθρωποι, στους οποίους αναφέρεται το βιβλίο της Ρουθ, είναι άνθρωποι απλοί και - όσον αφορά τις γυναίκες - προέρχονται από το περιθώριο της κοινωνίας. Η ιστορία καθιστά σαφές ότι ακριβώς αυτοί οι ταπεινοί και καταφρονημένοι είναι σημαντικοί για την ιστορία του Ισραήλ και ότι ο Θεός στέκεται «στο πλευρό των μειονεκτούντων της κοινωνίας». Το βιβλίο είναι μια παθιασμένη έκκληση για αλληλεγγύη στην καθημερινή ζωή. Με τη Ρουθ μπορεί να κάποιος βιώσει το εξής συγκλονιστικό: Όποιος επιτρέπει στον εαυτό του να συγκινηθεί από την ανάγκη επιβίωσης ενός άλλου προσώπου και του παρέχει τον εαυτό, σε εκείνον του αυτοπροσφέρεται ο Θεός.

Ταυτόχρονα η Ρουθ συνιστά μια «εσωβιβλική αντίδραση» προς την απαγόρευση του γάμου με γυναίκες της Μωάβ και υπέρ της αποδοχής τους στην κοινότητα - την «εκκλησία» του Ισραήλ (Δευτ. 23, 4-6· Νεεμ. 13, 1-3 · Έσδρα 9, 1-4). Το βιβλίο περιέχει πολλές πολεμικές αιχμές, οι οποίες στηρίζουν την αποδοχή των ξένων: 1. Χωρίς την αλλοδαπή μετανάστρια Ρουθ, το βασίλειο του Δαβίδ δεν θα υπήρχε. 2. Ο λευριτικός γάμος ανάμεσα στον Βοόζ και τη Ρουθ δικαιολογείται ως σύμφωνος με τον Νόμο, βάσει επίκλησης των χωρίων Λευ. 25, 23 κ.ε. και Δτ. 25,5 κε..

Όταν γράφτηκε το *Ευαγγέλιο του Ματθαίου*, η κατάσταση πλέον δεν ήταν η ίδια με εκείνη της συγγραφής της Ρουθ, καθώς οι οικογένειες χριστιανών και μάλιστα εξ Ιουδαίων (πιθανόν εκ Παλαιστίνης) ζούσαν ως ομάδες μεταναστών στις μεγάλες πόλεις της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, σε στενή επαφή και διάδραση με άλλους λαούς και θρησκείες. Πώς θα έπρεπε να γίνεται η επαφή; Έξυπνα, όπως συμβαίνει και στο υπό εξέταση βιβλίο, ο Ευαγγελιστής πρόσθεσε το όνομα μιας γυναίκας Μωαβίτισσας στο γενεαλογικό δέντρο του Ιησού, όπου (στην α' 14άδα) επίσης κατονομάζονται οι εξής αλλοδαπές - «αμαρτωλές»: (α) Θάμαρ (1, 3: Μεταμφιέστηκε ως πόρνη), (β) Ραάβ (1, 5: εθνική-αλλοδαπή πόρνη), (γ) ή του Ουρίου, Βηρσαβεέ (1, 6: Διέπραξε μοιχεία με τον Δαβίδ που διέταξε και το φόνο του άνδρα της). Και με αυτόν τον τρόπο, ακριβώς στην *αρχή της γενέσεως* του Ευαγγελίου του, έδωσε την αφορμή ώστε κατά την ακρόασή του να ανακληθεί στη θύμηση η ιουδαϊκή παράδοση

αναφορικά με τους ξένους. Τέσσερα κεφάλαια αργότερα, ο ευαγγελιστής παρουσιάζει τον δάσκαλο Ιησού να κηρύττει την αγάπη προς τους εχθρούς (Μτ. 5, 43-48).

Ο πρώην τελώνης Ματθαίος μνημονεύει τις ανωτέρω γυναίκες σε τόσο περίοπτη θέση (όπως και την προσκύνηση των μάγων κατά τη γενέθλια αφήγηση ή το *Πορευθέντες μαθητεύσατε* στον Επίλογο, ώστε να καταστήσει σαφές ότι η εκλογή του Θεού είναι πράξη χάριτος, που αγκαλιάζει και τα έθνη και τις γυναίκες. Σημειωτέον ότι ο Μτ. προσθέτει στους τελώνες, και τις πόρνες, σε όσους ανακλίνονται στην ίδια τράπεζα και ακούνε τον Ιησού, στον πυρήνα του εξαιρείται η πίστη της *Χαναναίας* (Λιβανέζας που ομιλούσε την ελληνική), ενώ είναι και ο μόνος που μνημονεύει και τη γυναίκα του Πιλάτου κατά το Πάθος. Στην Εκκλησία του Μεσσία προσκαλούνται να συμμετάσχουν οι πάντες, όλοι όσοι δηλ. λόγω της καταγωγής ή της φύσης τους είχαν περιθωριοποιηθεί από τον «εκλεκτό λαό», όπου δέσποζε η διάκριση ιερού και βεβήλου / αγιότητας και ακαθαρσίας (πρβλ. τη διαβάθμιση των αυλών στο Ιερό της Σιών).

4.3 Ο ΙΩΝΑΣ: ΜΙΑ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΗ «ΠΕΡΙΣΤΕΡΑ»!

4.3.1. Εισαγωγικά στο βιβλίο του Ιωνά

Ένας από τους πλέον αμφιλεγόμενους προφήτες, γνωστός όχι μόνο για τα λόγια του και ιδίως την ικεσία του από την *κοιλία του κήτους* (που έχει εμπνεύσει την Στ' Ωδή όλων των Κανόνων του Όρθρου), αλλά και για τις πράξεις του, είναι ο Ιωνάς. Το όνομα του πρωταγωνιστή μας σημαίνει *περιστέρι*. Μέχρι σήμερα, αυτό το πτηνό αποτελεί (μαζί με το ουράνιο τόξο) το κατεξοχήν σύμβολο της ειρήνης, «σημείο» της νέας αρχής, όπως και της ελπίδας ότι το χάος δεν συνιστά το τέλος του κόσμου / της ζωής μας. Ο Ωσηέ (11, 11) ήδη μιλά για ένα περιστέρι - "Ιωνά". Εκεί ο λαός του Ισραήλ συγκρίνεται με τα περιστέρια, που πετούν αμέσως μόλις τα προσκαλέσει ο Θεός (11, 10). Σε αυτήν την εικόνα αποτυπώνεται η αρχή μιας θεραπευμένης σχέσης με τον Θεό, διότι ο Ισραήλ είχε προηγουμένως χαρακτηριστεί από τη συνεχή φυγή / απομάκρυνσή του, όταν τον προσκαλούσε ο Θεός κοντά Του - οι παραλληλισμοί προς το βιβλίο του Ιωνά είναι σαφείς. Σύμφωνα με τον Ιωήλ 3, ο Ισραήλ καλείται να *λειτουργεί* ως προφήτης σε όλους τους άλλους λαούς. Επιπλέον, το περιστέρι είναι ένα σύμβολο της αγάπης (Αφροδίτης) για τους Έλληνες και ένα μέσον συμφιλίωσης για τους Εβραίους, δηλαδή ένα ζώο θυσίας, που «σηκώνει» πάνω του τα «χρέη» - τα οφειλήματα του ανθρώπου, καθώς γίνεται το μέσον για να συμφιλιώσει τον άνθρωπο με τον Θεό.

Δεδομένου ότι στην αρχαιότητα ισχύει η αρχή *nomen = omen* (όνομα = χρησμός που αποκαλύπτει την ταυτότητα – το «ήθος» του «επώνυμου»), ο αναγνώστης, όταν ακούει το όνομα του πρωταγωνιστή, υποθέτει ότι αυτός *πρέπει* να λειτουργήσει ως *πρεσβευτής* της ειρήνης. Η έκπληξη είναι ότι ο Ιωνάς *δεν θέλει* να ενεργήσει ως προφήτης συμφιλίωσης, επειδή είναι «βολεμένος» με τη ζωή του. Ως αποτέλεσμα, η έκκληση του Θεού ή / και της συνείδησής του να *αφηνίσει* τους εχθρούς του και να τους προστατεύσει από τον επικείμενο κίνδυνο οδηγεί στη φυγή του, σε ένα περίεργο «κρυφτό και κυνηγητό».

Έτσι, ακόμη και από την πολυσημία του συμβόλου *Ιωνάς* (= περιστέρι), μπορεί κανείς να αποκλείσει ότι αυτό το βιβλίο είναι κατάλληλο για εκείνους που σκέπτονται «άσπρο – μαύρο». Ο Ιωνάς αποτελεί μια «εβραϊκή» ιστορία που εξυμνεί το έλεος του

Θεού προς *όλους* τους ανθρώπους. Ως μεγάλη δύναμη, η Νινευή είχε διαλύσει το μικρό βόρειο βασίλειο του Ισραήλ και μάλιστα για πάντα. Κι όμως διακηρύσσεται η απόλυτη καλοσύνη του Θεού! Συνεπώς όποιος ζει μόνο με το μοντέλο «φίλος – εχθρός» και το μεταφέρει («προβάλλει») στον Θεό, πιστεύοντας επιπλέον ότι ο Θεός του έχει τους ίδιους εχθρούς με εκείνον / εκείνη, δεν θα απολαύσει αυτήν την ιστορία, η οποία δεν απευθύνεται σε φονταμενταλιστές φανατικούς (< φάνουμ = ιερό), καθώς διαψεύδει τις προκαταλήψεις. Ο Θεός συνδυάζει το κήρυγμα της επερχόμενης κρίσης - συμφοράς της Νινευή (της πρωτεύουσα της Ασσυρίας) με την ελπίδα ότι η πόλη τελικά θα απομακρυνθεί από την υβριστική συμπεριφορά της. Αλλά αυτήν ακριβώς την ελπίδα δεν θέλει να μοιραστεί ο Ιωνάς. Δεν θέλει να δει σωτηρία για τον μεγάλο εχθρό του έθνους.

Σε αντίθεση προς άλλα προφητικά «ειλητάρια», το Βιβλίο του Ιωνά δεν μας περιέχει χρήσιμες ενδείξεις για την «ιστορία» του πράγματος, εκτός από το όνομα του πρωταγωνιστή προφήτη. Δεν αναφέρει ούτε την εποχή κατά την οποία ο προφήτης εμφανίζεται στο Ισραήλ, ούτε καν ενδιαφέρεται για το όνομα του βασιλιά της Νινευή. Ό,τι επιπλέον γνωρίζουμε προέρχεται από το Δ' Βασιλειών 14, 25 – 27, το μόνο χωρίο όπου αναφέρεται και πάλι ο Ιωνάς στην Π.Δ.: Ο Ιεροβοάμ Β '(787-747) *αποκατέστησε τα όρια του βασιλείου του Ισραήλ από την είσοδο της Χαμάθ ως τη Νεκρά Θάλασσα, σύμφωνα με το λόγο του Κυρίου, του Θεού του Ισραήλ, που τον είχε αναγγείλει ο δούλος του ο Ιωνάς, γιος του Αμαθί και προφήτης από τη Γαθ-Χέφερ. Πράγματι, ο Κύριος είχε δει την τραγική θλίψη του Ισραήλ, γιατί δεν υπήρχε κανείς να βοηθήσει το λαό, δούλος ή ελεύθερος. Αλλά δεν ήταν απόφαση του Κυρίου να σβήσει το όνομα του Ισραήλ από την υφήλιο, κι έτσι τους βοήθησε με τον Ιεροβοάμ, γιο του Ιωάσ.* Συνεπώς από τις άλλες πηγές, πληροφορούμαστε μόνον αναφορικά με το όνομά του, το πατρώνυμο και την πατρίδα του (Gat-Hepher), η οποία εντοπίζεται μόλις 5 χλμ. βορειοανατολικά της Ναζαρέτ, της πατρίδας του Ιησού Χριστού.

Η γλώσσα του βιβλίου του Ιωνά μας αποκαλύπτει ότι το βιβλίο γράφτηκε μετά την εξορία. Το λεξιλόγιο και η γνώση άλλων προφητικών παραδόσεων μας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι μάλλον καταγράφηκε στις αρχές του 3ου π. Χ.. Δηλαδή υπάρχει ένα χάσμα πέντε αιώνων μεταξύ του κόσμου, στον οποίο εκτυλίσσεται η αφήγηση, και εκείνου (του κόσμου) των πρώτων ακροατών. Το πρόβλημα των πρώτων ακροατών του βιβλίου δεν ήταν πλέον ο κίνδυνος από Ανατολάς και μάλιστα από τη Νινευή (την

πρωτεύουσα δηλ. της Μεγάλης Δύναμης - της Ασσυρίας). Η πρόκληση πλέον προερχόταν από τη συνάντηση με τη Δύση και ιδιαίτερα με τον γοητευτικό πολιτισμό των Ελλήνων. Για ορισμένους συντηρητικούς κύκλους αυτό το είδος παγκοσμιοποίησης αποτελούσε την απόλυτη απειλή για τη θρησκευτική και εθνική τους ταυτότητα. Έτσι πολλοί σύγχρονοι του συγγραφέα είχαν αναπτύξει τη συνείδηση του *εκλεκτού* και απέφευγαν κάθε επαφή με ξένους, ειδικά στο «τραπέζι» και την κλίνη, το φαγητό και το γάμο (τα δύο *νεύρα* της ύπαρξης κάθε εστίας). Επανήλθαν στο παρασκήνιο οι ερωτήσεις για την *καθαρή* κοινότητα και για την εκπλήρωση των λόγων κρίσης των αρχαίων Προφητών εναντίον των λαών.

4.3.2. Περιεχόμενο και δομή του βιβλίου του Ιωνά

Ο Ιωνάς είναι ένα *καλλιτεχνικό* βιβλίο, που έχει δύο ιδιαιτερότητες, οι οποίες μπορούν να λειτουργήσουν πολύ παραγωγικά για την παιδαγωγική αξιοποίησή του:

(α) Ήδη επισήμαναμε ότι παραδόξως, η συνηθισμένη επικεφαλίδα λείπει στην αρχή του βιβλίου, η οποία συνήθως παρέχει πολύ σημαντικές πληροφορίες σχετικά με τον τόπο και την ημερομηνία του οράματος του προφήτη. Για παράδειγμα, ο Ωσηέ ξεκινά με την ακόλουθη εξήγηση: *Λόγος του Κυρίου, που απευθύνθηκε στον Ωσηέ, γιο του Βεηρί, την εποχή που βασιλιάδες του Ιούδα ήταν οι Ουζζίας, Ιωθάμ, Αχαζ και Εζεκίας, και βασιλιάς του Ισραήλ ήταν ο Ιεροβοάμ, γιος του Ιωάς*. Αντιθέτως ο Ιωνάς (βλ. στον Πίνακα) ξεκινά με έναν λόγο του Θεού προς τον προφήτη, αλλά χωρίς να εξηγεί *πότε και πώς* συνέβη αυτή η επίσκεψη του Κυρίου. Εξάγεται το συμπέρασμα ότι η πρόσκληση για την έξοδο από τον ναρκισσιστικό εαυτό μπορεί να βιωθεί ανά πάσα στιγμή και οπουδήποτε. Εν συνεχεία ο Ιωνάς διατάσσεται να προειδοποιήσει για κρίση και τελική καταστροφή την πρωτεύουσα των κύριων εχθρών της πατρίδας του στα ανατολικά, τη Νινευή. Ωστόσο, εκείνος δραπετεύει με κατεύθυνση τους Θαρσείς / Tartessos στην Ισπανία (δυτικά).

(β) Η προαναφερθείσα εισαγωγή επαναλαμβάνεται σχεδόν ταυτόσημα στο 3, 1-3: Η επανάληψη επισημαίνεται ρητά (= "για δεύτερη φορά"). Με αυτόν τον τρόπο, η θεϊκή ομιλία πυροδοτεί δύο αντιδράσεις του Ιωνά, οι οποίες είναι δομημένες παράλληλα γλωσσικά (βλ. Πίνακα), αν και από την έποψη του

περιεχομένου βρίσκονται σε αντιθετικό παραλληλισμό. Αυτό σηματοδοτεί τη διαίρεση του βιβλίου σε δύο ενότητες κεφ. 1-2 και 3-4, η οποία επιβεβαιώνεται από περαιτέρω στοιχεία: Το σενάριο του *Ιωνά* εκτυλίσσεται μέσα από δύο διαφορετικές αντιδράσεις του πρωταγωνιστή και δημιουργεί πολύπλοκες σχέσεις αντίθεσης και παραλληλισμού μεταξύ των διαδικασιών, οι οποίες εκτυλίσσονται σε εντελώς διαφορετικά επίπεδα του κειμένου (πρβλ. την χαρακτηριστική λέξη - κλειδί «μεγάλο κακό»). Και τα δύο κύρια μέρη μπορούν να *υποδιαιρεθούν σε σκηνές με* παράλληλα μοτίβα. Και τα δύο μέρη ξεκινούν με τον Ιωνά και τον Θεό (1,1-3 και 3, 1-3α). Στη συνέχεια, οι επόμενες σκηνές διαδραματίζονται μεταξύ του Ιωνά και των άλλων χαρακτήρων της αφήγησης.

(γ) Και η ιδέα της κατακλείδας του βιβλίου με μια ερώτηση και ένα ανοιχτό τέλος επίσης αποκαλύπτει σαφώς ότι η ιστορία θέλει να εμπλέξει τον αναγνώστη του.

ΔΟΜΗ	
<p>1, 1-3 Η πρόσκληση του Θεού και η άρνηση του Ιωνά</p> <p>Ιωνάς και Θεός</p> <p>Πρόλογος 1, 1-2: Ο Κύριος είπε στον Ιωνά, γιο του Αμαθί: «Σήκω να πας στη Νινευή, τη μεγάλη πόλη, και ν' αναγγείλεις την τιμωρία της, γιατί είδα τη φαυλότητα των κατοίκων της».</p>	<p>3, 1-3α Η πρόσκληση του Θεού και η «απάντηση» του Ιωνά</p> <p>Ιωνάς και Θεός</p> <p>Πρόλογος 3, 1-3: Ο Κύριος είπε για δεύτερη φορά στον Ιωνά: «Σήκω να πας στη Νινευή, τη μεγάλη πόλη, και να τους αναγγείλεις το μήνυμα που εγώ σου ανέθεσα να πεις». Αυτή τη φορά ο Ιωνάς υπάκουσε στην εντολή του Κυρίου και πήγε στη Νινευή.</p>

<p>1, 4-16: Επί της θαλάσσης σε ένα καράβι</p> <p>Ο φόβος Θεού των εθνικών ναυτών</p>	<p>3, 3b-4, 4: Στα βάθη της Ανατολής</p> <p>Η μετάνοια των εθνικών Νινευιτών</p>
<p>2, 1-11: Στα βάθη της αβύσσου – στην κοιλιά ενός Κήτους</p> <p>Ιωνάς και Θεός</p> <p>Επίλογος 2, 10 – 11: Εγώ όμως θα σου ψέλνω προσευχές, θυσίες θα σου προσφέρω. εκπληρώσω ό,τι σου'ταξα, γιατί ο σωτήρας μου είσαι Κύριε εσύ». Τότε ο Κύριος πρόσταξε το ψάρι να ξεράσει τον Ιωνά στη στεριά.</p>	<p>4, 5-11: Ενώπιον των πυλών της Πόλης της Μεγάλης Δύναμης – Στην έρημο</p> <p>Ιωνάς και Θεός</p> <p>Επίλογος 4, 11: Εγώ δεν έπρεπε να λυπηθώ για τη Νινευή, τη μεγάλη πόλη; Σ' αυτήν υπάρχουν περισσότεροι από εκατόν είκοσι χιλιάδες άνθρωποι, που δεν ξέρουν να ξεχωρίσουν το αριστερό τους χέρι από το δεξί. Επίσης εκεί υπάρχουν και πολλά ζώα».</p>

4.3.3. Επικαιρότητα του βιβλίου του Ιωνά στη μεταμοντέρνα εποχή

Όπως έχω ήδη αναφέρει, δύο ερωτήσεις βασανίζουν τον αφηγητή κατά τη σύνταξη του βιβλίου (περίπου 3ος αι. μ. Χ.):

- (α) Πόσο ανοιχτός πρέπει να είμαι προς τον ξένο, ζώντας σε έναν παγκοσμιοποιημένο κόσμο, αλλά και στην ίδια την πατρίδα μου;
- (β) Ποια είναι η «τύχη» των άλλων λαών στο σοφό σχέδιο της θείας Οικονομίας⁸⁸; Για να κατανοήσουμε εμείς σήμερα το μήνυμα του βιβλίου επακριβώς, πρέπει να συνειδητοποιήσουμε ότι οι Ασσύριοι (όπως οι Τούρκοι σήμερα) αντιπροσωπεύουν την κατεξοχήν απειλή εξ Ανατολών, καθώς ο συγκεκριμένος λαός ήταν πιο πολυάριθμος και ισχυρότερος από το Ισραήλ. Συχνά είχαν επιδείξει επίσης βάνανυση συμπεριφορά προς τους Εβραίους, κυριαρχώντας πάνω στις 10 φυλές του βορείου Βασιλείου. Κι όμως το βιβλίο

⁸⁸ αν θέλαμε να μεταφράσουμε σήμερα το συγκεκριμένο όρο, θα μπορούσαμε ίσως να ομιλήσουμε για το θεϊκό management της ανθρώπινης ιστορίας και περιπέτειας.

απεικονίζει και τους ναυτικούς και τους Νινευίτες ως υπόδειγμα ξένων, όπως και τον Ιωνά ως μοντέλο πατριώτη⁸⁹.

(γ) Βεβαίως στο επόμενο βιβλίο του Ναούμ τελικά η Νινευί καταστρέφεται διότι επιστρέφει και πάλι στην αμαρτία. Εν προκειμένω αποδεικνύεται πόσο ενδιαφέρουσα είναι η ανάγνωση ενός βιβλίου της Α.Γ. σε σχέση με εκείνα (τα βιβλία), που προηγούνται, και όσων έπονται εκείνου στον Κανόνα της.

Πολλές **κρίσιμες ερωτήσεις** τίθενται στο βιβλίο του Ιωνά, οι περισσότερες από τις οποίες είναι δυσάρεστες: Δεν τίθεται ούτε μία από τον ίδιο τον προφήτη.

1, 5β-6: ο Ιωνάς είχε κατεβεί στο αμπάρι του πλοίου, είχε ξαπλώσει και κοιμόταν βαθιά. Ο πλοίαρχος τον πλησίασε και του είπε: **«Τι κάνεις εσύ εκεί; Κοιμάσαι; Σήκω και παρακάλεσε το θεό σου να μας βοηθήσει· ίσως μας λυπηθεί και σωθούμε».**

1, 8: Τον ρώτησαν λοιπόν: Πες μας, ποια είναι η δουλειά σου και από πού είσαι, από ποια χώρα και από ποιους ανθρώπους;

1, 9: Τους απάντησε, είμαι Εβραίος, και λατρεύω τον Θεό, τον Θεό του ουρανού, που έφτιαξε τη θάλασσα και τη γη.

1, 10: Τότε οι άνδρες φοβήθηκαν πολύ και του είπαν: Γιατί το έκανες αυτό; Διότι έμαθαν ότι έφυγε από τον Θεό. τους είχε πει.

1, 11-12: Και του είπαν: Τι πρέπει να κάνουμε μαζί σου, για να ηρεμήσει η θάλασσα και να μας ελευθερώσει; Επειδή η θάλασσα γινόταν πιο θυελλώδης. Εκείνος τους απάντησε: «Πάρτε με και ρίξτε με στη θάλασσα, κι αυτή θα ησυχάσει. Το ξέρω πως εγώ είμαι η αιτία γι' αυτή τη μεγάλη καταιγίδα που σας βρήκε».

1, 13-14: Παρ' όλα αυτά, οι ναύτες κωπηλατούσαν μ' όλη τους τη δύναμη για να γυρίσουν πίσω στη στεριά, αλλά δεν τα κατάφεραν, γιατί η θάλασσα γινόταν όλο και πιο άγρια. Τότε άρχισαν να φωνάζουν στον Κύριο και να τον παρακαλούν:

---

⁸⁹ Η στόχευση για απομνημόνευση του Ιωνά επιλέγει τις επαναλήψεις των βασικών λέξεων (jr [φόβος] σε 1, 5. 9. 10. 16. mnh [διέταξε] σε 2, 1. 4. 6. 7. 8) και σημαντικών προτάσεων (4, 3, 9), όπως και συμπεριφορών (1, 10 κε., 3, 5 κε.). Οι ερωτήσεις (4, 9 κ.λπ., πρβλ. 1, 7.11; 4, 4), που τίθενται προς τον αναγνώστη, θέλουν να ζυπνήσουν τη γόνιμη απορία.

«Αχ, Κύριε, μη μας τιωρήσεις με θάνατο, που θυσιάζουμε αυτόν τον άνθρωπο. Μη θεωρήσεις φόνο το θάνατό του. Όλα αυτά που συμβαίνουν είναι σύμφωνα με το θέλημά σου».

1, 15-16: Έπειτα σήκωσαν τον Ιωνά και τον πέταξαν στη θάλασσα. Κι αμέσως η θαλασσοταραχή σταμάτησε. Όταν οι άντρες το είδαν αυτό, φοβήθηκαν τόσο πολύ τον Κύριο, ώστε του πρόσφεραν θυσία και του έκαναν τάματα⁹⁰.

Μέχρι το τέλος, οι αναγνώστες δεν γνωρίζουν αν ο Ιωνάς, που φαίνεται να ξέρει πάντα τα πάντα (και επίσης φαίνεται λίγο λυπάμαι), **μαθαίνει κάτι** από αυτές τις ερωτήσεις. Βεβαίως η τελευταία ερώτηση στο βιβλίο είναι του Θεού και παραμένει αναπάντητη. Ίσως απευθύνεται στους αναγνώστες του βιβλίου. *Τότε ο Κύριος του είπε: «Πρόσεξε Ιωνά: Εσύ ούτε κοπίασες γι' αυτό το φυτό ούτε το 'κανες να μεγαλώσει. Μόνο του μεγάλωσε μέσα σε μια νύχτα και την άλλη μέρα ξεράθηκε. Κι όμως λυπήθηκες γι' αυτό! Ή Εγώ δεν έπρεπε να λυπηθώ για τη Νινευή, τη μεγάλη πόλη; Σ' αυτήν υπάρχουν περισσότεροι από εκατόν είκοσι χιλιάδες άνθρωποι, που δεν ξέρουν να ξεχωρίσουν το αριστερό τους χέρι από το δεξί. Επίσης εκεί υπάρχουν και πολλά ζώα».*

i. Μεταστροφή του Εγώ / Εμείς σε μια ζωή πίστης / εμπιστοσύνης

Κανείς δεν είναι αμετάκλητα αλυσοδεμένος στις ρίζες του, στο παρελθόν, στο κακό. **Υπάρχει πάντα η δυνατότητα σωτηρίας.** Αλλά πώς είναι δυνατή η μετάνοια και η σωτηρία; Πιστεύοντας, παραδιδόμενος με εμπιστοσύνη και ποτέ παραιτούμενος από την δράση και την ελπίδα: *Τότε οι άνθρωποι της Νινευί πίστεψαν / εμπιστεύτηκαν τον Θεό (3,5).* Η πίστη είναι ένα διαλογικό γεγονός.

ii. Μπορείς να αλλάξεις !

Το βιβλίο του Ιωνά αφηγείται μια ιστορία από την οποία κανείς δεν εξήλθε με τον τρόπο που εισήλθε στη δράση: ούτε οι ναυτικοί, ούτε οι άνθρωποι και τα ζώα (!) παρέμειναν οι ίδιοι και βεβαίως ούτε η Νινευή, ούτε ο Ιωνάς ούτε ο Θεός, ο οποίος στο τέλος «μετανοεί» και δεν καταστρέφει την πλανητάρχιδα πόλη! Είναι χαρακτηριστική η εξής σκηνή: Οι ναυτικοί από όλες τις φυλές, καλούσε ο καθένας τον δικό του Θεό όταν ξέσπασε η τρικυμία (1, 5). *Κι αμέσως η θαλασσοταραχή*

---

⁹⁰ Copyrighted by the [Hellenic Bible Society](#), 1997, 2003.

σταμάτησε. Όταν οι άντρες το είδαν αυτό, φοβήθηκαν τόσο πολύ τον (ένα) Κύριο, ώστε του πρόσφεραν θυσία και του έκαναν τάματα (1, 16). Οι «Εθνικοί» γίνονται οικείοι του Θεού. Η Νινευί, η «αδίστακτη πόλη» (1,2, 3,8), είναι καταδικασμένη (3, 4). Στο τέλος, όμως, δεν έρχεται η καταστροφή (3, 10· 4, 11). Ο Ιωνάς, ο οποίος ήθελε να αποφύγει το καθήκον του να κηρύξει κρίση στη Νινευή (1, 2), καταλήγει στην πόλη από την οποία διέφυγε (3,3 κε). Ο ανυπάκουος προφήτης γίνεται υπάκουος. Και ο Θεός, ο οποίος ανακοίνωσε το τέλος της πόλης στην αρχή (1, 2. 3, 4), στο τέλος δείχνει συμπόνια για τους κατοίκους και τα ζώα της (3,10· 4,11).

Όλοι μπορούν να αλλάξουν τα σχέδια και τη συμπεριφορά τους. Ακόμα και ο Θεός του Ισραήλ μπορεί και θέλει αυτό όταν πρόκειται για τη ζωή. Η ιστορία του Ιωνά και των Νινευιτών, συμπεριλαμβανομένης της ζωής όλων μας - δεν χρειάζεται να καταλήξει στην καταστροφή.

iii. Το Σύμπαν συμμετέχει στη σωτηρία

Εάν η Νινευί εκπροσωπεί ανθρώπους αμαρτωλούς και ο Ιωνάς αντιπροσωπεύει ένα ξενοφοβικό ρεύμα στο Ισραήλ, τότε η ιστορία κατευθύνεται ενάντια στις κρυφές και φανερές προσδοκίες κάποιων που θεωρούν «εαυτούς και αλλήλους» «εκλεκτούς» και πρέπει να γίνει κατανοητή ως μια θαρραλέα έκκληση για τη συμπερίληψη όλων των λαών στη σωτηρία. Η μετάνοια των Εθνών (1, 16 3, 5 κ.λπ.) προκαλεί τη μετάνοια (!) του Θεού από τον θυμό Του και την αποκάλυψη του ελέους Του, όπως αποδεικνύεται με λόγια ολοένα καινούργια (1, 15β. 3, 9 στ. 4, 2. 11).

iv. Η αγάπη ζητά ανάληψη ευθύνης

Το δεύτερο μέρος της ιστορίας του Ιωνά με τη διαμάχη του προφήτη με τον Θεό Του, ο οποίος δείχνει μητρικά σπλάχνα στη μεγάλη πόλη της Νινευή, σύμφωνα με τον Fromm, αποδεικνύει ότι η αγάπη δεν μπορεί να διαχωριστεί από το αίσθημα της ευθύνης. Στην αγάπη του Θεού για τη Νινευή, δύο κύρια χαρακτηριστικά της « αυθεντικής αγάπης» γίνονται ορατά: **η φροντίδα και η αίσθηση ευθύνης**. Ο Θεός ζητά από τον Ιωνά να ταξιδέψει στη Νινευή για να προειδοποιήσει τους κατοίκους της για την επικείμενη κρίση. Ο Ιωνάς, όμως, που δεν έχει τέτοια αγάπη, τρέχει μακριά Του. Όταν ο Ιωνάς θρηνεί για τον μαραμένο ρίκινο (ρετσινολαδιά), τον οποίο δεν καλλιέργησε, ο Θεός του εξηγεί ότι «η ουσία της αγάπης συνίσταται στο «να δουλεύεις για κάτι», «να κάνεις κάτι να μεγαλώνει». Η αγάπη και η εργασία συνδέονται άρρηκτα. Αγαπάτε αυτό για το οποίο εργάζεστε και εργάζεστε για αυτό

που αγαπάτε. Δείχνει επίσης ότι η αγάπη για το άτομο περιλαμβάνει αγάπη για όλους τους ανθρώπους, γιατί είναι κάτι αδιαίρετο.

v. Οι ακόλουθες πτυχές κάνουν το βιβλίο πολύ ενδιαφέρον στη νέα γενιά:

(α) Ενώ τα άλλα προφητικά βιβλία της Π.Δ. είναι γεμάτα κηρύγματα, ο Ιωνάς διακρίνεται από **δράση** πολύ ελκυστική για μαθητές και εφήβους. Αυτή η δράση αγκαλιάζει ολόκληρη την Οικουμένη: πρώτα ο πρωταγωνιστής «βλέπει» προς δυσμάς (Θαρσείς - Γιβραλτάρ). Μετά, ωστόσο, ο πρωταγωνιστής βρίσκεται στα βάθη (την άβυσσο) της Μεσογείου για να οδηγηθεί τελικά στην Ανατολή, την θεωρούμενη πάντα ως κάτι το εξωτικό αλλά και επικίνδυνο. Η αποστολή του είναι να προειδοποιήσει για τον κίνδυνο καταστροφής.

(β) **Εκπρόσωποι ζώων και φυτών** (σκουλήκι, κήτος, ρετινολαδιά και καλύβα) συμμετέχουν επίσης ενεργά στην αφήγηση. Υπακούουν στη βούληση του δημιουργού τους, αλλά ταυτόχρονα δείχνουν αλληλεγγύη στον τραγικό Homo sapiens, ώστε αυτός να μπορεί να επιβιώσει και να ξεπεράσει τα αδιέξοδα. Όλο το βιβλίο έχει έναν φιλικό προς το περιβάλλον και κατεξοχήν ο επίλογος. Ο Θεός ρωτάει τον ακροατή: *Αλλά δεν πρέπει να λυπάμαι για τη Νινευή, τη μεγάλη πόλη στην οποία ζουν περισσότεροι από εκατόν είκοσι χιλιάδες άνθρωποι, που δεν μπορούν καν να διακρίνουν μεταξύ δεξιά και αριστερά - και επίσης τόσα πολλά βοοειδή;* (4, 11).

(γ) Η αφήγηση είναι επίσης μοναδική λόγω της δραματικής υφής του βιβλίου. Τα συγκρουόμενα συναισθήματα εναλλάσσονται με ταχύτητα. Π.χ. στο κεφάλαιο 1: Ο Ιωνάς κοιμάται στο πλοίο και λίγα δευτερόλεπτα αργότερα, με τη δική του συγκατάθεση, ρίχνεται στα κύματα της θάλασσας. Στην αρχή ανακοινώνεται η καταστροφή, αλλά στο τέλος ο κόσμος σώζεται!

vi. Εξωτερικές και εσωτερικές πραγματικότητες (αρχετυπικές εικόνες)

Οι «πράξεις της (ανα)δημιουργίας» παρουσιάζονται στο βιβλίο του Ιωνά με αρχετυπικές εικόνες: εμφανίζονται απειλητικά οι δυνάμεις του χάους, οι καταγίδες, τα κύματα της θάλασσας (2, 4), η αρχέγονη παλίρροια (2, 6), τα κλείθρα της γης (2,

7) – όπως και οι αντίθετες εικόνες του αρμονικού κόσμου της δημιουργίας. Ο Ιωνάς βυθίζεται στη «νύχτα της κρίσης», στην άβυσσο του φόβου του θανάτου. Το θαλάσσιο τέρας (του ασυνείδητου;) έρχεται για να καταβροχθίσει τον Ιωνά. Εγκλωβισμένος και αβοήθητος στον «προσωπικό Άδη» (2.2), δεν έχει πλέον καμμία πιθανότητα να ξεφύγει από την αλήθεια. Εκεί (στην άβυσσο), βιώνοντας τον «πνιγμό της ψυχής» (Ισαάκ ο Σύρος), ο Ιωνάς δεν απελπίζεται αλλά αγωνίζεται να αρθρώσει κραυγή, ανακαλώντας και το παρελθόν (2.2-10: Προσευχή / κλήση από τα βάθη). Ο τάφος γίνεται η μήτρα μιας νέας γέννησης. Αυτό είναι το «σημάδι του Ιωνά», το οποίο αναφέρεται emphatically από τον ίδιο τον Ιησού Χριστό στο Ευαγγέλιο Κατά Ματθαίον και Κατά Λουκάν (11, 29).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Μούρτζιος, Ι. *Προφητεία και Προφήτες στο Βιβλικό Ισραήλ*. Θεσσαλονίκη: Ostracon 2015. Μούρτζιος, Ι. *Από τον γογγυσμό στην δοξολόγηση του Θεού. Η σχέση του Θεού με τον λαό Ισραήλ στην ιστορία*. Θεσσαλονίκη: Ostracon 2016.

Μούρτζιος, Ι., *Τα έθνη και οι λαοί στο προφητικό μήνυμα. Από την κρίση στην οικουμενικότητα*. Θεσσαλονίκη: Ostracon 2017.

Παπαδοπούλου, Β., *Τα βιβλία των Προφητών Ιωνά και Αββακούμ*, Αθήνα: Έννοια 2015

Παλάτζα, Αλ. *Το βιβλίο της Ρούθ και η θεολογία του*. Αθήνα: Έννοια 2015.

[ΓΕΡΜΑΝΟΦΩΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ]

Bibel Heute, *Das Buch Rut*, 2/ 2013.

Bibel Heute, *Eva – Lust auf Erkenntnis* 4/ 2015.

Grigoraki I. *Die biblische Novelle von Jona als Anlass für die Entwicklung eines großen Projekts für den griechischen DaF Unterricht* Patra: Greek Open University 2015.

Zimmermann Mirjam u. Zimmermann Ruben, *Handbuch Bibeldidaktik* (hgg.), Tübingen: Mohr Siebeck 2013.

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΕΠΙΜΟΡΦΟΥΜΕΝΩΝ – ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Μελετήστε την *Εσθήρ* και σημειώστε βασικά σημεία τα οποία θα αξιοποιούσατε παιδαγωγικά.
2. Μελετήστε την περίπτωση της *Δεββώρας* στο Κριτές και σημειώστε βασικά σημεία τα οποία θα αξιοποιούσατε παιδαγωγικά.
3. Περιγράψτε τι είναι ο Προφήτης σε αντίθεση προς τον Χρησμοδό και αναφερθείτε σε Προφήτες και προφήτισσες στην Καινή Διαθήκη και μετά Χριστόν.
4. Η περίπτωση του Ιωνά χρησιμοποιείται από τον Κύριο Ιησού στο *Κατά Ματθαίον* 12, 39-41⁹¹. Σχολιάστε τις ομοιότητες του Ιωνά με τον Κύριο Ιησού: Συμβουλευθείτε και το Υπόμνημα του Ι. Χρυσοστόμου στο χωρίο.
5. Εξετάστε το πώς ο *Μεγάλος Κανόνας* του αγ. Ανδρέα Κρήτης στην Στ Ωδή περιγράφει την περιπέτεια του Ιωνά και με ποια άλλα Πρότυπα τη συνδέει.
6. Κατγράψτε το πώς ο άγ. Νικόδημος ο αγιορείτης σχολιάζει στον *Κήπο Χαρίτων*⁹² την στ' Ωδή.
7. Στο *Δανιήλ* 2-4 περιγράφεται η στάση του Δανιήλ και των Τριών Παίδων. Συγκρίνετε αυτές τις μορφές με τον Ιωνά
8. Ο δίδυμος Θωμάς και ο Νικόδημος: Συγκρίνετε τις δύο χαρακτηριστικές φιγούρες του *Κατά Ιωάννη*.

Σχόλιο αναφορικά με τους Προφήτες και τις Προφήτισσες:

Βλ. Σ. Δεσπότης, Προφήτισσες (Παρουσίαση)

<https://eclass.uoa.gr/modules/document/index.php?course=SOCTHEOL100&op enDir=/5401e301jdld>

---

⁹¹ 39 ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς· γενεὰ πονηρὰ καὶ μοιχαλὶς σημείων ἐπιζητεῖ, καὶ σημείον οὐ δοθήσεται αὐτῇ εἰ μὴ τὸ σημεῖον Ἰωνᾶ τοῦ προφήτου. ⁴⁰ ὥσπερ γὰρ ἦν Ἰωνᾶς ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας, οὕτως ἔσται ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας. ⁴¹ ἄνδρες Νινευῖται ἀναστήσονταί ἐν τῇ κρίσει μετὰ τῆς γενεᾶς ταύτης καὶ κατακρινούσιν αὐτήν, ὅτι μετενόησαν εἰς τὸ κήρυγμα Ἰωνᾶ, καὶ ἰδοὺ πλεῖον Ἰωνᾶ ὧδε.

⁹² https://anemi.lib.uoc.gr/metadata/5/f/b/metadata-271-0000000.tkl?dtab=m&search_type=simple&search_help=&display_mode=overview&wf_step=init&show_hidden=0&number=10&keep_number=&cclterm1=&cclterm2=&cclterm3=&cclterm4=&cclterm5=&cclterm6=&cclterm7=&cclterm8=&cclfield1=&cclfield2=&cclfield3=&cclfield4=&cclfield5=&cclfield6=&cclfield7=&cclfield8=&ccllop1=&ccllop2=&ccllop3=&ccllop4=&ccllop5=&ccllop6=&ccllop7=&isp=&search_coll%5Bmetadata%5D=1&&stored_cclquery=&skin=&rss=0&lang=el&ioffset=1&offset=1

Προφήτισσες αναδεικνύονται και **στην Καινή Διαθήκη** (ιδιαίτερα στο δίτομο *Προς Θεόφιλον Έργο* του Λουκά) και μάλιστα πάλι σε μεταβατικά-κομβικά σημεία όταν ανατέλλει η Βασιλεία του Θεού: στην *Πρωτοϊστορία* του Ιησού και της Εκκλησίας (την Πεντηκοστή). Η Άννα από τη φυλή Ασήρ αναγνωρίζει στο βρέφος Ιησού τον αναμενόμενο Μεσσία. Η ηλικία 84 (7*12) συμβολίζει την πληρότητα, πολλαπλασιασμένη επί τον αριθμό των δώδεκα φυλών. Η ώρα της σύναξης του διασκορπισμένου Δωδεκάφυλου έφτασε. Αναγνωρίζει στο πρόσωπο του βρέφους τον Μεσσία - τον Σωτήρα και πρώτη το διακηρύσσει! Η ίδια η Θεοτόκος, που δέχεται τον Ευαγγελισμό, αυτοαποκαλείται *Δούλη του Κυρίου* (πρβλ. έβεδ Γιαχβέ), ενώ με το ριζοσπαστικό άσμα της προαναγγέλλει την ανατροπή των δυναστών, όπως και η Μιριάμ μετά την Έξοδο (πρβλ. το άσμα της πληγωμένης πρώην στείρας Άννας στην **Εισαγωγή** Α΄ Βασ. 2, 1-10). Ενώ στο πρώτο μέρος του ύμνου της (1, 46-50), η Θεοτόκος υμνεί τον *Δυνατό*, όπως χαρακτηριστικά ονομάζει τον Κύριο, ως τον προσωπικό της σωτήρα, στο δεύτερο μέρος (1, 51-55) άδει την εσχατολογική επέμβαση του Γιαχβέ υπέρ του λαού Του και τη *δημιουργία του κράτους* του, ωσάν αυτά να έχουν ήδη επιτευχθεί. με την έλευση του Μεσσία, οι υπερήφανοι (στ. 51), οι δυνάστες (στ. 52) και οι πλουτούντες (στ. 53) *εξαποστέλλονται κενοί* και δίνουν τη θέση τους στους φοβούμενους το Θεό (στ. 50), στους ταπεινούς (στ. 52) και στους πεινώντες (στ. 53). Η ανατολή της εσχατολογικής εποχής παρουσιάζεται, έτσι, να συνεπάγεται την ανατροπή των υφιστάμενων πολιτικών και κοινωνικών σχέσεων υποταγής. Το Άγ. Πνεύμα κατά την Πεντηκοστή μέσω του σφοδρού ανέμου, της φωτιάς και του σεισμού (Πρ. 2-4) *πληρώνει* όχι μόνον τους Δώδεκα αλλά 120 άνδρες και γυναίκες, εκπληρώνοντας την Προφητεία του Ιωήλ 3, 1-5 (Ο΄)

5. Η «παγκόσμια Γλώσσα των Συμβόλων» και η Αγία Γραφή

Λέξεις-κλειδιά: σύμβολα, αρχέτυπα, οδός, όρος, άρτος, φως-σκότος

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

5.1. Η έννοια του Συμβόλου.

Ζούμε σε μια εποχή μετανεωτερική κατά την οποία μέσω της διαφήμισης και της ασώματης επικοινωνίας έχει αναβιώσει, όμως, η γλώσσα των «ιερογλυφικών» - συμβόλων. Το «αστέρι» γνωστής μάρκας αυτοκινήτων ή το «κομμένο μήλο» μιας συγκεκριμένης εταιρείας υπόσχεται το ποιότητα ζωής («ευ ζην») και διεγείρει την επιθυμία απόκτησης του συγκεκριμένου «αγαθού». Τα σύμβολα συμπυκνώνουν συναισθήματα και αισθήσεις και δονούν βαθύτερες χορδές της ανθρώπινης ύπαρξης, όπως ήδη πριν από αιώνα έχει διαπιστώσει η ψυχανάλυση με τα αρχέτυπα (πρβλ. την ψυχολογία του βάθους από τον Carl Gustav Jung). Αποτελούν την πραγματικά *παγκόσμια γλώσσα* αφού, σε συνδυασμό με το μύθο, συγκινούν και κινητοποιούν ανθρώπους διαφορετικής ηλικίας, φυλής, φύλου ή κοινωνικής διαστρωμάτωσης.

Κι όμως το σύμβολο χρησιμοποιείται επί αιώνες κατεξοχήν στη Λατρεία της χριστιανικής Εκκλησίας. Σημειώνει ο Αθ. Στογιαννίδης⁹³: «Ο Χριστιανισμός δεν ανακάλυψε τα σύμβολα. Χρησιμοποίησε την κοινή πανανθρώπινη αυτή γλώσσα, για να αναγάγει τον άνθρωπο από τα γνωστά στα άγνωστα, από τα αισθητά στα νοητά και από τις εικόνες και τα απομιμήματα, στο αρχέτυπο και άρρητο θείο κάλλος».

5.2. Τύποι συμβόλων

Η Ursula Früchtel διαφοροποιεί **τέσσερεις τύπους βιβλικών συμβόλων** με βάση τη διαδικασία δημιουργίας και την ανθεκτικότητα στον χρόνο.

1. Σύμβολα που έχουν ληφθεί από τα **φαινόμενα της φύσης**, όπως το «φως», το «σκοτάδι», το «αστέρι», η «έρημος» (= το κατοικητήριο των δαιμόνων αλλά ταυτόχρονα και το «φροντιστήριο της Πίστης» καθώς επίσης και της ανακάλυψης της ταυτότητας).

⁹³ Η διδασκαλία των λατρευτικών συμβόλων της Ορθόδοξης Καθολικής Εκκλησίας στο Μάθημα των Θρησκευτικών. Διδακτική – θεωρητική προσέγγιση με βάση την αναλυτική Ψυχολογία, την Ερμηνευτική και τη Σημειωτική. Θεσσαλονίκη Κυριακίδη 2013.

2. Σύμβολα που λαμβάνονται **από το ανθρώπινο σώμα** και τη συμπεριφορά, όπως "πόδι", "χέρι", "μάτι", "αυτί", "στόμα", "πλάτη", "πρόσωπο", "καρδιά"⁹⁴. Ας μην λησμονείται ότι ενώ ο Ισραήλ είναι *λαός της ακοής* και εξαίρει το κάλλος της αγιότητας, η Ελλάς είναι κατεξοχήν *λαός της όρασης*, ο οποίος λατρεύει την *αγιότητα της ομορφιάς*. Η **καρδιά** επίσης στην Α.Γ. δεν δηλώνει απλώς τη συναισθηματική ζωή (η οποία περιγράφεται κυρίως με τα *σπλάχνα*) αλλά και τη συνείδηση. Πιο συγκεκριμένα η καρδιά είναι η έδρα της θελήσεως, της σκέψεως και η πηγή της ηθικής κρίσεως, οπότε είναι συνώνυμη με το **νου** (με τον οποίο τονίζεται το στοιχείο της θεωρητικής γνώσεως), ενώ ταυτόχρονα λειτουργεί και ως υποκείμενο των επιθυμιών και των συναισθημάτων. Η καρδιά του ανθρώπου είναι η ίδια η πηγή της συνειδητής, σκεπτόμενης και ελεύθερης προσωπικότητάς του, ο τόπος των αποφασιστικών προτιμήσεών του, του άγραφου Νόμου (Ρωμ. 2,15) και της μυστηριώδους ενεργείας του Θεού. Είναι το εγώ του ανθρώπου, το κεντρικό όργανο, προς το οποίο ο Θεός στρέφεται για να τον καλέσει σε μετάνοια, σε νέα κοινωνία ζωής μαζί του. Διακρίνεται από την εξωτερική πλευρά, το πρόσωπο, το στόμα και τα χείλη.
3. Σύμβολα που προέρχονται **από την φύση** και «καλλιεργούνται» από τον άνθρωπο, όπως το «αμπέλι», το «μονοπάτι» και η «φωτιά» (= σύμβολο του ανθρώπινου πολιτισμού [μύθος του Προμηθέα]).
4. Σύμβολα που προέρχονται **από το πεδίο του ανθρώπινου πολιτισμού**, όπως «σπίτι» - Οίκος, «κήπος» (Εδέμ), «φόρεμα» και «πλοίο», το οποίο ευρέως χρησιμοποίησε και ο Κύριος Ιησούς στη Γαλιλαία των Εθνών για να ταξιδεύει στην «άλλη όχθη» και να εκπαιδεύει τους μαθητές στα ταξίδια της Μεσογείου.

Επιπλέον, υπάρχουν σύμβολα που δεν μπορούν να βρεθούν στην Α.Γ. επειδή δεν υπήρχαν στη βιβλική εποχή, όπως το "ww", ή δεν είχαν ακόμη αυτό το συμβολικό

---

⁹⁴ Η ευρύτητα της καρδιάς (Γ' Βασ. 5, 9) δηλώνει την έκταση της γνώσεως και η έκφραση *δος μοι σην καρδιαν* (Παρ. 23, 26) μπορεί να σημαίνει *δώσε μου την προσοχή σου*, όπως *καρδιά εσκληρυμμένη έχει την έννοια του στενοκέφαλου μυαλού*. Βλ. Ν. Π. Μπρατσιώτου, *Ανθρωπολογία της Παλαιάς Διαθήκης*, τ.Ι: *Ο άνθρωπος ως θεϊόν Δημιούργημα*, εν Αθήναις 1976. Σχετικά με την ασθένεια στην Π.Δ. βλ. Δ. Καϊμάκη, *Η Θεολογική Διάσταση της Ασθένειας στην Π.Διαθήκη*, «*Τα Ελοχίμ δεν θα ταραχθούν εις τον αιώνα...*». *Ζητήματα Παλαιοδιαθηκικής και Μεσοδιαθηκικής Γραμματείας*, Θεσσαλονίκη: Βάνιας 2006, 259-266.

νόημα, όπως το "ποδόσφαιρο" ως ένα σύνθετο σύστημα αθλητισμού με χαρακτηριστικά «λατρείας». Σήμερα καλούμαστε να αξιοποιήσουμε και αυτές τις «εικόνες» για να μεταγγίσουμε τα Χαράς Ευαγγέλια.

5.3. Σύμβολα και Αγία Γραφή

Ένα ερώτημα, το οποίο εύλογα προκύπτει στο σημερινό *αναγνώστη/ακροατή* των Ευαγγελίων, είναι το εξής: Εάν τα Ευαγγέλια αποτελούσαν **ενιαία** ακροάματα και δεν αναγιγνώσκονταν ανθολογημένα (*κατ' εκλογή*) στη Λατρεία, όπως συμβαίνει σήμερα, τότε πώς μπορούσαν οι συμμετέχοντες στη Σύναξη να συγκρατήσουν το πλήθος των περιστατικών, των θαυμάτων και των παραβολών, που εμπειρείχαν τα απομνημονεύματα αυτά των αποστόλων, και ταυτόχρονα να συλλάβουν το θεολογικό στίγμα και μήνυμα που ήθελε να στείλει ο συγγραφέας;

Ήδη έχει υπογραμμισθεί η εξέχουσα ικανότητα του αρχαίου ανθρώπου να ακούει και να απομνημονεύει, καθώς δεν ήταν πολλοί εκείνοι που ήξεραν να διαβάσουν. Συχνά οι ακροατές είχαν ήδη "φοιτήσει" στη Συναγωγή είτε ως Ιουδαίοι είτε ως προσήλυτοι είτε ως φοβούμενοι τον Θεό. Σε αυτήν (στη Συναγωγή) η ανάγνωση της Τορά και των Προφητών συνιστούσε τον πυρήνα της Λατρείας. Τα ιερά κείμενα, τα οποία ήταν γραμμένα σε ειλητάρια, διάβαζαν επτά από τα μέλη της. Προτεραιότητα είχαν οι παριστάμενοι ιερείς και λευίτες. Η ειδοποιός διαφορά της χριστιανικής Εκκλησίας από τη Συναγωγή ήταν βέβαια ότι το τέλος της Λατρείας της πρώτης έγκειτο όχι στην ακρόαση και στην ερμηνεία των Γραφών, αλλά στην κλάση του άρτου, στη θεία Ευχαριστία. Μέσω της ακρόασης, όμως, των Ευαγγελίων στη χριστιανική Εκκλησία έπρεπε να επιτευχθούν οι εξής στόχοι:

Πρώτον οι κατηχούμενοι, οι οποίοι μετά από αυτό το γεγονός αποχωρούσαν από τη σύναξη, έπρεπε να συνειδητοποιήσουν εμπειρικά και όχι απλά εγκεφαλικά την πορεία του Ι. Χριστού προς την Ανάσταση και το δοξασμό μέσω Πάθους. Η ακρόαση συνεπώς των Γραφών για τους κατηχούμενους, αποτελούσε ένα είδος θείας Κοινωνίας του ασάρκου Λόγου. Γι' αυτό στη Β' Κλημ. απαντά η παραίνεση *προσέχειν τοῖς γεγραμμένοις, ἵνα καὶ ἑαυτοὺς σώσητε καὶ τὸν ἀναγιγνώσκοντα ἐν ὑμῖν* (19, 1). Σημειωτέον ότι τα Ευαγγέλια αναγιγνώσκονταν σε συνδυασμό **με τα προφητικά βιβλία**⁹⁵ έτσι ώστε ολόκληρη η Σύναξη και ιδίως οι κατηχούμενοι να

---

⁹⁵ Υπήρξε, ίσως, μάλιστα πρωταρχικά και μια εποχή κατά την οποία η Εκκλησία έζησε χωρίς τις δικές της Γραφές, αλλά μόνον με την Π.Δ.

αποκτήσουν την αυτοσυνειδησία της ενότητας της ιστορίας του έργου της θείας Οικονομίας που τέλεσε το ίδιο πρόσωπο, ο Λόγος ασάρκως η ενσάρκως από τον Αδάμ μέχρι σήμερα.

Δεύτερον: Οι ήδη βαπτισμένοι πιστοί έπρεπε μέσω της ακρόασης των Γραφών να οδηγηθούν "κεκαθαρμένοι" από τον ευαγγελικό λόγο στο μυστήριο της ένωσης με το σωματικό Λόγο. Αυτή η κάθαρση, που (υπό άλλη, ίσως, μορφή) αποτελούσε και το ζητούμενο της αρχαίας τραγωδίας, αποτυπώνεται στην **καύση** της καρδιάς που διενεργείται στους δύο οδοιπόρους προς Εμμαούς από την παράθεση και την ερμηνεία της Γραφής εκ μέρους του μεγάλου αγνώστου συνοδοιπόρου, του Ι. Χριστού (Λκ. 24, 32), και στην **κατάνυξη** (κατα-νύσσω = τρυπώ, διαπερνώ), που αισθάνονται οι πρώτοι ακροατές ακούγοντας τον Πέτρο να παραθέτει και να διερμηνεύει τις Γραφές την ημέρα της Πεντηκοστής (Πρ. 2, 37 κε.). Τόσο η καύση όσο και η κατάνυξη συντελούν και στις δύο περιπτώσεις στη μετάνοια, η οποία δεν αποτελεί απλά μια ηθική κατηγορία, αλλά συνδέεται με μια καινούργια στάση ζωής. Η πρωτοχριστιανική εκκλησιαστική αυτή παράδοση **της ακοής των Γραφών ως κάθαρσης και Κρίσης** αποτυπώνεται στον Μάξιμο τον Ομολογητή, σύμφωνα με τον οποίο η ανάγνωση του Ευαγγελίου *υποσημαίνει* τη "συντέλεια του κόσμου" (Μυσταγωγία P.G. 91, 688C). Η ίδια λέξη *ανάγνωση*, άλλωστε, σημαίνει *αναγνώριση, ενθύμιση* (<ανα+γιγνώσκω). Μέσα από την ανάγνωση υπερβαίνεται η λήθη του ποιός πραγματικά είναι ο Θεός, ο άνθρωπος, το σύμπαν και κατακτάται η α-λήθεια.

Προκειμένου να επιτευχθούν τα παραπάνω (δηλαδή μνήμη/α-λήθεια, καύση, κάθαρση) οι ευαγγελιστές έδωσαν ιδιαίτερη έμφαση **στη δομή των έργων τους**. Ένα άλλο στοιχείο το οποίο λειτουργεί ως ο συνδετικός ιστός και ταυτόχρονα οπτικοποιεί και δραματοποιεί το ευαγγελικό ακρόαμα είναι **το σύμβολο**. Το σύμβολο από τη φύση του προϋποθέτει και ταυτόχρονα συνεπάγεται συμ-μετοχή, έχει την ιδιότητα να γεφυρώνει τα διεστώτα (τα αόρατα και τα ορατά, το θείο και το ανθρώπινο) και να δίνει μεταφυσική προοπτική στα παρόντα, παρότι ταυτόχρονα το ίδιο (το σύμβολο) από τη φύση του φέρνει ανεξίτηλο το στίγμα της διαίρεσης και του αποχωρισμού. Με την πολυσημαντικότητά του αγγίζει λεπτές χορδές του υποσυνειδήτου και παράλληλα δίνει χρώμα και βάθος στα περιγραφόμενα γεγονότα. Γι' αυτό και αποτελεί τη

διάλεκτο/γλώσσα κάθε θρησκείας⁹⁶. Σύμφωνα με τα Ερμητικά Κείμενα ο Θεός ομιλεί με τον αθάνατο άνθρωπο τη νύχτα με τα όνειρα και την ημέρα με τα σύμβολα, και με όλα προλέγει τα μέλλοντα (Λόγος ΙΒ' 19)

Μέσω της αριστοτεχνικής δομής και των συμβόλων τα Ευαγγέλια μπορούσαν συνεπώς εύκολα να απομνημονευθούν από τους εξασκημένους σε αυτό ακροατές. Αυτό το δράμα ήταν που συγκινούσε τα μέλη της πρώτης Εκκλησίας στην ακρόαση του Ευαγγελίου και στη βίωση ολόκληρης της θείας Λειτουργίας, η οποία δεν είναι τίποτα άλλο παρά ο «εκσυγχρονισμός» - η αναβίωση των βιβλικών γεγονότων⁹⁷. Σημειώνει ο Χρ. Γιανναράς: *κάθε ευχαριστηριακή σύναξη είναι και μια έμπρακτη φανέρωση του ευαγγελικού λόγου: είναι η πραγματοποίηση της ζωής των ανθρώπων, ζώντων και τεθνεώτων κατά το πρότυπο της τριαδικής ενότητας, πέρα από τη φθορά και το θάνατο. Αυτό είναι το Ευαγγέλιο που το γιορτάζουμε κάθε φορά στην Ευχαριστία, δεχόμενοι την ανάγνωση του λόγου των Αποστόλων ως επιβεβαίωση της άμεσης εκεί εμπειρίας μας. Και ο ευαγγελικός λόγος των αποστόλων είναι λόγος-φανέρωση του Χριστού, όχι γιατί τους υπαγόρευσε ο Χριστός, αλλά γιατί οι ίδιοι κατέγραψαν τη σχέση ζωής που πραγματοποίησαν μαζί του, την ίδια σχέση ζωής που συγκροτεί σε ενότητα το ευχαριστηριακό σώμα [...] Όταν η Εκκλησία ζει στην Ευχαριστία το θαύμα της ζωής της ελευθερωμένης από κάθε φυσική αναγκαιότητα, τότε τα θαύματα του Χριστού στο Ευαγγέλιο δεν είναι παρά επί μέρους εκφάνσεις και πτυχές του ίδιου θέματος [...] για την Εκκλησία οι ευαγγελικές διηγήσεις των θαυμάτων του Χριστού δεν ήταν ποτέ απολογητικές αποδείξεις που εκβιάζουν τη λογική και απαιτούν την πίστη στη θεανθρωπότητα του Χριστού. Αλλά ήσαν 'σημεία' δηλαδή ενδεικτικά σημάδια του γεγονότος που το βιώνει η Εκκλησία κάθε φορά 'εν τη κλάσει του άρτου': η ζωή αφθαρτίζεται και το θνητό αθανατίζεται θεοπρεπέστατα.*

Στη μελέτη των συμβόλων της Κ.Δ., θα πρέπει να λάβουμε υπόψη, ότι εκτός από την πολυσημία π.χ. του ύδατος (βλ. κατωτέρω), ο όρος φορτίζεται με τη σημασία που λαμβάνει στην Π.Δ., ως «ζωοδόχος Πηγή», που αναβλύζει εσχατολογικά από τον ομφαλό της γης, το Ναό, και μάλιστα το θυσιαστήριο των Ολοκαυτωμάτων, μετατρέποντας στο Ιεζ. 40-48 όλες τις στέπες ανατολικά της Ιερουσαλήμ σε Παράδεισο. Φορτίζεται επίσης με την χρήση του στις ιουδαϊκές Εορτές και δη αυτή

---

⁹⁶ Πρβλ. G. H. Mohr, *Lexikon der Symbole. Bilder and Zeichen der christlichen Kunst*, Freiburg 1991, 9-10.

⁹⁷ *Αλφαβητάρι της πίστης*, Αθήνα χ.χ. 161-164.

της Σκηνοπηγίας. Έτσι μπορεί να ερμηνευθεί και το λόγιο του Κυρίου στο Ιω. 7-8 κατά την μεγάλη έσχατη ημέρα της Εορτής της Σκηνοπηγίας. Όπως τονίζει και ο Ράτσινγκερ (σελ. 233), όλες οι ιουδαϊκές εορτές (στις οποίες συμμετείχε και ο Κύριος Ιησούς) φέρουν, όπως θα αποδείξουμε εν συνεχεία, **μία τριπλή θεμελίωση**:

1. «Εν πρώτοις ίστανται εορτές των φυσιολατρικών θρησκειών, που συνδέονται μέσω της Δημιουργίας τόσο με τη φύση όσο και με την ανθρώπινη αναζήτηση του Θεού.
2. Είναι κατόπιν εορτές της αναμνήσεως και της αναβιώσεως των αγιαστικών πράξεων του Θεού (πρβλ. το ύδωρ, το οποίο ως σύμβολο του Χάους διασχίζεται κατά την Έξοδο).
3. Τέλος η ανάμνηση εξελίσσεται ολοένα και περισσότερο σε ελπίδα της ερχόμενης τέλει αγιαστικής επεμβάσεως, η οποία ακόμη δεν έχει συμβεί. Κατ' αυτόν τον τρόπο καθίσταται φανερό ότι οι λόγοι του Ιησού στο Κατά Ιωάννη δεν είναι φιλονικίες περί προωθημένων μεταφυσικών αναζητήσεων, αλλά φέρουν μέσα τους ολόκληρη τη δυναμική του σχεδίου της θείας Οικονομίας, ενώ συγχρόνως είναι βαθιά ριζωμένες στη δημιουργία. Υποδεικνύουν τέλος Αυτόν ο οποίος μόνος του μπορεί απλά να ομολογήσει: *Εγώ Είμι*».

5.3.1. Το όρος ως σύμβολο του κατά Ματθαίον Ευαγγελίου (Μτ)

Στον Μτ το βασικό θεολογικό σύμβολο είναι το γνωστό axis mundi **όρος**, το οποίο χρησιμοποιείται για να εκφράσει την εναλλαγή του ύψους και του βάθους που μπορεί να φθάσει ο άνθρωπος και ταυτόχρονα ο Θεός από την αγωνία του να σώσει το πλάσμα του. Με τον όγκο, τη μεγαλοπρέπεια και τη διαχρονικότητά του κάθε υψηλό όρος υπενθυμίζει στον άνθρωπο - θεατή του τη μικρότητα και τη φθαρτότητά του. Με την ιδιότητα παράλληλα που έχει να εισβάλλει στον ουρανό, παρότι είναι κομμάτι και αυτό της γης, αναπτρώνει τη λαχτάρα του χοϊκού ανθρώπου να αγγίξει το θείο, έτσι ώστε να επιτευχθεί η ένωση του άκτιστου με το κτιστό. Ιδίως στην Π.Δ. το όρος αποτελεί χώρο θεοφάνειας και διαθήκης. Ο Ματθαίος χρησιμοποιώντας, αυτό το σύμβολο καταφέρνει να μετατρέψει ένα ευαγγέλιο, που στηρίζεται σε πέντε μακροσκελείς ομιλίες (οι οποίες σε άλλη περίπτωση θα κούραζαν τον ακροατή), σε μια μοναδική εμπειρία "οπτικοακουστικής" θεο-φάνειας.

Είναι σημαντικό ότι όλοι οι μεγάλοι λόγοι του Ι. Χριστού, δηλ. οι Μακαρισμοί και η Επί του όρους Ομιλία εν γένει, η Μικρή Αποκάλυψη και η Πρόσκληση για Ιεραποστολή της Οικουμένης απευθύνονται πάνω σε όρος. Από το ύψος έρχεται και η φωνή του Πατέρα στην αρχή και στο τέλος της δημόσιας δράσης του Ι. Χριστού. Οι διάλογοι με τον Σατανά και τις δυο κατεξοχήν προσωπικότητες της ΠΔ, τους Μωσή και Ηλία των οποίων η δράση επίσης συνδέθηκε με το όρος, διαδραματίζονται στο ευαγγέλιο του Μτ. επίσης πάνω σε όρος.

Η δημόσια δράση του Ι. Χριστού εγκαινιάζεται όταν αυτός *κατεβαίνει* στον Ιορδάνη για να βαπτιστεί. Όταν *ανεβαίνει*, κατεβαίνει το Πνεύμα του Θεού και ακούγεται από ψηλά η φωνή του Θεού Πατέρα. Κατόπιν ο Ι. Χριστός πειράζεται από τον Σατανά σε πολύ υψηλό όρος. Ο Διάβολος του δείχνει όλα τα βασίλεια της γης και τον προκαλεί σε προσκύνηση. Ο Ιησούς κατόπιν πάνω σε όρος, όπως κάποτε ο Μωσής πάνω στο Σινά, αντί των δέκα εντολών παραδίδει τους Μακαρισμούς και τον καινούργιο του Νόμο της Αγάπης με την μορφή αντιθέσεων (5-7). Με αυτήν την μεγάλη ομιλία, ο Ι. Χριστός διευκρινίζει από που έρχεται η σωτηρία, ποιος έχει πρόσβαση σε αυτήν και τι είδους είναι. Στο **Μτ. 14, 23** ενώ ο Ι. Χριστός είναι στο όρος και προσεύχεται με τον Πατέρα στον ουρανό, οι μαθητές κινδυνεύουν στην μέση της θάλασσας να βρεθούν στο βυθό της θάλασσας και υψώνουν από το χάος της αγωνίας κραυγή αγωνίας και προσευχής (Ψ. 106 [107], 20κ.ε.: 129, 1). Ιδίως ο Πέτρος χάνει την πίστη του και βρίσκεται ξαφνικά στο ναδίρ του χάους και του Άδη, ώσπου ο Ι. Χριστός (και όχι ο Πέτρος) απλώνει πρώτος το χέρι του και τον λυτρώνει. Αυτό το γεγονός το περιγράφει μόνον ο Μτ. Στο **Μτ. 15, 29-31** σε όρος της Γαλιλαίας και όχι στην Σιών, όπως ανέμεναν οι Ιουδαίοι την ιεραποδημία των λαών (Ψ. 71 [72], 10-12), ο Ι. Χριστός δέχεται ένα πλήθος το οποίο φέρει σε αυτόν ανθρώπους αρρώστους για να τους θεραπεύσει. Στο Μτ. 17, 1-13 πάνω σε όρος συντελείται το συγκλονιστικό γεγονός της Μ.

Το όρος δίνει στον Ευαγγελιστή την δυνατότητα να συνδέσει την εμπειρία της Μεταμορφώσεως του Ιησού εντονότερα από τους δύο άλλους Ευαγγελιστές με τα δύο γεγονότα, τα οποία σηματοδοτούν την αρχή και το τέλος της ζωής του Ιησού: αυτά των Πειρασμών και της Ανάστασης (28, 16. 18 κ.ε.). Ο πειρασμός του Ιησού από το Σατανά πάνω σε *υψηλό* όρος μετά τη Βάπτισή Του, βρίσκεται σε αντιστοιχία προς τον αντίστοιχο πειρασμό Του εκ μέρους του Πέτρου (ο οποίος χαρακτηρίζεται και ως «Σατανᾶς») έξι ημέρες προτού γίνει η Μεταμόρφωση (16, 22-23). Ο διάλογος του

Ιησού με τις κορυφαίες προσωπικότητες της Π.Δ. στο όρος της Μεταμορφώσεως βρίσκεται σε αντιθετικό παραλληλισμό προς τον διάλογό Του με το Σατανά πάνω στο όρος των Πειρασμών (4, 8). Στο υψηλό αυτό όρος ο Σατανάς, προσπαθώντας να εξιχνιάσει, εάν ο Ιησούς είναι πραγματικά Υιός του Θεού, όπως διακηρύχτηκε κατά τη Βάπτισή Του (4, 3), του ζητά να τον προσκυνήσει, προτείνοντάς Του ως αντάλλαγμα την εξουσία πάνω σε όλες τις βασιλείες του κόσμου. Στο όρος της Μεταμορφώσεως ο Θεός - Πατέρας με την πανηγυρική διακήρυξη «οὗτος ἐστὶν ὁ Υἱός μου», παραπέμπει στον μεσσιακό Ψ. 2, όπου προφητεύεται η εσχατολογική «κατάσχεση» όλων των εθνών εκ μέρους του «Χριστοῦ» Του. Λίγο μετά μάλιστα την Μεταμόρφωση ο Ι. Χριστός τονίζει στους μαθητές Του ότι η πίστη μετακινεί ακόμη και όρη, κάτι το οποίο επισημαίνει επίσης μόνον ο Μτ (17, 20-21). Ο Ιησούς ανεβαίνει στα Ιεροσόλυμα και πάνω στο όρος των Ελαιών, στο οποίο αναμενόταν ο Κριτής (Ζαχ. 14, 3 κ.ε.). Εκεί απευθύνει τη γνωστή εσχατολογική Του Ομιλία (πρβλ. Ψ. 9, 8). Από το ύψος αυτού του όρους καταλήγει στο βάθος της αγωνίας και του πόνου στον κήπο της Γεθσημανή. Εκεί προτού ζήσει το φυσικό θάνατο πάνω στο Σταυρό, βιώνει τον ψυχικό θάνατο. Ο ίδιος ο αναστημένος πλέον Ιησούς στον επίλογο του Μτ. θα τονίσει πάλι σε όρος της Γαλιλαίας, ότι του δόθηκε *πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῶ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς* (28, 18)⁹⁸ και θα αποστείλει τους μαθητές Του να ‘μαθητεύσουν’ όλα τα έθνη, διδάσκοντάς τα να ακούνε όλες τις εντολές Του. Το όρος στο ένδοξο αυτό φινάλε είναι όρος ενθρόνισης, όρος αποστολής και όρος υπόσχεσης. Εκτός του όρους παραστατική είναι στο Ευαγγέλιο η αντίθεση φωτός και σκότους (4, 13 κ.ε.· 5, 14, 8, 12· 22, 13) και η χρήση του νομίσματος.

5.3.2. Η οδός ως σύμβολο του κατά Λουκά Ευαγγελίου (Λκ)

Ενώ το Ευαγγέλιο του Ματθαίου κυριαρχείται από την εναλλαγή ύψους-βάθους και του Ιωάννη από την ζωνηρή αντίθεση φωτός – σκότους, στον Λουκά κυρίαρχη θέση κατέχει το σύμβολο της οδού (το οποίο, όπως ήδη αποδείχθηκε, ήδη χρησιμοποιήθηκε από το Μάρκο στην κορυφαία ενότητα του Ευαγγελίου του) και της συνεχούς πορείας του Ιησού από τη Γαλιλαία στα Ιεροσόλυμα και το σταυρό και κατόπιν στις Πρ. της Εκκλησίας από τα Ιεροσόλυμα στη Σαμάρεια, στη Ρώμη και τελικά στα πέρατα της Οικουμένης. Σε μια ρωμαϊκή αυτοκρατορία, όπου ανθούσε μια υπερπροσφορά θρησκευίων μυστηριακών και ανατολικών και φιλοσοφιών

---

⁹⁸ Σημειωτέον ότι το όρος αυτό βρισκόταν έξω της Ιερουσαλήμ και ονομαζόταν Γαλιλαία, γιατί εκεί συγκεντρώνονταν οι προσκυνητές από την επαρχία Γαλιλαία.

μυστικιστικών η απάντηση στο ερώτημα *ποιά είναι η οδός* προς την αλήθεια και την ζωή ήταν κάτι το φλέγον. Η ίδια η πίστη παρουσιάζεται στα έργα του Λουκά ως *η οδός του Κυρίου* (18, 25) και οι χριστιανοί ως *οι της οδού* (Πρ. 9, 2). Τόσο στο Ευαγγέλιο όσο και στις Πρ. ο Λκ αφηγείται πορείες σε οδούς, οι οποίες συνδέονται με την έξοδο από την άγνοια και την ακατανόησία στην γνώση και την κοινωνία του Ιησού. Χαρακτηριστικές είναι οι αφηγήσεις της πορείας προς τους Εμμαούς (Λκ. 24, 13-35), εκείνης του Ευνούχου από την Ιερουσαλήμ στην Γάζα (Πρ. 8, 26-40), του Παύλου από την ίδια πόλη στην Δαμασκό (Πρ. 9, 1-19) και του Πέτρου από την Καισάρεια στην Ιόππη (Πρ. 9, 32-43).

Όπως το Οδοιπορικό του Ιησού, του αρχηγού της ζωής από τη Γαλιλαία στα Ιεροσόλυμα, το οποίο κατέχει εξέχουσα θέση στο Ευαγγέλιό του, καταλαμβάνει έντεκα σχεδόν κεφάλαια, έτσι και το **ποντοπόρο ταξίδι του Παύλου προς την Ιερουσαλήμ και από αυτήν στη Ρώμη** (εάν συνυπολογιστούν οι δίκες του Παύλου στην αγία Πόλη και την Καισάρεια, οι οποίες αποτέλεσαν την αφορμή της επίκλησης του Καίσαρα) καταλαμβάνει σχεδόν το 1/3 των Πράξεων (κεφ. 21-28). Αυτή η έκταση του ταξιδιού του αποστόλου στη Ρώμη οφείλεται στη λεπτομέρεια της περιγραφής, η οποία συνδυάζεται με τη ρεαλιστικότητα. εκπληρώνει πανηγυρικά την προφητεία του Αναστάσιου στην εισαγωγή των Πράξεων (*ἀλλὰ λήμψεσθε δύναμιν ἐπελθόντος τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐφ’ ὑμᾶς καὶ ἔσεσθέ μου μάρτυρες ἐν τε Ἱερουσαλήμ καὶ [ἐν] πάσῃ τῇ Ἰουδαίᾳ καὶ Σαμαρείᾳ καὶ ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς* 1, 8), αλλά και τον ενδόμυχο πόθο του Π. να κηρύξει το Ευαγγέλιο στην πρωτεύουσα της Pax Romana.

Στο πρώτο μέρος του Οδοιπορικού του Ιησού προς το Πάθος συμβολικό ρόλο διαδραματίζει το **πυρ**. Αυτό (το Οδοιπορικό) εγκαινιάζεται με την πρόκληση των υιών Ζεβεδαίου να πυρπολήσουν την αφιλόξενη κόμη των Σαμαρειτών, όπως ο Ηλίας (10, 54). Ο Ιησούς αρνείται την αποστολή καταστροφικού πυρός ενάντια στους αλλοεθνείς και ανόμους. Ως πυρ για την οικογένεια, την πόλη, την Οικουμένη και τελικά την ίδια την Ιερουσαλήμ λειτουργεί η αποδοχή η όχι του κηρύγματος της Βασιλείας και της Ειρήνης, το οποίο κομίζει ο ίδιος και οι απόστολοί Του. Το βάπτισμα του αίματος του δικού Του και των αποστόλων Του (όπως π.χ. του Στεφάνου) θα γίνει η αφορμή ώστε το πυρ που άναψε με την παρουσία Του και την επιφοίτηση του Αγ. Πνεύματος να εξαπλωθεί στην Σαμάρεια και σε όλη τη γη.

Σημαντικό είναι στο Λκ. το μοτίβο της **διάνοιξης των πνευματικών οφθαλμών**. Ολόκληρο το δίτομο έργο του Λουκά εισάγεται και κατακλείεται με περικοπές που αφορούν την πνευματική όραση-θέαση του Ιησού ως Θεού ή και το αντίστροφο. Στη γενέθλια αφήγηση οι ποιμένες μέσα στη κοσμική νύκτα απολαμβάνουν τη θέα της δόξας του Κυρίου (1, 9) και ο γέρον Συμεών δοξολογεί τον Κύριο διότι διά του Αγ. Πνεύματος αποκτά τη δυνατότητα να τον δει και να *απολυθεί εν ειρήνη* (2, 29). Το ίδιο το νήπιο-Ιησούς αποτελεί φως που φωτίζει τους εθνικούς και λαμπρύνει τον λαό Του Ισραήλ (2, 25-32). Στη Ναζαρέτ στα εγκαίνια της δράσης Του ο Ιησούς υπόσχεται να εκπληρώσει την προφητεία του Ησαΐα (61, 1) και να χαρίσει το φως στους τυφλούς (Λκ. 4, 17-30· πρβλ. 7, 21· 18, 35). Οι οφθαλμοί των συμπατριωτών Του, όμως, παρότι είναι στραμμένοι πάνω Του με θαυμασμό, εντούτοις είναι τυφλοί πνευματικά. Μόλις Αυτός διακηρύσσει τη μεσσιανικότητά του, *ήγαγον αὐτὸν ἔως ὄφρῦος τοῦ ὄρους ἐφ' οὗ ἡ πόλις ᾠκοδόμητο αὐτῶν, ὅστε κατακρημνίσαι αὐτόν* (4, 29). Στην αρχή του Οδοιπορικού προς την Ανάληψη μετά την *υποστροφή* των 70 μαθητών, ο Ιησούς ευχαριστεί τον Πατέρα για την αποκάλυψη που έκανε στα *νήπια* και εν συνεχεία μακαρίζει τα 'νήπια'-τους μαθητές με τον εξής μακαρισμό: *Μακάριοι οἱ ὀφθαλμοὶ οἱ βλέποντες ἃ βλέπετε. Λέγω γὰρ ὑμῖν ὅτι πολλοὶ προφητῆται καὶ βασιλεῖς ἠθέλησαν ἰδεῖν ἃ ὑμεῖς βλέπετε καὶ οὐκ εἶδαν, καὶ ἀκοῦσαι ἃ ἀκούετε καὶ οὐκ ἤκουσαν* (10, 23-4). Ολόκληρη η έντεχνη περικοπή της πορείας προς Εμμαούς (24, 13-35) πλαισιώνεται από ρήσεις περί της δυνατότητας πνευματικής οράσεως εκ μέρους των μαθητών. Όταν προσεγγίζει ο Ιησούς τον Κλεοπά και τον άλλο μαθητή ο ευαγγελιστής σημειώνει χωρίς να δηλώνει το ποιητικό αίτιο της πνευματικής τύφλωσης των μαθητών: *οἱ δὲ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν ἐκρατοῦντο τοῦ μὴ ἐπιγινῶναι αὐτόν* (στ. 16). Στο κέντρο της βρίσκεται η πικρή διαπίστωση του Κλεόπα ότι οι μάρτυρες του κενού τάφου *αὐτόν (τον ἴδιο τον αναστημένο Κύριο) οὐκ εἶδον*. Μετά την 'καυστική' χριστοκεντρική ερμηνεία των Γραφών και κατά την κλάση του άρτου, παρότι ήταν εσπέρας, διανοίγονται οι οφθαλμοί των μαθητών, οι οποίοι μέχρι τότε δεν μπορούσαν να κατανοήσουν ένα Μεσσία εσταυρωμένο από άφατη αγάπη προς τον άνθρωπο και αναστημένο από τον τάφο (Λκ. 18, 38). Τότε οι μαθητές **επιγινώσκουν** τον Ιησού. Το ρ. *ἐπιγινώσκω* στην Αγία Γραφή ιδίως όταν έχει αντικείμενο τον Θεό δε σημαίνει απλώς τη γνώση, αλλά την αναγνώριση και την πίστη του Θεού *με δέος και σεβασμό* (Ωσηέ 5, 4· Ιώβ 34, 27· Σοφ. 12, 27). Προφανώς οι μαθητές αφού διήνυσαν την υπαρξιακή πορεία της καθόδου στον άδη της απελπισίας, οδηγήθηκαν στην πίστη του προσώπου Του μέσω της ερμηνείας των

Γραφών και του δείπνου που παρέθεσε ο Ιησούς, ο οποίος τους προσήγγισε και συμπορεύτηκε μαζί τους την ίδια οδό μαζί τους. Στην προς Εμμαούς περικοπή η φράση *διηνοίχθησαν οί όφθαλμοί αυτών και έπέγνωσαν αυτόν* **παραπέμπει** άμεσα στην αφήγηση της Πρωτοϊστορίας (Γεν. 3). Στο «μυστικό σατανικό δείπνο» της Εδέμ μέσω της βρώσης του καρπού οι οφθαλμοί του ανθρώπου διανοίγονται καταρχήν για να θεωρήσουν *ότι καλόν τόν ζύλον είς βρωσίν και ότι άρεστόν τοίς όφθαλμοίς ίδείν και ώραϊόν έστιν τοῦ κατανοήσαι* (Γεν. 3, 6) και κατόπιν για να συνειδητοποιήσουν την υπαρξιακή γυμνότητα και τη φθαρτότητα που συναποκομίζει η υβριστική αυτοθεοποίηση των δυνατοτήτων του. Στο Λουκά η κλάση και η βρώση του άρτου **το εσπέρας** οδηγούν στην αναγνώριση και την πίστη στο Δημιουργό, τον οποίο προσπάθησε να αποφύγει **το δειλινό** ο Αδάμ. Στη διήγηση της Πρωτοϊστορίας δεσπόζει η ερώτηση *Αδάμ, ποῦ εί;* (Γεν. 3, 9) ενώ στην αφήγηση του Λουκά η ερώτηση που πλανάται είναι το πού βρίσκεται ο νέος Αδάμ. Στην πρώτη αφήγηση τη ζωή διαδέχεται ο θάνατος. Στη δεύτερη ο θάνατος συντρίβεται και θριαμβεύει η ζωή.

Μια άλλη παρόμοια ανατροπή της μεταπτωτικής κατάστασης, θαυμαστή μετάβαση από την πνευματική τυφλότητα και ζόφωση στο φως, σηματοδοτεί επίσης μια αφήγηση πορείας πάνω σε μια οδό που οδηγεί από απιστία στην πίστη· είναι αυτή (η πορεία) του Σαύλου επίσης από τα Ιεροσόλυμα, προς τη Δαμασκό, η οποία περιγράφεται τρεις φορές στις *Πράξεις* (Πρ. 9, 1-19· 22, 6-11· 26, 12-18· πρβλ. Α' Κορ. 9, 1· 15, 8· Β' Κορ. 4, 6· Γαλ. 1, 12.15.16). Και στις δύο περιπτώσεις η διάνοιξη των οφθαλμών συνδυάζεται με **πορεία**, η οποία έχει σημείο αφετηρίας την Ιερουσαλήμ. Και στις δύο περιπτώσεις οι πρωταγωνιστές έχουν πληροφορηθεί περί της εισόδου του Ιησού στη δόξα από εξαστράπτοντες μάρτυρες (μυροφόρες, Στέφανος) και έχουν γίνει ακροατές αντίστοιχης ερμηνείας των Γραφών. Στις *Πράξεις* το πρόσωπο του Σαύλου εισάγεται άμέσως μετά τη μακρά δημηγορία του Στεφάνου, όπου μέσω μιας ευρείας αναφοράς στις Γραφές συνοψίζεται ολόκληρη η Ιστορία της θείας Οικονομίας. Μεταξύ του μαρτυρίου του Στεφάνου και της οδοιπορίας του Σαύλου στη Δαμασκό μεσολαβεί μάλιστα η ήδη εξετασθείσα αφήγηση της πορείας του Ευνούχου από την άγνοια στη γνώση μέσω της χριστολογικής ερμηνείας του Ησ. 53. Η χριστολογική ερμηνεία των Γραφών γίνεται έτσι το μέσον μετάβασης από την αχλύ της άγνοιας προς το φως της γνώσης. Και στις δύο περιπτώσεις ο Ιησούς παραμένει άγνωστος καταρχάς στη συνείδηση των πρωταγωνιστών ενώ η παρουσία του είναι καυστική. Και στις δύο περικοπές παρεμβάλλονται τρεις ημέρες αναμονής

στο σκοτάδι. Η διάνοιξη των οφθαλμών σχετίζεται τέλος με την ‘ανάσταση’ των πρωταγωνιστών και την περαιτέρω εξαγγελία της ανάστασης του Κυρίου. Ολόκληρο το έργο του Λουκά κατακλείεται με τη διαπίστωση ότι παρόλο που ο Παύλος αποδεικνύει στους Ισραηλίτες στο κέντρο της Pax Augusta, τη Ρώμη, ότι οι Γραφές ομιλούν για τον Χριστό, εκείνοι παραμένουν τυφλοί σε αυτό το λυτρωτικό γεγονός: *γνωστὸν οὖν ἔστω ὑμῖν ὅτι τοῖς ἔθνεσιν ἀπεστάλη τοῦτο τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ· αὐτοὶ καὶ ἀκούσονται!* (Πρ. 28, 23-28).

5.3.3. Μεγάλες εικόνες του κατά Ιωάννη Ευαγγελίου⁹⁹

5.3.3.1 Το ύδωρ

Το νερό είναι πρωταρχικό στοιχείο της ανθρώπινης ζωής και κατά συνέπεια ένα αρχέγονο σύμβολό της. Το συναντά ο άνθρωπος σε διαφορετικές μορφές και με διαφορετική έννοια. Είναι κατά πρώτον η πηγή, το φρέσκο νερό το οποίο αναβλύζει από τα έγκατα της γης. Η πηγή είναι αφετηρία, αρχή με τη δική της πεντακάθαρη και ανεκμετάλλευτη καθαρότητα. Έτσι εμφανίζεται η πηγή ως ιδιαίτερο δημιουργικό στοιχείο, καθώς και ως σύμβολο της γονιμότητας και της μητρότητας. Σε δεύτερη θέση έρχεται ο ποταμός. Τα μεγάλα ποτάμια ο Νείλος, ο Ευφράτης και ο Τίγρης είναι εντός των μεγάλων εκτάσεων που περιβάλλουν τον Ισραήλ η μεγάλη θεϊκή ζωοδόχος πηγή. Στο Ισραήλ είναι ο Ιορδάνης αυτός ο οποίος παρέχει στη χώρα τη ζωή. Κατά τη βάπτισή του Ιησού συνειδητοποιήσαμε εξάλλου ότι η συμβολική του ποταμού κρύβει μία ακόμη πτυχή: με το βάθος του συμβολίζει τον κίνδυνο. Η κατάδυση στο βάθος του μπορεί να σημαίνει την κάθοδο στο θάνατο και η ανάδυση την αναγέννηση. Τελικά παρουσιάζεται η θάλασσα ως μία θαυμαστή και καταπληκτική στη μεγαλοσύνη της δύναμη, η οποία όμως προξενεί φόβο, καθότι είναι ο αντίποδας της γης, που αποτελεί το ζωτικό χώρο του ανθρώπου. Ο Δημιουργός έχει χαράξει τα όρια της θάλασσας τα οποία δεν επιτρέπεται να προσπερνά. Δεν της επιτρέπεται να κατακλύσει τη γη. Η διάβαση της Ερυθράς Θάλασσας είχε γίνει κατεξοχήν στον Ισραήλ σύμβολο της σωτηρίας αλλά υποδεικνύει συγχρόνως την απειλή η οποία κατέστρεψε τους Αιγυπτίους. Με τη χριστιανική θεώρηση της διάβασης ως προτύπωσης του Βαπτίσματος έρχεται στο προσκήνιο η διάσταση της θάλασσας που συμβολίζει το θάνατο: συνιστά προ-τύπωση του μυστηρίου του Σταυρού. Για να

---

⁹⁹ Πάπας Βενέδικτος ΙΣΤ', *Ο Ιησούς από τη Ναζαρέτ, τομ. 1-2 (μεταφρ. Δεσπότης Σωτήριος Αν. Καθ. ΕΚΠΑ), Αθήνα 2007*

αναγεννηθεί ο άνθρωπος πρέπει εν πρώτοις να εισέλθει μαζί με το Χριστό στην Ερυθρά θάλασσα, να κατεβεί μαζί του στο θάνατο και έτσι να φθάσει μετά μαζί με τον Αναστάνα στη ζωή.

Μετά από αυτές τις γενικές υποδείξεις περί της συμβολικής του νερού από θρησκευοϊστορικής σκοπιάς ερχόμαστε τώρα στο Κατά Ιωάννη. Ο συμβολισμός του νερού διαπερνά το Ευαγγέλιο απ' αρχής μέχρι τέλους. Το απαντούμε εν πρώτοις στο διάλογο με το Νικόδημο στο κεφ. 3. Για να μπορέσει κάποιος να εισέλθει στη Βασιλεία του Θεού πρέπει πρώτα να γεννηθεί *ἔξ ὕδατος καὶ Πνεύματος* (3, 5). Τι σημαίνει αυτό; Η Βάπτισμα ως είσοδος στην κοινωνία με το Χριστό ερμηνεύεται ως αναγέννηση, στην οποία - αναλογικά με την ανθρώπινη γέννηση που προκύπτει από τη σπορά του άνδρα και τη σύλληψη της γυναίκας - ανήκει μία διπλή αρχή: θεϊκό Πνεύμα και ύδωρ - η μήτρα της ανθρώπινης ζωής -. Το τελευταίο (το ύδωρ) στο μυστήριο του Βαπτίσματος με τη συνδρομή της Χάριτος εξυψώνεται σε εικόνα της Θεοτόκου Παρθένου (Ph. Rech II 303). Στην αναγέννηση ανήκει για να μιλήσουμε διαφορετικά η δημιουργική δύναμη του Πνεύματος του Θεού αλλά ανήκει επίσης και το μυστήριο της Εκκλησίας η οποία υποδέχεται και αποδέχεται. Ο Ph. Rech παραθέτει τον Τερτυλλιανό: *ποτέ δεν είναι ο Χριστός χωρίς το ύδωρ* (De Bapt IX 4) και ερμηνεύει σωστά αυτή την αιγισματική ρήση του εκκλησιαστικού συγγραφέα: *ποτέ δεν ήταν και δεν είναι ο Χριστός χωρίς την Εκκλησία...* (II 304). Πνεύμα και ύδωρ, ουρανός και γη, Χριστός και Εκκλησία ανήκουν μαζί. Έτσι τελεσιουργείται η αναγέννηση. Το νερό ίσταται στο μυστήριο αντί της μητρικής γης, της αγίας Εκκλησίας, η οποία παραλαμβάνει και εκπροσωπεί τη Δημιουργία.

5.3.3.2 Το φρέαρ

Κατευθείαν εν συνεχεία, στο κεφ.4 συναντούμε τον Ιησού στο φρέαρ του Ιακώβ: Ο Κύριος υπόσχεται στη Σαμαρείτιδα νερό από το οποίο όποιος πίνει ανακαλύπτει την πηγή που εκβάλλει στην αιώνια ζωή, ώστε να μη διψά ποτέ ξανά. Εδώ συνδέεται η συμβολική του φρέατος με το σχέδιο της θείας Οικονομίας για τον Ισραήλ. Ήδη κατά την κλήση του Ναθαναήλ ο Ιησούς αποκάλυψε τον εαυτό Του ως το νέο, μεγαλύτερο Ιακώβ. Αυτός (ο πατριάρχης) είχε δει πάνω στην πέτρα που χρησιμοποιούσε ως μαξιλάρι, για να κοιμηθεί, νυχτερινό όραμα στο οποίο ανέβαιναν και κατέβαιναν άγγελοι. Ο Ιησούς προλέγει στο Ναθαναήλ ότι θα δει *τὸν οὐρανὸν ἀνεωρότα καὶ τοὺς ἀγγέλους τοῦ Θεοῦ ἀναβαίνοντας καὶ καταβαίνοντας ἐπὶ τὸν Υἱὸν τοῦ Ἀνθρώπου* (1, 51). Εδώ στο φρέαρ του Ιακώβ συναντούμε τον Ιακώβ ως το μεγάλο γενάρχη. Με το

φρέαρ είχε χαρίσει νερό, το βασικό συστατικό της ζωής. Αλλά στον άνθρωπο υφίσταται μία μεγαλύτερη δίψα - πέρα από το νερό του φρέατος, γιατί αναζητά μία ζωή, η οποία ξεπερνά τη βιολογική σφαίρα.

Θα συναντήσουμε την ίδια ένταση της ανθρώπινης ύπαρξης και στην παράγραφο περί του άρτου: ο Μωϋσής χάρισε το μάννα, μοίρασε τον άρτο εκ του ουρανού. Ωστόσο ήταν ένας επίγειος «άρτος». Το μάννα είναι μία επαγγελία: ο νέος Μωϋσής πρόκειται να δώσει πάλι άρτο. Όμως ακόμη μία φορά πρέπει να προσφερθεί περισσότερο από αυτό που θα μπορούσε να είναι το Μάννα. Αναδεικνύεται έτσι έντονη η αναζήτηση του ανθρώπου για το αιώνιο, για ένα άλλο «άρτο», το οποίο πραγματικά πρόκειται να είναι *άρτος εκ του ουρανού*. Κατ' αυτόν τον τρόπο αντιστοιχούν η επαγγελία του καινού ύδατος και του καινού άρτου. Αντιστοιχούν στην άλλη πλευρά της ζωής την οποία διακαώς λαχταρά ο άνθρωπος. Ο Ιωάννης διακρίνει μεταξύ βίου και ζωής, της βιολογικής ζωής και αυτής της περιεκτικής ζωής, η οποία είναι αφ' εαυτής πηγή (της ζωής) και δεν υπόκειται στο θάνατο και τη φθορά, η οποία διέπει τη φθορά. Γι' αυτό και ο διάλογος με τη Σαμαρείτιδα στρέφεται περί το ύδωρ – όμως αυτή τη φορά με άλλο τρόπο - ως σύμβολο του Πνεύματος της ιδιαίτερης εκείνης δύναμης, η οποία ξεδιψά τη βαθύτερη δίψα του ανθρώπου και του χαρίζει, χωρίς να το γνωρίζει, ολόκληρη εκείνη τη ζωή που προσμένει.

5.3.3.3 Ο άρτος

Είχαμε συναντήσει το θέμα *άρτος* αναλυτικά στους πειρασμούς του Ιησού. Είδαμε ότι στον πειρασμό να μεταμορφωθούν οι λίθοι της ερήμου σε άρτο ξετυλίχθηκε ολόκληρη η προβληματική της αποστολής του Μεσσία. Ήδη στην παραμόρφωση αυτής της εντολής από το διάβολο διαφαίνεται η θετική απόκριση του Ιησού, η οποία γίνεται σαφής κατόπιν το βράδυ προ του Πάθους.

Στην προβληματική του άρτου αναφερθήκαμε στην τέταρτη παράκληση του *Πάτερ ημών*, όπου προσπαθήσαμε να μελετήσουμε το θέμα του άρτου σε όλο του το εύρος. Ο πολλαπλασιασμός των άρτων στο τέλος της δράσεως του Χριστού στη Γαλιλαία, συνιστά κορυφαίο δείγμα της μεσσιανικής αποστολής του Ιησού. Συνιστά όμως συγχρόνως και τη διαχωριστική γραμμή της δράσεως του, η οποία από το σημείο αυτό και εξής γίνεται πορεία προς στο Σταυρό. Και τα τρία συνοπτικά Ευαγγέλια αφηγούνται περί του θαυματουργικού χορτασμού των πέντε χιλιάδων ανδρών (Μτ. 14, 23-32· Μκ. 6, 32-44· Λκ. 9, 10β-17). Επιπλέον ο Ματθαίος και ο Μάρκος αφηγούνται και περί του χορτασμού των τεσσάρων χιλιάδων (Μτ. 15, 38-39· Μκ. 8,

1-10). Δε θα προχωρήσω εδώ στην πλούσια θεολογία των δύο αυτών αφηγήσεων. Εδώ περιορίζομαι στην ιωάννεια αφήγηση περί του πολλαπλασιασμού των άρτων (Ιω. 6,1-15). Αλλά και εδώ η ματιά μας κατευθύνεται περισσότερο στην ερμηνεία του γεγονότος, την οποία μας παρέχει ο Ιησούς την επόμενη μέρα του θαύματος από την άλλη πλευρά της λίμνης εντός της Συναγωγής. Ακόμη μία φορά είναι απαραίτητος ένας περιορισμός: δεν είναι δυνατόν να εξετασθεί στις λεπτομέρειες του αυτός ο λόγος τον οποίο έχουν εξετάσει και αναλύσει τόσο πολύ οι σύγχρονοι ερευνητές. Θα ήθελα να προσπαθήσω να επισημάνω μόνον την κεντρική του γραμμή και να την εντάξω κατεξοχήν στο πλαίσιο της όλης παραδόσεως όπου ανήκει και επί τη βάσει του οποίου πρέπει να κατανοηθεί.

Η βασική συνάφεια στην οποία εντάσσεται το όλο κεφάλαιο συνίσταται στην αντιπαραβολή του Μωϋσέως με τον Ιησού: ο Ιησούς είναι ο τελικός, ο μεγάλος Μωϋσής – ο «Προφήτης» τον οποίο ο Μωϋσής είχε προαναγγείλει στα σύνορα της αγίας Γης. Περί Αυτού είχε πει: *Δώσω τὸ ῥήμά μου ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, καὶ λαλήσει αὐτοῖς καθότι ἂν ἐντείλωμαι αὐτῷ* (Δευτ. 18, 18). Ἐτσι δεν είναι τυχαίο, ότι στο τέλος του πολλαπλασιασμού των άρτων και πριν την προσπάθεια να ανακηρυχθεί ο Ιησούς βασιλέας βρίσκεται το χωρίο: *Οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ Προφήτης ὁ ἐρχόμενος εἰς τὸν κόσμον* (Ιω. 6, 14). Αυτό ακριβώς αναφέρουν οι άνθρωποι και μετά το κήρυγμα περί του ζώντος ύδατος κατά την εορτή της Σκηνοπηγίας: *Οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ Προφήτης* (7, 40).

Από το υπόβαθρο του Μωϋσέως προκύπτει η αξίωση, την οποία πρέπει να θέσει ο Ιησούς. Ο Μωϋσής είχε βγάλει στην έρημο ύδωρ εκ του βράχου. Όπως διαπιστώσαμε ο Ιησούς επαγγέλλεται το ύδωρ της ζωής. Η μεγάλη δωρεά όμως στην οποία εστιάζονταν κυρίως οι αναμνήσεις ήταν το Μάννα: ο Μωϋσής είχε χαρίσει άρτο από τον ουρανό. Ο Θεός ο ίδιος είχε διαθρέψει τον περιπλανώμενο Ισραήλ με ουράνιο άρτο. Σε ένα λαό, όπου πολλοί υπέφεραν από πείνα και από τον κάματο για να εξασφαλίσουν τον επιούσιο, αυτή ήταν η επαγγελία των επαγγελιών η οποία περιέκλειε τρόπον τινά τα πάντα εντός της. Ήταν η επίλυση κάθε ανάγκης - μία δωρεά η οποία θα έπαυε την πείνα για όλους και για πάντα.

Πριν καταπιαστούμε με την ιδέα αυτή επί τη βάσει της οποίας πρέπει να κατανοήσουμε το κεφ.6, πρέπει να συμπληρώσουμε την εικόνα που έχουμε για το Μωϋσή, γιατί μόνο έτσι θα προβάλλει μπροστά μας η εικόνα του Ιησού, που έχει

υπόψιν του ο Ιωάννης. Το βασικό σημείο εκ του οποίου εκκινούμε σε αυτό το βιβλίο και στο οποίο επιστρέφουμε ξανά και ξανά συνίσταται σε τούτο: ότι ο Μωϋσής ομιλούσε με το Θεό *ένώπιος ένωπίω, ώς εἴ τις λαλήσει πρὸς τὸν ἑαυτοῦ φίλον* (Εξ. 33, 11. Δευτ. 34, 10). Μόνο επειδή ομιλούσε με το Θεό προσωπικά μπορούσε να μεταφέρει στους ανθρώπους το λόγο Του. Αλλά σε αυτήν την αμεσότητα με το Θεό, η οποία ίσταται στον πυρήνα της αποστολής του Μωϋσέως και συνιστά το βαθύτερο λόγο της, υπάρχει μία σκιά. Στην παράκληση του Μωϋσή *Δειξόν μοι τὴν σεαυτοῦ δόξαν* - τη στιγμή κατά την οποία ακριβώς γίνεται λόγος για την οικειότητα και την αμεσότητα που είχε προς το Θεό – έρχεται η εξής απάντηση: *ήνίκα δ' ἂν παρέλθῃ μου ἡ δόξα, καὶ θήσω σε εἰς ὀπήν τῆς πέτρας καὶ σκεπάσω τῇ χειρὶ μου ἐπὶ σέ, ἕως ἂν παρέλθω* (Εξ. 33, 18: 22 κ.ε.). Ακόμη και ο Μωϋσής βλέπει μόνο τα νώτα του Θεού – *οὐ γὰρ μὴ ἴδῃ ἄνθρωπος τὸ πρόσωπόν μου καὶ ζήσεται*. Το όριο που έχει τεθεί στο Μωϋσή είναι προφανές. Το καθοριστικό κλειδί για την εικόνα του Ιησού στο Κατά Ιωάννη είναι η διατύπωση του τέλους του Προλόγου: *Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακεν πώποτε· μονογενὴς Θεὸς ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς ἐκεῖνος ἐξηγήσατο* (Ιω. 1, 18). Μόνον ο Ιησούς ως Θεός βλέπει το Θεό. Ομιλεῖ πραγματικά από τη θέα του Πατρός, από το διαρκή διάλογο με τον Πατέρα, ο οποίος (διάλογος) είναι η ζωή Του. Ο Μωϋσής μπορούσε μόνο να δείξει τα νώτα του Θεού. Ο Ιησούς είναι ο Λόγος που προέρχεται από το Θεό, από τη ζωντανή θεωρία, από την ενότητα με Αυτόν.

Με αυτόν τον τρόπο συσχετίζονται δύο περαιτέρω δωρεές του Μωϋσέως οι οποίες βρίσκουν την ολοκλήρωσή τους στο Χριστό: ο Θεός φανέρωσε στο Μωϋσή το Όνομά Του και κατέστησε έτσι δυνατή τη σχέση Του με τους ανθρώπους. Ο Μωϋσής με το να διαδώσει περαιτέρω το όνομα που του είχε αποκαλυφθεί, γινόταν ο μεσίτης μίας αυθεντικής σχέσεως των ανθρώπων με τον ζώντα Θεό – επ' αυτού αναλογισθήκαμε κατά την εξέταση του πρώτου αιτήματος της Κυριακής Προσευχής. Στην αρχιερατική Του προσευχή ο Ιησούς τονίζει ότι αποκαλύπτει το Όνομα του Θεού. Έτσι ολοκληρώνει στο σημείο αυτό το έργο το οποίο είχε ξεκινήσει ο Μωϋσής. Κατά την εξέταση της αρχιερατικής προσευχής θα πρέπει να εξετάσουμε ακόμη καλύτερα αυτήν τη διατύπωση: Με ποιο τρόπο απεκάλυψε ο Ιησούς το «όνομα» του Θεού διαφορετικά από το Μωϋσή;

Η άλλη δωρεά του Μωϋσή η οποία σχετίζεται στενά με τη θεοπτία και με τη γνωστοποίηση του Ονόματος του Θεού καθώς και με το Μάννα είναι αυτή από την οποία λαμβάνει υπόσταση ο Ισραήλ, γίνεται Λαός του Θεού: η Τορά – ο Λόγος του

Θεού ο οποίος οδηγεί και κατευθύνει προς τη ζωή. Ο Ισραήλ αναγνώριζε όλο και περισσότερο ότι αυτή ήταν η βασική και μένουσα δωρεά του Μωϋσέως. Σε αυτό συνίσταται η ξεχωριστή διάκριση του Ισραήλ, ότι γνωρίζει το θέλημα του Θεού και την ορθή οδό της ζωής. Ο μεγάλος Ψ. 118 (119) αποτελεί μία μοναδική έκρηξη της δόξας και της ευγνωμοσύνης γι αυτό το δώρο. Η μονομερής θεώρηση του Νόμου, η οποία προκύπτει από μία μονομερή ερμηνεία της παύλειας θεολογίας, μας αποτρέπει από το να καταλάβουμε αυτή τη χαρά του Ισραήλ: τη χαρά να γνωρίζεις το θέλημα του Θεού και να μπορείς να το βιώσεις.

Με αυτήν την υπόδειξη επανερχόμαστε – έστω και απρόοπτα – ξανά στο λόγο περί του άρτου. Γιατί στην εσωτερική εξέλιξη της ιουδαϊκής σκέψεως είχε γίνει ολοένα και πιο σαφές ότι το ξεχωριστό ψωμί από τον ουρανό το οποίο έτρεφε και τρέφει τον Ισραήλ είναι ο Νόμος – ο Λόγος του Θεού. Στη σοφιολογική γραμματεία η Σοφία, η οποία σχετίζεται με το Νόμο και είναι παρούσα σ' αυτόν, εμφανίζεται ως *άρτος* (Παρ. 9,5). Η ραββινική γραμματεία έχει προωθήσει περισσότερο αυτή τη σκέψη. Έτσι πρέπει να κατανοήσουμε την αντιπαράθεση του Ιησού με τους Ιουδαίους στη Συναγωγή της Καπερναούμ. Ο Ιησούς εφιστά την προσοχή ότι δεν είχαν κατανοήσει τον πολλαπλασιασμό των άρτων ως «σημείο» - όπως ήταν το νόημά του -. Αυτό που τους ενδιέφερε ήταν το φαγητό και ο κορεσμός (Ιω. 6, 26). Έβλεπαν τη σωτηρία εντελώς υλιστικά από την πλευρά γενικά της καλοπέρασης και υποβάθμιζαν έτσι τον άνθρωπο. Όταν όμως θεωρούν το μάννα μόνο από την πλευρά της καλοπέρασης, πρέπει κανείς να διαπιστώσει ότι το μάννα δεν ήταν ουράνιος αλλά επίγειος άρτος. Ακόμη κι αν ήλθε από τον ουρανό ήταν επίγεια τροφή, υποκατάστατο διατροφής, το οποίο έπρεπε να σταματήσει να υπάρχει, όταν εισήλθαν από την έρημο στην κατοικημένη χώρα. Ο άνθρωπος όμως πεινά περισσότερο, χρειάζεται κάτι περισσότερο. Η δωρεά η οποία διατρέπει τον άνθρωπο ως άνθρωπο πρέπει να είναι μεγαλύτερη και να βρίσκεται επί άλλου επιπέδου.

Είναι η Τορά αυτή η άλλη διατροφή; (πρβλ. Ιω. 4, 34) Ναι η Τορά είναι «άρτος» που προέρχεται από το Θεό. Μας καταδεικνύει όμως μόνο, για να μιλήσουμε έτσι, τα νότα του Θεού. Είναι σκιά: *ὁ γὰρ ἄρτος τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ὁ καταβαίνων ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καὶ ζωὴν διδούς τῷ κόσμῳ* (Ιω. 6, 33). Όταν οι ακροατές δεν μπορούν να το κατανοήσουν, αναφέρει ο Ιησούς ξανά ακόμη πιο ξεκάθαρα: *Ἐγὼ εἶμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς· ὁ ἐρχόμενος πρὸς με οὐ μὴ πεινάσῃ, καὶ ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ οὐ μὴ διψήσῃ πώποτε* (6, 35).

Ο Νόμος έγινε Πρόσωπο. Στη συνάντησή μας με τον Ιησού εγγίζουμε περισσότερο το ζωντανό Θεό, γευόμαστε πραγματικά *άρτον εξ ουρανού*. Αντιστοίχως κατέστησε ο Θεός ήδη προηγουμένως σαφές ότι το μοναδικό έργο το οποίο ζητούσε από αυτόν συνίσταται στο να πιστέψουν σ' αυτόν. Οι ακροατές είχαν ρωτήσει τον Ιησού περί τούτου: *τι πρέπει να κάνουμε, για να πραγματοποιήσουμε τα έργα του Νόμου;* Η ελληνική λέξη *εργάζεσθαι*, η οποία χρησιμοποιείται εδώ σημαίνει *να κερδίζω δουλεύοντας* (Barrett 298). Οι ακροατές είναι έτοιμοι να εργαστούν, να δράσουν, να κάνουν έργα, για να λάβουν αυτόν τον άρτο. Αλλά αυτός δεν είναι δυνατό να κερδηθεί με ανθρώπινη δουλειά και ατομική προσπάθεια. Μπορεί να έλθει σε μας μόνο ως δωρεά του Θεού, ως δώρο του Θεού. Σε αυτόν το διάλογο είναι παρούσα όλη η παύλεια θεολογία. Το ύψιστο και το μοναδικό δεν μπορούμε να το πετύχουμε μόνοι μας: πρέπει να αφήσουμε να μας χαρισθεί και να εισχωρήσουμε στη δυναμική του δώρου. Αυτό συμβαίνει στην πίστη στο Χριστό, η οποία συνιστά διάλογο, ζωντανή σχέση με τον Πατέρα, ο οποίος (Ιησούς) θέλει να γίνει μέσα μας ξανά Λόγος και αγάπη.

Η ερώτηση όμως πως μπορούμε να τραφούμε από το Θεό, να ζήσουμε από αυτόν, ώστε να γίνει δικός μας ο άρτος – αυτή η ερώτηση δεν μπορεί να λυθεί με αυτόν τον τρόπο οριστικά. Ο Θεός γίνεται άρτος για μας εν πρώτοις στην ενανθρώπιση του Λόγου: *ο Λόγος λαμβάνει σάρκα*. Ο Λόγος γίνεται ένας εξ ημών και εμφανίζεται επί ενός δικού μας προσβάσιμου σε εμάς επιπέδου. Αλλά μέσω της ενανθρώπισης, της σάρκωσης του Λόγου, είναι αναγκαίο να γίνει ένα επιπλέον βήμα, το οποίο αναφέρει ο Ιησούς κατακλείνοντας το λόγο Του: το Σώμα Του είναι ζωή για τον κόσμο (6, 51). Με αυτόν τον τρόπο σημαίνεται ο θάνατος του Ιησού και το μυστήριο του Σταυρού. Αυτό γίνεται ακόμη πιο σαφές στο στ. 53, όπου ο Κύριος προσθέτει το λόγο περί του αίματός Του, που μας παρέχει για να το πιάμε. Εν προκειμένω δε γίνεται μόνο μια ξεκάθαρη υπόδειξη για την ευχαριστία αλλά προ πάντων προβάλλει στη βάση της η θυσία του Ιησού, ο οποίος χύνει το αίμα Του για μας και έτσι συγχρόνως εξέρχεται από τον εαυτό Του. Προσφέρεται για να γίνει δικός μας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Δεσπότη, Σ., *Ιερά Ευαγγέλια. Το Μήνυμα της Καινής Διαθήκης στο Σύγχρονο Άνθρωπο*. Αθήνα: Έννοια 2017
2. Δεσπότη, Σ., *Σπουδή στην Παύλεια Θεολογία*. Αθήνα: Έννοια 2017

3. Δεσπότη, Σ., *Ο Ευαγγελιστής Ιωάννης. Σπουδή στην Ιωάννεια Γραμματεία*. Αθήνα: Έννοια 2017.
4. Δεσπότης, Σ. *Βίβλος και Παιδαγωγικές Εφαρμογές. Η ιστορική πορεία του Ιησού Χριστού ως μοντέλο ζωής*.: Έννοια 2017.
5. Ράτσινγκερ Πάπας Βενέδικτος ΙΣΤ΄, *Ιησούς από Ναζαρέτ. Α΄ Μέρος Από τη Βάπτιση στον Ιορδάνη έως τη Μεταμόρφωση*, Αθήνα: Ψυχογιός 2007, σσ. 350. (Μτφρ Σ.Δεσπότη σε συνεργασία με άλλους συντελεστές)
6. Στογιαννίδη Αθ., *Η διδασκαλία των λατρευτικών συμβόλων της Ορθόδοξης Καθολικής Εκκλησίας στο Μάθημα των Θρησκευτικών. Διδακτική – θεωρητική προσέγγιση με βάση την αναλυτική Ψυχολογία, την Ερμηνευτική και τη Σημειωτική*. Θεσσαλονίκη Κυριακίδη 2013.

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΕΠΙΜΟΡΦΟΥΜΕΝΩΝ – ΕΡΓΑΣΙΕΣ ¹⁰⁰

Σχολιάστε το πώς αξιοποιούνται τα εξής σύμβολα στα βιβλία της Α.Γ.:

1. Ο άμπελος και ο οίνος ως σύμβολα της ζωής στο *Κατά Ιωάννη 2*.
2. Το πηγάδι ως σύμβολο Συνάντησης στο *Κατά Ιωάννη 4*
3. Το σύμβολο του Δείπνου στο *Κατά Λουκάν 14*.
4. Ο σπόρος στο *Κατά Μάρκον 4* και στο *Κατά Ιωάννη 12*
5. Ο ποιμένας στο *Ιεζεκιήλ 34* και το *Κατά Ιωάννη 10*.
6. Το απολωλός στις τρεις παραβολές του *Κατά Λουκάν 15*.
7. Η παραβολή της ελιάς στην *Προς Ρωμαίους 8*.

Στις ανωτέρω Ερωτήσεις καταρχάς επισημαίνετε τι λειτουργία επιτελεί το σύμβολο στη Φύση και τον Πολιτισμό του Ανθρώπου. Σε δεύτερο κεφάλαιο επισημαίνετε τι λειτουργία επιτελεί στην Αγία Γραφή, Παλαιά και Καινή Διαθήκη. Τέλος επισημαίνετε στο συγκεκριμένο Κεφάλαιο πώς το αξιοποιεί ο συγγραφέας για να εκπέμψει ευαγγελικό μήνυμα

---

1. ¹⁰⁰ S. Despotis and P. Stamatopoulos, *The Song of Songs in Jewish and Christian Literature*: Athens, 19.10.2016, Dourouteio Centre. Πρακτικά Συνεδρίου Ιεράς Μητροπόλεως Ηλείας και Τμήματος Κοινωνικής Θεολογίας ΕΚΠΑ Athens: Department of Social Theology and the Study of Religions 2019. <https://drive.google.com/file/d/18AzdCAQIWjehBLOnLEaTepDWwChuVQMR/view> <http://www.soctheol.uoa.gr/publishing.html>

6. Αποκωδικοποιώντας το Μήνυμα ενός Γράμματος του απ. Παύλου: (Σταυρός, Ανάσταση, Δικαίωση)

Λέξεις Κλειδιά: Συμβουλευτικός λόγος, ήθος και πάθος, δικαιοσύνη, εξιλασμός

6.1 Προλεγόμενα

Είναι κοινώς αποδεκτό ότι οι Επιστολές του Παύλου (Π.) και στο Κήρυγμα και στην Κατήχηση δεν έχουν τύχει της δέουσας προσοχής ίσως διότι η κατανόησή τους έχει εγγενείς δυσκολίες. Κάθε γράμμα είναι ένας *διακεκομμένος διάλογος*, όπου κάποιος ακούει την μία πλευρά (αυτή του γράφοντος), ενώ πρέπει να αποκωδικοποιήσει τις ανάγκες της άλλης πλευράς, δηλ. των πρώτων αναγνωστών / ακροατών του. Αν εξαιρέσει κάποιος την *Α' Κορινθίους*, όπου ο απόστολος των Εθνών παραθέτει τα ερωτήματα των Κορίνθιων, χρησιμοποιώντας τη φράση *Περί ὧν ἔγραψατέ μοι*, στις υπόλοιπες πρέπει μέσω της *Εισαγωγής στην Κιανή Διαθήκη*, να μνηθεί ο σύγχρονος αναγνώστης στις συνθήκες σύνταξης των Επιστολών, ώστε να «ορθοτομήσει» την αναφορά του σε αυτές (τις επιστολές) και να συντονιστεί με το αυθεντικό «πνεύμα» του αποστόλου, το οποίο τονίζει στα παιδιά του τόσο το «κάποτε – τώρα» όσο και το «ήδη – όχι ακόμη». Αλλιώς ελλοχεύει ο κίνδυνος της παρερμηνείας. Ένα κλασικό παράδειγμα είναι η προτροπή του Π. προς τις Εκκλησιάζουσες της Κορίνθου να φορούν στη Σύναξη *κάλυμμα* (υπονοώντας είτε μαντήλι είτε να έχουν τα μαλλιά «μαζεμένα»), η οποία (προτροπή) εφαρμόζεται μέχρι σήμερα *κατά γράμμα* από τους Σλάβους ορθοδόξους αδελφούς, χωρίς όμως αυτό να είναι ακριβώς το νόημα της παρότρυνσης του αποστόλου των Εθνών.

Βεβαίως ο Π. είναι εξαιρετικά επίκαιρος σήμερα, καθώς έδρασε σε ένα αστικό και μάλιστα παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον, το οποίο αντιμετωπίζει αρκετές κοινές προκλήσεις με το δικό μας, αναφορικά με τη διαχείριση των δύο νεύρων κάθε Οίκου (της τράπεζας και της κλίνης), της θέσης και του ρόλου της χριστιανικής Εκκλησίας στον πολυφωνικό και πολυσυλλεκτικό δημόσιο Χώρο, της σημασίας του Χριστιανισμού στη διαμόρφωση ταυτότητας, έθους και ήθους. Άλλωστε ο Π. παρότι νεότερος απόστολος, έχει γράψει τα περισσότερα και αρχαιότερα βιβλία της Κ.Δ. Σε αυτόν οφείλει η Δύση την εμπέδωση του Χριστιανισμού, ο οποίος βρίσκεται στο DNA του πολιτισμού της (μαζί με την ελληνική γλώσσα και τη ρωμαϊκή νομοθεσία), ενώ

είναι ένας όντως εραστής του Ιησού Χριστού, ο οποίος δεν «καταπιέζει» το συναίσθημα ακόμη και όταν συνομιλεί με τον Κορυφαίο Πέτρο.

Ένα πρώτο βήμα για την κατανόηση του αποστόλου είναι η μελέτη των κανόνων της ρητορικής, βάσει των οποίων εκείνος συνέταξε Κείμενα, τα οποία κυριολεκτικά προκάλεσαν «σεισμό» και «αλλαγή σελίδας» στην παγκόσμια Ιστορία, όπως είναι η σχετικά άγνωστη στην Ανατολή *Προς Ρωμαίους*, η επιστολή η οποία μέσω του συγκλονισμού του Αυγουστίνου και του Λουθήρου, διαμόρφωσε τον σύγχρονο τρόπο σκέψης. Το δεύτερο βήμα είναι η κατανόηση τού πώς συγγράφονταν οι Επιστολές στα αυτοκρατορικά Χρόνια, όταν και εξασφαλίστηκε ένα διαδίκτυο στη *Θάλασσά μας* (όπως ονομαζόταν η Μεσόγειος) και την *ξηρά* (μέσω οδικών αρτηριών όπως η γνωστή Εγνατία), το οποίο (διαδίκτυο) διευκόλυνε την επικοινωνία σε πολλά επίπεδα.

6.2 Περί της Ρητορικής

Ρητορική είναι η τέχνη της πειθούς και της συναρπαγής του ακροατή μας και ταυτόχρονα μέσον όντως ψυχΑγωγίας, όταν υπηρετεί την αλήθεια. Ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα στην Κατήχηση και το Κήρυγμα είναι η «ξύλινη γλώσσα», η οποία είναι χαρακτηριστικό της *Ιδεολογίας*. Απευθυνόμαστε από τον άμβωνα ή την έδρα πλέον σε ένα κοινό, το οποίο πλέον δεν ζει έστω και εθιμοτυπικά τον Χριστιανισμό, και χρησιμοποιούμε έναν λόγο, ο οποίος, επειδή δεν συγκλονίζει / δονεί πρώτα εμάς, δεν συνΑρπάζει το ακροατήριο, ώστε να υπάρξει «μετάνοια» («μεταβολή»! ή αλλαγή λογισμικού) από τον ναρκισσιστικό εαυτό και τους μηχανισμούς κατεξουσίας των άλλων προς την αλήθεια, τον Χριστό και τη ζωή της διακονίας της εκκλησιαστικής Κοινότητας. Σπάνια επιτυγχάνουμε να (συν)Ομιλήσουμε (=συγκοινωνήσουμε) με τρόπο ουσιαστικό με τις βαθιές ανάγκες και αναζητήσεις του σύγχρονου «ομογενοποιημένου» ανθρώπου, ο οποίος έχοντας κορεστεί από τους «σωτήρες», αναζητά έναν εναλλακτικό τρόπο *δίαιτας* (Life Style), που θα του προσφέρει αληθινή χαρά και νόημα ζωής.

Ένας βιβλικός επιστήμονας, επηρεασμένος ίσως από τον Μέγα Ιεροξεταστή του Ντοστογιέφσκυ, επεσήμανε ότι εάν ο Χριστός σαρκωνόταν και πάλι τον 20^ο αι., θα «καθάριζε» την Εκκλησία από τον ξύλινο λόγο της: «Θα ήταν σκόπιμο να αποκαθάρουμε το Ναό με ορμητικό φραγγέλιο ενάντια στον εκφυλισμό τού λόγου περί πίστεως σε μια συντεχνιακή διάλεκτο, που δεν είναι πλέον σε θέση να αυτοελεγχθεί», καθώς, εκτός των άλλων, ο λόγος του Θεού είναι «ο λόγος τον οποίο

έχει ανάγκη ο άνθρωπος. Και ο άνθρωπος στην πραγματικότητα έχει μεγαλύτερη ανάγκη τον αγαθό λόγο από όσο έχει ανάγκη να φάει ή να πειν»¹⁰¹. Και ο άγιος Πορφύριος, ζώντας περί τα τέλη του 20^{ου} αι., τόνιζε ότι ο πνευματικός άνθρωπος αξίζει να είναι ποιητής και καλλιτέχνης, καθώς ανακαλύπτει συνεχώς νέες λέξεις για να αποδώσει την Χαρά, την οποία προσφέρει η ζωή κοντά στον Χριστό.

Όλη η ερμηνευτική της Βίβλου εστιάζει στον όντως **«καλλιτέχνη Λόγο»** ως κατεξοχήν **εικαστικό** (αφού δημιουργεί όντως εκ του μη όντος), δημιουργό και νοηματοδότη των πάντων. Ήδη επισημάνθηκε ότι αυτή η συν-αρπαστική ερμηνευτική της Βίβλου προϋποθέτει τη στοργική οικειότητα με **τη Βίβλο του σύμπαντος** και αναζητά να δώσει «ουσία, έσχατο νόημα, δημιουργική κρίση και τόλμη σε όλες τις λειτουργίες του ανθρωπίνου πνεύματος» (Τίλιχ) και σώματος. Ταυτόχρονα αυτή η ερμηνευτική διαμορφώνει ήθος και στάση ζωής *πολιτική*, ανάλογα με το πώς οραματίζεται ο πιστός τη Βασιλεία που διακήρυξε ο Ι. Χριστός.

Στον αρχαίο Κόσμο, και στην εποχή του Παύλου, κατά την οποία «η Π.Δ. ήταν ο Όμηρος, η Κ.Δ. ο Πλάτων και ο κατεξοχήν άγιος ο Σωκράτης», η ερμηνευτική του Κόσμου *προϋποθέτει τη γραμματική, που μας μαθαίνει να μιλάμε σωστά, τη ρητορική που μας μαθαίνει να μιλάμε ωραία και ρυθμίζει την άσκηση του δημόσιου λόγου και τη διαλεκτική (με την αριστοτελική έννοια) ως τέχνη του διαλόγου με τον εαυτό και της συζήτησης με τον «άλλον»*. Κι έτσι επιτυγχάνεται η *ερμηνευτική, η κατεξοχήν «γλώσσα», που διαθέτει ο Homo Sapiens για να «νοηματοδοτήσει» τον κόσμο στη συγκεκριμένη και ανεπανάληπτη μοναδικότητά του, όπως και τη δική του (συν)ύπαρξή σε αυτόν*.

Συνεπώς ο Π., έστω κι αν δεν είχε την ευκαιρία να σπουδάσει, όπως οι Καππαδόκες Πατέρες στο άστυ της Σοφίας, κατά την πλέον κρίσιμη ηλικία, την παιδική και την εφηβική, άκουσε ρήτορες στην διάσημη πόλη του, την Ταρσό (μια «εναλλακτική» Αθήνα), όπου άλλωστε πέρασε και αρκετά (περί τα δέκα!) γόνιμα χρόνια *ησυχίας* και «εργόχειρου» αμέσως μετά την «μεταστροφή» του. Άλλωστε ο Ελληνισμός, την εποχή της γέννησης του Χριστιανισμού, είχε διεισδύσει πλήρως στον Ιουδαϊσμό, και οι κανόνες της ρητορικής διδάσκονταν και στις σχολές των Ραβίνων της Ιερουσαλήμ. Γι' αυτό και καλό θα ήταν πάντα να έχουμε κατά νου ότι ο Ιουδαϊσμός ή μάλλον οι

---

¹⁰¹ R. Gibellini, *Η Θεολογία του 20^{ου} Αιώνα*, (Μτφρ. Π. Υφαντής-επιμέλεια Χ. Τουτούνα), Αθήνα 2002, 89.

Ιουδαϊσμοί της εποχής του Π. ήταν ελληνιστικοί, παρότι συμφωνούσαν ίσως στο σύνθημα: *ένας Θεός, ένας Ναός, ένας λαός*. Παρόμοια όμως και ο Χριστιανισμός *είναι Ιουδαιοχριστιανισμός* με την έννοια ότι ποτέ δεν πρέπει να λησμονούμε τις ρίζες της Π.Δ. Βεβαίως ενώ στη Συναγωγή ακόμη και οι Προφήτες ερμηνεύονταν ως επί το πλείστον νομικά, στην Εκκλησία ακόμη και ο Νόμος ερμηνεύεται προφητικά.

Σε αυτό το σημείο αξίζει τον κόπο να λεχθεί ότι ο «πομπός» του Ευαγγελίου δεν είναι ούτε *διδάσκαλος ηθικής* ούτε *εθνικός κήρυκας*. Είναι ο *αγγελιοφόρος* – ο *ντελάλης* ενός «εναλλακτικού» βασιλέα και μιάς πολιτείας, η οποία δεν αναζητείται μέσα από την *αέναη στροφή* προς ένα *ένδοξο* (ουσιαστικά *εξιδανικευμένο*) παρελθόν, αλλά με τον *προσανατολισμό* στο μέλλον – τα Έσχατα: «*Η γεμάτη δύναμη και καθοδηγούμενη από το Πνεύμα εξαγγελία του Παύλου αναφορικά με τον Ιησού ως τον Υιό του Θεού, με δυσκολία μπορεί να ονομαστεί «κήρυγμα», εάν με τον συγκεκριμένο όρο εννοούμε κάτι που συμβαίνει στις Εκκλησίες στον κόσμο μας κάθε εβδομάδα. Αυτό ήταν μια δημόσια αναγγελία, όπως ένας αγγελιοφόρος ή ντελάλης στο Μεσαίωνα περιδιάβαινε στις πόλεις με ένα κουδούνι, φωνάζοντας στον κόσμο να επιδείξει προσοχή και διακηρύσσοντας ότι ένας νέος βασιλιάς ανέβηκε στο θρόνο. Στην πραγματικότητα έτσι ακουγόταν ο όρος «ευαγγέλιο» στα μήκη και τα πλάτη του ρωμαϊκού κόσμου εκείνης της εποχής: ως η αναγγελία ενός νέου αυτοκράτορα. Η εξαγγελία του Παύλου δεν είναι λοιπόν μια **νέα παραλλαγή** στο κανονικό έργο της διδασκαλίας της τοπικής ιουδαϊκής κοινότητας. Δεν μοίραζε συμβουλές για το πώς θα διάγουμε έναν αγιότερο βίο. Βεβαίως και δεν έλεγε στον κόσμο πώς θα ανέβαινε στον ουρανό όταν θα πέθανε. Έκανε την εφάπαξ και διαχρονική αναγγελία: **η ελπίδα του Ισραήλ είχε εκπληρωθεί! Ο βασιλιάς έχει ενθρονισθεί. Διακήρυξε ότι ο εσταυρωμένος Ιησούς ήταν ο επί πολλά έτη προσδοκώμενος από τον Ισραήλ Μεσσίας**». Πριν από τους ακροατές του ο ίδιος ο Παύλος δεν μεταστράφηκε από μία θρησκεία σε μια άλλη (όπως συμβαίνει σήμερα με αρκετούς «αναγεννημένους»), αλλά κατανόησε ότι ο Θεός των Ιουδαίων πλέον εισήγαγε τον Κόσμο μέσω της θυσίας και της ανάστασης του Γιου Του σε μια καινούργια εποχή με την οποία πρέπει να συντονίσουμε ήδη «εδώ και τώρα» τα “ρολόγια” της ύπαρξής μας αφού έχει σχέση με την ψυχή **και** το κορμί **μας**. Η σωτηρία, που διακηρύσσει ο Παύλος, ο οποίος με τον τρόπο αυτό πραγματικά «αλλάζει τον κόσμο» (world changer), δεν αφορά στο να «πάμε στον ουρανό ή την κόλαση όταν πεθάνουμε» αλλά στο πώς ο ουρανός αγγίζει ήδη τη γη, μεταμορφώνοντας εδώ και τώρα τον πραγματικό κόσμο μας (real world).*

Μια *άλλη* σχέση με τη σεξουαλικότητα (αποφυγή της πορνείας), το χρήμα (γενναιοδωρία) και την πολιτική εγγράφεται στο DNA της ταυτότητας του χριστιανού. Άλλωστε Υιός Θεού, Κύριος, Σωτήρ (χαρακτηρισμοί που οι κοινότητες των χριστιανών απέδιδαν στον Εσταυρωμένο) ήταν τίτλοι του πλανητάρχη και σημαίες της προπαγάνδας της κυρίαρχης πολιτικής εξουσίας που διαχρονικά διαφημίζεται ή μάλλον προπαγανδίζεται ως κατεξοχήν φορέας «ειρήνης και ασφάλειας». Ο στόχος; Ναι, διότι ο Παύλος ποτέ δεν αμφιταλαντευόταν στην πεποίθησή του ότι ο Ιησούς θα εμφανιστεί ξανά. Θα κατέβαινε από τον ουρανό. Αλλά για να γευθούμε αυτή την πίστη, πρέπει να θυμηθούμε ότι ο «ουρανός» δεν εντοπίζεται «στα ουράνια», αλλά μάλλον είναι η θεϊκή διάσταση της σημερινής πραγματικότητας. Ο Ιησούς δεν θα έρθει από τον ουρανό στη γη - όπως φαντασιώνονται οι πολλοί- για να συλλέξει τον λαό του και να τον πάρει μαζί του στον «ουρανό», αλλά για να ολοκληρώσει το ήδη εγκαινιασθέν έργο ιδρύοντας στη «γη», στην ανθρώπινη σφαίρα, μια αποικία ουράνιας ζωής. Το σχέδιο του Θεού ήταν διαχρονικά να ενώσει στον Ιησού τα πάντα επουράνια και επίγεια. Αυτό από την εβραϊκή προοπτική, σήμαινε ότι ο Ιησούς ήταν ο απόλυτος Ναός, ο τόπος της σύγκλισης του ουρανού με τη γη. Αυτό, που είχε ήδη επιτευχθεί στο Πρόσωπό του, πραγματοποιείται τώρα μέσω του Πνεύματός του. Ο Παύλος πάντα πίστευε ότι η καινούργια δημιουργία του Θεού ερχόταν, ίσως σύντομα. Όταν συνέθετε τις μεταγενέστερες επιστολές του, συνειδητοποίησε ότι, αντίθετα προς την προηγούμενη εικασία του, ίσως πεθάνει πριν συμβεί αυτό το γεγονός. Αλλά δεν αμφέβαλε ποτέ ότι ο σημερινός διεφθαρμένος κόσμος, που βρίσκεται σε κατάσταση φθοράς, μια μέρα θα λυτρωθεί από αυτή την κατάσταση της σκλαβιάς και θανάτου για να αναδυθεί στην καινούργια ζωή κάτω από την ένδοξη εξουσία του λαού του Θεού, την καινούργια ανθρωπότητα του Θεού»¹⁰².

Βεβαίως το μεγάλο πρόβλημα από την αρχαιότητα στις μέρες μας είναι η σχέση της ρητορικής με την αλήθεια καθώς ήδη από την αρχαιότητα χρησιμοποιήθηκε ως «τέχνη του ψεύδους» και της δημαγωγίας.¹⁰³ Ήδη στα χρόνια του Πλάτωνα οι σοφιστές, οι οποίοι δίδασκαν ρητορική ισχυρίζονταν, ότι τα πάντα είναι σχετικά,

---

¹⁰² N.T. Wright, *Απόστολος Παύλος: Η Ζωή και το Έργο*. Μπφρ Σ. Δεσπότη σε συνεργασία με Ι. Γρηγοράκη. Αθήνα: Ουρανός 2019, 90.

¹⁰³ Thomas Lechner, *Rhetorik und Ritual Platonische Mysterienanalogien im Protretikos des Clemens von Alexandrien*. Πλατωνικές μυστηριακές αναλογίες στον Προτρεπτικό του Κλήμεντα του Αλεξανδρέα. *Frühchristentum und Kultur*) Πρωτοχριστιανισμός και Πολιτισμός, Herausgegeben von Ferdinand R. Prostmeier, Freiburg-Basel-Wien: Herder 2007.

καθώς κάθε άνθρωπος πρέπει να ανακαλύψει τη δική του αλήθεια («πάντων χρημάτων μέτρον άνθρωπος»). Ο Π. αντιμετωπίζοντας στην Κόρινθο, όσους γοητεύονταν από την παρουσία και τη ρητορική του αλεξανδρινού Απολλώ, διακηρύσσει ότι το Κήρυγμά του δεν διατυπώθηκε με τα καλολογικά στοιχεία της ανθρώπινης σοφίας, αλλά αντλεί την τόσο δραστική επενέργειά του στην καρδιά από τον κατά κόσμον Εξευτελισμένο, τον Εσταυρωμένο. Η ίδια η *A' Κορινθίους*, όμως, η οποία προσδιορίζει το Κήρυγμα του Σταυρού ως *μωρία* για τους Έλληνες, εφαρμόζει στην ίδια επιστολή όλους τους κανόνες της ελληνικής ρητορικής και διαλεκτικής. Σύμφωνα με τον κλασικό φιλόλογο B. Voss, η *ελληνιστική παιδεία χρησιμοποιείται εντονότερα στο έργο εκεί, όπου η κριτική εναντίον της είναι ισχυρότερη*. Καταλήγει: «αυτό που λαμβάνει εδώ χώρα είναι ο αγώνας για τη διαφύλαξη μιας γνήσιας ιουδαϊκής και χριστιανικής παιδείας μέσα σε έναν όλο και ισχυρότερο ελληνορωμαϊκό πολιτισμό».¹⁰⁴

Συνεπώς η ρητορική είναι ένα «εργαλείο», το οποίο μπορεί να προσληφθεί ποικιλοτρόπως, χωρίς ποτέ να λησμονείται ότι ο Ευαγγελισμός «*ιερουργείται*» μετά «φόβου Θεού, πίστεως και αγάπης» ώστε να επενεργήσει καταρχήν και καταρχάς στην καρδιά τόσο του Ομιλούντος όσο και του ακροατηρίου, η Χάρις του ζωοποιού Πνεύματος, όπως συμβαίνει και με την αναφορά των Δώρων, στο επόμενο ήμισυ της Ευχαριστίας (θείας Λειτουργίας).

Σύμφωνα με τον Σταγειρίτη φιλόσοφο, οι Ομιλίες διαιρούνται σε τρία γένη (Ρητ. 1.3 [1358 13-20]):

- **πολιτικό / συμβουλευτικό / δημηγορικό** (genus deliberativum) εκφέρεται στη Βουλή / Εκκλησία του Δήμου και αφορά στο μέλλον, παροτρύνοντας ή αποτρέποντας.
- **δικανικό** (genus iudicale) εκφωνείται στο δικαστήριο και αφορά σε πράξεις που τελέστηκαν στο παρελθόν. Πρόκειται για *υπεράσπιση* ή *κατηγορία* και συνιστούσε το κατεξοχήν πεδίο άσκησης της ρητορικής δεινότητας.

---

¹⁰⁴ Hans-Josef Klauck, Die apokryphe Bibel (16): *Επιστολογραφία και αρχαία χριστιανική Γραμματεία: επιστολικό πλαίσιο και επιστολές στα Ψευδοκλημέντια κείμενα*. <https://biblicalstudiesblog.blogspot.com/2009/03/klauck-die-apokryphe-bibel-16.html>

- **πανηγυρικό / επιδεικτικό** (genus demonstrativum): ακούγεται στις λαϊκές συνάξεις και αφορά στο χαρμόσυνο ή πένθιμο παρόν. Μπορεί να αφορά σε *έπαινο* ή *μομφή*. Στο τελευταίο είδος ανήκει και ο *Επιτάφιος* του Περικλέους.

Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη (Ρητ. 1.2.3 135^a [1356a.10 1356b-8]) στην επιχειρηματολογία εντάσσονται τα εξής τρία μέσα, προκειμένου να επιτευχθεί *ή πίστις*, η αξιοπιστία: α) **το ήθος** του Ομιλητή, το οποίο αναφέρεται και στο πρόσωπο αλλά και στον λόγο του, β) **το πάθος**, η διάθεση – *συγκίνηση* του ακροατηρίου και γ) **ο λόγος**, τ.ε. η δομή και η επιχειρηματολογία η οποία βασίζεται σε *τεκμήρια ή σημεία*.

Το ήθος, το πάθος και ο λόγος σύμφωνα με τον Κικέρωνα *Orator* 69, συνάδουν με τα τρία λειτουργήματα του Ρήτορα: *τη διδασκαλία, την ψυχαγωγία και την πειθώ*.

Είδος Ομιλίας	Χώρος	Χρόνος αναφοράς	Θέση	Άρνηση	Επιχειρηματολογία
Δικανική (Genius iudicale)	Δικαστήριο (Ηλιαία)	Κρίση για παρελθοντικό γεγονός	Απολογία - Υπεράσπιση	Κατηγορία	Ενθύμημα
Συμβουλευτική - Δημηγορία (Genius deliberativum)	Βουλή - Εκκλησία του Δήμου	Απόφαση για μελλοντικό γεγονός	Συμβουλή - Προτροπή	Αποτροπή	Παράδειγμα (Μύθοι/παραβολές – ιστορικά στοιχεία - παραδείγματα)
Επιδεικτική (Genius demonstrativum)	Δημόσιες συγκεντρώσεις Πανήγυρις	Στάση απέναντι σε παροντικό γεγονός	Εγκώμιο - Έπαινος	Ψόγος- Μομφή	

Το πλέον δύσκολο και από τα τρία γένη, το οποίο και σήμερα καλείται ο Ποιμένας και ο Κατηχητής στην σύναξη να θεραπεύσει, είναι ο **συμβουλευτικός λόγος**. Δεν

απευθύνεται σε μεμονωμένα άτομα, όπως ο δικανικός (στους δικαστές - κριτές), αλλά σε ένα πλήθος *εκκλησιαστών* (όπως τους αναφέρει ήδη ο Αριστοτέλης), το οποίο συχνά είναι κοινό *ετερόκλητο* (και άρα οφείλει όχι να ομιλήσει σε αυτούς αλλά με αυτούς, χωρίς από την άλλη πλευρά να έχει πάντα την ευκαιρία διαλόγου), ίσως και *αδιάφορο*, οπότε πρέπει να τους κερδίσει συμμεριζόμενος εμπειρίες τους, όπως έκαναν και οι αββάδες στην Έρημο για να «ξεκλειδώσουν» τους συνομιλητές τους, όταν εκείνοι μαστίζονταν από λογισμούς ή πάθη κρυφά. Επίσης στη δημηγορία σπουδαίο ρόλο στην πειθώ του ακροατηρίου αναφορικά με το τι είναι αληθινά το συμφέρον και το βλαβερό ρόλο διαδραματίζει **το ήθος / το ποιόν του Ομιλητή**.

Κάθε Ομιλητής, προκειμένου να επιτύχει την πειθώ, ακολουθούσε σύμφωνα με τον Κικέρωνα (De Oratore 1.142) τα εξής πέντε στάδια: Κατά το πρώτο στάδιο συλλέγεται το υλικό (από παραδείγματα που προσφέρει η Βίβλος της φύσης, η Αγία Γραφή ή η Ιστορία) και τα μέσα κατασκευής των επιχειρημάτων αλλά και των επί μέρους μορίων του λόγου. Χρήσιμα στοιχεία είναι ενίοτε το χιούμορ, η χρήση γνωμικών, αλλά και αφηγήσεων, οι οποίες συναρπάζουν το δεξί μέρος του εγκεφάλου. Ο απώτερος στόχος είναι να καταστεί η Ομιλία *αξιόπιστη* και να επιτευχθεί νοητικός και συναισθηματικός προσεταιρισμός του ακροατηρίου. Και τα δύο στάδια απαιτούν τη φρόνηση, τη γνώση, την άσκηση και την πείρα του ομιλητή.

Μετά τη συλλογή του υλικού ακολουθεί **η δόμηση**. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη (Ρητ. 3,13-19 [1414^α-β]), ο δικανικός λόγος συνίστατο από την παρουσίαση του θέματος (*πρόθεσις*) και την επιχειρηματολογία (*πίστις*), που πλαισιώνονται από το *Προίμιο* και τον *Επίλογο*. Ολόκληρη η Ομιλία παρομοιάζεται με το ζωντανό ανθρώπινο σώμα. Ο Πρόλογος και ο Επίλογος και σε έκταση αντιστοιχούν στην κεφαλή και τα άκρα. Ο χρόνος της κλεψύδρας, όταν αυτή υπήρχε, ήταν *επτά λεπτά*, όσο μπορεί ο νους να μένει συγκεντρωμένος. Η αλήθεια είναι ότι όσο περισσότερες ώρες αφιερώνουμε στην προετοιμασία, τόσο λιγότερο ομιλούμε.

Ο Πρόλογος / το Προίμιο αποσκοπεί στο να *προσεταιριστεί* ο ρήτορας το ακροατήριο (*benevolentem*), προκειμένου αυτό να τον ακούσει με προσοχή (*attentum*), ενδιαφέρον και χωρίς δυσκολία (*docilem*). Η όλη επιχείρηση στοχεύει στο να *διαπορθμευθεί* ο λόγος του ομιλητή στην καρδιά του ακροατή και όχι απλώς στο νου / τη διάνοια, η οποία τις περισσότερες φορές λειτουργεί ως ο δικηγόρος της καρδιάς. Γενικότερα ο Πρόλογος και ο Επίλογος θεωρούνταν ως τα **κρισιμότερα σημεία της**

Ομιλίας, γι' αυτό και στον Πρόλογο γινόταν ευχή -επίκληση του Θεού. Η αρχή προσδιορίζει και όσα έπονται και το τέλος το σύνολο.

Η Πρόθεση ενώνει το προοίμιο με τη διήγηση, ώστε να βοηθείται η μνήμη και να αναμένει η ψυχή τα υπεσχημένα. Ουσιαστικά με την **Πρόθεση** προσφέρουμε στον ακροατή μας το βασικό θέμα, το οποίο θα πραγματευθούμε (και όχι **δια**πραγματευθούμε, όπως κακώς ενίοτε αναφέρεται) και τη μέθοδο – τη δόμηση. Στην *πίστη* ή *διήγηση* γίνεται η αφήγηση των πραγμάτων, αναπτύσσονται τα επιχειρήματα για τη βεβαίωση των προβαλλομένων ή/και την αναίρεση των εναντίων. Αρχές που διέπουν την διήγηση είναι η σαφήνεια, η μετριότης (= μετριοπάθεια), η ηδύτης και η πιθανότης.

Στον Επίλογο, του οποίου χαρακτηριστικό είναι η συντομία (*brevitas*), έχουμε επανάληψη/ανακεφαλαίωση των σημαντικότερων επιχειρημάτων, *σύσταση του πράγματος* (προτροπή ή ανατροπή) και *συγκίνηση των παθών* (των συναισθημάτων) του ακροατηρίου, ώστε να έχει στο τέλος *νεαρά τῶν ὑστέρων λόγων τὰ τυπώματα*.

Η επένδυση με λέξεις-*verba*, ανέκαθεν θεωρούνταν και το δυσκολότερο στάδιο επεξεργασίας της Ομιλίας, καθώς οι λέξεις, που θα χρησιμοποιήσουμε, ανάλογα με το φορτίο που «κουβαλάνε», μπορεί να γίνουν τα χελιδόνια που «φέρνουν την άνοιξη» ή και το αντίθετο. Πόσο για παράδειγμα σημαντικό είναι σήμερα στον εκκλησιαστικό λόγο να αντικατασταθούν τα πολλά «πρέπει» με τη φράση «αξίζει να», η οποία διεγείρει το φιλότιμο ως ανταπόκριση στη θυσία που ήδη έχει πραγματοποιήσει ο «μανιακός εραστής» Θεός για εμάς; Αυτό το «αξίζει να» όχι σπάνια συνοδεύεται από τη φράση «θέλω να», καθώς ουσιαστικά δεν υπάρχει «δεν μπορώ» αλλά «δεν μπορώ ακόμη να...». Αυτή η εργασία αποσκοπεί στο να επιτευχθεί γραμματική και συντακτική συνέπεια και «καθαρότητα» (*puritas* τ.έ. *έλληνισμός - latinitas*), *σαφήνεια* (*perspicuitas*), ηδύτης-καλλιέπεια (*ornatus κατασκευή*) και το *πρέπον* που αποφεύγει τις ακρότητες (*aptum/decorum* = η αναλογία του ύφους δηλ. με τον ομιλητή, τους ακροατές και το λόγο).

6.3 Οι Παύλειες επιστολές

6.3.1. Η Επιστολή στον Ελληνορωμαϊκό Κόσμο

Η επιστολή, ο ‘διακεκομμένος’ διάλογος, προσδιορίζεται από το Σενέκα (Ep. 40, 1) ως μία συζήτηση φίλων που τους χωρίζει η απόσταση Από τα 27 βιβλία της Κ.Δ. τα 21 είναι επιστολές, σε αντίθεση προς την Π.Δ., όπου ούτε ένα βιβλίο δεν χαρακτηρίζεται έτσι, παρότι και σε αυτήν (την Π.Δ.) εμπεριέχονται επιστολές κυρίως από τη μεταιχμαλωσιακή περίοδο. Ο συνήθης τρόπος για να γράψει κανείς γράμμα ήταν το να απευθυνθεί σε γραμματέα-**επιστολόγραφο**, προκειμένου είτε (α) να του το υπαγορεύσει συλλαβιστά ή φυσιολογικά (‘recorder’), είτε (β) να του προσδιορίσει το περιεχόμενο, αφήνοντάς του ελευθερία στην τελική σύνταξη του κειμένου (‘editor’), είτε (γ) να του διατυπώσει μόνον τις βασικές έννοιες (‘co-author’) ή (δ) και να του δώσει εν λευκώ το δικαίωμα να γράψει εκείνος την επιστολή εξ ονόματός του (‘composer’). **Στην αρχαιότητα, επίσης, ήταν ασυμβίβαστο το να σκέφτεται και να γράφει κανείς ταυτόχρονα.** Επιπλέον τα δάκτυλα από την πολλή δουλειά ήταν αδέξια για γράψιμο, ενώ εκείνος που έγραφε, το έκανε αυτό καθισμένος σταυροπόδι στο πάτωμα και μάλιστα πάνω στην παλάμη του. Το ίδιο υλικό του παπύρου ανάγκαζε το γραμματέα να μη γράφει με συνεχή ροή, αλλά να χαράσσει ξεχωριστά κάθε γράμμα πάνω του. Γι’ αυτό και κατά την υπαγόρευση ήταν απαραίτητες οι διακοπές κυρίως ανά δίωρο στα σημεία εκείνα που γινόταν αλλαγή θέματος. Έτσι μεγάλες επιστολές, όπως η Ρωμ. ή η Α’ Κορ., που καταλαμβάνουν και τη μέγιστη έκταση που θα μπορούσε να έχει ένα ειλητάριο, δύσκολα θα μπορούσαν να γραφτούν σε μια μέρα. Επειδή η διαδικασία αυτή διαρκούσε αρκετές μέρες, γι’ αυτό και στην ίδια την επιστολή η διάθεση του αποστολέα ποικίλλει. Ο Πρόλογος της Επιστολής μοιάζει με το χαιρετισμό, το Σώμα της με τη συζήτηση, την ανταλλαγή των ιδεών, και ο επίλογος με τον αποχαιρετισμό.

Όσον αφορά στον 1^ο αι., θα ήθελα να επισημάνω δύο μάλλον υποτιμημένες σήμερα πληροφορίες των Επιστολών του Παύλου για την «γυναικεία» βιβλική ερμηνευτική: (α) τον ρόλο που πιθανότατα διαδραμάτισε η διάκονος των Κεγχρεών της Κορίνθου και *πάτρωνας* του Αποστόλων των Εθνών **Φοίβη** (Ρωμ. 16, 1), όχι μόνον στη μεταφορά, αλλά και στην *ερμηνεία της Προς Ρωμαίους* (Ρωμ.) στις 5-7 κατ’ Οίκον Εκκλησίες της Ρώμης, πιθανότατα στις συνοικίες Transtiberium / Trastevere και Porta Cobena, στις οποίες αυτή απευθύνεται. Πρόκειται για την πλέον συστηματική παύλεια επιστολή, η οποία μάλιστα καταγράφηκε από έναν σκλάβο (όπως προδίδει το όνομά του *Τέρτιος*), που «τολμά» και παρεμβαίνει όμως στο Κείμενο με το «Εγώ» (16, 22). Σημειωτέον ότι μέχρι σήμερα η Ρωμ., η οποία έχει προκαλέσει τεκτονικές «τομές» στην ευρωπαϊκή Ιστορία (πρβλ. Αυγουστίνος, Λούθηρος, Μπαρτ), αποτελεί

το κατεξοχήν «σημείο αντιλεγόμενο» για τους Ερμηνευτές. Στο τέλος αυτής ο Π. αποκαλεί «απόστολο» και μία γυναίκα, την συγγενή του Ιουνίαν (16, 7), πράγμα τόσο «καταπληκτικό» (σοκαριστικό) στο Μεσαίωνα ώστε της άλλαξαν φύλο. Γενικότερα οι «Χαιρετισμοί» της Ρωμ. ιδίως προς τις γυναίκες «αδελφούς» περιέχουν «θησαυρούς ανεξερεύνητους».¹⁰⁵ (β) Ουσιαστικό ρόλο στην ερμηνεία των Γραφών και τη διάδοση του Ευαγγελίου, διαδραμάτισαν και οι «αδελφές» (ένεκα της ιεραποστολής που ασκούσαν) γυναίκες – σύζυγοι των αποστόλων, που τους συνόδευαν στις περιοδείες τους (Α' Κορ. 9, 5) και κήρυτταν στους γυναικωνίτες (Κλήμης, *Στρωματείς* 3.6.52.5-53.3· 4.20.128.1). Έχοντας ως δεδομένο την μεγάλη διάδοση, που είχε το Ευαγγέλιο στο γυναικείο στοιχείο της Αυτοκρατορίας τους τρεις πρώτους αιώνες, μπορούμε να αντιληφθούμε πόσο «σαηνευτικό» ήταν το έργο που άσκησαν οι ανωτέρω σύζυγοι στους οίκους και άρα σε όλη την Αυτοκρατορία, καθώς εκεί γαλουχούνται οι μελλοντικοί πολίτες.

6.3.2. Η Επιστολή του Αποστόλου των Εθνών

Αυτός που καθιέρωσε το επιστολικό είδος στη χριστιανική γραμματεία είναι ο Παύλος (Π.). Όπως αποδεικνύει το επιστολικό είδος των έργων του και η διαλεκτική του περιεχομένου τους με τις υπαρκτές ανάγκες των Εκκλησιών και των μελών τους, ο Π. αντί του μονολόγου προτίμησε συνειδητά **τον άμεσο διάλογο**. Ένας τέτοιος διάλογος με τον κόσμο και την ιστορία αποτελεί το κατεξοχήν χαρακτηριστικό της παλαιοδιαθηκικής και καινοδιαθηκικής εξ αποκαλύψεως θρησκείας. Με τα γράμματά του ο απόστολος των εθνών αντιμετωπίζει ποιμαντικά προβλήματα, επιπλήττει, νουθετεί, παρηγορεί, προσπαθεί να δώσει προεκτάσεις ζωής στην πίστη και στα μυστήριά της (πρβλ. Α' Κορ. 10 -11). *Μην έχοντας την ησυχία για να γίνει συγγραφέας προτιμούσε την επιστολή, που είναι ο ζωντανότερος και αμεσότερος τρόπος επικοινωνίας. Η Επιστολή με τον άτεχνο τρόπο της εκφράσεως ήταν για τον ορμητικό του χαρακτήρα, την ευμετάβολη διάθεσή του, τον πυρετώδη τρόπο εργασίας και τη γεμάτη αντιθέσεις ψυχή του ο καταλληλότερος τρόπος να εκφράσει τις ιδέες που τον πλημμύριζαν.. Κατά τους ραββίνους η πέννα ήταν ένα από τα πράγματα που δημιούργησε ο Θεός το βράδυ της τελευταίας ημέρας της Δημιουργίας* (Holzner). Μετά

---

¹⁰⁵ Πρβλ. το τελευταίο υπόμνημα σε αυτό το κεφ. του M. Wolter, *Der Brief an die Römer*. Teilband 2: Röm. 9-16. [EKK: Evangelisch – Katholischer Kommentar zum Neuen Testament]. Patmos Verlag 2019.

τον Παύλο καταγράφονται και συλλέγονται σε Corpus επτά επιστολών, οι Καθολικές, οι επιστολές της Αποκάλυψης και αυτές του Ιγνατίου.

Οι επιστολές του Παύλου διακρίνονται στις δέκα εκείνες που απευθύνονται **προς μία Εκκλησία** (Γαλάτας, Α΄/Β΄ Θεσσαλονικείς, Α΄/Β΄ Κορινθίους, Ρωμαίους, Κολοσσαείς, Φιλιπησίους) ή **προς μια ομάδα Εκκλησιών**, (η *εγκύκλια* Εφεσίους, ίσως και Ρωμαίους) και στις τέσσερις **προς ένα συγκεκριμένο πρόσωπο** (Φιλήμονα, Τίτον [Κρήτη], Α΄/Β΄ Τιμόθεον [Εφεσος]) Μερικές επιστολές γράφτηκαν τον καιρό που ο Π. ήταν φυλακισμένος είτε στη Ρώμη είτε στην Έφεσο (4 συνολικά: Εφεσίους, Φιλιπησίους, Κολοσσαείς, Φιλήμονα), γι' αυτό και λέγονται **της Αιχμαλωσίας**, ενώ άλλες απευθύνονται σε ποιμένες των Εκκλησιών, γι' αυτό και λέγονται **Ποιμαντικές** (Τίτον [Κρήτη], Α΄/Β΄ Τιμόθεον [Εφεσος]). Η μόνη επιστολή, την οποία ίσως έγραψε καθ' ολοκληρίαν ο ίδιος ο Π., είναι η *προς Φιλήμονα*. Στο Ρωμ.16, 22 αναφέρεται ο **Τέρτιος** ως ο γραμματέας του Π. (όπως και ο *Σιλουανός* στην Α΄ Πέτρου 5,12). Στο Α΄ Κορ. 16, 21, όπως και στο Γαλ. 6, 11, ο Παύλος προσθέτει μόνον το χαιρετισμό με το ίδιο του το χέρι (illiteracy formula).

Ο Π. συνέγραψε κι άλλες επιστολές οι οποίες ή χάθηκαν ή συγχωνεύθηκαν. Ως **ομολογούμενες γνήσια παύλειες** θεωρούνται από το σύνολο των ερμηνευτών οι εξής επτά: Γαλ, Α΄ Θεσ, Α΄/Β΄ Κορ, Ρωμ, Φιλήμ. Φιλ., ως **αμφισβητούμενες ή δευτεροπαύλειες** οι Β΄ Θεσ, Κολ, Εφ. και ως **ψευδεπίγραφες** οι Τιτ και Α΄/Β΄ Τιμ. Η Εβρ., η οποία δεν περιλαμβάνει επιστολική εισαγωγή, μάλλον είναι (όπως και η Α΄ και Β΄ Πέτρ., η Ιούδα και η Ιακ.) Ομιλία με επιστολική μορφή. Η διάταξη των επιστολών στον Κανόνα έγινε α/ ανάλογα με το εάν απευθύνονταν σε Εκκλησίες ή άτομα και β/ ανάλογα με την έκτασή τους. Η Εβρ. ακολουθεί συνήθως την ομάδα των 13 επιστολών και σε σπάνιες περιπτώσεις εντάσσεται μέσα σε αυτές. Οι κώδικες Σιναϊτικός και Βατικανός παραθέτουν την Εβρ. πριν τις Ποιμαντικές. Σημειωτέον ότι στους αρχαίους κώδικες οι Καθολικές προηγούνται των παύλειων επιστολών.

Παρόλο ότι ο Π. είναι ο νεότερος, ο *έσχατος*, των αποστόλων, αποτελεί μέχρι σήμερα με τα έργα του, τις επιστολές του, **την αρχαιότερη φωνή** στο χώρο του Χριστιανισμού. Ο Παύλος δεν χρημάτισε απλώς φορέας και αναμεταδότης της αρχέγονης παράδοσης, αλλά αναδείχθηκε ως **ο κατεξοχήν μεταφραστής - ερμηνευτής** της με την ευρεία έννοια του όρου, αφού κατάφερε να μεταφέρει το μήνυμα του Χριστιανισμού στη «γλώσσα» των εξ εθνών χριστιανών. Σε όλα τα έργα του αποδεικνύει ότι είναι ένας **θεολόγος**, ο οποίος βιώνει το μυστήριο της θείας

Οικονομίας στις απόλυτες διαστάσεις του, αλλά και ξέρει να αναγνωρίζει τις κοσμογονικές συνέπειές του. Μέσα από την προσωπική εμπειρία της θέας του φωτός στις πύλες της Δαμασκού και προκαλούμενος από τους ιουδαιοχριστιανούς αντιπάλους του συνειδητοποίησε ότι ο Χριστιανισμός αποτελεί υπέρβαση και όχι απλό συμπλήρωμα του Νόμου. Έχοντας μεγαλώσει στο πολυπολιτισμικό και πολυθρησκευτικό περιβάλλον της Ταρσούς, μπόρεσε να εξάρει στους εθνικούς ότι ο Ιησούς που κηρύσσει δεν είναι κάποια θεότητα που εντάσσεται στο πάνθεο άλλων μυστηριακών θεοτήτων και ότι το βάπτισμα δεν είναι απλά μια ατομική τελετή μύησης, όπως συνέβαινε στις άλλες μυστηριακές θεότητες.

6.3.3. Δομή της Παύλειας Επιστολής

Στις παύλειες επιστολές, και μάλιστα σε εκείνες που απευθύνονται σε Εκκλησίες όπου αμφισβητείται η αποστολική ιδιότητα του αποστόλου των εθνών, προστίθενται στην εισαγωγή επίθετα τα οποία προσδιορίζουν το **αξίωμα του (απόστολος, δούλος)** και τη σχέση του προς τους παραλήπτες. Πρβλ. το χαρακτηριστικό: *Παῦλος ἀπόστολος, οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων οὐδὲ δι' ἀνθρώπου ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ Πατρὸς τοῦ ἐγείραντος αὐτὸν ἐκ νεκρῶν* (Γαλ. 1, 1).

Αντί του κλασικού *χαίρειν* (Ιακ. 1, 1) και *υγιαίνειν* (Γ' Ιω.), ο Π., ανταποκρινόμενος και στις δύο εθνότητες των παραληπτών του, συνδυάζει τον ελληνικό χαιρετισμό *χαίρειν*, τον οποίο τροποποιεί όμως σε *χάρις*, με τον αντίστοιχο εβραϊκό *ειρήνη*. Έτσι με την καθιέρωση της ευλογίας *χάρις και ειρήνη*¹⁰⁶, **η μεγάλη σημιτική ευχή συνοδεύει το τυπικά ελληνικό ιδανικό.** Και οι δυο όροι, που έχουν σχέση αιτίας και αποτελέσματος (η ειρήνη αποτελεί καρπό της χάριτος) συμπυκνώνουν τα μεσσιακά αγιοπνευματικά δώρα της καινής χριστιανικής εποχής, τα οποία πρόσφερε ο Θεός (που αποκαλείται συνήθως στις εισαγωγικές παύλειες ευλογίες ως *Πατέρας*) διά του Ι. Χριστού, του *Κυρίου ημών*. Ιδίως ο όρος *χάρις*, που χρησιμοποιείται από τον Π. τόσο συχνά όσο ο όρος *Χριστός* και συμπυκνώνει όλο το απολυτρωτικό έργο, το οποίο συντελέστηκε εκεί που υπερεπλέονασε η αμαρτία και βιώνεται κατά τη θεία Λατρεία. Γι' αυτό και ο *απόστολος των εθνών αποκαλείται ως της χάριτος*. Ενώ τα έργα των ανθρώπων οδηγούν στο θάνατο, ο Θεός τους δίνει **χάρη** και τους λυτρώνει: *Ἄλλ' οὐχ ὡς τὸ παράπτωμα, οὕτως καὶ τὸ χάρισμα· εἰ γὰρ τῷ τοῦ ἑνὸς παραπτώματι οἱ πολλοὶ ἀπέθανον, πολλῶ μᾶλλον ἢ χάρις τοῦ θεοῦ καὶ ἡ δωρεὰ ἐν χάριτι τῇ τοῦ ἑνὸς*

---

¹⁰⁶ Πρβλ. Αρ.6,24-6

άνθρώπου Ιησοῦ Χριστοῦ εἰς τοὺς πολλοὺς ἐπερίσσευσεν. (Ρωμ. 5, 15). Ο Θεός εκλέγει έναν εχθρό, δίνει χάρη σε ένα κατάδικο. Αυτή η χάρη δεν είναι μισθός τήρησης θρησκευτικών κανόνων (Ιουδαϊσμός), ούτε αποτελεί επίτευγμα της καλλιέργειας των ἐμφυτων σωματικών και νοητικών ικανοτήτων του ανθρώπου (Ελληνισμός). Στην πατερική παράδοση η Χάρη ταυτίζεται με τη βασιλεία και υποδηλώνει τις ἀκτιστες ἐνέργειες του Θεού που μεταμορφώνουν τον Κόσμο και την Ιστορία. Γενικότερα η εισαγωγική Ευλογία, η οποία ταυτόχρονα συνήθως κατακλείει την επιστολή, δίνει επίσημο χαρακτήρα στις επιστολές του αποστόλου και τις εντάσσει στο Μυστήριο της Σύναξης, τη θεία Λειτουργία.

Σε αυτή τη λειτουργική ανάγνωση συντελεί και το ότι ως προοίμιο ακολουθεί μια ἐμμεση **Ευχαριστία** (εισαγόμενη με το *εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ* και μόνο στη Β' Κορ. με το *Εὐλογητὸς ὁ Θεός*), η οποία είτε διακρίνεται από το κυρίως σώμα, είτε είναι συγχωνευμένη με αυτό. Σημειωτέον ότι στη Α' Θεσ. η Ευχαριστία καταλαμβάνει τρία κεφάλαια (1, 2-3, 1 3). Κάποτε αυτή εμπερικλείει ή και κατακλείεται με μια εσχατολογική αναφορά και μια ικεσία/δέηση προς τον Θεό. Η Εφ. μάλιστα έχει δύο προοίμια, ενώ εξαίρεση αποτελεί και στο σημείο αυτό η Γαλ. (1, 6-9).

Το κυρίως Σώμα των επιστολών χωρίζεται συνήθως στο **δογματικό και ηθικό μέρος**. **Η παρουσία του Ι. Χριστού στον καινό άνθρωπο είναι πραγματική, ποτέ όμως στατική, αλλά πάντοτε δυναμική.** Ισχύει και εδώ η διαλεκτική **οριστικής και προστακτικής** (Π. Ανδριόπουλος). Προηγείται ο μεταμορφωτικός παράγοντας του απολυτρωτικού έργου του Χριστού, η είσοδος σε μια καινότητα ζωής με ένα περίπατο στην καινή κτίση, και έπονται οι προτροπές και οι εντολές, ως ηθικό χρέος, θα λέγαμε, που φανερώνουν τη χαριτωμένη και λυτρωμένη ζωή των ανθρώπων (Ν. Ματσούκας). Συχνά ανακαλείται το βάπτισμα (*rediius ad baptismum*), η κλήση και η εκλογή και επιστρατεύεται το σχήμα **τότε/τόρα**. Κάποτε το κυρίως Σώμα κατακλείεται με την υπόμνηση της αποστολικής παρουσίας.

Στον Επίλογο συμπεριλαμβάνονται προσωπικά νέα ή οδηγίες σε άτομα (με το *παρακαλώ*). Στη Ρωμ. ο Π., παρότι απευθύνεται σε μια Ε. που δε γνώριζε προσωπικά, στέλνει χαιρετισμούς σε **26 (!)** αγαπητά πρόσωπα. Στο τέλος αντί του **ἔρρωσο** (Πρ.15,29.23,30) παρατίθεται και πάλι η λειτουργική ευλογία **η χάρις του Κυρίου**¹⁰⁷,

---

¹⁰⁷ Χαρακτηριστικό είναι ο Θεός της ειρήνης μετά πάντων ημών στη Ρωμ και Α' Κορ. ή το λοιπόν αδελφοί μου χαιρέτε στην Β' Κορ. και Φιλ.

αφού μετά την ανάγνωση της επιστολής ακολουθούσε η συμμετοχή όλων στο τραπέζι της θείας Ευχαριστίας. Αυτό είναι ιδιαίτερα εμφανές στο εσχατόκολλο των δυο επιστολών προς Κορινθίους, όπου έχουμε τον αποκλεισμό/’αφορισμό’ των απίστων (Α΄ Κορ. 16, 22), τον ασπασμό (Β΄ Κορ. 13, 12) και το Μαράνα θα (Α΄ Κορ. 16, 22). Ακόμα και όταν η επιστολή γραφόταν από συνεργάτη του, ο τελικός χαιρετισμός, όπως αποδεικνύει ιδιαίτερα το Γαλ. 6, 11-18, συμπληρωνόταν από τον ίδιο.

6.4 Αποδομώντας μύθους – Ο σταυρικός θάνατος και η Ανάσταση του Κυρίου

Ο Άνθρωπος είναι ίσως το μόνο θηλαστικό διψά να κατακτήσει την αιωνιότητα, καθώς λαχταρά διακαώς **ελευθερία** από τον θάνατο ακόμη και από αυτή τη Λογική και την Ηθική¹⁰⁸. Γι’ αυτό εν πολλοίς επιθυμεί απογόνους, ανεγείρει κτήρια – μνημεία - δημιουργεί «πολιτισμό»..... Με έναν εντελώς παράδοξο τρόπο, αυτή η **ζωή η αιώνια**, η οποία δεν είναι η ζωή μετά θάνατον αλλά εκείνη *χωρίς θάνατο*, **συλλαμβάνεται ακαριαία** – σε κάποια δευτερόλεπτα, όταν ο Χρόνος – *Κρόνος* γίνεται Καιρός – Ευκαιρία. Στο μονοσύλλαβο **νυν** συμπυκνώνεται το **αιί**. Είναι εκείνα τα δευτερόλεπτα που «κυριολεκτικά μας αλλάζουν τα φώτα» πάντα όμως μέσω του περάσματος - *Πάσχα* από ένα «σκοτάδι» - μία έρημο. **«Κάθε δευτερόλεπτο, είναι η στενή πύλη από την οποία θα μπορούσε να περάσει ο Μεσσίας»**, Ερχόμενος, ή επανερχόμενος, ως κλέπτης εν νυκτί. *Ιδού ο Νομφίος*.

Γι’ αυτό ο διάβολος πάντα κλέβει το «τώρα» με αντίτιμο ένα «αύριο» που δεν έρχεται ποτέ! Η Εβδομάδα, κατά την οποία αναβιώνουν τα Πάθη και η Ανάσταση του Κυρίου Ιησού, δεν ονομάζεται **Μεγάλη**, επειδή διαρκεί παραπάνω από επτά ημερολογιακές ημέρες, αλλά επειδή προσφέρει μοναδική ευκαιρία να ανακαλύψουμε μέσα στο πέρασμα του χρόνου επιτέλους το φως. Μπορεί κι αυτή (η Εβδομάδα) να γίνει εξαιρετικά άλλη **μια μικρή – φεγγαλέα**, εάν υποκύψουμε στον πειρασμό να αναλωθούμε ως απόλυτα αναλώσιμα εμείς οι ίδιοι και πάλι στο τι θα φάμε, τι θα πιούμε, εάν για άλλη μια φορά ενδώσουμε στα τρία μεγάλα Φι (Φιλοδοξία,

---

¹⁰⁸ I. Ζηζιούλας, ο Ντοστογιεφσκι και Ηθική <http://www.ideotopos.gr/posts/philosophy/613-%CE%BF-%CE%BD%CF%84%CE%BF%CF%83%CF%84%CE%BF%CE%B3%CE%B9%CE%B5%CF%86%CF%83%CE%BA%CE%B9-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B7%CE%B8%CE%B9%CE%BA%CE%B7.html>

Φιληδονία, Φιλαργυρία), που «μας έχουν μετατρέψει σε «δίποδα όντα και αχάριστα» και επιπλέον χωρίς αληθινή χαρά.

1. Ένας από τους μεγάλους μύθους που κυριαρχεί επί αιώνες και οδήγησε και κάποιους στην αθεΐα είναι ο εξής: **Ο Χριστός θυσιάστηκε για να ικανοποιήσει τη θεία δικαιοσύνη**¹⁰⁹. Ο Θεός, λογιζόμενος ως προστάτης της έννομης τάξης (αστυφύλαξ / σερίφης),¹¹⁰ είχε συσσωρεύσει τόση οργή από τις αμαρτίες των ανθρώπων, ώστε χρειαζόταν οπωσδήποτε **το αίμα** ενός θύματος, αθώου – άχραντου, άμωμου και εκούσιου, ώστε να κατευναστεί να μας εξιλεώσει. Ο ίδιος ο άνθρωπος επί αιώνες πάλευε με αιματηρές θυσίες ζώων να εξευμενίσει την Ανώτερη Δύναμη, καθώς η αμαρτία, η οποία σήμερα διαφημίζεται ως «απελευθέρωση από ταμπού», δεν είναι παρά μη φόρτιση - αποκοπή από τη γεννήτρια της ζωής (ανταρσία – διαζύγιο). Ζητούσε ένα **εκούσιο** θύμα να πεθάνει αντιπροσωπευτικά ώστε να αποκτηθεί μια καινούργια ύπαρξη. Επειδή ο αμαρτωλός άνθρωπος δεν μπορεί να κατορθώσει αυτήν την ικανοποίηση, μεσολαβεί για χάρη του ο ενανθρωπήσας Υιός του Θεού». Συνεπώς η δικαιοσύνη αποτελεί προϋπόθεση της χάριτος - της δωρεάς.

Στην περίπτωση του Ιησού για πρώτη φορά στην παγκόσμια ιστορία των θρησκειών, «ο ίδιος ο Θεός προχώρησε στην **καταλλαγή**, στο να συμφιλιώσει Εκείνος δηλ. με τον Εαυτό Του, την εχθρικά διακείμενη προς αυτόν ανθρωπότητα και να επέλθει ο **ιλασμός** (Β' Κορ. 5, 18¹¹¹ πρβλ. Ιω. 3, 16: **Πράγματι, τόσο πολύ αγάπησε ο Θεός τον κόσμο ώστε πρόσφερε τον Υιό του τον μονάκριβο, ώστε, όποιος πιστεύει σε αυτόν, νά μην πεθάνει, αλλά νά έχει ζωή αιώνια**). Ήδη στην παρεξηγημένη Παλαιά ή μάλλον **Πρώτη** Διαθήκη, η δικαιοσύνη του Θεού **ταυτίζεται** με την **αγάπη, το έλεος, τους οικτιρμούς** (εβρ. ρεχαμίμ = τη «μήτρα»!).

---

¹⁰⁹ Ο. Hofius, Ιλασμός και καταλλαγή. Ο σταυρικός θάνατος του Χριστού κατά τον απόστολο Παύλο, *ΔΒΜ* 4 (1985) 24-42: 36-41.

¹¹⁰ Στην Καινή Διαθήκη μέσω της θυσίας του μονάκριβου Γιου του δεν συγχωρεί μόνον τα ακούσια ανομήματα, όπως και στην Π.Δ., αλλά φορτώνεται πάνω του όλες τις ενοχές και μάλιστα όλης της ανθρωπότητας. Κι αυτό διότι

¹¹¹ Ρωμ. 5, 6-7: Διότι, ενώ εμείς ήμασταν ακόμη αδύναμοι, ο Χριστός στον κατάλληλο χρόνο πέθανε για εμάς τους ασεβείς. Δύσκολα πεθαίνει κανείς για χάρη ενός δικαίου ανθρώπου, για κάποιο αγαθό άνθρωπο ίσως και να τολμήσει κανείς να πεθάνει.

2. Ο ίδιος ο Κύριος έρχεται να εμπαιχθεί στα χέρια των αμαρτωλών «**αυτεπάγγελτος**» - **εκούσια**¹¹². Ο Ι. Χριστός δεν άγεται και φέρεται από την Ειμαρμένη – την Τύχη, αλλά εκπληρώνει προφητείες που αποτυπώνουν το Σχέδιο του Θεού. Και δεν θυσιάζεται υπέρ πατρίδος και ιδεολογίας (όπως η Άλκηστη και οι Μακκαβαίοι), αλλά υπόκειται στον πλέον εξευτελιστικό και επώδυνο θαύμα και μάλιστα όχι χάριν των «ημετέρων», αλλά των εχθρών του! Ας μελετήσουμε το πώς διατυπώνει ο πρώην διώκτης της Εκκλησίας Παύλος – Σαύλος τη θεολογία του Σταυρού στα Β' Κορ. 5 και τα Ρωμ. 5 - 8, όπου και ξεσπά ως ερωτευμένος σε μια δοξολογία: *Τις ημάς χωρίζει [...] Συνεπώς δεν ισχύει και στην Εκκλησία «**Εγώ [ο άνθρωπος] δίνω, ώστε και εσύ [ο άγνωστος Θεός] να μου δώσεις. Αλλά «Εγώ δίνω, διότι εσύ Θεέ, που σε αποκαλώ πλέον Πατέρα, μου πρόσφερες τη σωτηρία (ακεραιότητα) και συνεπώς την χαρά.*** Ήδη στο Γαλ. 2 έχει διατυπώσει το *Ζω δε ουκέτι ΕΓΩ [...]*
3. Εν προκειμένω πρέπει να επισημανθεί ότι ο Νυμφίος της Εκκλησίας στη Βίβλο (της) δεν είναι ο «Ελκόμενος», ο «πάσχων Θεός» (όπως ίσως εικάζουμε ένεκα της Εικόνας που λιτανεύεται και προτίθεται στις ακολουθίες του Νυμφίου). **Είναι ο Κριτής Κύριος!** Η μεγάλη ελπίδα μας είναι όμως ότι αυτός ο Κριτής δεν είναι ένας Υπέρλαμπρος Αστήρ, που ενσαρκώνει *την αγάπη για δύναμη*, αλλά ο **εξευτελισμένος Νυμφίος**, πάσχων Θεός που ενσαρκώνει τη δύναμη της αγάπης – της θυσίας. Το μόνο που χρειάζεται εμείς να κάνουμε είναι να αξιοποιήσουμε τα τάλαντα που Εκείνος μας χάρισε για να μεταγγίσουμε ζωή σε όσους μας περιβάλλουν. Μήπως τελικά στη ζωή μας λατρεύουμε τον Πόντιο Πιλάτο που συνεχώς νίπτει τας χείρας ενώπιον της κατάφωρης αδικίας; Βεβαίως ο Θεός δεν έγινε σάρκα και υψώνεται στον φρικιαστικό Σταυρό για να μας κάνει καλύτερους ανθρώπους, ηθικούς κ.τ.λ. αλλά για να μας μάθει να υπάρχουμε (η υπέρβαση του θανάτου ως απειλής για το είναι του ανθρώπου Αθανάσιος).
4. Ένας επιπλέον μύθος που μας αποκοιμίζει όπως τους μαθητές του Ιησού στη Γεθσημανή (= το ελαιοτριβείο), είναι ότι ο Κύριος είναι ένας ωραίος Ινδογερμανός, ξανθός και γαλανομάτης, ο οποίος είτε ως Κατηχητής διέδιδε κηρύγματα για «αγάπη μόνον» είτε λειτούργησε ως επαναστάτης (Τσε Γκε

---

¹¹² Ενώ το Σύμπαν ισχύει «ο θάνατός σου η ζωή μου» (γεγονός που μας μεταβάλλει σε όντα αλαζονικά έτοιμα να κατακρίνουν) στην Εκκλησία ψάλλεται «Ο θάνατός Σου Κύριε ζωή και Ανάσταση».

Βάρα). Ο Ιησούς ήταν **Εβραίος** στην φυλή και κήρυξε κατεξοχήν στη **Γαλιλαία των αλλοδαπών** απευθυνόμενος κατεξοχήν σε εκείνους τους Ιουδαίους που στέναζαν (είχαν παραλύσει τα γόνατά τους) κάτω από τους φόρους που τους είχαν συσσωρεύσει οι κατακτητές και τις ενοχές που τους είχαν φορτώσει όσοι ερμήνευαν τη **Διαθήκη** ως **Νόμο**. Ο **αιώνιος Ξένος**, όπως χαρακτηρίζεται στην Υμνολογία του Μ. Σαββάτου, στις αφηγήσεις ιδίως πριν το πάθος και την ανάσταση, παρουσιάζεται ως Κριτής προϋπάρχων Κύριος (πρβλ. Φιλ. 2, 6) που θα ζητήσει λόγο για τις στάσεις και τις συμπεριφορές μας απέναντι στον «άλλον».

5. Ένας πέμπτος μύθος, που συντηρείται και αναβιώνει επί αιώνες, είναι είτε το **κρέμασμα ενός εξωτερικού Ιούδα** προκειμένου συνολικά να λειτουργήσει ως **αποδιοπομπαίος τράγος** μαζί με τους Ιουδαίους – Εβραίους είτε η θεώρηση του Προδότη ως προγραμματισμένου – κουρδισμένου εργαλείου του Θεού. Για τη Βίβλο ο Ιούδας επελέγη από τον Ιησού για τα **χαρίσματά** του αλλά επέλεξε και ο ίδιος τον Κύριο. Έλαβε την εξουσία να κηρύττει, να κάνει θαύματα ενώ δυσανασχέτησε μαζί με τους άλλους καθ' οδόν προς το Πάθος για τους θρόνους που ζήτησαν οι γιοι του Ζεβεδαίου. Ο ίδιος ο Χριστός τού έπλυνε τα βρώμικα από την πεζοπορία πόδια και δεν τον τοποθέτησε στην άκρη του τραπέζιού στιγματισμένο, αλλά μάλλον στην πλέον τιμητική θέση, αριστερά, αφού του προσφέρει την ίδια μπουκιά του. Μήπως τελικά ο αχάριστος πλεονέκτης Ιούδας κρύβεται μέσα μας; Μήπως τελικά δεν έχουμε καν την αυτομεμψία του Ιούδα που κρεμάστηκε από τις τύψεις του; Μήπως τελικά αυτοκτονούμε και εμείς καθημερινά, δολοφονώντας και όσους μας περιβάλλουν, επειδή δεν έχουμε το κουράγιο να αδειάσουμε το απορριμματοφόρο της ύπαρξής μας στα πόδια ενός πνευματικού, ενός Μωυσή; *Για τον Ντοστογιέφσκι¹¹³ υπάρχει μία και μόνη επιλογή αντί της αυτοκτονίας για τον άνθρωπο. Την εκφράζει ο Ιβάν Καραμάζοβ με το δίλημμα: ή τον σταυρό ή την αγχόνη. «Αύριο», λέει, «το σταυρό μα όχι το ικρίωμα. Όχι, δεν θα κρεμαστώ. Δεν θα μπορούσα ποτέ να αυτοκτονήσω». Και όπως λέει ο διάβολος στον Ιβάν, «οι άνθρωποι υποφέρουν, αλλά ζουν, ζουν μια ζωή πραγματική, όχι φανταστική, γιατί το να υποφέρεις είναι ζωή». Ο Ρασκόλνικοβ στο Έγκλημα και Τιμωρία γονατίζει μπροστά στη Σόνια και της*

---

¹¹³ Η υπέρβαση του μηδενισμού, αυτό που δίνει νόημα στην ύπαρξή μας, είναι για τον Ντοστογιέφσκι η αποδοχή της οδύνης.

φιλάει τα πόδια λέγοντας: «**Γονάτισα όχι μπροστά σου, αλλά μπροστά σε όλη την ανθρωπότητα που υποφέρει**». Και ο Ζωσιμάς εξηγεί το ότι γονάτισε μπροστά στον Ντιμίτρι Καραμάζοβ με τα λόγια: «**γονάτισα χθες μπροστά στα όσα πρόκειται να υποφέρει (ο Ντιμίτρι)**».

6. Ένας επιπλέον μύθος που απονευρώνει το ριζοσπαστικό μήνυμα του Χριστιανισμού είναι η ωραιοποίηση του Σταυρού. Έχουμε μεταβάλλει τον Σταυρό σε κόσμημα ή το χειρότερο τον αντιστρέφουμε και τότε ο Σταυρός μεταβάλλεται σε μαχαίρι φονικό με το οποίο κατακρίνεις ανθρώπινες υπάρξεις. Λησμονούμε ότι το ξύλο του Σταυρού ήταν το εργαλείο, πάνω στο οποίο πρώτο παγκοσμιοποιημένο πολιτικό σύστημα της Ιστορίας, αυτό της Ρώμης, κάρφωσε και έτσι τιμωρούσε με εντελώς αργό **βασανιστικό** θάνατο όσους αμφισβητούσαν την **ιερότητα** του θρησκευτικού και πολιτικού κατεστημένου. Ενώ τους Ρωμαίους τους αποκεφάλιζαν ακαριαία, πάνω στο ύψος 2 μέτρο ξύλο κρεμούσαν γυμνό το θύμα ώστε και μαζί με τον αργό θάνατο τελικά από ασφυξία να υποφέρει και από τη ντροπή – το όνειδος. Ο Χριστός δεν πεθαίνει ατάραχος, πίνοντας όπως ο Σωκράτης ανάμεσα στους φίλους του. Πονά φρικτά και διψά αισθανόμενος την απόλυτη μοναξιά ακόμη και από τον ίδιο τον Πατέρα Του. Σύμφωνα με την Προς Εβραίους ο Χριστός ξανασταυρώνεται όχι από τους κακούς Εβραίους αλλά από όσους χριστιανούς τον εξευτελίζουν με την ασυνέπεια και την επιστροφή στα παλιά.

Οι Ρωμαίοι πριν κρεμάσουν τον Ιησού στο ξύλο του Σταυρού, τον εμπαίζουν με το μοναδικό μαζοσαδομαχισμό που έχουν όσοι κλεισμένοι σε ένα στρατώνες αποκτούν την ευκαιρία από θύματα να γίνουν θύτες. Στην αρχαιότητα την πρωτοχρονιά ένα θύμα στο άνθος της νιότης του ζούσε για ένα τριήμερο βασιλικά και μετά καιγόταν όπως ο βασιλιάς *Καρνάβαλος* για να λειτουργήσει ως κάθαρμα σηκώνοντας τις ενοχές. Ο τελευταίος πειρασμός του Κυρίου δεν είναι να νυμφευθεί τη Μαγδαληνή, όπως φαντασιώθηκε ο Καζαντζάκης, αλλά να κάνει μια επίδειξη της δύναμής του πετάγοντας από πάνω του τον ακάνθινο στέφανο που του δημιούργησε ο Αδάμ και κάνοντας ένα σόου απελευθερώνοντας και τον λαό του από τους κατακτητές.

Συμπερασματικά διψάμε για αιωνιότητα επειδή η αιωνιότητα υπάρχει! Και η αιωνιότητα υπάρχει επειδή Ανάσταση! Αυτή δεν έρχεται μακριά από τις δοκιμασίες αλλά μέσα από τις δοκιμασίες.

Σημειώνει ο Σεβασμιώτατος Περγάμου: «*Η οδύνη είναι για τον Ντοστογιέφσκι η μόνη, αληθινή και αδιαμφισβήτητη πραγματικότητα μέσα στην ανθρώπινη ύπαρξη, το μόνο αντίδοτο στη γελοιότητα της ηθικής που αγνοεί το παράλογο της συνύπαρξης μέσα στον ίδιο άνθρωπο του καλού και του κακού. [...] Ο Σταυρός είναι η μόνη αληθινή πραγματικότητα στην ύπαρξη, αλλά όχι και η έσχατη.*» **Ο Σταυρός είναι η μόνη αληθινή πραγματικότητα στην ύπαρξη, αλλά όχι και η έσχατη.** Στο τέλος του τμήματος που επιγράφεται: «*Οι δοκιμασίες μιας ψυχής*» στους αδελφούς Καραμάζοβ, ο Ντιμίτρι βλέπει ένα τρομερό όνειρο. Στα κατάλοιπα ενός καμένου χωριού μια χωρική γυναίκα προσπαθεί να ξεφύγει και να σωθεί, και δίπλα της ένα βρέφος που υποφέρει από την πείνα προσπαθεί να θηλάσει από το ξερό στήθος της μητέρας του. Τότε ο Ντιμίτρι, γράφει ο Ντοστογιέφσκι, «*αισθάνθηκε ένα αίσθημα οίκτου, που ποτέ άλλοτε δεν το είχε νιώσει, να ανεβαίνει στην καρδιά του, να θέλει να κλάψει, να κάνει κάτι για όλους αυτούς, έτσι ώστε το βρέφος να μην κλαίει πια, η μαύρη και κάτισχνη μάνα του να μη δακρύνει, να μην υπάρχουν πια απ' εδώ και πέρα δάκρυα*». Έτσι ο Ντοστογιέφσκι οραματίζεται το έσχατο αγαθό πέρα από την οδύνη. Ο Σταυρός πρέπει να ξεπεραστεί από την ανάσταση. Δεν έχει θέση στη Βασιλεία τού Θεού ο πόνος. Η αγάπη αγκαλιάζει την οδύνη, όχι για να της δώσει μεταφυσικό περιεχόμενο, αλλά για να τη μετατρέψει σε χαρά. Ο Ντοστογιέφσκι δεν το λέγει, αλλά το υπονοεί: η Θεία Ευχαριστία είναι πρόγευση της χαράς, όχι της λύπης -ούτε καν της χαρμολύπης. Είπαμε ότι οι ήρωες τού Ντοστογιέφσκι είναι μείγμα καλού και κακού και ότι μάταια θα αναζητούσαμε ανάμεσά τους τον ηθικά τέλειο. Η οδύνη είναι η μόνη αλήθεια που με την αποδοχή της, ιδιαίτερα στο πρόσωπο τού Άλλου, υπερβαίνομε το μηδενισμό και καταλαβαίνομε ότι αξίζει να υπάρχομε. Αλλά πέρα από όλα αυτά, εκείνο που δίνει νόημα στην ύπαρξη είναι η ανάσταση. «*Όστε στ' αλήθεια λέει η θρησκεία πως όλοι μας θα σηκωθούμε από τους νεκρούς και θα ξαναζήσουμε και θα ξαναδούμε πάλι ο ένας τον άλλο;*» *Το δίχως άλλο θ' αναστηθούμε... Και χαρούμενα, εύθυμα θα διηγηθούμε ο ένας στον άλλο όσα γίνανε...* Απάντησε ο Αλιόσα. — *Αχ πόσο όμορφα θα είναι τότε, ξέφυγε του Κόλια.*

— *Και τώρα λοιπόν ας τελειώσουμε τους λόγους κι ας πάμε στο τραπέζι της παρηγοριάς... Να μας τώρα που πηγαίνουμε χέρι με χέρι.* Η ανάσταση, το τραπέζι της ευχαριστίας, η κοινωνία της αγάπης -να το ύψιστο αγαθό για τον Ντοστογιέφσκι. Αυτό

είναι το αποκορύφωμα τού τελευταίου, τού πιο μεγάλου έργου του. Ίσως αν ζούσε περισσότερο, να μας περιέγραφε τη Βασιλεία με την ίδια γλαφυρότητα που μας περιέγραψε το Σταυρό στην ανθρώπινη ύπαρξη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Ατματζίδης, Χ. *Από την Βιβλική Έρευνα στην Πίστη της Εκκλησίας*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Κυριακίδη, 2010.
2. Ατματζίδης, Χ. *Ερμηνευτικές και Θεολογικές προσεγγίσεις στην Καινή Διαθήκη*. Θεσσαλονίκη: Ostracon Publishing, 2014.
3. Ατματζίδης, Χ. *Θεολογία της Καινής Διαθήκης*. Θεσσαλονίκη: Ostracon Publishing, 2014.
4. Ατματζίδης, Χ. *Καινοδιαθηκικά*. Θεσσαλονίκη: Ostracon Publishing, 2014.
5. Βασιλειάδης, Π. Β., Βιβλική κριτική και Ορθοδοξία, *Βιβλικές ερμηνευτικές μελέτες*, (σσ. 49-101). Θεσσαλονίκη: Πουρναράς, 1988.
6. Βασιλειάδης, Π. Β., *Ερμηνεία των Ευαγγελίων*. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς, 2000.
7. -Βασιλειάδης, Π. Β., Reading the Bible from the Orthodox Church Perspective. *The Ecumenical Review* 51, 1 (1999): σσ. 25-30.
8. Βασιλειάδης, Ν. / Ψαλτάκης, Γ. «Γένεσις», *Ἡ Παλαιά Διαθήκη μετά συντόμου ἐρμηνείας*, Ἀθήνα, Ἀδελφότης Θεολόγων ὁ «Σωτήρ», 1985.
9. Σ. Δεσπότης – Α. Κονταλή, (επιμ.), Ο Απόστολος Παύλος. 1950 έτη από το Μαρτύριό του. Πρακτικά Συνεδρίου Ιεράς Μητροπόλεως Ηλείας και Τμήματος Κοινωνικής Θεολογίας ΕΚΠΑ (Πύργος και Αμαλιάδα, Φεβρουάριος 2017). Πύργος 2018. (Πύργος και Αμαλιάδα, Φεβρουάριος 2017). Πύργος 2018. <http://www.soctheol.uoa.gr/publishing.html>
10. Σ. Δεσπότης – Κ. Κεφαλέα (επιμ.), *Συζητώντας με τον Απόστολο των Εθνών Παύλο και τον René Girard* Athens: Department of Social Theology and the Study of Religions Athens: Department of Social Theology and the Study of

- Religions 2019. <https://drive.google.com/file/d/1A0jZWEvxbJutG9kP9H-UjeaUUKQMpVnL/view> <http://www.soctheol.uoa.gr/publishing.html>
11. *Η Ορθόδοξη Εκκλησία και Θεολογία από τον 19^ο στον 21ο ΑΙΩΝΑ* Αθήνα: Έννοια 2019.
  12. *Ο Απόστολος Παύλος κηρύττει στην Αθήνα: Η πρώτη συνάντηση Χριστιανισμού και Ελληνισμού*, Αθήνα: Έννοια 2019
  13. Καραβιδόπουλος, Ι. *Εισαγωγή στην Καινή Διαθήκη*. Θεσσαλονίκη: Ostrakon Publishing, 2016.

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΕΠΙΜΟΡΦΟΥΜΕΝΩΝ – ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Βάσει και των Κανόνων της Ρητορικής καταγράψτε τη δομή της *Α' προς Θεσσαλονικείς* Επιστολής.
2. Βάσει και των Κανόνων της Ρητορικής καταγράψτε τη δομή της *Προς Φιλήμονα*.
3. Βάσει και των Κανόνων της Ρητορικής καταγράψτε τη δομή της *Προς Γαλάτας* Επιστολής.
4. Βάσει και των Κανόνων της Ρητορικής καταγράψτε τη δομή της Ομιλίας του Παύλου στον Άρειο Πάγο και συγκρίνετε αυτή τη Δημηγορία με την Απολογία του Στεφάνου, που αφορά στην «Ιερουσαλήμ», στο Πράξεις 7.
5. Συγκρίνετε την Ομιλία του Παύλου στον Άρειο Πάγο με όσα αναφέρονται στο *Προς Ρωμαίους 1-4*
6. Καταγράψτε την αυτοσυνειδησία του Π. στο *Ρωμαίους 7-8* και συγκρίνετε το Κείμενο με το Γνώθι Σαυτόν του Σωκράτη
7. Μελετήστε το *Ρωμαίους 5-8* (σε αυτά περιέχεται και ο Απόστολος της Βαπτίσεως). Σημειώστε πώς νοεί την ελευθερία ο απόστολος Παύλος σε σχέση με τον Ιουδαϊσμό και τον Ελληνισμό (πλατωνικός Μύθος του Σπηλαίου).

7. Ανακεφαλαίωση: Η «μετάληψη» των Γραφών από την τέχνη και το κήρυγμα στη σύγχρονη ενορία

7.1 Η μετάληψη της Παλαιάς Διαθήκης στη λατρεία της Ορθόδοξης Εκκλησίας¹¹⁴

Αναλυτικότερα βλ.:

<https://www.dropbox.com/s/hn82jwu080o0wtm/Eugen%20J.%20Pentiu%20%28Author%29%20The%20Old%20Testament%20in%20Eastern%20Orthodox%20Tradition.pdf?dl=0>

Ενάντια ίσως στην μονομέρεια του sola scriptura, έχει διατυπωθεί¹¹⁵ στον ορθόδοξο χώρο η άποψη ότι η Εκκλησία έζησε και χωρίς την Καινή Διαθήκη (καθώς ο Κανόνας αυτής συγκροτήθηκε το β' ήμισυ του 2^{ου} αι. μ. Χ.). Ποτέ δεν έζησε, όμως, χωρίς την Ευχαριστία, η οποία αρχικά ονομαζόταν με τον ασυνήθη για το περιβάλλον όρο κλάση του άρτου. Η απόλυτη αλήθεια είναι ότι ο λαός του Θεού ποτέ δεν έζησε και χωρίς την Π.Δ. Οι θεόπνευστες Γραφές της Κ.Δ., τις οποίες αναγιγνώσκει και ο Ι. Χριστός αλλά και η πρώτη Εκκλησία, ταυτίζονται με τα βιβλία της Π.Δ. έστω κι αν μέχρι και τα τέλη του 1^{ου} αι. ούτε στον Ιουδαϊσμό δεν υπάρχει ακόμη συγκροτημένος Κανόνας¹¹⁶. Μέχρι σήμερα υπάρχουν ακολουθίες του νυχθημέρου κατά τις οποίες εκτός του Πάτερ ημών δεν ακούγεται η Κ.Δ. Δεν υπάρχει αντιθέτως καμιά η οποία δεν περιέχει παλαιοδιαθηκικό ανάγνωσμα και ιδίως Ψαλμό (πρβλ. Ώρες¹¹⁷, Απόδειπνο, [...]). Σημειωτέον ότι τα αναγνώσματα σε αυτές τις ακολουθίες αναγιγνώσκει όταν είναι παρών ο ευρισκόμενος στο μέσον του ποιμνίου επίσκοπος (ο οποίος προβλέπεται από τους Κανόνες¹¹⁸ να γνωρίζει ερευνητικώς τις Γραφές και μάλιστα τους Ψαλμούς) ενώ όλες (οι ακολουθίες) εγκαινιάζονται με την επίκληση

¹¹⁴ Η Κ.Δ. στον 21^ο αι. Τόμ. Ε' Δοκίμια στο Κατά Ιωάννη: Ποίηση Θεολογία Επίμετρο: Παιδαγωγικές-Ποιμαντικές εφαρμογές ευαγγελικών περικοπών Αθήνα: Tremendum 2014, ad loc

¹¹⁵ Δεν γνωρίζω εάν η πατρότητά της ανήκει στον πατ. Αλ. Σμέμαν ή τον πατ. Β. Γοντικάκη.

¹¹⁶ Σημειωτέον ότι στην ορθόδοξη Εκκλησία ο Κανόνας της Π.Δ. παραμένει τον 21^ο αι. «θέμα ανοικτό» προς συζήτηση στην επικείμενη Πανορθόδοξο Σύνοδο (Κων/πολη 2016).

¹¹⁷ R. Taft, *The Liturgy of the Hours in East and West. The origins of the divine Office and its meaning for Today*, Minnesota: The liturgical Press ²1993.

¹¹⁸ Κανών Β' της Ζ' Οικουμενικής Συνόδου.

του Αγ. Πνεύματος (*Βασιλεύ ουράνιε*) το οποίο σύμφωνα με το Πιστεύω *έλάλησε* *διὰ των Προφητῶν*.

Μάλιστα η ένταση της ακρόασης της ΠΔ στην ορθόδοξη λατρεία κλιμακώνεται κατά την Μεγ. Τεσσαρακοστή, την καρδιά του εκκλησιαστικού έτους. Σε αυτήν **(α)** **διασώζονται** αρχαίες ακολουθίες, **(β)** απηχείται η σημαντικότερη για τη ζωή του Χριστιανισμού *Κατήχηση* ενώ **(γ)** μέσω της προσευχής, της άσκησης των αρετών και της χαρμολύπης διαμορφώνονται ειδικές υπαρξιακές συνθήκες για την *εξήγηση* και προσοικείωση από τον πιστό και την Κοινότητα των μορφών και της αναβίωσης της πορείας των πρωταγωνιστών της Α.Γ.. Αυτό αποδεικνύεται και με το γεγονός ότι κατά την *απαρχή* και κατά την *κορύφωση* (το τέλος) της Μεγ. Τεσσαρακοστής, ψάλλεται ο Μέγας Κανόνας του αγ. Ανδρέα Κρήτης. Σε 250 περίπου απόστιχα στο πλαίσιο του Αποδείπνου ερμηνεύονται η Πεντάτευχος και τα Ιστορικά Βιβλία «υπαρξιακά». Αλλά και δύο εβδομάδες πριν τα Χριστούγεννα, την Κυριακή των Προπατόρων κατά την οποία διαβάζεται ο ύμνος της Πίστεως (Εβρ. 11) και το γενεαλογικό δέντρο του Μτ. 1, οι Κανόνες είναι αφιερωμένοι σε όλους τους δικαίους της Π.Δ.

Από τη μελέτη των π.διαθηκικών παραθεμάτων στην Κ.Δ. και τα αντίστοιχα «ακούσματα» στην ορθόδοξη Εκκλησία προκύπτουν τα εξής συμπεράσματα:

1. Από τα 400 και πλέον παραθέματα της Π.Δ. στην Κ.Δ. συμπεραίνουμε ότι στην αρχέγονη χριστιανική Κοινότητα ακούγονται και ερμηνεύονται ιδιαίτερος οι εξής περικοπές¹¹⁹: **Ψαλμοί** (Ψ. 2· 21· 30· 40· 68, 8-10. 20-22· 109· 117, 15-24. 26-28 [Ο΄]) και **Προφήτες**¹²⁰ (Ησαΐας 2, 2-4· 9, 1-6· 11· 42· 52-53· 61· 65· Ιερεμίας 38, 31-34 [Ο΄]· Ιωήλ 3, 1-2· Ζαχαρίας). Επίσης απηχούνται **οι Παροιμίες** (κεφ. 7) και **η Σοφία Σολομώντος** (2· 5, 1-5)¹²¹

---

¹¹⁹ L. Schenke., *Die Urgemeinde*, Stuttgart: Kohlhammer 1990, 99-107.

¹²⁰ Πρβλ. Ιουστ. Α΄ Απολ. 67.3-5: *καὶ τῆ τοῦ ἡλίου λεγομένη ἡμέρα πάντων κατὰ πόλεις ἢ ἀγροὺς μενόντων ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέλευσις γίνεται, καὶ τὰ ἀπομνημονεύματα τῶν ἀποστόλων ἢ τὰ συγγράμματα τῶν προφητῶν ἀναγινώσκειται, μέχρις ἐγχαρεῖ. εἶτα παυσάμενου τοῦ ἀναγινώσκοντος ὁ προεστὸς διὰ λόγου τὴν νοθεσίαν καὶ πρόκλησιν τῆς τῶν καλῶν τούτων μιμήσεως ποιεῖται. ἔπειτα ἀνιστάμεθα κοινῇ πάντες καὶ εὐχὰς πέμπομεν.*

¹²¹ Στη σύγχρονη έρευνα ακόμα και μεταξύ βιβλικών κειμένων διακρίνονται οι σαφείς αναφορές – όπου έχουμε κατά λέξιν παράθεση ενός κειμένου- από υπαινιγμούς (Anspielungen) και απηχήματα (Echo). Βλ. Michael Labahn, *Die Septuaginta und die Johannesapokalypse: Möglichkeiten und Grenzen einer Verhältnisbestimmung im Spiegel von kreativer Intertextualität und Textentwicklungen, Die Johannesapokalypse, Kontexte-Konzepte – Wirkungen Hrsg. v. Jörg Frey, James A. Kelhoffer u.*

καθώς ο Ι. Χριστός σε ύμνους κατεξοχήν της Κ.Δ., όπως του Κολ. 2 και Ιω.1, ταυτίζεται με τη Σοφία. Οι ίδιες περικοπές είναι οι πλέον αγαπητές στην ορθόδοξη Εκκλησία μέχρι σήμερα. Επειδή οι πλείστες εξ αυτών σχετίζονται με το σταυροαναστάσιμο τέλος της ζωής του Ι. Χριστού¹²², για το οποίο χρησιμοποιείται δύο φορές το *κατὰ τὰς γραφὰς* ήδη στο *Πιστεύω* της **Α' Κορ. 15, 3-4**¹²³, ακούγονται κατά τις Ώρες της Μεγ. Παρασκευής και τον Όρθρο του Μεγ. Σαββάτου (πρώτη ανάσταση»). Σε αυτόν προβλέπεται η ανάγνωση 15 (!) π.διαθηκικών αναγνωσμάτων η οποία κορυφώνεται με τη θριαμβευτική ωδή των τριών Παίδων. Σημειωτέον ότι πρόκειται για ακολουθίες εξαιρετικά δημοφιλείς στην ορθόδοξη Εκκλησία όπως και ο *Ακάθιστος* όπου εφαρμόζεται μια τυπολογική-«θεομητορική» εξήγηση της Π.Δ.. Βεβαίως το μάλλον «οξύμωρο» ιδίως για τη λαϊκή ευσέβεια είναι ότι η ακρόαση αυτών των «πληθωρικών» κειμένων συνδυάζεται με την ακρόαση ύμνων που ταλανίζουν συλλήβδην τους Ιουδαίους παρότι τείνει να εκλείψει το «κάψιμο» του Ιούδα, ο οποίος από κάποιους θεωρούνταν εκπρόσωπος του συγκεκριμένου λαού. Στο παρελθόν μάλιστα τις ίδιες μέρες που ακουγόταν κατά κόρον η Π.Δ., κλιμακωνόταν και το αίσθημα του αντισημιτισμού (βλ. Επτάνησα¹²⁴, Κρήτη).

Franz Tóth [*The Revelation of John. Contexts – Concepts – Impacts*] WUNT 287, Tübingen 2012, 149-190, 152-156.

¹²² Ολόκληρη η αρχαιότατη Ιστορία του Πάθους στα κεφ. 14-15 του *Κατά Μάρκον*, περιγράφει το μαρτύριο του Ιησού με γλώσσα π.διαθηκική παρμένη από τους Ψ. 21 (22): 40 (41): 68 (69). Και στους τρεις Ψαλμούς ακούγεται ο αναστεναγμός του δικαίου, ο οποίος, ακόμη και κάτω από το βάρος της έσχατης θλίψης και μοναξιάς, παραμένει πιστός στο Θεό του. Στο τέλος και οι τρεις καταλήγουν σε αίνο για τη σωτηρία και βοήθεια, που τελικά παρέχει ο Κύριος στον πάσχοντα δούλο Του. Στον Ψ. 21 (22) μάλιστα η αλλαγή από το θρήνο στον αίνο επιτυγχάνεται με την προσφορά θυσίας αίνου (today) *ἐν ἐκκλησίᾳ μεγάλη* (στ. 26), η οποία παραλληλίζεται από μερικούς ερμηνευτές με τη θεία Ευχαριστία.

¹²³ Ακόμη δεν είναι σαφές το χωρίο στο οποίο παραπέμπει η ανάσταση. Βλ. εσχάτως *Πάπας Βενέδικτος ΙΣΤ', Ο Ιησούς από τη Ναζαρέτ, τόμ. Β' (μτφρ. Δεσπότης Σωτήριος), Αθήνα 2007*, : Έτσι είναι δυνατόν κάποιος να ανακαλέσει σίγουρα τον Ψ. 16, 10 αλλά φυσικά και βασικά κείμενα της υπόσχεσης όπως το Ησ. 53. Για την τρίτη ημέρα δεν απαντά άμεση μαρτυρία της Γραφής. Η θέση ότι η τρίτη μέρα πιθανόν έχει υφανθεί από το Ωσ. 6, 1 κε. δεν έχει ερείσματα. Το κείμενο είναι το εξής: *Εμπρός ας επιστρέψουμε στον Κύριο! Αυτός μας κατασπάρραξε, αυτός θα μας γιατρέψει. Αυτός μας πλήγωσε αυτός και τις πληγές μας θα επιδέσει. Δύο και τρεις ημέρες θα υποφέρουμε. Έπειτα θα μας ξαναδώσει τη ζωή, θα μας σηκώσει και θα ζήσουμε ενώπιόν του.* Αυτό το κείμενο είναι μια προσευχή μετανοίας του αμαρτωλού Ισραήλ. Δεν γίνεται αναφορά για ανάσταση από τον θάνατο με αυθεντικό νόημα. Στο κείμενο δεν παραπέμπει η Κ.Δ. και ολόκληρος ο 2^{ος} αι. Η τρίτη μέρα έγινε προτύπωση της Ανάστασης αποκλειστικά και μόνον επειδή έδωσε σε αυτήν ιδιαίτερη σημασία το γεγονός της Κυριακής μετά τη σταύρωση του Κυρίου. Η τρίτη μέρα δεν είναι κάποια *θεολογική* ημερομηνία αλλά η ημέρα ενός γεγονότος το οποίο έγινε για τους μαθητές η αποφασιστικής σημασίας στροφή μετά την καταστροφή του σταυρού. Ο Josef Blank το διατύπωσε ως εξής: *η τρίτη μέρα είναι μια ημερομηνία σε συμφωνία με την πρωτοχριστιανική παράδοση στα Ευαγγέλια και σχετίζεται με την ανακάλυψη του αδειανού τάφου (Paulus und Jesus, σελ.156).* Θα πρόσθετα: σχετίζεται με την πρώτη συνάντηση με τον Αναστάνα.

¹²⁴ Αγγελο-Διονύση Δεμπόνου, *Πώς οικοδομείται ο Αντισημιτισμός*, στον ιστότοπο http://www.kis.gr/files/xronika%20%20234_print2.pdf. Πρβλ. και το αφήγημα του Α. Παπαδιαμάντη *Ο αντίκτυπος του Νου*. Ευχαριστώ τον Αθ. Παπαθανασίου για την τελευταία επισήμανση.

Ας σημειωθεί ότι η β' Ωδή, το κύκνειο άσμα του Μωυσέως (Δτ. 32), όπου ταλανίζεται ο «εκλεκτός» λαός από τον ηγέτη του, δεν ψάλλεται ποτέ στη λατρεία της ορθόδοξης Εκκλησίας εκτός της Μ. Τεσσαρακοστής. Προφανώς αυτό συμβαίνει διότι στον λαό της Εξόδου που όχι σπάνια λησμονά τον ευεργέτη του, η Εκκλησία εντάσσει και τον εαυτό της. Άλλωστε και ο Ιησούς του *Κατά Ιωάννη* στο περίφημο κεφ. 8 στρέφεται με δριμύτητα ενάντια σε **πεπιστευκότες αὐτῶ** Ιουδαίους (στ. 31).

2. Ήδη από τα καινοδιαθηκικά παραθέματα αλλά και από τη χρήση της ΠΔ στις πλέον αρχέγονες ακολουθίες, αποδεικνύεται το γεγονός ότι η χριστιανική κοινότητα εστίαζε σε διαφορετικά βιβλία της Π.Δ. από την Συναγωγή που αρχικά ονομαζόταν Προσευχή. Παρότι είναι βαθιά επηρεασμένη από τη λατρεία της τελευταίας, διαμορφώνει τη δική της ταυτότητα προκρίνοντας τη σύναξη της *Κυριακής* (αντί του Σαββάτου) και μη εστιάζοντας στην **Τορά**¹²⁵, (εξαιρέση το Δτ. 18, 15. 18 και άλλα «μεσσιανικά» χωρία¹²⁶). Η τελευταία, όπως αποδεικνύουν και τα έργα-υπομνήματα του αλεξανδρινού Φίλωνα (πρβλ. Ψ. 1 [!]), συνιστούσε την κοινή συνισταμένη όλων των «αιρέσεων» του Ιουδαϊσμού του 1ου αι. μ. Χ. ενώ απέκτησε αδιαφιλονίκητο κύρος στον ραβινικό Ιουδαϊσμό μετά την άλωση της Ιερουσαλήμ. Τότε η μελέτη της Τορά υποκατέστησε τη θυσία και τη λατρεία του Ναού σε συνδυασμό με (α) την προσευχή και (β) την καθημερινή εφαρμογή του πυρήνα της Πεντατεύχου, του *Λευιτικού* (πρβλ. διακρίσεις καθαρού/κόσερ και ακαθάρτου)¹²⁷. Πρόκειται

---

¹²⁵ Τορά (= Διδασκαλία, Νουθεσία και όχι Νόμος) + *Προφήτες* (Προγενέστεροι = Ιησούς Ναυή έως και Β' Παραλειπ. + Μεταγενέστεροι) + Αγιόγραφα: Τελευταία τα *Χρονικά* / *Παραλειπομένων* που καταδεικνύουν την αποκατάσταση του Ισραήλ με κέντρο την Ιερουσαλήμ. Η ονομασία οφείλεται στους συγγραφείς των βιβλίων και όχι τόσο στο περιεχόμενο. Επίσης δεσπάζει η Τορά αφού οι Προφήτες επικεντρώνουν στο πώς εφαρμόζεται αυτή στην πολιτική ζωή και τα Αγιόγραφα στην εσωτερική ύπαρξη. Έτσι ο Δανιήλ δεν ανήκει στους Προφήτες αλλά στα Αγιόγραφα αφού εισάγεται με την υπακοή στην Τορά (κεφ. 3. 6)! Το ίδιο το Ψαλτήρι που εισάγεται με τον ύμνο σε όποιον εφαρμόζει το Νόμο και μοιάζει με το δέντρο της ζωής, χωρίζεται σε πέντε ενότητες, όπως η Τορά. Στην Κ.Δ., οι *Γραφές* (δηλ. η *Παλαιά ή Πρώτη Διαθήκη!*) είναι ο *Νόμος/Μωυσής και οι Προφήτες*. Στους δεύτερους ανήκουν τα βιβλία του *Ιησού του Ναυή* και των *Κριτών*. Αυτό σημαίνει ότι στους Προφήτες ανήκουν και γυναίκες, όπως η Δεββώρα, η Ολδά που πλαισιώνουν μάλιστα την είσοδο και την απόλεια της Γης της Επαγγελίας αλλά και η Αβιγαία που προφητεύει στον Δαβίδ (Α' Βασ. 25).

¹²⁶ Βλ. Σ. Δεσπότη, *Ο Ιησούς ως Χριστός και η Πολιτική Εξουσία στους Συνοπτικούς Ευαγγελιστές*, Αθήνα: Άθως 2006, 52-90.

¹²⁷ Το ίδιο το Ψαλτήρι που εισάγεται με τον ύμνο σε όποιον εφαρμόζει το Νόμο και μοιάζει με το δέντρο της ζωής, χωρίζεται σε πέντε ενότητες, όπως η Τορά. Επίσης η Τορά δεσπάζει και στα άλλα μέρη της Τανάχ αφού θεωρείται ότι οι Προφήτες επικεντρώνουν στο πώς εφαρμόζεται αυτή στην πολιτική ζωή ενώ τα Αγιόγραφα στην εσωτερική ύπαρξη. Έτσι ο Δανιήλ δεν ανήκει στους Προφήτες αλλά στα Αγιόγραφα αφού εισάγεται με την υπακοή στην Τορά (κεφ. 3. 6)! Μάλιστα ο Στογιάννος διατύπωσε την άποψη ότι ενώ ο Ιουδαϊσμός ερμήνευε τους Προφήτες νομικά, η πρώτη Εκκλησία ερμήνευε ακόμη και την Τορά προφητικά (Παράδοσις και Αγία Γραφή, *Ερμηνευτικά Μελετήματα*,

για το πλέον άγνωστο στην χριστιανική Εκκλησία βιβλίο της Π.Δ. Βεβαίως αυτή η υποκατάσταση ήδη είχε ξεκινήσει στις κοινότητες της ιουδαϊκής διασποράς στη Μεσόγειο αλλά και στο ερημικό Κουμράν το οποίο θεωρούσε διεφθαρμένο το ιερατείο του Ναού¹²⁸. Η *Νέα Διαθήκη των Εσσαίων* στα δυτικά της Νεκράς θαλάσσης θεωρούσε ότι στις Γραφές αντικατοπτρίζεται το δικό της εσχατολογικό παρόν, χρησιμοποιούσε βιβλικά απανθίσματα (γνωστά ως τεστιμόνια), εξαρτούσε τη λατρεία της από το ηλιακό ημερολόγιο και θεωρούσε ότι συμμετέχει και στην επουράνια λειτουργία. Πρόκειται για στοιχεία που απαντούν και στην χριστιανική λατρεία χωρίς όμως να γνωρίζουμε το βαθμό εξάρτησης αφού οι Εσσαίοι περιέργως δεν μνημονεύονται καθόλου στην Κ.Δ.

3. Η έμφαση της πρώτης κοινότητας στον **Ψαλτήρα** και στους **Προφήτες** οφείλεται στην διαφοροποιημένη έναντι της Συναγωγής ερμηνεία της Π.Δ.. από την πρώτη Εκκλησία επί τη βάση των εξής τριών αρχών: **(α1)** Η ΠΔ εκπληρώνεται **στο πρόσωπο του Ι. Χριστού**¹²⁹, όπως αποδεικνύει εμφατικά το *Κατά Ματθαίον* και «μονολεκτικά» ισχυρίζεται ο ίδιος στην προγραμματική ομιλία Του στη Ναζαρέτ στο *Κατά Λουκάν* (4, 18-21 = Ησ. 61, 1 [+ 58, 6]). Μάλιστα σε αυτή την περικοπή παρατίθεται η αρχαιότερη περιγραφή της Λειτουργίας της ιουδαϊκής Συναγωγής/ *Προσευχής*. Βεβαίως ο ίδιος ο Ι. Χριστός κατά τη δημόσια δράση Του ομιλώντας με μοναδική αυθεντία, δεν περιορίστηκε στο σχολιασμό των χωρίων της Γραφής (όπως συνήθως έκαναν οι ραββίνοι) αλλά και μέσω των παραβολών αξιοποίησε και το σύμπαν και την καθημερινότητα για να δηλώσει την ανατολή της

Θεσσαλονίκη: Πουρναρά 1988, 264-284 εδώ 275). Η διαφορετική έμφαση αποδεικνύεται και από την τελική διαμόρφωση του Κανόνα της Π.Δ. στις δύο κοινότητες (βλ. Μ. Κωνσταντίνου, [Old Testament Canon and Text in the Greek-speaking Orthodox Church users.auth.gr/mkon/PDF/OT%20CANON%20ENG.pdf](http://users.auth.gr/mkon/PDF/OT%20CANON%20ENG.pdf)). Σημειωτέον ότι και στο Κοράνι, το οποίο είναι επηρεασμένο από τους λαούς του Βιβλίου (ήτοι Ιουδαίους και Ιουδαίοχριστιανούς), όπως απουσιάζουν η Σταύρωση και η Ανάσταση του Ι. Χριστού, έτσι δεν συναντώνται υπαινιγμοί στους Προφήτες παρά μόνον στον Ιωνά (χωρίς όμως να υπογραμμίζεται η οικουμενική προοπτική του). Βλ. Γιοακίμ Γνίλκα, *Χριστιανισμός και Ισλάμ. Μια νέα Προσέγγιση* [=Joachim Gnilka, *Bibel und Koran: was sie verbindet, was sie trennt*, Freiburg im Breisgau [u.a.] : Herder, 2007⁶], Μτφρ. Σωτ. Δεσπότης, Αθήνα: Ουρανός 2009, 120.

¹²⁸ Marianne Josephine Dacy, *The Separation of Early Christianity from Judaism* Sydney 2000. rdtwot.files.wordpress.com/.../dacy_the-separation-of-early-christianity-f..

¹²⁹ Ο. Hofius, Η αποστολική περί Χριστού μαρτυρία και η Παλαιά Διαθήκη. Θέσεις. *Η αλήθεια του Ευαγγελίου. Συναγωγή καινοδιαθηκικών μελετών* (επιμ. Χρ. Καρακόλης [...]), Αθήνα: Άρτος Ζωής 2012, 482-495. Αφετηρία του είναι το Εβρ. 1, 1 (*πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως* [...]). Για την αντίστοιχη ερμηνεία της Κ.Δ. από τους Πατέρες και πλούσια βιβλιογραφία βλ. Ch. Karakolis, *Erwägungen zur Exegese des Alten Testaments bei den griechischen Kirchenvätern. Eine orthodoxe Sicht, Das Alte Testament als christliche Bibel in orthodoxer und westlicher Sicht*, (επιμ. I.Z. Dimitrov κ.ά.), Tübingen: Mohr Siebeck, 2004, 21-38.

Βασιλείας διά του Προσώπου Του. Στο τέλος του Λκ., όμως, η **διάνοιξη** των Γραφών από τον Αναστάνα στους δύο «ανώνυμους» μαθητές που «κατηφορίζουν» προς Εμμαούς προκαλεί *καύση καρδιάς* πριν την ολοκληρωτική αποκάλυψή Του κατά την κλάση του άρτου (πρβλ. μεταστροφή Αιθίοπα Πρ. 8). Η χριστολογική ερμηνεία της πρώτης Κοινότητας συνάδει (i) με την ένταξη στο Σεμά (= την μονοθεϊστική ιουδαϊκή Ομολογία πίστης [Άκουε Ίσραήλ Δτ. 6, 4-5]) του Ι. Χριστού ως *αναστάντος* Κυρίου (Α' Κορ. 8, 6' πρβλ. Α' Θεσ. 1, 9-10' Ρωμ. 10, 9) αλλά και (ii) με τη σύνθεση ύμνων προς τιμήν του Ι. Χριστού όπως αυτός της Φιλ. 2 όπου προσκυνάται όπως ο Γιαχβέ. Σημειωτέον ότι στην χριστιανική κοινότητα αντί της Αμιντά (Shemoneh Esreh -18 Ευλογίες¹³⁰) προφέρεται η συνοπτικότερη *Κυριακή προσευχή* όπου μάλιστα ο Θεός αποκαλείται **Πατέρας-Αββάς. (α2)** Ταυτόχρονα ήδη τον 1^ο αι. π.Χ. δεν θεωρείται μόνον το πρόσωπο του Ι. Χριστού ως η εκπλήρωση των προφητειών αλλά και ως ο Ων που αποκαλύπτεται στους εν Πνεύματι λαλούντες προφήτες. Σύμφωνα με τον επίλογο της πρώτης ενότητας του *Κατά Ιωάννη* (κεφ. 1-12), το οποίο έχει επηρεάσει ιδιαίτερος την τέλεση της Ευχαριστίας στην Ανατολή¹³⁰, ο Ησαΐας, όταν άκουσε τον γνωστό τόσο στη Συναγωγή όσο και την χριστιανική κοινότητα Τρισάγιο¹³¹, είδε τη δόξα του σαρκωμένου Λόγου/Σοφίας, του Χριστού, ο οποίος έτσι ταυτίζεται με τον Γιαχβέ Σαβαώθ (12, 41)¹³². Ήδη στην εισαγωγή του «πρωτοευαγγελίου» *Κατά Μάρκον* ο Ι. Βαπτιστής, η «Φωνή» του Ησαΐα, ετοιμάζει την οδό του Κυρίου Ι. Χριστού (1, 2-3 = Ησ. 40, 3). Αυτός, ενώπιον του οποίου σύμφωνα και με τον χριστολογικό ύμνο της Φιλ. *πᾶν γόνυ κάμπτει* (2, 10= Ησ. 45, 23), έχει την εξουσία να συγχωρεί αμαρτίες (Μκ. 2, 5-6) και να επιβαίνει επί της αβύσσου (Μκ. 6, 48). Σημειωτέον ότι και στο Ιω. (17, 12), όπως και στην Α' Τιμ. (5, 18) ως γραφή θεωρούνται και λόγια του Κυρίου¹³³. (β) Με την ερμηνεία της Π.Δ. στο χώρο της νέας κοινότητας υπογραμμίζεται το γεγονός της **συνέχειας** μεταξύ του

---

¹³⁰ Πρβλ. τη χρήση ενζύμων και όχι αζύμων όπως προϋποθέτει το *Τελευταίο Δείπνο* των Συνοπτικών.

¹³¹ Δεν είναι τυχαίο ότι ο τρισάγιος ύμνος είναι η π.διαθηκική περικοπή που ακούγεται (ενίοτε σε συνδυασμό με το Ωσαννά) συχνότερα κατά την Ευχαριστία (τρεις φορές εάν προστεθεί και το Χερουβικό) και είναι μάλλον η πλέον γνωστή στον ορθόδοξο.

¹³² Πρβλ. Αβραάμ (Ιω. 8, 56), Μωυσής (5, 46). Βλ. Χρ. Καρακόλης, «Jesus as Yahwe of the Old Testament Epiphanies in the Gospel According to John», *Δελτίο Βιβλικών Μελετών* 21/22 (2002/2003) 55-65.

¹³³ Francis J. Moloney, *The Gospel of John: Text and Context*. SDB. (Biblical Interpretation Series, 72) Boston and Leiden: Brill 2005,333-327.

λαού του Ισραήλ και της Εκκλησίας του Παρακλήτου αλλά και η οικουμενική προοπτική της ενιαίας θείας Οικονομίας και σωτηρίας η οποία αγκαλιάζει όλα τα έθνη. Γι' αυτό και στην Κ.Δ. δεν δεσπόζει τόσο η μορφή του Μωυσή (όπως συνέβαινε στη Συναγωγή) αλλά του **Αβραάμ, του «πατέρα των προσήλυτων»**. Στον Κανόνα της Κ.Δ. η προαναφερθείσα συνέχεια αποτυπώνεται για πρώτη φορά σε μία επιστολή προς εθνικοχριστιανούς (!) περί το 55 μ.Χ. όπου έχουμε και την πρώτη ίσως «περιγραφή» της χριστιανικής Σύναξης-Ευχαριστίας (Α' Κορ. 16). Στην Α' Κορ. 10, 1-3 οι Ιουδαίοι της Εξόδου παρουσιάζονται ως *οί πατέρες ἡμῶν* (!). Στην ίδια συνάφεια αποδεικνύεται ότι η **αλληγορική ερμηνεία** (9, 9 // Δτ. 25, 4: βους //μαθητής) και η **τυπολογική** (10, 4//Εξ. 17, 6· Αρ. 20, 7-11· Δτ. 31: ἡ πέτρα ἦν ὁ Χριστός¹³⁴) δεν συνιστούν «νεολογισμούς» των Πατέρων αλλά πρακτική της αρχέγονης Εκκλησίας που κληρονόμησε από την ιουδαϊκή ερμηνευτική¹³⁵. (γ) Μια τρίτη ερμηνευτική αρχή της Εκκλησίας είναι ότι οι τελετουργικές διατάξεις-Mitzwaot της Π.Δ. (η οποία λειτούργησε ως παιδαγωγός) χάνουν την εξέχουσα σημασία τους ενώ και η ηθική της πίστης (που υποκαθιστά τη δικαιοσύνη) συμπυκνώνεται **στη θυσιαστική αγάπη χάριν του εχθρού** και όχι μόνον του πλησίον/γείτονα¹³⁶. Μάλιστα δεν αποκλείεται το Λευ, 19, 18 (ἀγαπήσεις τὸν πλησίον) να προστέθηκε στο Σεμά-Άκουε Ισραήλ από τον ίδιο τον Ιησού.

4. Όντως η πιο δημοφιλής στην ορθόδοξη λατρεία συλλογή της Τανάχ είναι οι **Ψαλμοί**. Αυτοί συντρόφευσαν και τον Ι. Χριστό κατεξοχήν τη Μεγ. Εβδομάδα και ιδιαίτερος κατά τις δραματικές στιγμές που πέρασε πάνω στο Σταυρό (Μκ. 14, 26=112-117. 135 [Ψαλμοί Αλληλούια-Χαλλέλ]· Ψ. 21· 30, 6 [68, 22]· 109· 117 Ο'). Είναι αξιοσημείωτο ότι το συγκεκριμένο βιβλίο, που αναγιγνώσκεται ολόκληρο (α) κατά την κοίμηση του ορθοδόξου αλλά και (β) σε εβδομάδες του εκκλησιαστικού έτους, είναι αυτό το οποίο κατά την

¹³⁴ Πρβλ. Ιω. 7, 37-39 εορτή της Σκηνοπηγίας. Βλ. και Erik Waaler, *Η επίδραση της χρήσης του Σεμά από τον Παύλο στο Α' Κορ. 8, 6 στη διαμόρφωση ταυτότητας των Χριστιανών της Κορίνθου Η επίδραση της χρήσης του Σεμά από τον Παύλο στο Α' Κορ. 8, 6*: Ενώ ο Βράχος στην έρημο αναφέρεται στον ίδιο τον Γιαχβέ, ο Παύλος γράφει: "ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός" (Α' Κορ. 10,4). Αυτό το χωρίο δηλώνει κάτι ιδιαίτερο για την σημασία που έχει ο Χριστός για την Εκκλησία, κάτι το οποίο ο Παύλος έχει κάνει αρκετά σαφές αλλού στην Επιστολή του. Δεν είναι η ομολογία στον Θεό του Αβραάμ αυτή που διαχωρίζει τους Χριστιανούς από τους Εθνικούς και τους Ιουδαίους, αλλά η ομολογία ότι ο Χριστός είναι ο Κύριος (Μτφρ. Α. Ακρίδα).

¹³⁵ Marius Reiser, *Bibelkritik und Auslegung der Heiligen Schrift. Beiträge zur Geschichte der biblischen Exegese und Hermeneutik*, Tübingen: Mohr Siebeck 2007, 131-138.

¹³⁶ M. Reiser, *Love of Enemies in the Context of Antiquity*, NTS 47 (2001) 411-427.

οθωμανική κυριαρχία μαζί με την *Αποκάλυψη του Ιωάννη* μεταφρασμένα στη νέα ελληνική πρόσφεραν εξαιρετική παρηγοριά. Αυτό συνέβη διότι πρόσφερε παρηγοριά στον ορθόδοξο ο οποίος με την άλωση της δικής του Πόλεως υπέστη τραύμα αντίστοιχο εκείνου που προκλήθηκε στους Ιουδαίους με την πυρπόληση της Ιερουσαλήμ και του Ναού (όπου εγκιβωτιζόταν η «υπέρμαχος στρατηγός») από τους Βαβυλωνίους το 587 π.Χ. Ενώ η Αποκ. εξακολουθεί να μην αναγιγνώσκεται, οι Ψαλμοί παραμένουν το δημοφιλέστερο τμήμα της Π.Δ. Ίσως είναι και το βιβλίο με τις περισσότερες αποδόσεις στη νέα Ελληνική. Ήδη και στους χρόνους του Βυζαντίου, ενώ είχαν διατυπωθεί επιφυλάξεις για την μελέτη της ΑΓ ιδίως από ησυχαστικούς κύκλους και ενώ άλλα βιβλία της ΠΔ δεν ήταν γνωστά ούτε κατ' όνομα, ο Ψαλτήρας ήταν το μόνο που είχαν άπαντες στο στόμα τους (Ι. Χρυσόστομος PG 55.158)¹³⁷. Αυτό συμβαίνει διότι *θήγουν αιώνια προβλήματα του ανθρώπου* ενώ σε αρκετούς εξ αυτών ακούγεται η φωνή του Χριστού και ως κεφαλής αλλά και ως σώματος.¹³⁸

5. Εκτός των Ψαλμών, δημοφιλείς στην ορθόδοξη Εκκλησία είναι **και οι Ωδές**¹³⁹, οι οποίες **(α)** προέρχονται από όλα σχεδόν τα «μέρη» της Π.Δ. **(β)** Ανήκουν (κάποιες από αυτές όπως ο Ύμνος της Δεββώρας Κρ. 5) στα αρχαιότερα στρώματα της Π.Δ., **(γ)** εναλλάσσουν χαρά με πόνο (όπως συμβαίνει με τις δύο Ωδές του Μωυσέως Έξ. 15 και Δτ. 3) που συνδυάζονται ήδη μοναδικά μεταξύ τους και με άλλα ψαλμικά κείμενα στο Αποκ. 15 (*ή ψδὴ Μωϋσέως τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ψδὴ τοῦ Ἀρνίου*), **(δ)** φανερώνουν με μοναδικό τρόπο σε συνδυασμό με τα αντίστοιχα κείμενα του Λουκά την διαδραστικότητα Π.Δ. και Κ.Δ.. Ταυτόχρονα προεξάρχουν **(i)** **γυναίκες** που διαδραμάτισαν μοναδικό ρόλο σε αλλαγές σελίδας στην ιστορία της θείας Οικονομίας (Μαριάμ Εξόδου, Άννα, Μαριάμ Θεοτόκος) και **(ii)** **παιδιά** τα οποία επίσης ήταν «υποβαθμισμένα» όντα στον ελληνορωμαϊκό

---

¹³⁷ Η παραπομπή ελήφθη από το Β. Βέλλας, *Εκλεκτοί Ψαλμοί*, Αθήνα: Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος 42010, 38 όπου ο συγγραφέας έχει συλλέξει πλήθος μαρτυριών.

¹³⁸ Σύμφωνα με τον Αυγουστίνο μέσω των Ψαλμών, ο ίδιος ο Κύριος λειτουργεί ο ίδιος σε αυτούς ως *κεφαλή* [=ο προσλαμβάνων τους πάντες] και *σώμα* [= η «ενσάρκωση» των αναγκών και της ελπίδας]. Βλ. Πάπας Βενέδικτος ΙΣΤ', *Ιησούς από Ναζαρέτ. Β' Μέρος: Από την Είσοδο στην Ιερουσαλήμ μέχρι και την Ανάσταση*, Αθήνα: Ψυχογιός 2012, 213.

¹³⁹ Βλ. Κ. Νικολακόπουλος, *Die Septuaginta als Quelle der griechisch-orthodoxen Hymnographieam Beispiel des byzantinischen Kanons* Υπό έκδοση σε συλλογικό τόμο με τίτλο „Handbuch zur Septuaginta“. Ευχαριστώ από καρδιάς τον συγγραφέα διότι μου απέστειλε την ενδιαφέρουσα αυτή εισήγηση πριν την δημοσίωσή της.

κόσμο και τον Ιουδαϊσμό. Μάλιστα η κάμινος των τριών Παίδων «ανέβαινε» μαζί με άλλες «απεικονίσεις» της ύψωσης του Ι. Χριστού και ως δραματική σκηνή κατά το Βυζάντιο. Ήδη επισημάνθηκε ότι ο ύμνος τους ψάλλεται πανηγυρικά μέχρι σήμερα μετά το πέρας της ανάγνωσης 15 (!) αναγνωσμάτων της ΠΔ όταν στην αρχαία Εκκλησία περατωνόταν η Βάπτισμα σε ύδωρ πριν το *όσοι εις Χριστόν* (Γαλ. 3, 27) κατά τον Εσπερινό και τη θεία Λειτουργία του Μεγ. Σαββάτου. Ως άγγελος που τους πρόσφερε αναψυχή, νοείται ο Ι. Χριστός, ο επονομαζόμενος στην ίδια «λατρευτική συνάφεια» και ως ο Ξένος (! Όρθρος Μεγ. Παρασκευής). Όλοι οι περισπούδαστοι Κανόνες της λατρείας της Ορθόδοξης Εκκλησίας ουσιαστικά συνιστούν «υπομνήματα ζωής» στις Ωδές της Π.Δ. και της Κ.Δ. Στο σημείο αυτό είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι ο άγ. Νικόδημος Αγιορείτης εκτός από τις Επιστολές του Παύλου, υπομνημάτισε και τις Ωδές στο βιβλίο με τον χαρακτηριστικό τίτλο *Κήπος χαρίτων* (που ανακαλεί τη ραβινική θεώρηση της Π.Δ. και της ερμηνείας της ως παρδές-παραδείσου). Επίσης σχολίασε τους Κανόνες στο ογκώδες *Εορτολόγιο*, το οποίο έχει χαρακτηριστεί ως *επίτομος εγκυκλοπαίδεια της Θεολογίας*. Με τον τρόπο θέλησε να «δια φωτίσει» τους χριστιανούς ραγιάδες αφού πολλοί είχαν περιπέσει στη δεισιδαιμονία.

6. Αντίθετα προς τους Ψαλμούς, αρκετά βιβλία της Π.Δ. **δεν αναγιγνώσκονται καθόλου**. Ο Σ.Ε. Καλαντζάκης¹⁴⁰, σημειώνει ότι για *διάφορους* λόγους δεν χρησιμοποιούνται αναγνώσματα από τα «Ιστορικά» βιβλία της Π. Διαθήκης *Ρουθ, Α'-Β' Βασιλειών, Α'-Β' Παραλειπομένων, Β' Έσδρας, Νεεμίας, Τωβίτ, Α', Β', Γ' Μακκαβαίων*, από τα «Ποιητικά-Διδακτικά» *Εκκλησιαστής, Άσμα Ασμάτων* και τα «Προφητικά» *Αμώς, Ωσηέ, Οβδιού, Ναούμ, Αγγαίος, Θρήνοι Ιερεμίου, Επιστολή Ιερεμίου*. Δεν καταγράφει τους λόγους της αποσιώπησης των συγκεκριμένων κειμένων αν και γνωρίζουμε ότι ορισμένα εξ αυτών και στον Ιουδαϊσμό (όπως ο σκεπτικιστής Εκκλησιαστής και το εκστασιακό Άσμα) δεν αναγιγνώσκονταν μέχρι την ώριμη ηλικία των 25 ετών (Γρηγόριος Θεολόγος, *Ομιλία Β' 48*). Παράλληλη αποσιώπηση σε ορισμένα βιβλία απαντά στον Θεόδωρο Μοψουεστίας (350-420 μ.Χ.) ο οποίος είχε αντιδράσει στην μεσσιανική-τυπολογική ερμηνεία πολλών χωριών της ΠΔ¹⁴¹

---

¹⁴⁰ *Εισαγωγή στην Παλαιά Διαθήκη*, Επιμ. Αθ. Παπαρνάκης, Θεσσαλονίκη: Πουρναρά 2007, 88

¹⁴¹ Ι. Παναγοπούλου, *Η Ερμηνεία της Αγίας Γραφής στην Εκκλησία των Πατέρων*, Τόμος Β' (4^{ος} -5^{ος} αι.), Αθήνα: Αθως 2004 172.

υποστηρίζοντας την ιστορικότητα της θείας Οικονομίας. Οι απόψεις του, όμως, καταδικάστηκαν από την Ε΄ Οικουμ. Σύνοδο (Mansi IX 223) μαζί με εκείνες του Ωριγένη, ο οποίος αντιθέτως σε κάποια εξολίσθησε σε έναν ακραίο αλληγορισμό. Σημειωτέον ότι τον Εκκλησιαστή και το Άσμα (τα δύο ίσως πιο «δύσκολα» μη αναγιγνωσκόμενα βιβλία της Π.Δ.) έχουν υπομνηματιστεί μοναδικά από μεγάλους Πατέρες της Εκκλησίας όπως ο άγ. Γρηγόριος Νύσσης.

7. Μεταξύ των δημοφιλών Ψαλμών και των άγνωστων βιβλίων της Π.Δ., όσον αφορά στην αναγνωριστικότητα στην ορθόδοξη λατρεία τοποθετούνται οι **Προφήτες**. Αποδεικνύεται στην λειτουργική έρευνα¹⁴² ότι για πολλούς αιώνες οι Προφήτες διαβάζονταν πριν τον Απόστολο και το Ευαγγέλιο. Δεν γνωρίζουμε εάν υπήρχε η διάκριση που υπάρχει σήμερα τα παλαιοδιαθηκικά αναγνώσματα να διαβάζονται «χύμα» ενώ τα καινοδιαθηκικά εμμελώς όπως ανακοίνωνε και ο κήρυκας στο θέατρο τα διατάγματα (edicta) του αυτοκράτορα¹⁴³. Σε κάθε περίπτωση οι πιστοί ακροώνταν τους Προφήτες αλλά και κήρυγμα επ' αυτών (όπως οι λόγοι που εκφώνησε ο Ι. Χρυσόστομος). Σημειωτέον ότι μια προφητεία θεωρούνταν ότι μπορεί έχει τριπλή αναφορά: στο ιστορικό παρόν της, τον Ι. Χριστό και τα τελικά έσχατα. Οι Προφήτες πλέον στη θεία Λειτουργία των Ορθοδόξων δεν αναγιγνώσκονται στην Λειτουργία του Λόγου όπου μετουσιώνεται ο λόγος της Α.Γ. σε «σάρκα και αίμα» του βροτού. Τα προφητικά κείμενα (σε συνδυασμό με ένα ανάγνωσμα από τη σοφολογική γραμματεία) μετατέθηκαν στο κέντρο του Εσπερινού μετά τον αρχαιότατο επιλόχιο ύμνο (Φως ιλαρόν) και το ψαλμικό *προκείμενο* ενώ επαναλαμβάνονται τα ίδια για συγκεκριμένες κατηγορίες αγίων (οσίων, ιεραρχών, μαρτύρων). Δεν γνωρίζω εάν αυτή η μετάθεση συνδέεται με το γεγονός ότι οι Προφήτες ήδη στη Β΄ Πέ. (1, 19)

---

¹⁴² R.F. Taft, Were there Once Old Testament Readings in the Byzantine Divine Liturgy? Apropos of an Article by Sysse Gudran Engberg, *Bulletino della badia greca di grottagerrata* 8 (2011) 271-312.

¹⁴³ Ο γέροντας Αντίπας Νοταράς, ο οποίος και χρημάτισε επί δεκαετία καθηγούμενος της Μονής του αγ. Ιωάννου του Θεολόγου στην Πάμμο, σε γραπτό ερώτημά μου για την ανάγνωση των παλαιοδιαθηκικών και καινοδιαθηκικών περικοπών σύμφωνα με την Τάξη της Μονής, μου απάντησε τα εξής ενδιαφέροντα: Κατά την ανάγνωση του Ευαγγελίου κατά τις Μεγάλες Δεσποτικές εορτές και τις πανηγύρεις των εφόρων κρούεται το κόνδι (Βλέπε Π. Διαθήκη - Περί Ιωσήφ του Παγκάλου). Είναι όμως προανάκρουσμα της ελεύσεως του Βασιλέως Χριστού κατά το βυζαντινόν τυπικό της εισόδου του Αυτοκράτορα στα στάδια οι στρατιώτες έκρουαν τις ασπίδες με τα ακόντια. Κρούεται στα σημεία στίξεως. Το ψαλτήρι διαβάζεται συνεχώς όσο χρειαστεί. Το ύφος της αναγνώσεως διαφέρει: καθημερινόν, πένθιμον, αναστάσιμον εορταστικό. Ποτέ δεν διαβάζουμε χύμα το Ευαγγέλιο και τον Απόστολο πάντα εμμελώς.

παρομοιάζονται με λύχνο που φαίνει ως φως *ιλαρόν* σε τόπο αυχμηρό (= σκοτεινό) εξαγγέλλοντας την Ανατολή, δηλ. τον Μεσσία (Ζαχ. 6, 12· Μαλ. 3, 20 Ο' [4, 2]· πρβλ. Ησ. 59, 19· Ιω. 5, 35 [Ιωάννης Βαπτιστής]). Αυτή η μετάθεση, όμως, στερεί από τον μέσο πιστό τη δυνατότητα ακρόασης των Προφητών καθώς και για πρακτικούς λόγους δεν συμμετέχει στη συγκεκριμένη ακολουθία εκτός και αν αυτή είναι πανηγυρική. Δεν δίνεται επίσης η δυνατότητα στην συναγμένη εορτάζουσα Κοινότητα αλλά και κατεξοχήν στους ποιμένες μέσω το Κηρύγματος να εντρυφήσουν στα νάματα αυτών των τόσο αφυπνιστικών κειμένων¹⁴⁴. Σε αυτό το σημείο πρέπει να επισημανθεί ότι δεν παραθεωρείται μόνον στην πράξη ο Εσπερινός. Ολόκληρο το πρώτο μέρος της θείας Λειτουργίας, η Λειτουργία του Λόγου, όπου πλέον ακούγονται μόνον τα αναγνώσματα του Αποστόλου και του Ευαγγελίου με την παρεμβολή ψαλμικών στίχων του Προκειμένου και του θριαμβευτικού Αλληλουαρίου (και ενίοτε και το Κήρυγμα), έχει υποβαθμισθεί σε *Λειτουργία των Κατηχομένων*. Χωρίς, όμως, αυτή τη λειτουργία, το δεύτερο μέρος της Ευχαριστίας εκλαμβάνεται μαγικά-σακραμενταλιστικά.

8. Θεωρώ ότι η άγνοια των Προφητών, οι οποίοι έδωσαν ιδιαίτερη έμφαση στη δεύτερη πλάκα της Διαθήκης, έχει τις εξής αρνητικές συνέπειες¹⁴⁵: **α)** σε μια εποχή κρίσεως το μήνυμα εναντίον της αδικίας και της παραμέλησης των αδύνατων κοινωνικά ομάδων που αντιθέτως χαίρουν της προστασίας του Κυρίου, θα λειτουργούσε αφυπνιστικά για τους πιστούς όπως και **β)** η κριτική τους εναντίον μιας λατρείας που ενίοτε προσφέρεται στον Θεό με την αρχέγονη μαγική-μηχανιστική αντίληψη του δούναι και του λαβείν. Ο ίδιος ο Ι. Χριστός, ο οποίος και τελικά υποκατέστησε τη θυσία, κατά την (επονομαζόμενη) *κάθαρση του Ιερού* παρέπεμψε κατεξοχήν στον προφήτη του πάθους Ιερεμία (Μκ. 11, 17= Ησ. 56, 7· Ιερ. 7, 11). **γ)** Η άγνοια των προφητών, οι οποίοι και συνιστούν ένα μοναδικό παγκοσμίως φαινόμενο της ιστορίας του Ισραήλ¹⁴⁶, οδηγεί σε παρερμηνεία συγγενών καινοδιαθηκικών κειμένων όπως η *Αποκάλυψη* και σε παρεξήγηση εν γένει των μετά Χριστόν

---

¹⁴⁴ Σημειωτέον ότι από τη Ελληνική *Βιβλική Εταιρεία* εκδόθηκε το *Προφητολόγιο* με απόδοση στη νέα Ελληνική και σχόλια στο περιθώριο.

¹⁴⁵ Σχετικά με αντίστοιχο προβληματισμό στη Δύση όπου διαβάζεται στη θεία Λειτουργία προφητικό ανάγνωσμα αλλά συνήθως δεν υπομνηματίζεται μέσω του Κηρύγματος βλ. D. Bauer, Eg gibt viel zu tun! 10 Thesen fuer eine Bibelpastoral der Zukunft. *BiKi* 64 (2009) 203-208.

¹⁴⁶ Βλ. Π. Κανελλόπουλος, Οι Προφύτες του Ισραήλ, *ΧΡΟΝΙΚΑ* (2010) <http://www.kis.gr/files/225%20XRONIKA%20teliko.pdf>, 3-5 .

διορατικών προφητών της Εκκλησίας. Άλλωστε γενικότερα η «γλώσσα» της Κ.Δ. αλλά και της λατρείας είναι δυσερμήνευτη χωρίς την άριστη εξοικείωση με τη γλώσσα αλλά και τη «θεολογία των Ο'»¹⁴⁷ μεταφραστών της Π.Δ.. Ας μην λησμονείται ότι όταν ο Ι. Χριστός και οι συγγραφείς της Κ.Δ. μνημονεύουν έναν στίχο, ουσιαστικά παραπέμπουν σε ολόκληρη της συνάφεια αυτού. Κλασικό παράδειγμα η κραυγή του Εσταυρωμένου *Θεέ μου, Θεέ μου ...* η οποία ανακαλεί στον εγκρατή των γραφών ολόκληρο τον Ψ. 21 (Ο') ο οποίος και καταλήγει με τον θρίαμβο του δικαίου. (δ) Ήδη επισημάνθηκε κατά τη Μεγάλη Εβδομάδα, κατά την οποία σε ετήσια βάση ο πιστός αλλά και ο μέσος Έλληνα αφουγκράζεται ίσως περισσότερο από ποτέ την Π.Δ., ακούγονται ύμνοι, οι οποίοι χρησιμοποιώντας την *ποιητική άδεια*, στρέφονται με πάθος εναντίον των Ιουδαίων και του Ιούδα. Μόνον εάν γνωρίζει κάποιος «από καρδιάς» την αντίστοιχη προφητική κριτική, μπορεί να οδηγηθεί σε αυτοκριτική, συνειδητοποιώντας ότι αυτή (η κριτική) δεν σχετίζεται με τον αντισημιτισμό ο οποίος έχει αναβιώσει στις μέρες μας. Άλλωστε και ο ίδιος ο Π. «διορθώνοντας» ίσως τις σκληρές εκφράσεις του στο Α' Θεσ. 2, 15-16, τελικά στο Ρωμ. 9-11 επί τη βάση ενός «κρεσέντο» προφητειών, καταφάσκει στην τελική λύτρωση του εκλεκτού λείμματος του Ισραήλ που θα επιστρέψει στον Χριστό. Έτσι στηλιτεύει την «αυτάρκεια» των εθνικοχριστιανών.

Γενικότερα στη σύγχρονη μετανεωτερική εποχή κατά την οποία αναβιώνει η πολυθεΐα (με ποικιλία μορφών) αλλά και η σχετικοποίηση της αλήθειας, η μη μετά λόγου γνώσεως ακρόαση της Π.Δ. οδηγεί (α) στη μη συνειδητοποίηση της μοναδικότητας του συνυπάρχοντος και συνομιλούντος ζηλωτή Θεού ελευθερωτή¹⁴⁸, αλλά και (β) στην μη κατανόηση της αναγκαιότητας προσωπικής και συλλογικής Εξόδου από τη σύγχρονη Αίγυπτο και της αναβίωσης της Διαθήκης. Η γενικότερη υποβάθμιση της Λειτουργίας του Λόγου τελικά δεν οδηγεί μόνον τον απλό πιστό σε μια μαγική θεώρηση του μυστηρίου. Στερεί και τον ερμηνευτή από το **μυστηριακό περιβάλλον** της ανάγνωσης, ακρόασης και μετάδοσης του ευαγγελικού μηνύματος το οποίο διαχρονικά αρθρώθηκε *ὡς λύχνω φαίνων ἐν ἀύχμηρῷ τόπῳ, ἕως οὗ ἡμέρα*

---

¹⁴⁷ Με αυτήν ασχολείται σε πολλές μελέτες της η συνάδελφος Ε. Δάφνη. Βλ. π.χ. *Theologie der Sprache der Septuaginta. Theologische Zeitschrift* 58 (2002) 315-328.

¹⁴⁸ G. Lohfink, *Bibel Ja-Kirche Nein? Kriterien richtiger Bibelauslegung*, Urfeld Verlag 2004, 20-21.

διαυγάση και φωσφόρος ανάτειλη εν ταῖς καρδίαις ὑμῶν τοῦτο πρῶτον γινώσκοντες ὅτι πᾶσα προφητεία γραφῆς ἰδίας ἐπιλύσεως οὐ γίνεται· οὐ γὰρ θελήματι ἀνθρώπου ἠνέχθη προφητεία ποτέ, ἀλλὰ ὑπὸ Πνεύματος Ἁγίου φερόμενοι ἐλάλησαν ἀπὸ Θεοῦ ἄνθρωποι (Β' Πέ 1, 19-21)¹⁴⁹. Ἀς μὴν λησμονεῖται ὅτι γιὰ τὴ συγκεκριμένη καινοδιαθηκικὴ περικοπὴ ὡς ξηρός - σκοτεινός χωρόχρονος νοεῖται ὁ παρὼν αἰώνας τὸν ὁποῖον και μετὰ Χριστόν διανύουμε προσδοκώντας τὴν προφητικὴ Ἡμέρα, τὴ Β' Παρουσία τοῦ Κυρίου.

Επίμετρο

Ὁ ἀρχέγονος συνδυασμὸς ΠΔ και Ευχαριστίας οὐσιαστικὰ συνεπάγεται ὅτι ἡ τελευταία ὡς Καινὴ Διαθήκη ἔνεκα και τῆς ἀνάμνησης τοῦ Πάθους και τῆς Ἀνάστασης διαδραματίζει τὸ ρόλο τῆς εκπλήρωσης τῆς πρώτης. Στὸ σημεῖο αὐτὸ εἶναι σημαντικό να υπογραμμισθεῖ ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι τῶν ἐλληνορωμαϊκῶν χρόνων δὲν ἀκούγαν ἀπλῶς τὴν Π.Δ. Σύμφωνα και με τὸ Δτ. 6 τὴν ενθυμούνταν (ἤτοι τὴν χάρασαν βαθιά στο θυμικὸ) και βίωναν ἐκ νέου τὶς ἐμπειρίες τῶν προγόνων τοὺς δίνοντας σε αὐτές ἐσχατολογικὴ προοπτικὴ. Ὄντως ὑπάρχουν βιβλία τῆς Κ.Δ. ὅπως τὸ Κατὰ Ἰωάννη, ἡ Πρὸς Ἑβραίους, ἡ Ἀποκάλυψη, ὅπου ἐμμέσως ἀποδεικνύεται ὅτι στο πλαίσιο τῆς χριστιανικῆς λατρείας και ἐιδικότερα τοῦ Κηρύγματος βιώνεται χωρὶς ἀπαραίτητα να καταγράφεται ἡ εκπλήρωση (α) τῆς π. διαθηκικῆς Προφητείας ἀλλὰ και (β) τῆς θεολογίας τῶν ἰουδαϊκῶν Εορτῶν. Τὸ ποιητικὸ και θεολογικὸ Κατὰ Ἰωάννη, ὅπου ὁ σαρκωμένος Λόγος ταυτίζεται με τὸν ἀμνὸ, δομεῖ ολόκληρο τὸ περιεχόμενό του πάνω στον καμβά τοῦ εβραϊκοῦ Πάσχα, τῆς Σκηνοπηγίας, τῆς εορτῆς τῶν Ἐγκαινίων. Ἡ Ἑβρ. ἦταν Ομιλία μάλλον κατὰ τα πρότυπα τῆς Συναγωγῆς¹⁵⁰. Ἡ ἴδια αὐτοχαρακτηρίζεται στὴν κατακλείδα λόγος παρακλήσεως (13,

---

¹⁴⁹ Πρβλ. τὸ σχολιασμὸ Χρ. Βούλγαρη, *Υπόμνημα εἰς τὰς Καθολικὰς Ἐπιστολάς τοῦ ἀποστόλου Πέτρου*, Ἀθήναι 1996, 151-158. Ἡ Ἐκκλησία διαχρονικὰ ἐπιμένει ὅτι τὸ ἐπτασφράγιστο βιβλίον τῆς Α.Γ. διανοίγεται ἀπὸ τὴν κοινότητα που τὸ παρήγαγε μέσω τοῦ Παρακλήτου, τῆς προσευχῆς και τῶν ἀρετῶν (ἰδίως τῆς ἀγάπης). Τελικὸς στόχος τῆς ἐρμηνείας εἶναι ἡ θεωρία τοῦ βαθύτερου πνεύματος. Βασικὰ ἐπιχειρήματα εἶναι τὸ Β' Κορ. 3 και τὸ γεγονός τῆς Μεταμορφώσεως ὅπου ὁ διάλογος με τοὺς κορυφαίους εκπροσώπους τοῦ Νόμου και τῶν Προφητῶν τοῦ Ἰ. Χριστοῦ περὶ τοῦ τέλους Του, οδηγούν στο να ἀκτινοβολήσουν τα μάτια του, τα ὁποῖα και παραλληλίζονται με τα λόγια τῆς Γραφῆς.

¹⁵⁰ Η G. Gelardini, *Von Bundesbruch zu Bundeserneuerung: Das sühnende Opfer im Hebräerbrief*, *BiKi* 64 (2009) 166-172 ἐξέφρασε τὴν ἐξῆς ἀποψη γιὰ τὴν Ἑβρ.: αὐτὴ «υπομνηματίζει» τὶς περικοπές που ἀναγιγνώσκονταν τὴν ἡμέρα τῆς νηστείας Tische be-Aw, ἐπτά Σάββατα πρὶν γιορταστεῖ στις 10 Τισρί, ἡ κορυφαία Εορτὴ τοῦ Ἐξίλασμου. Πρόκειται γιὰ τὸ Ἐξ. 31, 17-32, 35 (θραύση τῆς Διαθήκης και μεσιτεία/ἐξίλασμός τοῦ Μωυσή πρβλ. Ἑβρ. 4, 4) ἀπὸ τὴν Τορά και τὸ Ἰερ. 31 (38 Ο'), 31-34 (ἀνανέωση τῆς Διαθήκης) ἀπὸ τοὺς Προφῆτες. Αὐτὴν ἀκριβῶς τὴ μέρα παραδόθηκαν στις φλόγες τὸ 586 π.Χ. και τὸ 70 μ.Χ. ἡ Πόλη και ὁ Ναός, γεγονός που δὲν μνημονεύεται στὴν Ἑβρ. ἡ ὁποῖα ομιλεῖ χρησιμοποιώντας χρόνο ἐνεστώτα γιὰ τὴ λατρεία τῆς «σκηνῆς». Στὴν καρδιά τῆς «πεντάτευχης» Πρὸς Ἑβραίους 7, 1-10, 18 (Γ) ἀναδεικνύεται ὁ νέος, ἅγιος, τέλειος Ἀρχιερεὺς (Ἑβρ. 7) και ἡ καινὴ

2²· πρβλ. Πρ. 13, 15), τέ. διδασκαλίας και ταυτόχρονα παρηγοριάς¹⁵¹. Η Αποκ., η οποία αντικατοπτρίζει την χριστιανική επίγεια λατρεία και πλαισιώνεται από τις σκηνές αυτής, επίσης στηρίζει το εσχατολογικό δράμα στο άνοιγμα του επτασφράγιστου βιβλίου αφού οι τρεις επτάδες των πληγών σχετίζονται με την Έξοδο και τον Ζαχαρία. Αυτό συμβαίνει χωρίς να παραπέμπει άμεσα στις Γραφές. Ένα κενό ίσως προκύπτει από το γεγονός ότι η φθινοπωρινή εορτή του Εξιλασμού που με τον πλούσιο συμβολισμό της έχει επηρεάσει βαθιά την ιωάννεια γραμματεία αλλά και άλλα θεολογικά κείμενα όπως η Εβρ. δεν διασώθηκε στο χριστιανικό εορτολόγιο.

7.2 Παραβολή και τέχνη

Εισαγωγικά μελετήστε το Arthur M. Allchin *Η τέχνη ως συν-δημιουργία τοῦ κόσμου*
<https://antifono.gr/%e1%bc%a1-%cf%84%ce%ad%cf%87%ce%bd%ce%b7-%e1%bd%a1%cf%82-%cf%83%cf%85%ce%bd-%ce%b4%ce%b7%ce%bc%ce%b9%ce%bf%cf%85%cf%81%ce%b3%ce%af%ce%b1-%cf%84%ce%bf%e1%bf%a6-%ce%ba%cf%8c%cf%83%ce%bc%ce%bf%cf%85/>

Αικ. Τσαλαμπούνη, **Η πρόσληψη της Καινής Διαθήκης στη λογοτεχνία και την τέχνη**

<https://opencourses.auth.gr/modules/document/index.php?course=OCRS461&openDir=/560a41fbN6Rg>

7.2.1 Τι είναι παραβολή¹⁵²

Ο Ιησούς, περιοδεύοντας στην επαρχία της Γαλιλαίας «των αλλοδαπών», σε αντίθεση με τους ραββίνους της εποχής του, δε συνήθιζε να έχει μια σταθερή καθέδρα ούτε να παραθέτει στις ομιλίες του σωρεία γραφικών χωρίων ή τσιτάτα της παράδοσης των

θυσία/λατρεία (9, 15-10, 18). Το μέρος Β (2, 19-6, 20) προειδοποιεί τους ακροατές για την απώλεια που συνεπάγεται η απιστία στη Διαθήκης (Ψ. 94 [95], 7-11· Αρ. 13-14· *Φαραν Καδής*) ενώ το Β' (10, 19-12, 3) εξάγει τους ήρωες που λειτουργούν ως *μάρτυρες* και παράκλητοι- συνήγοροι όπως ο Μωυσής στο Έξ. 32, 11-14. Το Α. Εβρ. 1, 1-2, 18 καθησυχάζει από την απειλή των αγγέλων αφού ο Υιός ευρίσκεται υπεράνω αυτών στην επουράνια σκηνή. Το ίδιο παρακλητικά λειτουργεί το Α' Εβρ. 12, 4-13, 25. Προσωπικά δεν θεωρώ ότι στο (Α) πρόκειται για απειλή αλλά για λατρεία των αγγέλων και ίσως και ένα είδος αγγελικής Χριστολογίας.

¹⁵¹ Ο David Allen, *Deuteronomy and Exhortation in Hebrews*, Tübingen: Mohr Siebeck 2008 passim, αποδεικνύει τη διακειμενικότητα μεταξύ των παραινετικών περικοπών της Εβρ. και της Ωδής του Μωυσή στο Δτ. 32 (το φινάλε της Τορά) που ουσιαστικά απευθύνεται προς τον λαό του Θεού στη μεθόριο μεταξύ ερήμου και Γης της Επαγγελίας.

¹⁵² Σύντομη επισκόπηση της έρευνας βλ. Σ. Δεσπότης, *Ο Κώδικας των Ευαγγελίων. Εισαγωγή στα Συνοπτικά Ευαγγέλια και Πρακτική Μέθοδος Ερμηνείας τους*, Αθήνα: Άθως 2007, 458-460. Στη ίδια συνάφεια μπορεί κάποιος να έχει εποπτεία του τυπικού του πασχάλιου δείπνου.

Πατέρων (του ισραηλιτικού έθνους), προκειμένου να εντυπωσιάσει τον *όχλο* της Γαλιλαίας. Προτιμούσε να χρησιμοποιεί απλές *εικον(ολογ)ικές διηγήσεις*, τις γνωστές παραβολές (π.)¹⁵³. Μάλιστα σύμφωνα με τον Μκ. 4, 33 (// Μτ. 13, 34) και με τους αποχαιρετιστήριους λόγους Του στο *Κατά Ιωάννη* (κεφ. 16) ο Ιησούς ομιλούσε *μόνον* με παραβολές, προκαλώντας το ακροατήριο είτε θετικά είτε αρνητικά.

104 (!) τέτοιες αφηγήσεις (αντί για 40 όπως ίσχυε μέχρι σήμερα) συγκεντρώθηκαν στην επίτομη συλλογή τους (Kompendium) που εκδόθηκε το 2007. Σε αυτήν (τη συλλογή) **(α)** δεν γίνεται πλέον η κλασική διάκριση μεταξύ παραβολής – παρομοίωσης - παραδειγματικής διήγησης - αλληγορίας. **(β)** Περιλαμβάνονται οι μέχρι πρότινος και θεωρούμενες *αλληγορικές αφηγήσεις* - παροιμίες του *Κατά Ιωάννη* (Ιω. 10 [ποιμήν]. 12. 15 [άμπελος]. 16 [ωδίνες τοκετού]) μαζί με τα «αρχετυπικά» του λόγια (περί φωτός, λύχνου κ.ο.κ.) και (γ) αντίστοιχες ρήσεις του Ιησού που δεν σώζονται στα κανονικά Ευαγγέλια (άγραφα, απόκρυφο *Ευαγγέλιου του Θωμά*)¹⁵⁴.

Πρόκειται για μια ανεκτίμητη *γκαλερί εικόνων* που αποσκοπούν στο να ζωγραφίσουν/να αποτυπώσουν ηχητικά και οπτικά στην καρδιά, σχεδόν αποκλειστικά ένα και μόνον θέμα που ακόμη και σήμερα μετά από τόσους αιώνες χριστιανισμού δεν μπορεί εύκολα να «μεταφραστεί» στη νεοελληνική: Παρουσιάζουν τη δυναμική

¹⁵³Ruben Zimmermann (Hrsg.): *Kompendium der Gleichnisse Jesu*. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus 2007, 25: *Παραβολή είναι ένα σύντομο αφηγηματικό (1), φανταστικό (2) κείμενο, το οποίο στον αφηγηματικό κόσμο ανακαλεί τη γνωστή πραγματικότητα (3). Μέσω υπονοούμενων ή σαφών σημείων μεταφοράς καθιστά αντιληπτό ότι η σημασία της αφήγησης πρέπει να διαφοροποιηθεί από αυτές καθαυτές τις λέξεις του κειμένου (4). Στη δομή του (5) προκαλεί τον αναγνώστη να πραγματοποιήσει μια μεταφορική αλλαγή της σημασίας. Η αλλαγή (μεταφορά) αυτή καθοδηγείται από τις πληροφορίες του συγκειμένου και της συνάφειας (6). Ο ίδιος συγγραφέας σημειώνει τα εξής: Δίνοντας έμφαση στις ιδιότητες των παραβολών μπορούμε να ξεχωρίσουμε έξι χαρακτηριστικά τους. Μια παραβολή είναι (1) αφηγηματική, (2) φανταστική, (3) ρεαλιστική, (4) μεταφορική, (5) ενεργητική στην επίδραση και στην ερμηνεία της, (6) συνδεδεμένη με τη συνάφεια και το συγκεκριμένο της. Οι παραβολές του Ματθαίου και Λουκά που ξεετάζουμε δεν θεωρούνται ως μία προερχόμενη από την Πηγή των Λογίων αλλά αναλύονται ξεχωριστά από την Luise Schottroff με τίτλο *Verheißung für alle Voelker* (σελ. 479-488) η πρώτη (Μτ.) και *Von der Schwierigkeit zu teilen (Das grosse Abendmahl)* σελ. 593-603 η δεύτερη. Πρβλ. Ruben Zimmermann (Hrsg.): *Hermeneutik der Gleichnisse Jesu. Methodische Neuansätze zum Verstehen unchristlicher Parabeltexte*. WUNT, Tübingen: Mohr-Siebeck 2008. Σχετικά με την πατερική ερμηνευτική βλ. Π. Τρεμπέλας, *Υπόμνημα εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, Αθήνα: Σωτήρ ⁴1989, 391-396 και του ίδιου *Υπόμνημα εις το κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*, Αθήνα: Σωτήρ ³1983, 430-435. Δεν θεωρεί πιθανόν οι δύο παραβολές του δείπνου και του αρίστου να είναι διαφορετικές εκδόσεις της ίδιας παραβολής. Μάλλον ο Κύριος χρησιμοποίησε το ίδιο υλικό για παραβολές διαφορετικού νοήματος.*

¹⁵⁴ Ο Marius Reiser, *Bibelkritik und Auslegung der Heiligen Schrift. Beiträge zur Geschichte der biblischen Exegese und Hermeneutik*, Mohr Siebeck, Tübingen 2007, 79-152, αποδεικνύει ότι η αλληγορία δεν αποτελεί ερμηνευτική της μεταγενέστερης Εκκλησίας αλλά επιλογή ήδη των συγγραφέων της Κ.Δ. και μάλιστα του Π. (βλ. Γαλ. 3: Σάρρα-Άγαρ. Α' Κορ. 5, 7 [πάσχα/αμνός = Χριστός] 9, 9 [βόες = εργάτες ευαγγελίου] 10, 4 [πέτρα = Χριστός]).

πρό(σ)κληση της Βασιλείας η οποία ήδη ανέτειλε μέσα από τη δική Του παρουσία
εδώ και τώρα!

Αλλά τι σημαίνει άραγε σήμερα ο όρος *βασιλεία* (ράιχ στα γερμανικά ήδη από τον Λούθηρο [!])¹⁵⁵; Ήδη έχει αποδοθεί με τον όρο *χάρις/άκτιστο φως* από την πατερική γραμματεία και από συγχρόνους με τη διατύπωση: *καινούργιος/δίκαιος κόσμος του Θεού*. Σημειωτέον ότι ήδη από τις αρχές του 20^{ου} αι. όταν αντί του Χριστού της Εκκλησίας αναζητείτο με αγωνία ο ιστορικός Ιησούς, οι παραβολές θεωρούνταν ως *απομαγνητοφωνήσεις* όπου μπορούσε κανείς αυθεντικότερα από οποιοδήποτε άλλο ευαγγελικό «μέσο» να ακούσει την ίδια τη φωνή του Λόγου (*vox ipsissima*)¹⁵⁶. Μάλιστα εκπλήσσουν τον σημερινό «ξύλινο» θεολογικό λόγο, η παραστατικότητα, το χιούμορ αλλά και η δηκτικότητα ενίοτε του Ι. Χριστού. Αυτός, αιώνες πριν την *αναστήλωση* των εικόνων από την Ζ' Οικουμενική Σύνοδο το 787 μ.Χ., με τις *αφηγηματικές του μινιατούρες* (δηλ. τις παραβολές) είχε αποδείξει ότι τελικά ο ανθρώπινος λόγος για τον υπέρλογο Θεό-Πατέρα δεν μπορεί να είναι «δογματικός» (με την έννοια των ορισμών) αλλά μόνον *μεταφορικός* και πάντα *εικονικός-ποιητικός / παραστατικός (performing)*. Η εικόνα (όρος που ανήκει και στο λεξιλόγιο του σύγχρονου management) δεν είναι μόνον «βίβλος αγραμμάτων». Ισούται με χίλιες λέξεις αφού ταυτόχρονα διεγείρει τον όλο άνθρωπο (εγκέφαλο, συναισθήματα), όλα τα όργανα της γνώσης ήτοι της αγάπης του Θεού της Έκ-πληξης (Μτ. 12, 28-34 κε.).

Κατεξοχήν τον 21^ο αι. κατά τον οποίο και πάλι αναβιώνουν τα «ιερογλυφικά» ενώ και οι «ταμπέλες» λειτουργούν ρυθμιστικά, η «εικόνα» έχει αναχθεί σε «λογότυπο [Logo]» κατεξοχήν των εγγραμμάτων. Η *μεταφορά* (Αριστοτέλης *Ποιητ.* 21, 1457b) *κατά τη σχέση της αναλογίας* λειτουργεί ως γέφυρα έκστασης. Αυτό συμβαίνει διότι δεν είναι *μονοσήμαντος* λόγος καθώς δεν είναι η απλή λέξη που χαρακτηρίζει το υποκείμενο, αλλά το σημασιολογικό της φορτίο. Νοηματοδοτείται από τη διαδραστικότητα με τον ακροατή. Προκαλεί *επικοινωνία*. «Κλασικό» παράδειγμα μεταφοράς είναι η διατύπωση: ο *Αχιλλέας είναι λιοντάρι*¹⁵⁷ ή ο *Χρόνος είναι Χρήμα* ή

---

¹⁵⁵ Πρβλ. αραμ. *malkut* λατ. *regnum*.

¹⁵⁶ Σε οποιοδήποτε λεξικό κι αν συμβουλευθεί κάποιος το λήμμα *παραβολή* θα παραπεμφθεί κατεξοχήν στη διδασκαλία-διδασκτική του Ιησού η οποία φυσικά δεν μετέδιδε απλώς σοφίες της ζωής ούτε ανέλυε μεμονωμένα ρήματα αποκάλυψης. Προκαλούσε σε μαθητεία, κοινωνία.

¹⁵⁷ S. Bieberstein, Die Bewegende Kraft der Gleichnisse. Schöpferische Leseprozesse und der Mehrwert von Metaphern, *BiKi* 63 (2008: Αφιέρωμα: *Gleichnisse Jesu*) 63-67, 65. Της ίδιας: Eine neue

η Σχέση είναι Ταξίδι. Η πρώτη διατύπωση μπορεί να σημαίνει ότι είναι ο ήρωας δυνατός αλλά και πολύ επικίνδυνος, ταχύς και ανίκητος, βασιλιάς, κυρίαρχος, Μεσσίας. Ξαφνικά ο Αχιλλέας μέσω μιας λέξης φωτίζεται ποικιλότροπα αλλά όχι μονοσήμαντα αφού το κατηγορηματικό παραπέμπει σε ένα φάσμα. Καλείται ο ακροατής να ενεργοποιηθεί για να βρει τη δική του ερμηνεία. Έτσι από μαία γίνεται μητέρα¹⁵⁸.

Τελικά η μεταφορά δεν είναι καλολογικό στοιχείο αλλά είναι απαραίτητο εργαλείο για την ερμηνεία της κοσμικής πραγματικότητας που έχει συμβολική δομή (Ρωμ. 1, 20) καθώς η γλώσσα *είναι* μεταφορική. Κατ' ουσίαν ολόκληρη η δημόσια δράση του Ιησού ήταν μια διαρκώς εκτυλισσόμενη θεμελιακή *παραβολή/αλληγορία*, αφού όλα αυτά που έπραξε και είπε, ομιλούν μέχρι σήμερα παραβολικά και τελικά *μεταφορικά* για το Θεό και τη Βασιλεία Του· συντελούν δηλ. στην αρπαγή του ανθρώπου από την κοσμική ομφαλοσκοπική θεώρηση των πραγμάτων σε έναν άλλο τρόπο ύπαρξης και σκέψης (*μετάνοια*). Οι ίδιες οι «δυνάμεις» του Ιησού (τα καταχρηστικώς επονομαζόμενα «θαύματα», αφού δεν πραγματοποιήθηκαν για να εκθαμβώσουν), οι οποίες συνόδευαν και επιβεβαίωναν το λόγο Του, δεν αποτελούσαν ούτε απλές ιατρικές θεραπευτικές επεμβάσεις, επιτελούμενες με ρήματα ή μέσα μαγικά, ούτε εκθαμβωτικά μέσα επίδειξης, αλλά *σημεία* του τρόπου με τον οποίο ο Θεός προσεγγίζει, ελευθερώνει και σώζει ολόκληρο τον άνθρωπο ως ψυχοσωματική οντότητα ανεξάρτητα από το φύλο, τη θρησκεία και τη φυλή του. συμβολικές ενέργειες που πραγματοποίησε ο Ι. Χριστός (όπως η κάθαρση του ναού ή ο σχηματισμός του κύκλου των Δώδεκα ή τα γεύματα [Λκ. 19, 1-10]) συνιστούν όπως και συνολικά η ίδια η παρουσία Του παραβολή. Τόσο η *μεταφορικότητα* των παραβολών όσο και η *σημειολογία* των θαυμάτων του επιβεβαιώνουν ότι η *ζωή και η δράση του Ιησού βρίσκουν το καλύτερο υπόμνημα/ερμηνεία στις Παραβολές Του και οι Παραβολές Του υπομνηματίζονται/ερμηνεύονται κατά τον καλύτερο τρόπο με τη ζωή και το έργο Του, αφού ο ίδιος ο Ιησούς ο ίδιος υπήρξε για τον κόσμο η κατεξοχήν*

Rede von Gott und Welt. Wem ist das Reich Gottes ähnlich? *Bibel heute* 191 (2012: Αφιέρωμα: *Gleichnisse Jesu*) 7-9, 7.

^{158 9} Vgl. Eberhard Jüngel, Paulus und Jesus. Eine Untersuchung zur Präzisierung der Frage nach dem Ursprung der Christologie (Hermeneutische Untersuchungen zur Theologie 2), Tübingen ²1964,291: „Die basileia kommt *im* Gleichnis *als* Gleichnis zur Sprache. Die Gleichnisse Jesu bringen die Gottesherrschaft *als* Gleichnis zur Sprache.“

¹⁰ Hans Weder, Die Gleichnisse Jesu als Metaphern. Traditions- und redaktionsgeschichtliche Analysen und Interpretationen (FRLANT 120), Göttingen ³1984.

¹¹ Die Gleichniserzählungen Jesu. Eine hermeneutische Einführung (UTB 1343), Göttingen 1985.

Παραβολή του Θεού. Προκειμένου να εστιάσουμε σε επιμέρους παραβολές, καλό θα ήταν να εξετάσουμε πώς το Κατά Μάρκον χρησιμοποιεί τη *μεταφορά*.

7.2.2 Το κατά Μάρκον και η μεταφορά

Ολόκληρο το αρχαιότερο Ευαγγέλιο Ιησού Χριστού Υιού του Θεού (*Κατά Μάρκον*) πλαισιώνεται από τους οριακούς για την ανθρώπινη ύπαρξη χώρους της *έρημου και του τάφου*¹⁵⁹. Αυτοί θεωρούνταν κατοικίες ακάθαρτων όντων: του διαβόλου και των νεκρών. Παράλληλα αποτελούσαν σύμβολα των θανατηφόρων χασοτικών δυνάμεων που απειλούν να εκμηδενίσουν την ανθρώπινη υπόσταση. Και στους δυο χώρους καταφεύγουν στον Μκ. άνθρωποι, οι οποίοι μέσω *αγγελιοφόρων* ανευρίσκουν κάτι διαφορετικό από εκείνο που αναζητούν. Τελικά ο Ιησούς μεταμορφώνει αυτά τα πεδία τους σκότους και του θανάτου σε «*γέφυρες*» προς την καινούργια δημιουργία, η οποία αναδύεται μέσω της δικής Του βάπτισης και της ανάστασης: στην έρημο του Ιορδάνη, ενώ ο όχλος αναζητά το βάπτισμα του Ιωάννη, τελικά γίνεται αυτόπτης μάρτυς της χρίσης του Ι. Χριστού με το Αγ. Πνεύμα. Στον τάφο οι γυναίκες, οι οποίες επιθυμούν να αλείψουν με μύρα το νεκρό σώμα, γίνονται μάρτυρες και αγγελιοφόροι της ανάστασης του Μεσσία, ο οποίος *προάγει* αυτές στη Γαλιλαία. *Εκεί* (στην πατρίδα-τον οίκο τους) *αὐτὸν ὄψεσθε* (16, 7). Και στις δύο περιπτώσεις η αγγελία συνδυάζεται με το *σκίσιμο* του καταπετάσματος του ουρανού (1, 10) και του Ναού (15, 38), για να δηλωθεί ότι τα διαχωριστικά τείχη μεταξύ του κτιστού και ακτίστου με την παρουσία του Ιησού- Υιού του Θεού σαρώνονται.

Ειδικότερα ο Ιησούς στην *πρώτη φάση της δράσης Του στη Γαλιλαία των αλλοδαπών*, έχοντας ως επίκεντρο το σπίτι/την τράπεζα και την ύπαιθρο/κώμη, εγκαινίασε μια καινούργια (και όχι απλώς νέα) τάξη πραγμάτων, η οποία αποκαλύπτεται στον Μκ. με «καταιγιστικό» ρυθμό. Ο Μεσσίας, μετά την εμπειρία του στην έρημο αγόμενος από το Πνεύμα του Θεού, άσκησε κριτική με τον εξουσιαστικό λόγο Του και με τις δυνάμεις (τα θαύματά) Του (*α*) στις διατάξεις του *Ιερατείου* περί καθαρότητας (1, 43), (*β*) σε εκείνες των *Γραμματέων* σχετικά με την οφειλή και την άφεση (2, 10) και (*γ*) στην ερμηνεία του Σαββάτου *από τους Φαρισαίους* (2, 28). Κατηγορείται, όμως, ειδικά στο τέλος αυτής της ενότητας ότι ενεργεί με την εξουσία του άρχοντα των δαιμονίων *Βεελζεβούλ*. Η άρνηση στο πρόσωπό Του, κορυφώνεται με την παρουσία των οικείων Του, οι οποίοι επίσης

---

¹⁵⁹ B. Wellmann, Licht aus, Spot an! Die Schauplaetze des Markusevangeliums, *Bibel heute* 38 (2002) 40-42, Bas van Iersel 1993.

θεωρούν ότι *έξέστη*, ρήμα που χρησιμοποιούνταν σε συνάφειες με το δαιμονισμό ή τον εξορκισμό¹⁶⁰. Παρόμοια άρνηση απαντά στην περικοπή που εκτυλίσσεται στην πατρίδα του Ναζαρέτ (6, 1-6) **μετά το επεισόδιο των Γερασηνών**. Εκεί οι συντοπίτες του, ενώ στην αρχή εκπλήσσονται, επίσης μετά σκανδαλίζονται έτσι ώστε και ο ίδιος ο Ιησούς διαπιστώνει ότι κανένας προφήτης δεν είναι αποδεκτός από τους οικείους του. Τελικά και εκείνος *εθαύμαζεν διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν*, καθώς *οὐκ ἔδύνατο ἐκεῖ ποιῆσαι οὐδεμίαν δύναμιν* (6, 5-6). Και εκεί συνδυάζεται η απόρριψη με την αναφορά στη νέα οικογένειά του, **τον κύκλο των μαθητῶν και μαθητριῶν του**. Αυτός (ο κύκλος) λαμβάνει εξουσία και όντως επιστρέφει γεμάτος επιτυχίες. Συνεπώς οι δύο απορρίψεις από τον οίκο συνιστούν **το πλαίσιο** δύο εξαιρετικών περικοπών, που περιγράφουν την αποκατάσταση υπό του Υιού του Θεού μέσω του εξουσιαστικού λόγου Του του Αδάμ και της Εύας παρά την ακαθαρσία και τον θάνατο που τους ταλανίζουν.

Βεβαίως αμέσως μετά την αναφορά στη διευρυμένη νέα οικογένεια του Κυρίου, την οποία *απαρτίζουν* όσοι τηρούν το λόγο και πριν τη θεραπεία του δαιμονισμένου των Γερασηνών, παρατίθενται στο **Μκ. 4, 1-33** παραβολές του **πνευματέμφορου Ιησού**, ο οποίος ήδη στην **έρημο** (όπου εγκαινίασε τη δράση του) συναγελάζεται θηρία ενώ τον διακονούν (= θρέφουν) *άγγελοι*. Στο Μκ. 4, 30-32 καλείται ο ακροατής να δει το μικροσκοπικό **μεσογειακό μαύρο σπόρο του σιναπιού** να εξελίσσεται παραδόξως σε κοσμικό δέντρο – **αντικέδρο**, ήτοι σε «εναλλακτική» βασιλεία/αυτοκρατορία (Δαν. 4, 11). Σημειωτέον ότι το σινάπι ανήκει στην τροφή των φτωχών ενώ δεν χρειάζεται ούτε εύφορο έδαφος (όπως το στάρι) ούτε περιποίηση ιδιαίτερη. Ταυτόχρονα είναι πολύτιμο αφού τα φύλλα και ο σπόρος τρώγονται ενώ λειτουργούν και θεραπευτικά. Στο τέλος της ενότητας του κεφ. 4 με τις «γεωργικές» παραβολές μεταδίδεται η αίσθηση της αναβίωσης του Παραδείσου. Η αντίθεση (το κοντράστ) με τη σκηνή της εξεταζόμενης περικοπής, όπου «ζωγραφίζεται», μια αντι-Εδέμ **με μνήματα και έναν κατασπαραγμένο από το ακάθαρτο πνεύμα άνθρωπο, είναι εξαιρετικά έντονη**¹⁶¹.

Σε ολόκληρη την ενότητα 1, 14 - 4, 34, ο νέος Αδάμ αποδεικνύει την απόλυτη εξουσία που διαθέτει απέναντι στο διάβολο (1, 23-28), την αρρώστια (1, 29-31), την αμαρτία (2, 1-12) και το Νόμο (2, 15 - 3, 8). Η μυστηριώδης παραβολική διδασκαλία

---

¹⁶⁰ G. Luck, *Περί Μαγείας, Η Μαγεία στον Ελληνικό και τον Ρωμαϊκό Κόσμο*, Αθήνα: Εξάντας 1996, 79.

του ίδιου του Ιησού περί της σποράς (του λόγου), της αυτόματης βλάστησης και του δέντρου, το οποίο κατά παράδοξο τρόπο χαρακτηρίζεται από τον Μκ. ως «λάχανο» (4, 32), δίνουν την αίσθηση ότι το μυστήριο της Βασιλείας, το οποίο επενεργείται με την παρουσία του Ιησού, ταυτίζεται με το *μυστήριο της επανάκτησης του χαμένου παραδείσου*. Στην ενότητα 4, 35-41 ο Ιησούς καταδαμάζει τις δυνάμεις του χάους και της καταστροφής, υπογραμμίζοντας με τον τρόπο αυτό ότι είναι ο δημιουργός και ο ανακαινιστής του Κόσμου (πρβλ. Ψ. 88 [89], 9-10). Αμέσως μετά μεταβαίνοντας με το πλοίο πέραν της θαλάσσης, αποκαθιστά με τη θεραπεία του δαιμονισμένου των Γερασηνών (5, 1-17) την παραμορφωμένη και ευτελισμένη από το ακάθαρτο πνεύμα εικόνα Του, τον άνθρωπο, τον οποίο στέλνει κατόπιν στον οίκο του για να διακηρύξει όσα αυτός ως Κύριος του έκανε. Μετά τη θεραπεία του παραμορφωμένου Αδάμ, έπεται η αναδημιουργία της "Εύας". Με την ταυτόχρονη θεραπεία της επί δώδεκα συναπτά έτη αιμορροούσης γυναίκας και την ανάσταση της δωδεκαετούς κόρης του αρχισυναγώγου Ιαείρου (5, 21-43), ο Ιησούς αποκαθιστά την πληγωμένη από τη φύση, την κοινωνική διάκριση και το μωσαϊκό Νόμο γυναίκα / Εύα στην πρωταρχική της αξία.

Ακολουθεί η επιβίβαση σε βάρκα και μία εικόνα χάους - αβύσσου. Γενικότερα στον πυρήνα του Μκ. (όπου κυριαρχούν τα σύμβολα βάρκα-ψωμί), ο Ιησούς πλέον κινείται μεταξύ των δύο πλευρών της λίμνης Γαλιλαίας (Κινερέθ < διότι είχε το σχήμα της άρπας). Αριστερά της «θάλασσας» συναντά κατεξοχήν Ιουδαίους (*εμείς*) και δεξιά Έλληνες (*αυτοί*). Χαρακτηριστικό είναι το παρακάτω σχεδιάγραμμα.¹⁶²

Βεβαίως, ήδη από τα ανωτέρω έγινε αντιληπτό το γεγονός ότι ακόμη και τα έργα – «θαύματα» του Κυρίου είναι Παραβολές.

- Κάτι το οποίο δεν έχει αξιοποιηθεί διδακτικά είναι το γεγονός ότι οι Ευαγγελιστές δεν παραθέτουν συνήθως μία παραβολή, αλλά είναι συνθέτες **μιας «ομάδας - Συμφωνίας παραβολών»**, που φωτίζουν το ίδιο «αντικείμενο» με διαφορετικό τρόπο. Έτσι στο *Λουκά 15* έχουμε τριλογία παραβολών με αντικείμενο το(ν) Χαμένο (απολωλός πρόβατο [πρωταγωνιστής άνδρας που εγκαταλείπει 99 πρόβατα κυριολεκτικά στο «έλεος»] – χαμένη Δραχμή [πρωταγωνίστρια γυναίκα, καθώς η δραχμή ήταν το γαμήλιο δώρο και το βιος της] - Άσωτος). Ενώ και οι τρεις επισημαίνουν

---

¹⁶² Ελήφθη από R. Feneberg, *Der Jude Jesus und die Heiden. Die Heidenfrage im Ebnagelium des Markus BiKi 66* (2011) 85-89, 88.

την χαρά – το «πανηγύρι», που συνοδεύει την ανακάλυψη του Χαμένου, στην τρίτη παραβολή την πρωτοβουλία για την «επιστροφή» έχει ο ίδιος χαμένος και μάλιστα μέσα από μια συγκλονιστική διαδικασία (αναΚάλυψη Εαυτού – ανάμνηση / μνήμες – απόφαση «ζωής») . Επίσης η παραβολή του Ασώτου συνδέεται με την επόμενη ιστορία, ίσως και την πιο «προκλητική» από όλες τις παραβολές: είναι το αφήγημα του άδικου οικονόμου («μάνατζερ»), που με τη σειρά διασυνδέεται άμεσα με την παραβολή του Πλουσίου και του Λαζάρου. Ήδη στο Λουκά 14 έχουμε επίσης μια «ομάδα» αφηγημάτων που ασχολείται με το «σαβουάρ βιβρ» στο Τραπέζι της Βασιλείας. Και ο Σπορέας ανήκει σε μια ομάδα Παραβολών, που μπορούν να απασχολήσουν ως Σύνολο αρμονικό την τάξη.

- Επίσης οι παραβολές προϋποθέτουν έναν κόσμο ξένο προς το σημερινό ακροατή. Ακούγοντας ο πρώτος ακροατής ότι *Εξήλθε ο Σποριάς σπείρει τον σπόρο* (Παρήχηση! = Δυναμική της σποράς και του Σπόρου /Σπέρματος) ανακαλεί το Φθινόπωρο με τα χρώματα, τις μυρωδιές, τα πρωτοβρόχια. Οι Εβραίοι γιορτάζουν στην αρχή του (φθινοπώρου) τις μεγάλες γιορτές του Εξιλασμού (= εξιλέωση) και της Σκηνοπηγίας παραμένοντας μέχρι σήμερα σε σκηνές της «ερήμου» (ακόμη και στα μπαλκόνια τους, πρβλ.). Είναι η αρχή της χρονιάς με την έντονη αναμονή της αναΔημιουργίας: από το Χάος αναπηδά και πάλι η ζωή – η Γη της Επαγγελίας παρά την «πέτρα» - το «αγκάθι», την τριπλή αποτυχία.
- Η σπορά επίσης συνδεόταν στα αυτοκρατορικά χρόνια με την παιδεία¹⁶³. Ο όρος καλλιέργεια – *κουλτούρα* συνδέεται με την φροντίδα είτε των θεών είτε της ψυχής είτε οιονδήποτε άλλου αντικειμένου. Για πρώτη φορά μάλιστα χρησιμοποιείται ο όρος *cultura animi* από τον Κικέρωνα (*Tusculanae Disputationes* 2.17)¹⁶⁴. Πρόκειται για μια «μεταφορά» από την «γεωργική επανάσταση» (αγροκτηνοτροφική ζωή), η οποία μετέβαλε τις νομάδες και

---

¹⁶³ Η παρούσα παράγραφος στηρίζεται σε διάλεξη του Peter Walter "Ziel der Kirche ist es, zu evangelisieren, und nicht, Kultur zu treiben" (Pius XI.). Zum spannungsvollen Verhältnis von Glaube und Kultur .

<https://www.podcasts.uni-freiburg.de/religion-und-theologie/theologie/glaube-und-kultur-begegnung-zweier-welten/15847543>

¹⁶⁴ Μέχρι και τον 17^ο αιώνα, ο όρος *κουλτούρα* χρησιμοποιείται πάντα με μία γενική αντικειμενική, η οποία υποδηλώνει πού εστιάζεται η επιμέλεια.

τους τροφосуλλέκτες σε μόνιμους κατοίκους μιας περιοχής με απόκτηση ιδιοκτησίας («δικό μου») και επιπλέον απαιτούσε εξαιρετικό μόχθο και τέχνη για να παράξει τα αγαθά της και να θρέψει τα μέλη μιας οικογένειας, που πλέον πολλαπλασιάζονταν με γρήγορους ρυθμούς. Προϋποτίθεται η άποψη ότι η φύση παρέχει «την πρώτη ύλη», η οποία πρέπει να σκαφεί / οργωθεί και γενικότερα να γίνει αντικείμενο επιμέλειας ώστε να πέσει στο κατάλληλο βάθος ο σπόρος και να καρποφορήσει. Συνεπώς ο άνθρωπος σε αντίθεση προς τα ζώα και τα πνεύματα «δεν γεννιέται» (δεν είναι φύσει «καλλιεργημένος»), αλλά αναγεννιέται» μέσω της «παιδαγωγίας» αρχικά τής τροφού, κατόπιν του γραμματικού, μετά του δασκάλου, ώστε σε συνδυασμό προς το «ένδον σκάπτε», να επιτύχει και την καθοδήγηση του άρματος της ψυχής από το λογικό. Άρα **πολιτισμός** είναι οτιδήποτε δημιουργεί πέραν της φύσεως ο άνθρωπος, επιστρατεύοντας τις ψυχοσωματικές του ικανότητες και τη διάδραση με την κοινωνία (αρχικά του οίκου και μετά της κώμης / πόλης), όπου «έρχεται στο φως». Ήδη και στις βιβλικές ποιητικές αφηγήσεις περί της Δημιουργίας ακούγεται το *κατακυριεύσατε και το εργάζεσθαι και φυλάσσειν* (*Γένεσις* 1, 28). Σε μία κρίσιμη καμπή της κηρυκτικής δράσης του ο Κύριος Ιησούς εκφώνησε τη σημαντικότερη στα Ευαγγέλια *Παραβολή του Σπορέα*. Και ο Παύλος χρησιμοποιεί την εικόνα του *γεωργίου* (Α' Κορ. 3 πρβλ. Ρωμ. 9-11 [παραβολή της ελιάς])¹⁶⁵, ενώ το *Κατά Ιωάννην* στους αποχαιρετιστήριους Λόγους του σαρκωμένου Λόγου εντάσσει την παραβολή του Αμπελώνα, όπου γεωργός είναι ο Πατέρας, το «χώμα» ο σαρκωμένος Λόγος και τα κλήματα οι μαθητές (κεφ. 15)¹⁶⁶.

- Ως παραβολές για τον σημερινό άνθρωπο θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν Εικόνες της Τέχνης ή / και της Διαφήμισης (πχ. το γνωστό προϊόν που επαγγέλεται ότι «ξεδιψά» ενώ περισσότερη δίψα και εξάρτηση προκαλεί θα μπορούσε να αξιοποιηθεί σε διάδραση με το φρέαρ της Σαμάρειας στο Ιω. 4).

---

¹⁶⁵ Α' Κορ. 3:5-8: ⁵ *Τί οὖν ἐστὶν Ἀπολλῶς; τί δέ ἐστὶν Παῦλος; διάκονοι δι' ὧν ἐπιστεύσατε, καὶ ἕκαστω ὡς ὁ Κύριος ἔδωκεν.* ⁶ *ἐγὼ ἐφύττεσα, Ἀπολλῶς ἐπότισεν, ἀλλὰ ὁ Θεὸς ἠΐξανεν.* ⁷ *ὥστε οὔτε ὁ φυτεῦν ἔστιν τι οὔτε ὁ ποτίζων ἀλλ' ὁ ἀΐζαντων Θεός.* ⁸ *ὁ φυτεῦν δὲ καὶ ὁ ποτίζων ἐν εἰσιν, ἕκαστος δὲ τὸν ἴδιον μισθὸν λήμμεται κατὰ τὸν ἴδιον κόπον.*

¹⁶⁶ Σημειωτέον ότι ο Έρασμος, αντιμετωπίζοντας τον Λούθηρο, προτρέπει σε *καλλιέργεια* όχι επί τη βάσει των «βάρβαρων σχολαστικών» αλλά μελετώντας του Πατέρες. Βεβαίως εννοεί τους λατίνους Πατέρες Ιερώνυμο και Αυγουστίνo. Καλλιέργεια + άναμμα φωτιάς.

Τα βήματα που πραγματοποιούμε για να αξιοποιήσουμε τέτοιες Παραστάσεις είναι τα εξής

(α) Αναρωτιέμαι: Τι βλέπω ακριβώς και πώς το περιγράφω.

(β) Τι αντιδράσεις (αναμνήσεις, συναισθήματα, σκέψεις) μου προκαλεί αυθόρμητα το «κοίταγμα». Διαφοροποιούνται από τις αντιδράσεις των «άλλων»;

(γ) Πού (σε ποιο στοιχείο της περικοπής) εστιάζει ο φακός του καλλιτέχνη και πώς απεικονίζονται τα άλλα στοιχεία της περικοπής; Τι προβάλλει στο προσκήνιο και τι στο «υπόβαθρο»; Τι προσθέτει ο καλλιτέχνης στην περικοπή μέσω του έργου του και γιατί; Σημειώστε ότι στις Βίβλους του Μεσαίωνα οι σκηνές των περικοπών πρόβαλλαν η μία μετά την άλλη όπως στα Κόμικς.

(δ) «Ενσωματώνομαι» και Εγώ στην Εικόνα με τους συμμετέχοντες συμμαθητές. Και οι καλλιτέχνες του Μεσαίωνα ζωγράφιζαν είτε τους χορηγούς είτε τους εαυτούς με τον χαρακτήρα ενός δευτεραγωνιστή συνήθως. Μπορούμε να οικειοποιηθούμε τις στάσεις του σώματος των φιγούρων του καλλιτέχνη, και να συναισθανθούμε τον κόσμο τους. Άλλη επιλογή είναι να ανακαλύψουμε τον δικό μας «χώρο» στον Πίνακα ή τη δική μας Οδό (που πρέπει να διανύσουμε για να ενσωματωθούμε στον Πίνακα) και ίσως να το «σημειώσουμε» με έναν μαρκαδόρο. Π.χ. Με ποιον ταυτίζεσαι στον Πίνακα του Μεγάλου Δείπνου; <https://www.willy-fries.ch/das-grosse-gastmahl/>

Η απεικόνιση του Σπορέα με την Πλάτη στον Ήλιο από τον Βαν Γκογκ¹⁶⁷
Βλ.. <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=126585>

Ο Βίνσεντ βαν Γκογκ (Vincent Willem van Gogh 1853 –1890) γιος πάστορα, ο οποίος ήθελε να σπουδάσει θεολογία, πέρασε χρόνο απόλυτης ένδειας μαζί με ανθρακωρύχους, μαθητεύοντας με αυτόν τον παράδοξο τρόπο στον Χριστό. Πάντα

---

¹⁶⁷ Η ανάλυση βασίζεται στο Dieter Bauer, **Mit der Sonne im Rücken** Das besondere Bild: Vincent van Gogh, Sämann bei untergehender Sonne (Stiftung E. G. Bührle, Zürich). *Bibel heute* 3/ 12, 24-28.

ενδιαφερόταν για την «απόλυτη αλήθεια». Ποτέ δεν ζωγράφιζε «τη φύση» για ντεκόρ αλλά ως σύμβολο – μέσον *ανακάλυψης* του μυστηρίου. Σύνηθες σε αυτόν ήταν να αφήνει υπαινιγμούς. Ποτέ δεν ζωγραφίζει τον Κύριο, καθώς μάλλον τον ανακαλύπτει σε κάθε άνθρωπο. Πρόκειται για μια εναλλακτική εφαρμογή της ανεικόνιστης λατρείας που ισχύει μέχρι σήμερα στον Ιουδαϊσμό και το Ισλάμ.

Έναν χρόνο πριν το θάνατό του ο **βαν Γκογκ**, ευρισκόμενος στο Άρλες το 1888, ζωγραφίζει τον Σποριά με την πλάτη στον Ήλιο. Με το ίδιο Μοτίβο είχε ασχοληθεί ξανά και ξανά και μας έχει παραδώσει πλήθος εκδοχών που καλό θα ήταν κάποιος να συγκρίνει μέσω της παρατήρησης. Ο σποριάς για τον Βαν Γκογκ «ενσαρκώνει τις λαχτάρες για εκείνο το Ατελείωτο», γράφει ο φίλος του Μπέρνταρντ. Ο συγκεκριμένος πίνακας όμως είναι το τέλος και η κορύφωση. Γι' αυτό και ο καλλιτέχνης τον υπογράφει ενώ δεν το συνήθιζε, πράγμα που σημαίνει ότι τον ικανοποίησε. Παρότι προβάλλει τον πρωταγωνιστή κοντά στον θεατή (μετωπικά), το πρόσωπό του δεν είναι σαφές. Ο ήλιος «μεταγγίζει» ενέργεια τόσο στο δέντρο όσο και στο μυστηριώδες πρόσωπο που σκορπά άφθονα το σπόρο. Χρωματίζει ποικιλοτρόπως το έδαφος και δίνει στο σποριά την ελπίδα ότι ο «ιδρώτας» του θα βλαστήσει παρά την «κατάρρα του Αδάμ». «Όποιος δεν πιστεύει στον Ήλιο, είναι άθεος»¹⁶⁸ είχε πει ο Βαν Γκογκ. Ίσως στον Σποριά έβλεπε και τον Ήλιο της Δικαιοσύνης, τον Χριστό και τον εαυτό του. Μπορεί η σποριά τρεις φορές να απέτυχε για διάφορους λόγους και κάποιος να θεώρησαν τον «Σποριά» παράφρονα /τρελό Σαμαρίτη. Η τελευταία όμως «επιχείρηση» απέδωσε 100πλάσια καθώς ρίζωσε στη Γη και γονιμοποίησε πλούσιο καρπό («χρυσόμαλλο δέρας») που θερίστηκε το καλοκαίρι για να μεταδώσει μέσω του άρτου-ψωμιού Ζωή και Χαρά.

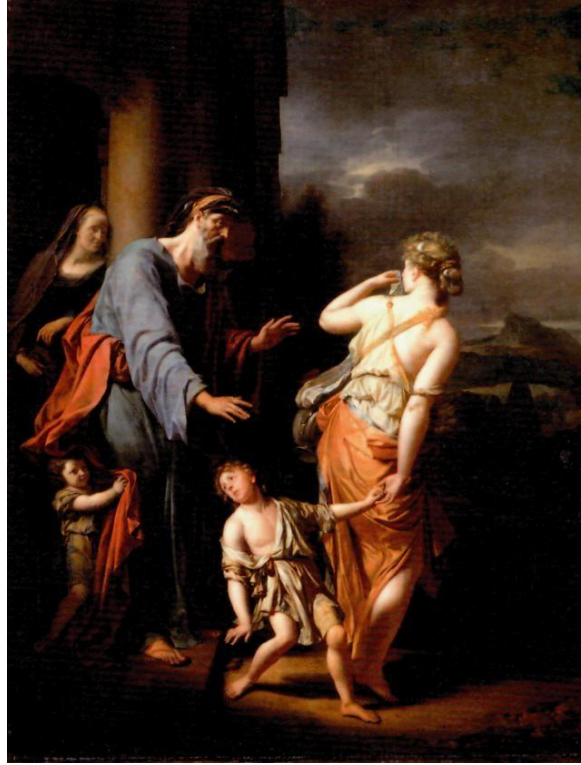
Ο μαθητής μπορεί να ανακαλύψει ότι η επιμονή στην οποιαδήποτε σποριά τελικά θα στεφθεί με επιτυχία. Αρκεί επίσης να συνειδητοποιήσει τη δυναμική που κρύβει ο σπόρος, ο οποίος ενσωματώνει μέσα του το μέλλον ήδη από το παρελθόν. Φαινομενικά σαπίζει μέσα στο χώμα. Κι όμως! Στους πρωτοετείς φοιτητές μου συνηθίζω να λέω ότι όλη η Θεολογία κρύβεται σε μια μικρή γλάστρα και την «κουλτούρα» - την καλλιέργεια – περιποίησή της. «Η Ομορφιά σώζει τον Κόσμο»!

ΕΝΑ ΕΠΙΠΛΕΟΝ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ: ΠΙΝΑΚΑΣ ANDRIAN VAN DER WAERFF Rotterdam Dusseldorf 1659-1722¹⁶⁹

---

¹⁶⁸ Ποβλ. <http://homouniversalisgr.blogspot.com/2017/03/30-1853-29-1890.html>

¹⁶⁹ Η ανάλυση βασίζεται στο H. Fendrich, Wenn Wuensche wahr werden. *Bibel heute* 2011/ 186, 17-19

Η Σάρρα «ελέγχει» τα δρώμενα από το παρασκήνιο, ακουμπισμένη σε ένα στύλο και με κρυφή ικανοποίηση αφού εκπληρώνεται η θέλησή της (Γέν. 21, 11). Τα παιδιά, όμως, χωρίζονται! Χαρακτηριστική η λαχτάρα του Ισμαήλ να ψάξει και να βρει τον αδελφό του αφού «σέρνεται» από τη μάνα του. Ο Ισαάκ στον ίδιο άξονα με τη δική του μητέρα κρατά τα ρούχα, έχει την εξασφάλιση του Αβραάμ, η οποία (εξασφάλιση) όμως στο επόμενο κεφ. θα αποδειχθεί ότι δεν είναι και τόσο βέβαιη. Η «γλώσσα» των χεριών του Αβραάμ είναι αμφίσημη. Η δεξιά μάλλον ευλογεί και η αριστερά κινείται όχι απωθητικά αλλά με φροντίδα. Η Άγαρ κουβαλά τις προμήθειες (τη «διατροφή του διαζυγίου») που διαρκούν όμως για λίγο. Καταπληκτικός ο φωτισμός στα όμορφα νώτα της. Ο Θεός θα επιβλέψει στην Άγαρ και τον Ισμαήλ και δεν θα χαθούν. Γι' αυτό και στον ουρανό πίσω από τα σύννεφα αχνοφένγει το φως.

7.3. Πρακτικός οδηγός για τον τρόπο μετάληψης των Γραφών και τη μετάδοση του μηνύματος¹⁷⁰

Παρακάτω σημειώνουμε πρακτικές συμβουλές για το πώς μπορεί μια βιβλική περικοπή να λειτουργήσει για έναν νέο άνθρωπο ως ένα ενδιαφέρον - αληθινό ΕικονοΒιβλίο (facebook) χωρίς «ρετούς» για να συναρπάσει πρώτα απ' όλους τον εαυτό. Σημειωτέον ότι έστω και μια χρονιά θα μπορούσε κάποιος να ασχοληθεί (α) με ένα από τα 27 βιβλία της Καινής Διαθήκης. (β) Σε προεφηβικές ηλικίες ιδιαίτερα ελκυστικά είναι τα γυναικεία και αντρικά μοντέλα της Βίβλου. Όπως ήδη αναφέρθηκε, σε σχέση με κάποιους μεταγενέστερους Βίους των Αγίων, έχουν το πλεονέκτημα ότι είναι «γήινα» και δεν ενεργούν ως υπεράνθρωποι. Βιώνουν συνεχόμενες πτώσεις (όπως ο Δαβίδ και ο Πέτρος) και αναστάσεις. (γ) Άλλη επιλογή που έχει είναι κάθε έτος να αναδειχθεί και ένα μοτίβο όπως της εξόδου, της διαθήκης («συμβολαίου»), της εκλογής κ.ο.κ. που γοητεύουν («εξιτάρουν») πιο πολύ την εφηβική ηλικία, η οποία βιώνει παρόμοιες εμπειρίες. Σε κάθε περίπτωση η θεματολογία θα πρέπει (α) να ανταποκρίνεται στην αντίληψη που διαμορφώνει για τον Θεό, τον άνθρωπο και τον κόσμο ο άνθρωπος διαχρονικά στη συγκεκριμένη ηλικία του (βάσει των δεδομένων της εξελικτικής ψυχολογίας) και (β) να απαντά σε προβλήματα της μετανεωτερικότητας, όπως αυτή βιώνεται συγκεκριμένα στον ελλαδικό χώρο. Ο στόχος για τον εμψυχωτή (όπως ονομάζεται πλέον ο δάσκαλος) είναι τελικά να κινητοποιήσει και το μυαλό και την καρδιά και τα χέρια (= ενέργεια) του εφήβου και της έφηβης (η οποία εισέρχεται στο στάδιο ωρίμανσης νωρίτερα από το αρσενικό φύλο) και μάλιστα όχι ατομικά αλλά ομαδοσυνεργητικά.

ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΩΣ ΑΦΗΓΗΜΑ

ι. Προετοιμασία: «Ενεργητική ακρόαση» στο σπίτι μπροστά στον Η/Υ και καθ' οδόν

Α. Λαμβάνουμε το βιβλικό κείμενο που θα παρουσιάσουμε από τη βάση των πληροφοριών της Αποστολικής Διακονίας (Παλαιά και Καινή Διαθήκη) και δημιουργούμε ένα δικό μας αρχείο για επεξεργασία. Δεν περιοριζόμαστε μόνο σε μια συγκεκριμένη περικοπή, αλλά πάντα επιχειρούμε να διακρίνουμε εάν αυτή ξεκινά ήδη με το «προηγούμενο κεφάλαιο» και καταλήγει με το επόμενο.

---

¹⁷⁰ Το Υλικό έχει ληφθεί από τα βιβλία μου: (α) Ιερά Ευαγγέλια. Το μήνυμα της Καινής Διαθήκης στο Σύγχρονο Άνθρωπο, Αθήνα: Έννοια 2017 Βίβλος και Παιδαγωγικές Εφαρμογές. Αθήνα: Έννοια 2017.

Δεν διαβάζουμε το κείμενο από το σχολικό εγχειρίδιο ή το Εκλογάδιο που χρησιμοποιείται στη Σύναξη παραθέτοντας συρραμμένες τις «προβλεπόμενες» για λειτουργική χρήση περικοπές. Όπως επισημάναμε ήδη στο πρώτο βήμα προετοιμασίας, **συμβουλευόμαστε** ολόκληρη τη συνάφεια του συγκεκριμένου βιβλίου, καθώς είναι «αιρετική» η τακτική να κατοχυρώνονται προσωπικές απόψεις, απομονώνοντας χωρία ή περικοπές από το οργανικό Σώμα της (Γραφής) η οποία συνιστά ένα ψηφιδωτό, ένα υφαντό (= text). Ο εξηγητής δεν είναι δυνατόν να είναι ανατόμος ενός νεκρού πτώματος αλλά *ερμηνευτής* μιας παρτιτούρας όπου οι φθόγγοι δεν έχουν αυτοδύναμη αξία (όπως στην ευρωπαϊκή μουσική) αλλά σχετική με ό,τι προηγείται. Γι' αυτό ποτέ δεν περιοριζόμαστε μόνον στην προβλεπόμενη «ύλη», αλλά επιπλέον *αναγιγνώσκουμε* τη συνάφεια, την περικοπή δηλ. που προηγείται και αυτή που έπεται, καθώς η οριοθέτηση των κεφαλαίων όπως και η διαίρεση σε στίχους δεν προέρχονται από την πέννα του συγγραφέα. Είναι στοιχεία εντελώς συμβατικά και κάποτε λανθασμένα. Έτσι π.χ. στον Ματθαίο έχει χωριστεί η προφητεία περί θέας της Βασιλείας από το γεγονός της Μεταμορφώσεως (κεφ. 17). Πολλές φορές η περικοπή της Κ.Δ. «ζωγραφίζεται» πάνω στον καμβά μιας αντίστοιχης της Π.Δ., την οποία (Π.Δ.) γνώριζαν από στήθους (= καρδιάς, by heart) οι πρώτοι ακροατές, καθώς η Εκκλησία έζησε χωρίς την Κ.Δ. Ποτέ όμως δεν λειτούργησε χωρίς την Ευχαριστία και την Παλαιά (ή μάλλον Πρώτη) Διαθήκη. Συνεπώς η χρήση ολόκληρης της *Βίβλου* μάς παρέχει τη δυνατότητα, εάν διαθέτει *Παράλληλα*, να συγκρίνουμε για παράδειγμα την Ανάσταση του Λαζάρου από τον Ιησού (Ιω. 11) με αναστάσεις που πραγματοποίησαν οι προφύτες Ηλίας και Ελισσαίος στα βιβλία των *Βασιλειών*. Έτσι συνειδητοποιούμε την ειδοποιό διαφορά του θεανδρικού Προσώπου από τους Προφύτες, τους μύστες ή τους θείους άνδρες με τους οποίους και σήμερα παραλληλίζεται.

Β. Η πρώτη πράξη για να κτίσουμε κάτι καινούργιο – όμορφο είναι η «αποδόμηση». Έτσι διαγράφουμε **α)** την αρίθμηση των κεφαλαίων και των στίχων και **β)** τους τίτλους. Όλα αυτά τοποθετήθηκαν εκ των υστέρων «πριν από εμάς για εμάς»¹⁷¹. Μετατρέπουμε τη μάζα του κειμένου σε **ποίημα (όπως περίπου άλλωστε**

---

¹⁷¹ Άρα χρειάζονται «αποδόμηση», όπως και οι τίτλοι των περικοπών που έχουν πλέον καθιερωθεί. Έτσι η πιο διάσημη Παραβολή του *Κατά Λουκάν*, η οποία ίσως κακώς ονομάζεται «του Ασώτου» (κεφ. 15), αποτελεί την κορύφωση μιας τριλογίας που ασχολείται με το(ν) «χαμένο» και τη χαρά της ανακάλυψής του. η Παραβολή του «Καλού Σαμαρείτη», όπου αντί της θρησκείας-θυσίας εξαιρείται η ενέργεια και η δράση για χάρη του «άλλου», συνδυάζεται με την ιστορία όπου πρωταγωνιστούν γυναίκες, η Μάρθα και η Μαρία και επαινείται η δυνατότητασχόλης, σχολής και ακοής του ίδιου του

σήμερα είναι και τα SMS) προκειμένου αυτό (το προ-κείμενο) να αναπνεύσει και να μας συν-ομιλήσει:

Το καταγράφουμε αφήνοντας αριστερά και δεξιά κενά για να τοποθετήσουμε «σημεία αντι-στίξης», όπως ερωτηματικό (;) εκεί που μας δημιουργείται η «μητέρα» του έρωτα - η γόνιμη απορία, θαυμαστικό όπου προκαλείται έκπληξη και βελάκι → όπου κάτι μας κεντρίζει ιδίως στις «δύσκολες περικοπές» (όπου π.χ. ξεσπά η οργή του Θεού). Κεντράρουμε **στη μέση** τα διαλογικά μέρη του κειμένου, αφού ο σ. προτίμησε άμεσο λόγο για να εντάξει στη συναναζήτηση και εμάς τους ακροατές του. Μάλιστα στα αρχαία χειρόγραφα ειδικότερα τα λόγια του Κυρίου Ιησού γράφονταν με πορφύρα. Άλλωστε η Αγία Γραφή σε αντίθεση προς τον μονόλογο του Θεού στο Κοράνι είναι γεμάτο διαλόγους συγκλονιστικούς, ήδη αμέσως μετά την «πτώση»¹⁷².

**ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ: ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΠΕΡΙΚΟΠΗΣ ΩΣΤΕ ΝΑ «ΑΝΑΠΝΕΥΣΕΙ»,
ΝΑ «ΜΥΡΟΒΛΗΣΕΙ ΑΙΣΘΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΙΣΘΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΝΑ
«ΣΥΖΗΤΗΣΕΙ» ΜΑΖΙ ΜΑΣ**

Η ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΟΥ «ΥΙΟΥ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ» (ΜΚ. 9, 1- 12)

Παρομοίως θα μπορούσατε να εκθέσετε τη Μετάφραση του Κειμένου ώστε να γίνει κατανοητό από τους μαθητές μας.

Καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς,

*Ἀμὴν λέγω ὑμῖν
ὅτι εἰσὶν τινες ὧδε τῶν ἐστηκότων
οἵτινες οὐ μὴ γεύσονται θανάτου
ἕως ἂν ἴδωσιν τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ ἐληλυθυῖαν ἐν δυνάμει.*

Καὶ μετὰ ἡμέρας ἕξ παραλαμβάνει ὁ Ἰησοῦς
τὸν Πέτρον καὶ τὸν Ἰάκωβον καὶ τὸν Ἰωάννην,
καὶ ἀναφέρει αὐτοὺς εἰς ὄρος ὑψηλὸν κατ' ἰδίαν μόνους.

Ιησού. Μια *Γραφή* με Εισαγωγές στα μεμονωμένα βιβλία μας βοηθά στο να κοινωνήσουμε καλύτερα το πνεύμα τού συγγραφέα και του βιβλίου (ή των βιβλίων) του.

¹⁷² Περισσότερες λεπτομέρειες βλ. Σ. Δεσπότης, *Ιερά Ευαγγέλια. Το μήνυμα της Καινής Διαθήκης στο Σύγχρονο Άνθρωπο*, Αθήνα: Έννοια 2017, 347 κε.

Και μετεμορφώθη ἔμπροσθεν αὐτῶν,
καὶ τὰ ἰμάτια αὐτοῦ ἐγένετο στίλβοντα λευκὰ λίαν
οἷα γναφεὺς ἐπὶ τῆς γῆς οὐ δύναται οὕτως λευκᾶναι.
καὶ ὤφθη αὐτοῖς Ἡλίας σὺν Μωϋσεῖ,
καὶ ἦσαν συλλαλοῦντες τῷ Ἰησοῦ.

Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Πέτρος λέγει τῷ Ἰησοῦ,

***Ραββί, καλὸν ἐστὶν ἡμᾶς ὧδε εἶναι,
καὶ ποιήσωμεν τρεῖς σκηνάς,
σοὶ μίαν καὶ Μωϋσεῖ μίαν καὶ Ἡλίᾳ μίαν.***

Οὐ γὰρ ᾔδει τί ἀποκριθῆ, ἔκφοβοι γὰρ ἐγένοντο.
Καὶ ἐγένετο νεφέλη ἐπισκιάζουσα αὐτοῖς,
καὶ ἐγένετο φωνὴ ἐκ τῆς νεφέλης,

***Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός.
Ἀκούετε αὐτοῦ.***

καὶ ἐξάπινα περιβλεψάμενοι οὐκέτι οὐδένα εἶδον
ἀλλὰ τὸν Ἰησοῦν μόνον μεθ' ἑαυτῶν.

Καὶ καταβαινόντων αὐτῶν ἐκ τοῦ ὄρους διεστείλατο αὐτοῖς

***ἵνα μηδενὶ ἂ εἶδον διηγήσωνται,
εἰ μὴ ὅταν ὁ Υἱὸς τοῦ Ἀνθρώπου ἐκ νεκρῶν ἀναστῆ.***

Γ. Σε μια *δεύτερη σελίδα* αποδίδουμε την ιστορία στα νέα ελληνικά, δηλαδή το μεταγράφουμε στη γλώσσα μας, τη «διάλεκτο» της εποχής μας, συμβουλευόμενοι το Λεξικό, τον «αχώριστο φίλο» εκείνου που λαχταρά να γνωρίσει πραγματικά και ουσιαστικά τον κόσμο («αρχὴ σοφίας ονομάτων επίσκεψις»). Δευτερευόντως λαμβάνουμε υπόψη μας άλλες μεταφράσεις. Μπορούμε να μεταγράψουμε το κείμενο με διαφορετικούς τρόπους, κάνοντας είτε **α)** πιστὴ ἀπόδοση του κειμένου είτε **β)** μια δυναμική – «ελεύθερη» μετάφραση. Εναλλακτικά ἔχουμε τη δυνατότητα και **γ)** να αλλάξουμε εντελῶς την προοπτικὴ του κειμένου, ξαναγράφοντας τη νύχτα της

προδοσίας από την οπτική του Πέτρου - Κηφά. Στο κείμενο, που τελικά θα μοιράσουμε στους μικρούς ή μεγάλους φίλους, θα προτιμήσουμε χρόνο **ενεστότα** (όχι «μια φορά κι έναν καιρό»), **μικρές και απλές προτάσεις, επαναλήψεις** των ζωτικών στοιχείων της αφήγησης. Ίσως προσθέσουμε διευκρινιστικά σχόλια ώστε να συνειδητοποιήσει ο μικρός αναγνώστης μας το διαφορετικό κλίμα της εποχής ή ίσως προβούμε σε «καλές αλλοιώσεις του κειμένου»: να αλλάξουμε το φύλο των πρωταγωνιστών, ή τον Σαμαρείτη να τον βαπτίσουμε «Πακιστανό, Τούρκο». Ίσως επιπλέον θα πρέπει το κείμενο να γραφτεί σε τρεις ή τέσσερις σελίδες, αφού οι ακροατές θα κληθούν κατά την πορεία να συμπληρώσουν μια περικοπή με το δικό τους τέλος ή να την ξαναγράψουν με τη μορφή επιστολής ή ημερολογίου. Έτσι ο επίλογος των ευαγγελικών κειμένων (όπως η *αγκαλιά του Πατέρα στον μετανιωμένο άσωτο*) προκαλέσει έκπληξη- ανακάλυψη.

Δ. Σε μια τρίτη σελίδα επιλέγω τις σωστές εικόνες που θα συνοδεύουν το κείμενό μας που στόχο έχει να συναρπάσει τα παιδιά. Τα είδη των εικόνων μπορεί να είναι τρία: α) **απεικονίσεις των περιστατικών** μέσω κόμικς ή άλλων ζωγραφιών / σκίτσων (όπως οι Βίβλοι που κυκλοφορούν στο ελληνικό εμπόριο)· β) «**αντικειμενικές**» **εικόνες** της Παλαιστίνης (π.χ. της Ιεριχούς ή των Σοδόμων και Γομόρρων) όπου δηλαδή εξελίσσονται τα περιστατικά· γ) **ερμηνευτικές – «μεταφορικές» (αφηρημένες) εικόνες** τις οποίες λαμβάνουμε από την Τέχνη, την διαφήμιση κ.λπ. Μέσω της αναζήτησης σε αντίστοιχες διαδικτυακές μηχανές μπορούμε να ανακαλύψουμε και η μουσική εμπνευσμένη από τις βιβλικές ιστορίες.

Ε. Ανα«**Γιγνώσκουμε**» το Κείμενο αρκετές φορές και μάλιστα κάποιες φορές **δυνατά** ώστε να νιώσουμε και εμείς το *απήχημά* τους (Echo) στους πρώτους ακροατές, οι οποίοι αν και ανήκαν στους «ταπεινούς και καταφρονεμένους» της παγκοσμιοποιημένης Pax Romana που εξέπεμπαν **SOS** (= Save our Souls), συνειδητοποίησαν την ολοκλήρωση - σωτηρία (<σάω = γίνομαι σώος) που προσφέρει ο Χριστιανισμός σε όλη την ύπαρξη (ψυχή **και κορμί**). Σημειωτέον ότι αλλιώς αντιδρά ο άνθρωπος όταν διαβάζει οπτικά και μοναχικά ένα κείμενο, έχοντας τη δυνατότητα ήδη από την αρχή να ανατρέξει στον επίλογο (το φινάλε), και αλλιώς όταν «συλλαμβάνει» - **κατηχείται** τη ροή του με το πιο αρχέγονο ίσως αισθητήριο (την ακοή) **παρ-ακολουθώντας** έναν «*Λέκτορα*». Ο αναγνώστης, αφού έχει πρώτα ο ίδιος **συγκλονιστεί** από το μήνυμα του Κειμένου, έχει τη δυνατότητα με τη φωνή αλλά και τη γλώσσα του σώματος να **πληροφορήσει** (= γεμίσει την ύπαρξη και όχι να παρέξει απλώς *Ειδήσεις*) προσφέροντας στην πεινώσα και διψώσα ύπαρξη τη **θεία**

Κοινωνία του Λόγου. Τότε ο ακροατής εγκαταλείπεται στα «κύματα» (όχι βέβαια μόνον ερτζιανά) που προκαλεί το πνεύμα κάθε πρότασης του Κειμένου, όπως κατεξοχήν συμβαίνει με το μικρό παιδί που ακούει και ξανακούει από τη μητέρα του την ίδια αφήγηση. Όταν μάλιστα η ανάγνωση ακούγεται στη Σύναξη, τότε τα μέλη της μέσω αυτής της εμπειρίας σφυρηλατούν δεσμούς που ολοκληρώνονται με την θεία Κοινωνία του σαρκωμένου Λόγου.

Στ. Ταυτόχρονα επιχειρούμε με τα εσωτερικά μάτια της καρδιάς και της φαντασίας να «αναβιώσουμε» εντός μας τις εικόνες τού κειμένου. Έτσι το κείμενο αρχίζει να *διαλέγεται / συζητά* μαζί μας αναφορικά με την *Αλήθεια, τη Δικαιοσύνη και την Ομορφιά* (που σύμφωνα με τον Ντοστογιέφσκι θα σώσει τον κόσμο) και εμείς κυριολεκτικά αφομοιώνουμε το μήνυμα της ζωής και της ελπίδας που εκπέμπει **αποστηθίζοντάς το** (= κάνουμε κομμάτι της καρδιάς/του εσώτατου είναι μας πρβλ. *learning by heart*). Είναι αξιοπρόσεκτο ότι στη σύγχρονη ερμηνευτική, ο εξηγητής δεν λειτουργεί πλέον σαν τη μαία που καλείται να εξαγάγει ένα προϋπάρχον - *προκάτ* μήνυμα αλλά σαν μια μάνα που γονιμοποιεί το ανάγνωσμα και το μήνυμα, όπως ακριβώς συνέβαινε και συμβαίνει με τους Πατέρες.

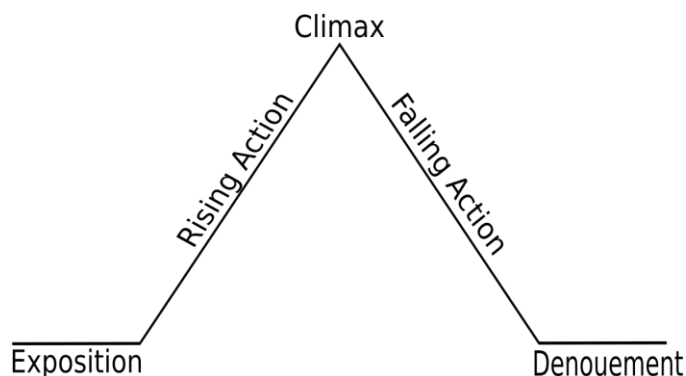
Προκειμένου να προετοιμαστούμε αρτιότερα και να μεταδώσουμε και με το κείμενο και με τη γλώσσα του σώματος την αφήγηση δραματοποιημένη κάνουμε δύο βήματα: α) φτιάχνω έναν πίνακα με πέντε στήλες που έχει τα πέντε διαφορετικά δεδομένα από την ανάλυση της ιστορίας.

Ανακεφαλαίωση: Η «μετάληψη» των Γραφών από την τέχνη
και το κήρυγμα στη σύγχρονη ενορία

Σκηνές	Πρωταγωνιστές	Πληροφορίες	Εντυπώσεις αισθήσεων	Αισθήματα
1.		Τόπος: Χρόνος:	Όραση Ακοή Γεύση Αφή Γεύση	

Ίσως στον ανωτέρω θα μπορούσαμε να συμπληρώσουμε **ακόμη τρεις Στήλες (α) με τα Σύμβολα, (β) τα Μοτίβα και (γ) τις λέξεις - Κλειδιά**. Ας μην λησμονούμε ότι στην πρώτη Στήλη «πίσω» από την Αφόρμηση – το Κυρίως Θέμα – Επίλογο ενίοτε κρύβεται η τριμερής διαίρεση μιας Ομιλίας, όπως διαπιστώσαμε στη Ρητορική, όπου και αποσαφηνίστηκε το πώς μέσω και της Δόμησης, υπογραμμίζεται το ήθος, ο λόγος και το πάθος.

Κατά την ανάλυση κειμένων με «δραματικότητα» υποβοηθητικά χρησιμοποιείται η πυραμίδα του Freytag: μετά το δομικό ξεκίνημα ή «σημείο εφόδου», έπεται η ανοδική πορεία δράσης (ή *δέση* κατά τον Αριστοτέλη) που φθάνει σε μια κορύφωση.

Ακολουθεί η κρίση, η αντιστροφή ή καμπή μέχρι την καταστροφή ή επί-λύση, η οποία περιλαμβάνει ανατροπή (ή *περιπέτεια* σύμφωνα με τον Αριστοτέλη) η οποία συχνά εξαρτάται από μια ανακάλυψη – *αναγνώριση*¹⁷³. Βεβαίως άλλες φορές η Κλιμάκωση εντοπίζεται στο τέλος του Αφηγήματος.

¹⁷³ Ελήφθη από: https://en.wikipedia.org/wiki/Dramatic_structure#/media/File:Freytags_pyramid.svg

Z. Καθ' οδόν, όταν πλέον δεν είμαστε εγκλωβισμένοι σε έναν κλειστό χώρο, έχοντας την ησυχία - σχόλη, καλόν είναι *ακούγοντας τα κείμενα* (τα οποία μέσω μια εφαρμογής [App] έχουμε κατεβάσει στο κινητό μας ακόμη και σε αγγλική εκδοχή [Version]) να δημιουργούμε «οπτικά» βίντεο (όπως άλλωστε έκαναν οι πρώτοι ακροατές αφού και διαχρονικά ισχύει το «άκου να δεις»). Δεν είναι απαραίτητο να «σκαλώνουμε» σε όσα δεν καταλαβαίνουμε αλλά συνεχίζουμε την ακρόαση. Η δημιουργία «βίντεο» μας βοηθάει να διακρίνουμε σε ποια **σύμβολα** ο συγγραφέας χτίζει την ιστορία. Η γλώσσα των συμβόλων είναι η αληθινά «διεθνής γλώσσα» που «μιλά στην καρδιά», την οποία δυστυχώς ποτέ δεν μαθαίνουμε. Και όμως έχει αναβιώσει με την μεταμοντέρνα κυριαρχία των logos - λογοτύπων που θεωρούνται εικόνες - icons.

Αφού αφήσουμε το κείμενο να μας μιλήσει, δίνουμε στην περικοπή εναλλακτικές επικεφαλίδες (προβληματιζόμενοι σχετικά, όπως γίνεται «ολονυχτίς» και στην «αίθουσα σύνταξης» [redaction] των εφημερίδων). Δεν συμβουλευόμαστε μόνο μία μετάφραση, αλλά περισσότερες. Διαιρούμε το κείμενο σε ενότητες. Τίτλοφορούμε και αυτές και εν συνεχεία ελέγχουμε τον ειρμό αυτών των τίτλων.

Η. Τελικά αναρωτιόμαστε (α) ποιες επόψεις, ερωτήσεις, διατυπώσεις, θέματα του κειμένου είναι σημαντικά για μας και τα παιδιά στα οποία θα απευθυνθούμε. (β) Προβληματιζόμαστε για το πώς θα «σερβίρουμε» το Κείμενο (στην αρχή ή μετά από μια εισαγωγή ή άλλη αφόρμηση οπτική ή ακουστική), πώς αυτό θα ακουσθεί και θα εισακουσθεί έτσι ώστε μέσω της **διαδραστικότητας** (interaction) ευαγγελικού κειμένου και παιδιών να προκληθεί **μετάνοια** – **μεταστροφή** (η οποία θα μπορούσε στα νέα Ελληνικά να μεταφραστεί με το επιτακτικό κέλευσμα «Μεταβολή!») και το πρώτο να μεταγγίσει ελπίδα και νόημα στους απαιτητικούς ακροατές.

ii. Στην αίθουσα: Προτάσεις / Επιλογές για πρόκληση «εκπλήξεων» και δράσης (Δημιουργική αγία Γραφή)

Χτίζουμε την τάξη, διαμορφώνουμε τον χώρο για δημιουργία «ζεστού κλίματος» με δύο τρόπους:

Τα τραπέζια με τα καθίσματα διαμορφώνονται είτε σε (α) κύκλο είτε σε (β) σε τετράγωνα:

Β. Παρέα

Παρέα

Δάσκαλος

Παρέα

Παρέα

α. Παρουσίαση του Κειμένου¹⁷⁴:

Από τις παρακάτω τεχνικές επιλέγουμε εμείς αυτές που προσιδιάζουν στο κείμενο, στα παιδιά αλλά και σ' εμάς τους ίδιους. Είναι σημαντικό στην αρχή να προκαλέσουμε το ενδιαφέρον τους. Στη ρίζα του wonderful (= θαυμάσιος, θαυμαστός, καταπληκτικός, περίφημος), εντοπίζεται το wonder (= απορία, θαυμασμός). Στο κέντρο του κύκλου τοποθετούνται διάφορα αντικείμενα με συμβολισμό που θα αποτελέσουν αφορμή¹⁷⁵. Προσπαθούμε να οδηγήσουμε τα παιδιά στη συμφιλίωσή τους με τη Βίβλο. Η κάθε παρέα / συντροφιά έχει διαφορετικά χαρακτηριστικά (προέλευση – εθνικότητα) για να κάνει ομαδική δουλειά. Ακολουθούμε το σχέδιο-μοντέλο των τριών φάσεων: ξεκινούμε από το εδώ και το τώρα των μαθητών, ταξιδεύουμε στο παρελθόν και «προσγειωνόμαστε» και πάλι στο παρόν το οποίο αντικρίζουμε από μία άλλη οπτική, αυτή της αιωνιότητας, η οποία είναι και η αληθινή τηλε-όραση:

1. Αφορμώμαστε από μία σκηνή του τώρα / σήμερα που θα λειτουργήσει ανατρεπτικά. Έτσι π.χ. θα μπορούσε να λειτουργήσει προκλητικά για μια συζήτηση, αντίστοιχη εκείνης του Ιησού με τη Σαμαρείτισσα, η διαφήμιση της Coca Cola «Σε ξεδιψά» (παρότι ως γνήσιος «εκπρόσωπος» της μοντέρνας κουλτούρας όσο την πίνεις τόσο περισσότερο διψάς και γίνεσαι εξαρτημένος) ή της *Nokia* (Connecting People: πρβλ. Face-book + Πρόσωπο). Ηχητικά το μήνυμα της *Εξόδου*, το οποίο διαπερνά

---

¹⁷⁴ Πρβλ. Χωρίς συγγραφέα, *Kreative Methoden der Bibelarbeit* www.werkstatt-bibel.de/download/christival.doc 12.12.09.

¹⁷⁵ Επιλογές για αφορμή: α) ίχνη από βήματα πατούσες ανθρώπων και ζώων, β) φουλάρια για να κλείσουμε τά μάτια των παιδιών, γ) χρήση κεριών (αρωματικών;) για μυσταγωγία και συγκέντρωση, δ) χρήση μίας εικονογραφμένης Βίβλου με καθρέπτη στη μία σελίδα ενώ στην απέναντι ο μαθητής να μπορεί να γράφει το όνομά του και την ημέρα την οποία βαπτίστηκε. Έτσι κατασκευάζει το δικό του «αυθεντικό facebook».

ολόκληρη τη Γραφή από τη *Γένεση*¹⁷⁶ μέχρι το *Κατά Ματθαίον* (Βίοι Παράλληλοι Μωυσή και Ιησού) και την *Αποκάλυψη* (έξοδος από τη Βαβέλ στην καινή Πόλη), συμπυκνώνεται στο τραγούδι του Σταμάτη Σπανουδάκη «Πάμε για άλλες πολιτείες». Την αντίθετη ακριβώς εμπειρία από αυτή του Σπανουδάκη, εκφράζει το «Αχ Ουρανό / φίλε μακρινέ, όχι δεν θα πω το ναι», όπου ακούγεται η ελεύθερη άρνηση στην πρόσκληση της καμπάνας για εκκλησιασμό την Κυριακή.

2. Μέσω ενός υπολογιστή μπορούμε να εισαγάγουμε το Μάθημα με εφέ που προκαλούν εκπλήξεις ή / και απορίες. Για παράδειγμα στην περίπτωση του Ιωνά, ο οποίος βίωσε την άβυσσο, ο δάσκαλος θα μπορούσε να προκαλέσει αρχικά κατάπληξη (σοκ) είτε ακουστική (θάλασσα κύματα, κραυγές ανθρώπων που βυθίζονται στα κρύα νερά του Αιγαίου ή της Μεσογείου είτε οπτική (χάρτης Μεσογείου). Κάποτε χρήσιμη αποδεικνύεται και η εφαρμογή τεχνικής του Dalli: η προβολή μιας εικόνας τμηματικά όπως αναπτύσσεται και η ιστορία. Ακολουθεί διάλογος με τα παιδιά για τη θάλασσα ως παγίδα ή και ως διεξοδο ελευθερίας.

3. Πρόληψη μιας σημαντικής εμπειρίας πού ζουν οι πρωταγωνιστές. Στην περίπτωση της θεραπείας του τυφλού ή και της ανωτέρω εμπειρίας του Ιωνά, θα μπορούσαν οι μαθητές να «κλείσουν» τα μάτια με φουλάρια. Τι βιώνουν με κλειστά τα μάτια; Εν προκειμένω πολύ «λειτουργικές» είναι οι προτάσεις για την «καρέκλα της ανάκρισης» ή τη «φωνή της συνείδησης» του Μ. Λιάγκη¹⁷⁷.

4. Είσοδος κατ' ευθείαν στην ιστορία εστιάζοντας στο κεντρικό πρόσωπο: π.χ. ο Ιωνάς.

Επιλογές για την αφήγηση (Recital)

1. Αφηγούμαστε την Περικοπή τονίζοντας τις εμφάσεις (points), χρησιμοποιώντας ιστορικό ενεστώτα (και όχι αόριστο που δίνει την αίσθηση του «μια φορά και έναν καιρό») και αντικαθιστώντας κάποτε κάποιες φράσεις ώστε να προκαλέσουμε **κατάπληξη-σοκ** στον ακροατή (έτσι αντί *Σαμαρείτης* χρησιμοποιούμε τον όρο *Τούρκος/Πακιστανός*) ή και περιγράφοντας κάποιες άλλες. Κατά την ανάγνωση

---

¹⁷⁶Hans Küng, *Η Αρχή των πραγμάτων. Φυσικές Επιστήμες και Θρησκεία*. Μτφρ. Ευάγγελος Θεοδώρου. Αθήνα: Ουρανός 2009, 27: Ο Ιωσήφ Χάυρν (Joseph Haydn) αποτυπώνει το κοσμολογικό γεγονός που προκαλεί η προστακτική «Γενηθήτω φῶς!» ηχητικά στο ορατόριο του *Η Δημιουργία* ισχυρότερα από ό,τι μπορούν να το εκφράσουν τα λόγια και ακόμη ζωηρότερα από την αναπαράσταση του μιχαήλ Άγγελου (Michelangelo) στη Σιξτίνα Καπέλα. Με τη γλώσσα της μουσικής μετα-φράζει εκ νέου τον βιβλικό λόγο για τη δημιουργία του φωτός με ένα αιφνίδιο ξέσπασμα (fortissimo) ολόκληρης της ορχήστρας από το σκοτεινό μι-μινόρε (e-moll) σε ένα ακτινοβόλο, θριαμβευτικό ντο ματζόρε (c-dur).

¹⁷⁷ Μ. Λιάγκη, *Εκπαιδευτικοί εν δράσει. Νέα πολυτροπική διδακτική*, Αθήνα: Γρηγόρης 2009.

μπορούμε να επιστρατεύσουμε και τη «γλώσσα του σώματος» (κίνηση χεριών κ.ο.κ.) ή να χρησιμοποιήσουμε την προοδευτική αποκάλυψη σχετικών εικόνων ή σκίτσων. Σημειωτέον ότι στα ελληνορρωμαϊκά χρόνια αρκετοί ρήτορες αγόρευαν συνοδεία μουσικής.

2. Διαβάζουν τα ίδια τα παιδιά σιωπηρά το προσαρμοσμένο κείμενο. συμπληρώνουν τὰ κενά επιλέγοντας από 4 επιλογές (multiple choices) υπογραμμίζοντας (με φωσφοριζέ στυλό) και βάζοντας τα δικά τους θαυμαστικά, ερωτηματικά κ.ο.κ. Συμβουλευονται δύο διαφορετικές αποδόσεις στη νέα Ελληνική που έχουμε φωτοτυπήσει έτσι ώστε να είναι ευανάγνωστα τα γράμματα και (εάν είναι δυνατόν) να είναι εμφανείς και οι ενότητες. Υπάρχει επίσης η δυνατότητα στα περιθώρια του Κειμένου το παιδί να αποτυπώσει με μια εικόνα / ένα σκίτσο («κόμικς») το υποκείμενο της δράσης ή της ομιλίας, με + ή – την κλιμάκωση ή αποκλιμάκωση της δράσης ή να αποθανάτισουν με ελεύθερα σκίτσα τα αισθήματα που του γεννούν οι πρωταγωνιστές και οι ενέργειές τους. Αυτή η τεχνική βοηθάει στο να διευκρινισθούν όλα τα σημεία του κειμένου και να προκαλέσει το κείμενο διάφορα εναύσματα για διάλογο.
3. Αναγιγνώσκουν το κείμενο είτε ένας είτε όλοι μαζί, είτε διαδοχικά ανά πρόταση, είτε από μία μετάφραση είτε από διαφορετικές, είτε επαναλαμβάνοντας την ίδια πρόταση αλλάζοντας όμως κάθε φορά τον τονισμό/την έμφαση, είτε επιλέγοντας τα ίδια το απήχημα - την *ηχώ* του Κειμένου δηλ. εκείνη τη φράση που τον προκάλεσε ιδιαίτερος.
4. Δημιουργούμε τα λεγόμενα νησιά ανάμεσα στις λέξεις. Μένουν μόνον οι λέξεις εκείνες που του έκαναν εντύπωση. Έτσι κατασκευάζεται η «μαύρη θάλασσα με τις λευκές νησίδες» - τα λόγια που του έκαναν εντύπωση.
5. Δραματοποιούμε το κείμενο: «*ανεβάζουμε* το κείμενο σε σκηνή» αναθέτοντας ρόλους σε διάφορους μαθητές (Βιβλόδραμα).
6. Ζωγραφίζουν όλοι μαζί ή σκισάρουν τη σκηνή που τους εντυπώθηκε με φιγούρες και χρώματα που αποτυπώνουν τον απόηχο που έχει το κείμενο στον ψυχισμό τους. Άλλη εναλλακτική λύση είναι να αναθέσουμε σε διαφορετικές ομάδες να ιχνογραφήσουν διαφορετικές σκηνές και μετά να δημιουργήσουμε ένα κολλάζ ή μωσαϊκό. Μπορούν επίσης να ιχνογραφήσουν αντιθετικές εικόνες ώστε να διεξαχθεί ένας «εικονικός διάλογος» ο οποίος συμπληρώνεται και με ιδέες που ακούγονται αλλά δεν ζωγραφίζονται.

7. Επιλέγουν ένα μουσικό κομμάτι ή συνθέτουν εκείνοι (εάν υπάρχει αυτό το χάρισμα) μια μουσική που να αποτυπώνει τα συναισθήματα που τους γέννησε η περικοπή. Υπάρχει επίσης η δυνατότητα διασκευής ενός υπάρχοντος ποιήματος ή άσματος.
8. Άσκηση των συντακτών (Redaction : Δίνουν τους δικούς τους τίτλους στην περικοπή πέραν του συμβατικού (όχι Παραβολή ασώτου υιού, αλλά της αγάπης του Πατέρα ή της στενοκαρδίας του καλού/ευσεβούς Παιδιού). Αναδεικνύουμε στο τέλος την πλέον εύστοχες επιγραφές, όπως κάνει η redaction κάθε εφημερίδας. Το ίδιο μπορεί να συμβεί και με τους τίτλους των επιμέρους ενοτήτων.
9. Ξαναγράφουν την περικοπή επιλέγοντας ένα **διαφορετικό σενάριο** που εκφράζει εκείνα (Στην Παραβολή του Σαμαρείτη ο ιερέας βοηθά για παράδειγμα τον ημιθανή πάσχοντα του AIDS ή ο Σαμαρείτης αντιδρά κάπως διαφορετικά). Γι' αυτό το σκοπό μπορούμε να διαβάσουμε και πάλι το κείμενο αποσιωπώντας τον επίλογό του, και ο κάθε μαθητής να συμπληρώσει το δικό του φινάλε. Υπάρχει επίσης η επιλογή η ιστορία να ξαναγραφεί από την οπτική ενός από τους πρωταγωνιστές ή να γραφεί ένα εναλλακτικό κείμενο (αντιθετική ιστορία, παράφραση, ποίημα) που μεταφράζει το Προ-κείμενο στον κόσμο μας. Μπορεί να ξαναγραφεί η βιβλική ιστορία ως μία επίσημη αναφορά προς τον αυτοκράτορα της Ρώμης, ή ένα ημερολόγιο ή ένα πρακτικό εκ μέρους κάποιου πρωταγωνιστή. Έτσι ο «εκατόνταρχος» αποκτά τη δυνατότητα με μια επιστολή του να πληροφορήσει τους συναδέλφους του για όσα διαδραματίστηκαν κατά τη Σταύρωση, ή ο Πέτρος να συμπληρώσει το *ημερολόγιό* του για όσα επακολούθησαν την άρνησή του. Ουσιαστικά λαμβάνουν τη θέση κάποιου προσώπου της ιστορίας. Στέλνουν επιστολή στο συγγραφέα της περικοπής ή σε μια βιβλική φιγούρα, εκφράζοντας τις επιδοκimasίες, αντιρρήσεις, προτάσεις τους που να σχετίζονται και με το τώρα.
10. Μπορούν επίσης να καλλιγραφήσουν λέξεις-κλειδιά του κειμένου και της ζωής τους, τις οποίες έχουμε εμείς επισημάνει πλαισιώνοντάς τις με ένα τετράγωνο.

Συμπεράσματα

Είναι προφανές ότι από μόνες τους οι παραπάνω συμβουλές αλλά και η δική μας πρωτοβουλία δεν μπορούν να γονιμοποιήσουν και να επικαιροποιήσουν το ευαγγέλιο χωρίς τη διαρκή προσευχή μας χάριν και των παιδιών. Είναι εντυπωσιακό ότι οι καλύτεροι ερμηνευτές της Α.Γ. στην Εκκλησία που απέφυγαν τις μονομέρειες στις οποίες περιέπεσε ο χαλκέντερος Ωριγένης είναι εκείνοι που συνδύασαν την ερμηνεία της Γραφής με τη διακονία στο Θυσιαστήριο αλλά και την καθημερινή υπηρεσία του «άλλου» (π.χ. ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος) μέσω της προσφοράς «τράπεζας» στον

μετανάστη, τον «ακάθαρτο». Έτσι μόνον η *Φωνή βοώντος εν τη ερήμω* θα συναντά καθημερινά τον Λόγο και θα μεταγγίζει λόγο ύπαρξης στη νέα γενιά: *Και τώρα λέει ο Κύριος, ο δημιουργός σου, ο πλάστης σου «Μη φοβάσαι. Σου' δωσα το Όνομά μου. Δικός μου είσαι.[...] Είσαι πολύτιμος στα μάτια μου, έχεις για μένα αξία και σ' αγαπώ»* (Ησ. 43, 1-4).

ΕΠΙΜΕΤΡΟ: Εξ αφορμής της εισαγωγής της διδασκαλίας του μαθήματος των Ορθοδόξων Θρησκευτικών στα Γυμνάσια του κρατιδίου της Έσσης της Γερμανίας (περιοχή Φρανκφούρτης) συνέταξα αναλυτικά προγράμματα τα οποία αποσκοπούσαν εκτός των άλλων στην προβολή της εμπειρίας της Ορθοδοξίας σε ένα κλίμα πολυθρησκευτικό και πολυπολιτισμικό και τη βίωση αυτής (της εμπειρίας) σ' ένα Σχολείο που κυριαρχεί καθημερινά ο *διάλογος* με τις άλλες δύο θρησκευτικές Ομολογίες (Ρωμαιοκαθολικισμός-Προτεσταντισμός), με τις λοιπές θρησκείες (κατεξοχήν το Ισλάμ, αφού είναι πλέον είναι έντονη η παρουσία Μουσουλμάνων στην Ευρώπη), αλλά και με όλα τα άλλα γνωστικά αντικείμενα, αφού η Θεολογία δεν είναι δυνατόν να συνιστά έναν χώρο στεγανοποιημένο και ομογενοποιημένο, μια «Έντατική» της ανθρώπινης οντότητας όπου κάποιος καταφεύγει σε περιόδους Κρίσης απλώς για να αποφύγει τον θάνατο. Ακριβώς επειδή τα (αναλυτικά) προγράμματα έπρεπε να κινούνται - να «τρέχουν» παράλληλα με αυτά των δύο άλλων χριστιανικών Ομολογιών προκειμένου να πραγματοποιούνται συνδιδασκαλίες, ως κατεξοχήν κοινός τόπος και σημείο αφετηρίας διαλόγου και *συζήτησης* έπρεπε να χρησιμοποιηθεί η κοινώς αποδεκτή **Αγία Γραφή**. Όσον αφορά μάλιστα στην Παλαιά Διαθήκη, αυτή συνιστά την κοινή πλατφόρμα επικοινωνίας και με τις άλλες δύο μονοθεϊστικές θρησκείες, τον Ιουδαϊσμό και το Ισλάμ. Σημειωτέον ότι και οι τρεις επικαλούνται ως πατριάρχη τους τον Αβραάμ. Επειδή όμως τελικά η *αγ. Γραφή* δεν είναι η *ανάγνωσις*, *αλλ' η κατανόησις*¹⁷⁸ (αφού θεωρητικά την γνωρίζει κυριολεκτικά «απ' έξω και μάλιστα ανακατωτά» ο Διάβολος αλλά και οι σταυρωτές του Χριστού· Λκ. 4, 10-11), επί τη βάσει της λατρευτικής-πατερικής ερμηνείας της μου δινόταν ταυτόχρονα η ευκαιρία να καταθέσω τη μαρτυρία μου αναφορικά με την «ορθόδοξη» κατανόηση του Χριστιανισμού.

Το σχέδιο που εφαρμόζεται στα Αναλυτικά Προγράμματα έχει τρία στάδια (βλ. **Σχέδιο I**). Η θεματική ενότητα κάθε τάξης ξεκινά από το «τώρα» των μαθητών, από μια καθοριστική εμπειρία που συνδέεται είτε με την **εξωτερική φύση** - τον κόσμο (που ως μάνα μάς περιβάλλει και συνιστά την πρώτη Αγία Γραφή καίτοι «βίβλος εσφραγισμένη» για το σύγχρονο άνθρωπο)¹⁷⁹, είτε την **εσωτερική φύση**, την επίσης μυστηριώδη ιδιοσυγκρασία-ψυχοσύνθεση του νέου ανθρώπου, όπως αυτός στέκεται απέναντί μας στο συγκεκριμένο χρόνο (ηλικία) και το χώρο που ζει. Εν συνεχεία αναγόμαστε στο κείμενο αυτό καθεαυτό που αφηγείται γεγονότα που ξετυλίχθηκαν στο χθες, πραγματοποιώντας όμως συνάμα όλοι μαζί μια *Μεγάλη Είσοδο* στο

---

¹⁷⁸ Ιλάριος ad Constantinum Aug. Lib.2, cap. 9, PL 10, 570.

¹⁷⁹ Για παράδειγμα στην Α' Γυμνασίου ως σύμβολο της καινής κτίσης προβάλλει το πολυσήμαντο για τις ευεργετικές και καταστροφικές του συνέπειες νερό.

λατρευτικό χώρο της Εκκλησίας όπου τα βιβλικά γεγονότα βιώνονται (live) και εκσυγχρονίζονται. Στο τέλος *επιστρέφουμε* και πάλι στο εδώ και το τώρα, τα οποία ο μαθητής αντικρίζει και βιώνει από την οπτική και προοπτική του «μέλλοντός μας», των Εσχάτων που στην Εκκλησία έχουν (χωρίς όμως να αποτελούν) ήδη «παρελθόν» (βλ. **Σχέδιο II**).

Για παράδειγμα στην εισαγωγική τάξη του Γυμνασίου λαμβάνοντας αφορμή από το γεγονός ότι ο μαθητής εισέρχεται σε ένα νέο πρωτόγνωρο περιβάλλον, ολόκληρη η θεματική Ενότητα περιστρέφεται γύρω από τον καινούργιο κόσμο που συνεχώς δημιουργεί ο προσωπικός τριαδικός Θεός, ο οποίος (Θεός) παρουσιάζεται να βρίσκεται (εδώ και τώρα) στο πλευρό τού μαθητή και να τον ενδυναμώνει. Στη Γ' Γυμνασίου επιλέγεται το θέμα **Έξοδος**, καθώς το παιδί εγκαταλείπει την παιδικότητα και εισέρχεται στην εφηβία, όπου το σύνθημα όντως είναι η έξοδος από τα καθιερωμένα πλαίσια (ταμπού) της Οικογένειας και της Κοινωνίας. Σε κάθε θεματική ενότητα επιλέγεται υλικό από την Π.Δ., την Κ.Δ. και την Εκκλησιαστική Ιστορία, οι οποίες συνδέονται πάντα άρρηκτα με μια «αναβάπτιση» στα Μυστήρια της Εκκλησίας (**Μυσταγωγία**), όπου εκτός από την ψυχή θεραπεύεται-σώζεται και το κορμί αφού χρησιμοποιείται απαραίτητα και η ύλη (το νερό, το ψωμί, το κρασί). Έτσι το παιδί όντως αισθάνεται ότι η Εκκλησία, ότι δεν είναι ένας σύλλογος (club) καλών και ευσεβών ανθρώπων, αλλά μια θεανθρώπινη θεραπευτική ή μάλλον ευχαριστιακή κοινότητα με πυρήνα της όχι μια ιδεολογία αλλά ένα υπαρκτό Πρόσωπο, τον Ιησού Χριστό. Παράλληλα επιτυγχάνεται η γνωριμία με άλλα Θρησκευματα, τα οποία αποτελούν έκφραση της αγωνίας του ανθρώπου να ανακαλύψει τον Θεό και περιέχουν ψήγματα αλλά και σπέρματα αλήθειας, που πρέπει κάποιος ν' αναγνωρίσει, αν θέλει γόνιμα να διαλεχθεί μαζί με ετερόθρησκους.

Ανακεφαλαίωση: Η «μετάληψη» των Γραφών από την τέχνη
και το κήρυγμα στη σύγχρονη ενορία

I. ΣΧΕΔΙΟ-MONTELO ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΦΑΣΕΩΝ

	ΦΑΣΕΙΣ	ΕΞ ΕΠΟΨΕΩΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΗ	ΕΞ ΕΠΟΨΕΩΣ ΚΕΙΜΕΝΟΥ
1 ^η Φάση Προβολής (Projektive)	Διάνοιξη... της ζωής μας και του Κειμένου μας. Αφόρμηση από τις προσωπικές εμπειρίες που κουβαλάει ο καθένας «στις αποσκευές» του (μέσω του DNA και της αγωγής του)	Κατανοώντας την αναγνώστρια/ τον αναγνώστη.	Αφήνω να επενεργήσει το Κείμενο. Να αφουγκραστώ τι προ- βλήματα (Projektionen), προσδοκίες και ερωτήματα προκαλεί στην ύπαρξή μου!
2 ^η Φάση Αναλυτική	Κατανοώντας... το Κείμενο και τη «ζωή» του.	Γνωρίζοντας τον Συγγραφέα.	Ανάλυση και Κατανόηση του Κειμένου.
3 ^η Φάση Αφομοίωσης	Συλ-λαμβάνοντας... το Προ-Κείμενο της ζωής μας	Κατανοώντας τη διαδραστικότητα μεταξύ Αναγνώστη και Συγγραφέα (τότε και σήμερα)	Πρό/[Εξ]-οδος σ' ένα νέο απελευθερωτικό βίωμα. Εμπειρία και γιορτή του Κειμένου ως μιας αποκάλυψης, ως λόγου περί του Λόγου του Θεού!

ΣΧΕΔΙΟ ΑΝΑΛΥΤΙΚΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ (5^Η – 10^Η ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΥ
ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ)¹⁸⁰

Τάξη 5^η : Ο ΚΟΣΜΟΣ ΩΣ ΕΚΦΡΑΣΗ ΤΗΣ ΑΓΑΠΗΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

Α. Η Δημιουργία του Σύμπαντος. Το Σύμπαν ως *Κτίση* και *Κόσμος*. Ο κάθε άνθρωπος (άνδρας και ανδρίς/γυναίκα) ως εικόνα του Λόγου, μικρόκοσμος και «κηδεμόνας» της δημιουργίας. Η φυγή από την Εδέμ και η δημιουργία πολιτισμού. Ο Κατακλυσμός ως ανακαίνιση της Δημιουργίας. Η καινούργια Ευλογία τού Θεού και η «Βαβέλ των γλωσσών» (Γέν. 1-11).

Β. Ο Ιησούς: *Παιδίον νέον* (και όμως) *ο προαιώνων Θεός*: Γέννηση και παιδική/εφηβική ηλικία του Ιησού (Λκ. 1-4).

Γ. Η Εκκλησία: Το αγιοπνευματικό *βάπτισμα του πυρός* και η Εκκλησία ως ευχαριστιακό Κοινόβιο με τις χαρές και τις εντάσεις της (Πρ. 1-6).

Δ. Βάπτισμα: Μυστήριο αναγέννησης *δι' ύδατος και Πνεύματος*. **Χρίσμα:** οι δωρεές τού Αγ. Πνεύματος και η *ενέργεια* που προσφέρει στον κάθε άνθρωπο προσωπικά που αποτελεί ζωντανό μέλος τού Σώματος του Χριστού.

¹⁸⁰ Η γερμανική δευτεροβάθμια εκπαίδευση ξεκινά με την Πέμπτη τάξη.

Ε. Ορθοδοξία και Βουδισμός.

Τάξη 6^η: Η ΞΕΝΙΤΕΙΑ

Α. Η Εξορία του Αδάμ και της Εύας (Γέν. 3) Η ξενιτεία/οι πορείες των Πατριαρχών και οι Επαγγελίες του Θεού (Γέν. 12-49).

Β. Ο Ιησούς ως ο Ξένος. Το salto mortale Του από τον Ουρανό στη γη και η Παρουσία Του στο «περιθώριο» της εξουσίας, *Αυγούστου Μοναρχήσαντος* (Βηθλεέμ – Αίγυπτος – Ναζαρέτ - έρημος του Ιορδάνη – Γαλιλαία των αλλοδαπών - Μακαρισμοί στο όρος της Γαλιλαίας - Αγάπη των Εχθρών - Χρυσός Κανόνας).

Γ. Η ανατροφή του Σαούλ/Παύλου σε μια πολυπολιτισμική-πολυθρησκευτική πόλη (Ταρσός). Οι δύο σταθμοί της ζωής του (Ιερουσαλήμ-Δαμασκός). Η πορεία τού Χριστιανισμού από την Ανατολή στη Δύση «αντίστροφα» από αυτή (την πορεία) που είχε ήδη διαγράψει ο Ελληνισμός μέσω του Αλεξάνδρου.

Δ. Θεία Λειτουργία: Σύνοδος Γης και Ουρανού και συμμετοχή σε ένα κοινό τραπέζι όπου οι πάντες αφού «συγ-χωρήσουν» ο ένας τον άλλον, γεύονται από το ίδιο Ποτήρι Αίμα του Χριστού και τρώνε τη Σάρκα Του.

Ε. Ορθοδοξία και Ισλάμ: Οι απόγονοι του Αβραάμ και του Ισμαήλ.

Τάξη 7^η (1^η Γυμνασίου): Η ΞΕΟΔΟΣ

Α. Μωσής: Η αποκάλυψη του Θεού ως Αυτού που πραγματικά *συν-υπάρχει* με τους σκλάβους, τους ταπεινούς και καταφρονεμένους. Η απελευθέρωση του Ισραήλ μέσω πληγών και ευεργετικών σημείων (Εξ.-Αρ.). Η Διαθήκη του Σινά ως τελείωση της αγάπης του απελευθερωτή Θεού και οδοδείκτης ζωής κατά την πορεία σε μια «έρημο».

Β. Ιησούς: Οι *δυνάμεις*¹⁸¹ Του ως συνωδά του λόγου Του *σημεία* της ελευθερίας του κόσμου και ιδίως όντων περιθωριοποιημένων (γυναικών, παιδιών τελωνών) από τον διάβολο, τις λατρευτικές νομικές διατάξεις, την αρρώστια και το θάνατο. Μεταμόρφωση του Υιού (σε συνδυασμό με την παραμόρφωση του υιού στους πρόποδες του Όρους). Έξοδος του Ιησού προς την Ιερουσαλήμ τού Πάθους και της Ανάστασης.

Γ. Η Έξοδος της Εκκλησίας διά της *Ερυθράς Θάλασσης* του Μαρτυρίου και του διωγμού και η μάχη της με τις αιρέσεις. Τα δόγματα ως *όροι*, όρια ζωής και θανάτου και DNA πολιτισμού.

Δ. Ο Γάμος ως έξοδος των ανθρώπων από την εγωκεντρικότητα στη *Γη της επαγγελίας*, της αγάπης και της ολοκλήρωσης.

---

¹⁸¹ Έτσι ονομάζουν οι Συνοπτικοί τις ευεργετικές πράξεις του Ιησού και όχι *θαύματα*, καθώς το θαύμα εκθαμβώνει ακυρώνοντας την ελευθερία του θεατή του. Ο Ιησούς Χριστός στην καταπληκτική διήγηση των Πειρασμών (Λκ. 4, 1-8), η οποία δυστυχώς δεν ακούγεται στις κυριακάτικες Συνάξεις, αρνήθηκε να επιτελέσει τέτοιες ενέργειες που αντιθέτως θα πραγματοποιήσει ο Αντίχριστος (Αποκ. 13).

Ε. Ορθοδοξία και Ιουδαϊσμός: Ο λαός της Εξόδου και του Ολοκαυτώματος.

Τάξη 8^η (2^α Γυμνασίου): Η ΑΛΛΑΓΗ (ΜΕΤΑΝΟΙΑ)

Α. Οι Βασιλείς του Ισραήλ.

Β. Από τον Υπεράνθρωπο στον Θεάνθρωπο: Ιησούς, ο *Βασιλεύς των Ιουδαίων και του Κόσμου* (Πειρασμοί - Η Μεγάλη Εβδομάδα στην Ιερουσαλήμ-Υψωση).

Γ. Η Εκκλησία κατά τη Νέα Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία (Βυζάντιο) - Ο «τελευταίος» Πειρασμός της Εξουσίας - Οικουμενικές Σύνοδοι, Μοναχισμός, Σχίσμα.

Δ. Το Μυστήριο της Μετανοίας. Η Εκκλησιαστική Τέχνη ως έκφραση μιας άλλης νοοτροπίας (μετανοίας) και φωτισμού.

Ε. Ορθοδοξία και Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία.

Τάξη 9^η (3^η Γυμνασίου): Η ΖΩΗ ΕΝ ΤΑΦΩ

Α. Προφήτες (Ηλίας, Ωσηέ, Ησαΐας, Ιεζεκιήλ, Ιωνάς) και το Όραμα της Αναστάσεως.

Β. Η Ανάσταση / η Ανάληψη του Ιησού και ο Ευαγγελισμός της Οικουμένης.

Γ. Η Ορθόδοξη Εκκλησία επί Τουρκοκρατίας – Το Σχίσμα της Δυτικής Εκκλησίας – Χριστιανισμός και Διαφωτισμός.

Δ. ο τελευταίος ασπασμός (νεκρώσιμος ακολουθία) και η Πασχάλια Λειτουργία.

Ε. «Ευαγγελική» Εκκλησία.

Τάξη 10^η (1^η Λυκείου): ΤΟ ΤΕΛΟΣ - Η ΤΕΛΕΙΩΣΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΥΜΕΝΗΣ

Α. Η Ιστορία της θείας Οικονομίας (Πρωτοϊστορία-Νόμος-Χάρις-Έσχατα).

Β. Η Έλευση του Ιησού και η ανακαίνιση του κόσμου.

Γ. Η Ορθοδοξία σήμερα (Οικουμενικό Πατριαρχείο-Αυτοκέφαλες Εκκλησίες).

Δ. Ο Διάλογος της Αγάπης και της Αλήθειας.

Ε. Σύγχρονες χιλιαστικές αιρέσεις και άλλες σέκτες.

ΣΥΝ+ΟΨΗ: ΚΩΔΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΑΝΩΤΕΡΩ ΒΑΣΕΙ ΕΡΩΤΗΣΕΩΝ¹⁸²

ΤΟ ΣΕΝΑΡΙΟ - Η ΠΟΡΕΙΑ ΤΗΣ ΔΡΑΣΗΣ

- **Επιλέξτε πληροφορίες που σχετίζονται με την τοποθεσία και την ώρα.**

Σημειώστε την εμφάνιση ή την απόσυρση ατόμων εντός του χωρόχρονου.

Πώς μπορεί να δομηθεί επί τη βάσει των ανωτέρω το κείμενο;

Πώς φαντάζεστε το "σκηνικό"; *

Ποιο χρονικό πλαίσιο καταλαμβάνει η αφήγηση;

Ποιοι συνειρμοί αφυπνίζονται από τις πληροφορίες / τα δεδομένα σχετικά με τόπο και χρόνο; *

- **Καταγράψτε τα πρόσωπα και τις πράξεις τους.**

Μπορεί να είναι χρήσιμο να μελετήσετε το κείμενο «πρόταση – πρόταση» και να απαντήσετε στην ερώτηση «ποιος κάνει τι;» Ή να επισημάνετε κάθε άτομο και τις ενέργειές του με διαφορετικό χρώμα.

Πού τοποθετούνται τα επιμέρους πρόσωπα "επί σκηνής"; Ποιες αλλαγές συντελούνται στη διάρκεια της ιστορίας; *

Σε ποια αλληλόδραση βρίσκονται οι «ηθοποιοί»; Ποιες αλλαγές συντελούνται στη διάρκεια της αφήγησης; *

Ποια είναι η «λειτουργία» κάθε ατόμου (ενεργός - παθητικός, ήρωας – αντίπαλος - αντικείμενο - βοηθός ...)

Μέσα από ποιες ενέργειες ή κινήσεις εξελίσσεται / προάγεται η αφήγηση; *

Υπάρχουν τομές, ανοιχτές ερωτήσεις ή άλλες προκλήσεις - «ερεθισμοί» κατά τη διάρκεια της ιστορίας; Ποιες σκέψεις σας προκαλούνται;

Μήπως η αφήγηση ξεκινά με ένα πρόβλημα ή ένα έλλειμμα; Πώς αυτό θεραπεύεται στη συνέχεια;

Ποια είναι η σχέση μεταξύ αρχικής και τελικής κατάστασης – αφετηρίας και φινάλε;
*

Πώς προκαλείται ένταση;

Ποιά είναι τα βασικά σημεία της αφήγησης;

«Μεροληπτεί» η αφήγηση;

- * **Μαρκάρετε τον άμεσο λόγο.**

---

¹⁸² Κτάά βάσιν στηρίχθηκα στο: Bettina Wellmann, Uta Zwingenberger, Bibel Lesen – auf Welche Weise ? *Bibel Heute* 162 (2005) I-IV

Πώς αυτός συμβάλλει στην πρόοδο της δράσης;

Περιέχει σημαντικές δηλώσεις - εκφορές;

ΤΟ «ΕΝΔΥΜΑ»

Η επιλογή των λέξεων σε κείμενα ποιητικά και διαλεκτικά, αλλά και σε αφηγηματικά

Επισημάνετε επαναλήψεις λέξεων, διατυπώσεων ή προτάσεων (συνωνυμικός, αντιθετικός, συνθετικός παραλληλισμός!).

Είναι δυνατόν να αντλήσουμε μέσω των ανωτέρω μια δόμηση του κειμένου, ένα ρυθμό;

Ποιες επόψεις του περιεχομένου εξάγονται από τις επαναλήψεις;

Υπάρχουν ομάδες λέξεων με παρόμοιο περιεχόμενο και μπορούν να ομαδοποιηθούν (π.χ. περπάτημα, τρέξιμο, πρόοδος - κίνηση προς τα εμπρός, ... ή: λυπημένος, κλάμα, δάκρυα ...);

Ποια θέματα προβάλλονται;

Αποσαφηνίστε - εάν είναι απαραίτητο με τη βοήθεια του Ταμείου ή των λεξικών - εάν αυτά τα θέματα έχουν ιδιαίτερο νόημα στη Βίβλο.

Μαρκάρετε τα σύμβολα και τις εικόνες.

Ποιες ανθρώπινες εμπειρίες «ανακαλούνται»; *

Πώς μεταξύ τους οι εικόνες και τα σύμβολα αλληλοσυμπληρώνονται, αλληλοενισχύονται ή αλληλοαναιρούνται; Τι δυναμική δημιουργεί όλο αυτό το πλέγμα; *

Μήπως οι αντιθέσεις σηματοδοτούν θεματικές εντάσεις, ερωτήματα άλτα ή συγκρούσεις στην πλοκή;

Το κείμενο στην «εποχή» του

• Μαρκάρετε ονόματα προσώπων και τοποθεσιών καθώς και όρους που δεν είναι σαφή για εσάς.

Αποσαφηνίστε το νόημά τους με τη βοήθεια βιβλικών λεξικών ή χαρτών!

• Σημειώστε παραπομπές και υπαινιγμούς σε ιστορικά γεγονότα.

Διευκρινίστε την ιστορική σημασία τους με τη βοήθεια λεξικών.

Πώς αξιολογεί το κείμενο αυτά τα γεγονότα (θετική μνήμη που κινητοποιεί, αρνητική μνήμη, δικαιολογία για τη δράση του Θεού ή για μια ανθρώπινη κατάσταση, ...);

Ποια ιστορική εικόνα δημιουργεί το κείμενο με αυτόν τον τρόπο;

- Ποια είναι η κατάσταση στην οποία δημιουργήθηκε το κείμενο ή στο οποίο μπορούσε να αναφερθεί; *
- Ποιο είναι το είδος - γένος του κειμένου (αφήγηση, παραβολή, θαύμα, ποίημα, νόμος, γράμμα - επιστολή, ομιλία ...);
- Το κείμενο απευθύνεται απευθείας στους αναγνώστες;
Ποιο στόχο θα μπορούσε να έχει το κείμενο σε σχέση με τους αναγνώστες τότε; Πώς θα μπορούσε να επηρεάσει (προκλητικά, καταφατικά, ...);

Το κείμενο (μέσα) στη βιβλιοθήκη της Βίβλου

Σε ποιο βιβλίο είναι το κείμενο; Τι προηγείται του κειμένου; Τι ακολουθεί αμέσως αλλά και στην ευρύτερη συνάφεια;

Εντοπίζεται το κείμενο στην εισαγωγή ή στην κατακλείδα – τον επίλογο; Μήπως η τοποθεσία του στη Βίβλο (στον Κανόνα) τού δίνει ιδιαίτερο νόημα; *

Υπάρχουν κάποια αποσπάσματα (τσιτάτα) από άλλα βιβλικά βιβλία ή αναφορές σε άλλα βιβλικά αποσπάσματα;

Ποια θέματα, εικόνες, καταστάσεις ή ερωτήσεις απορρέουν από τα ανωτέρω; Στην περίπτωση των αναφορών, μην αρκεστείτε μόνον στο συγκεκριμένο παράλληλο χωρίο, αλλά ανιχνεύσετε το ευρύτερο πλαίσιο του.

Γνωρίζετε άλλα αποσπάσματα της Βίβλου στα οποία εμφανίζονται τα ίδια πρόσωπα, πεδία λέξεων ή εικόνες;

Πώς συμπληρώνεται, επιβεβαιώνεται ή αντιπαραβάλλεται το κείμενό σας;

Το κείμενο και ο / η αναγνώστης

Σε ποια σημεία αισθάνεστε ότι το κείμενό σας αγγίζει και σας συνΑρπάζει; Πού σας προκαλεί το κείμενο ερεθισμό ή αντίφαση; *

Τι εμπειρίες είχατε μέχρι τώρα στη ζωή σας **με** το κείμενο; *

Ποιες εμπειρίες έχετε με εικόνες, καταστάσεις ή θέματα του κειμένου; *

Ποιες συναρτήσεις - συνάφειες της ζωής σας οδηγούν σε καταστάσεις, μαθήματα δράσης ή εικόνες του κειμένου; *

Αποσαφηνίστε με τη βοήθεια εικόνων, μουσικής, ταινιών, λογοτεχνίας ή πρόσθετων πληροφοριών πώς κατανοήθηκε το κείμενο κατά τη διάρκεια της «ιστορίας» - πρόσληψής του, ποιες αντιστάσεις ή παρορμήσεις προκάλεσε.

Ποιες παρορμήσεις προκαλεί το κείμενο σε εσάς; Πού σας μεταμορφώνει ή σας επιβεβαιώνει;

Με όλες αυτές τις προτάσεις για το διάλογο μεταξύ του κειμένου και του αναγνώστη, ο τελικός στόχος είναι να αντιληφθεί ο αναγνώστης τη «θεο-Λογία» του κειμένου: Ποιες εμπειρίες με τον Θεό μεταδίδει το κείμενο; Πώς κατανοείται και βιώνεται ο Θεός; Τι εξαγγέλλει σχετικά με τον λαό του Θεού και το άτομο σε σχέση με τον Θεό; Παρόλο που πρόκειται για αλληλόδραση με ένα κείμενο, είναι χρήσιμο για όσους εντρυφούν στη Γραφή να μην εργάζονται μόνον με τον εγκέφαλο και ένα χαρτί.

Χρωματιστά μολύβια επίσης «ζωγραφίζουν» το νόημα του κειμένου.

Τουλάχιστον οι ερωτήσεις που επισημαίνονται με * επιτρέπουν άλλες προσεγγίσεις: Όταν πρόκειται για ανθρώπους και ομάδες ατόμων, ενδείκνυνται οι «σηματισμοί» / ομαδικοί συνεργατισμοί ή οι ανδριάντες - ακίνητες εικόνες.

Σημαντικά βήματα στη δράση μπορείτε να δείτε μέσω του «παιξίματος», με πιστότητα όσο γίνεται προς το κείμενο.

Ο ρυθμός και η δυναμική ενός κειμένου τα αφουγκραζόμαστε μέσω «ακουσμάτων» ή με οπτικά ερεθίσματα μέσω σκηνοθεσίας.

Συναρτήσεις μπορούν να ανακληθούν με τη βοήθεια αντικειμένων, συμβόλων ή «ταξιδιών της φαντασίας».

Τα συναισθήματα και οι στάσεις μπορούν να εκπροσωπούνται ως κλίμακα στον χώρο ή με βιβλικές αφηγηματικές φιγούρες.

Για υποθέσεις σχετικά με την ιστορική κατάσταση (του κειμένου) *σκηνές παιχνιδιών* είναι δυνατές.

Οι ερωτήσεις σχετικά με το "κείμενο και τον αναγνώστη" ταιριάζουν μέθοδοι που ενθαρρύνουν μια δημιουργική αντιπαράθεση με το κείμενο, κάτι που το καθιστά επίκαιρο.

ΑΚΟΥΓΟΝΤΑΣ ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Οι ακόλουθες μεθοδολογικές προτάσεις¹⁸³ αποτελούν ένα είδος "εργαλειοθήκης" για συν(ανα)ζητήσεις πάνω σε περικοπές της Αγίας Γραφής. [...] Ανάλογα με τους στόχους που θέλετε να πετύχετε και με ποια σειρά, μπορείτε να επιλέξετε ένα ή περισσότερα από τα μεμονωμένα στοιχεία. Για παράδειγμα, μπορεί να είναι χρήσιμο να ασχολείσαι πρώτα με θέματα του κειμένου, πριν από την παρουσίαση του κειμένου της Βίβλου.

---

¹⁸³ Είναι της Dr. Uta Zwingenberger, *Bibel Lesen in Gemeinschaft. Bibel Heute* 178 (2009) I-IV. Μτφρ. και Επεξεργασία δική μου.

«Εργαστήριο Διεύθυνσης - Συντονισμού» (Moderation) Συζήτησης

J. Koenemann, Bibel Lesen in Gemeinschaft. *Bibel Heute* 178 (2009) 8

Για να γίνει ορθή πραγμάτευση του θέματος

- Διευθύνετε τη συζήτηση
- Εξασφαλίστε καλή επικοινωνία
- Διαχείριση του χρόνου
- Διευκρινίστε τα υπόβαθρα και τις συνάψεις των υπό συζήτηση θεμάτων
- Δίνετε το λόγο
- Φροντίζετε να είναι οι απόψεις συγκεκριμένες
- Να μη χαθεί η «κόκκινη κλωστή»! Αν είναι απαραίτητο, επαναφέρετε τον ομιλούντα στο θέμα
- Επεξεργασία των ουσιαστικών
- Τα ενδιάμεσα αποτελέσματα
- Διατύπωση αποτελεσμάτων
- Εάν είναι απαραίτητο, παροχή οπτικοακουστικών μέσων
- Εξασφαλίστε σαφή συμφωνία
- Κάνετε απογραφή - απολογισμό

Για να λειτουργήσει ο «κύκλος» ως ομάδα - ομοθυμαδόν

- Δημιουργήστε ένα κλίμα ειλικρίνειας και εμπιστοσύνης
- Ενεργοποιήστε τους σιωπηρούς συμμετέχοντες
- Φρένα στους πολυλογάδες
- Έχετε εποπτεία της ομάδας συνολικά

«Ακούγοντας το Κείμενο»¹⁸⁴

---

¹⁸⁴ E. Ballhorn, *Bibel Vorlesen. Bibel Heute* 178 (2009) 15

- * Ξεκινήστε με μια ΠροσΕυχή!
- * Προσηλωθείτε στο άκουσμα ενεργητικά.
- * Δώστε ζωή στις εικόνες και σύμβολα του κειμένου με τα μάτια της καρδιάς σας.
- * Μην κολλήσετε στο ακατανόητο, αλλά συνεχίστε να υπ-Ακούτε.
- * Δώστε προσοχή στις επαναλήψεις των λέξεων και των θεμάτων.
- * Μια πρόταση. ή μια λέξη που σας συγκινεί, να την επαναλάβετε ήσυχα.
- * Δημιουργήσετε συσχετισμούς με άλλα βιβλικά αποσπάσματα. Ανακαλέσετε εμπειρίες, κείμενα ή /και τραγούδια.

Αφουγκραζόμενοι το Κείμενο

Διαβάστε δυνατά και αργά το Κείμενο. Έχετε τις εξής Επιλογές:

Αναγνώστε όλοι μαζί ή ένας

Αναγιγνώσκει όλος ο κύκλος, ο καθείς ανά πρόταση.

Σε μία ασυνήθιστη μετάφραση ή κάθε πρόταση σε πολλές ταυτόχρονα μτφρ. Από κοινού,

Ο καθένας με το δικό του Tempo, ενώ περιδιαβαίνει στον χώρο,

κάθε πρόταση πολλάκις με διαφορετικό τονισμό

«δυναμικά»: ο καθένας διαβάζει όσο επιθυμεί, επανειλαμβάνει ή τονίζει λέξεις που είναι σημαντικές γι' αυτόν, ο καθένας μπορεί να σταματήσει σε οποιαδήποτε στιγμή

Με Ηχώ. Στο τέλος του κειμένου ή ενός τμήματος, ο καθένας μπορεί να επαναλάβει μια πρόταση που τον κεντρίζει ή τον προκαλεί

με κατανεμημένους ρόλους ή ανά περικοπές που αντιστοιχούν στη δομή του κειμένου

Μεταφέρετε – «Μεταφράστε» το κείμενο ανά πρόταση στη σύγχρονη γλώσσα – «διάλεκτό» σας.

Συμπυκνώστε το θέμα κάθε περικοπής σε μια λέξη ή φράση και στη συνέχεια διασυνδέστε αυτές τις έννοιες μεταξύ τους σε ένα «σκίτσο» - σχέδιο.

Εκφράστε το κείμενο ανά πρόταση ή περίοδο με χειρονομίες ή κινήσεις

Διεξάγοντας διάλογο με το κείμενο

- Διαμορφώστε ερωτήσεις σχετικά με το κείμενο (ερωτήσεις κατανόησης) και προς το κείμενο (αιτήματα)
- Παρατηρείστε το κείμενο σύμφωνα με τη μέθοδο Västeras:βάλτε ένα θαυμαστικό σε κάτι που σας «εκπλήσσει», ερωτηματικό σε ό,τι σας προκαλεί τη γόνιμη απορία
- Άνοιξτε» έναν γραπτό διάλογο με το κείμενο ("Δεν μπορώ να συμβιβαστώ μαζί σου γιατί ..." - "Με θυμώνεις γιατί ..." - "Μπορώ να συμφωνήσω μαζί σου ..." κ.λπ.)
- Αντιγράψτε το κείμενο ή τα περικοπές του με το χέρι εάν είναι απαραίτητο τονίζοντας σημεία με διαφορετικά χρώματα!
- Εκφράστε αυθόρμητες - θετικές **και** αρνητικές - εντυπώσεις στο κείμενο ή ελεύθερες συναρτήσεις που σας δημιουργούνται
- Πριν την ανάγνωση του Κειμένου, συζητήστε από κοινού το περιεχόμενό του
- Συλλέξτε δικές εμπειρίες που είχατε προηγουμένως με το κείμενο

Ερχόμενοι αντιμέτωποι με θέματα του κειμένου

- Διανείμετε στην αίθουσα το κείμενο, μεμονωμένες λέξεις ή φράσεις από αυτό σε χαρτάκια, περιφέρεστε, σταματάτε, αρχίζετε συνομιλίες σε μικρές ομάδες
- Συνθέστε συνώνυμα – ιδιωματισμούς για έναν κεντρικό όρο ή πεδίο λέξεων
- Συλλέξτε συνειρμούς σχετικά με συγκεκριμένα θέματα ή όρους του κειμένου, προφορικά, ως «γραπτό διάλογο» ή ως κολάζ
- Ελάτε αντιμέτωποι με εικόνες, μουσικές επεξεργασίες ή «φιλολογικές διασκευές» του κειμένου, ή ενός θέματος του κειμένου ή ενός όρου του κειμένου

Κατανοήστε το κείμενο πιο εντατικά

- Επικεντρωθείτε σε συναναστροφές ανθρώπων, συμπεριφορές ή συναισθήματα στο κείμενο ή παρουσιάστε με βιβλικές αφηγηματικές φιγούρες

- Ανεβάστε σκετς διαιρώντας το κείμενο σε περικοπές ή ανά πρόταση το τοποθετήστε σε σετ με υλικά
- «Μεταφράστε» το κείμενο από κοινού σε ένα σκίτσο
- Με μουσικά όργανα αφουγκραστείτε το ρυθμό, τη δυναμική του κειμένου
- Εξερευνήστε εικόνες, επίθετα και αντιθέσεις στο κείμενο χρησιμοποιώντας αντικείμενα, σύμβολα ή ταξίδια φαντασίας

Εμβαθύνετε τη συνάντηση με το κείμενο και συνομιλήστε μαζί του

Να γράψετε συσχετίσεις και σκέψεις που σας αναδύονται από το κείμενο του βιβλίου μεταξύ των γραμμών του κειμένου ή να κόψετε το κείμενο ανά πρόταση και να το αναδιοργανώσετε γύρω από ένα κέντρο σε ένα φύλλο χαρτιού

Κατονομάσετε σχέσεις μεταξύ του κειμένου και της προσωπικής κατάστασης της ζωής σας, των εμπειριών της κοινότητας ή της ομάδας

Μοιράστε πιθανές πεμπουσίες του κειμένου σε κομμάτια χαρτιού στο δωμάτιο, περιφερόμαστε σε αυτό, στεκόμαστε και μιλάμε σε μικρές ομάδες

"Play Title": συζητήστε πιθανές αντιφατικές επικεφαλίδες ενός συντάκτη εφημερίδων

Γράψτε μια επιστολή στον συγγραφέα του κειμένου, σε μία από τις βιβλικές φιγούρες ή την απάντησή τους, γράψτε μια φανταστικό εσωτερικό διάλογο ενός προσώπου

Μεταφέρετε την ιστορία, αφηγηθείτε την και πάλι (με διαφορετικό αποτέλεσμα) ή αφηγηθείτε την από την έποψη ενός από τους χαρακτήρες

Συγγράψτε την ιστορία ζωής ενός ατόμου, του οποίου τη θρησκευτική εμπειρία διακηρύσσει το βιβλικό κείμενο

ταξίδι φαντασίας

- Το Κείμενο μπορεί να συνδυάζεται με Προσευχή (λέξη, εικόνα, μουσική, σύμβολο)
- **Διασκευάζω το Κείμενο:** μια αντι-ιστορία, ένα κινούμενο σχέδιο, μια παράφραση ένα ποίημα, δημιουργήστε ένα ψαλμό, μεταφέρετε το κείμενο στον κόσμο που ζούμε
- **«Ιστορείτε» το Κείμενο μέσω της Τέχνης:** αποτυπώστε το κείμενο ή μέρη αυτών καλλιγραφικά, ζωγραφίστε ένα σκίτσο ή μια σειρά από σκηνές, δημιουργήστε από κοινού ένα πλακάτ που κάνουν τις λέξεις σε μια αφίσα που εκφράζουν τα συναισθήματα και τις Gedanken στην πείνα και σχήματα, διαφάνειες χρώμα, αναδιαμορφώσει προκαθορισμένες εικόνες Για να φωτογραφίσετε τα γύρω μοτίβα, να οργανώσετε μια έκθεση

- **Μεταγράψτε το Κείμενο σε Μουσική:** να το ακούσει με ήχο ή όργανα Orff, διασκευάστε ένα γνωστό τραγούδι [...]
- Χρησιμοποιήσετε **τη γλώσσα του σώματος** για να εκφράσετε το κείμενο: καταλάβετε θέσεις και στάσεις απαραίτητα με τις λέξεις, το κείμενο μεταφράζεται σε ακίνητη εικόνα, παντομίμα, χορό, θέατρο σκιών ή με στοιχεία.